Friedrich Nietzsche

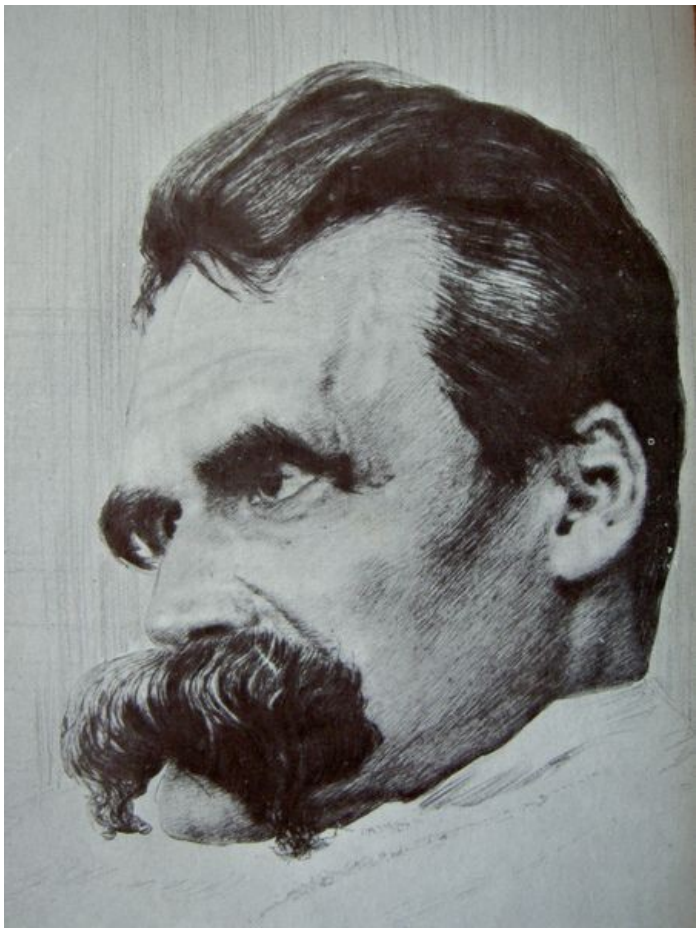

ŞTIINŢA VOIOASĂ

Trăiesc sub acoperişul meu, Pe nimeni nu l-am urmat fidel, Şi-am rîs de acel maestru eu Ce însuşi nu şi-a rîs de el.

Poate că această carte nu are nevoie numai de o prefaţă; în final tot ar mai rămîne îndoiala dacă cineva s-ar putea apropia prin prefeţe de *trăirile* acestei cărţi fără a fi trăit el însuşi ceva asemănător. Cartea pare scrisă în graiul unui vînt de moină: există în ea zburdălnicie, nelinişte, contradicţie, vremuială de aprilie, astfel încît te gîndeşti tot timpul atît la vecinătatea iernii, cît şi la *victoria* asupra ei, victorie care vine, care trebuie să vină, care poate a şi venit... Recunoştinţa izvorăşte neîntrerupt, ca şi cum tocmai s-ar fi petrecut cel mai neaşteptat lucru, recunoştinţa unui convalescent — căci acest lucru neaşteptat era *însănătoşirea,* „Ştiinţa voioasă", aceasta semnifică saturnaliile unui spirit care a rezistat răbdător unei apăsări teribile şi îndelungate — răbdător, sever, rece, fără a se supune, dar şi fără speranţă — şi care dintr-o dată este asaltat de speranţă, de speranţa însănătoşirii, de *beţia* însănătoşirii. Atunci nu e de mirare că ies la lumină multe lucruri neînţelepte şi nebuneşti, multă tandreţe zglobie risipită chiar şi asupra unor probleme înfăşurate în blană ţepoasă, care nu par a dori să fie mîngîia-te şi ademenite. întreaga carte nu este altceva decît o desfătare după lipsuri şi neputinţe îndelungate, strigătul de bucurie al puterilor revenite, al credinţei reînviate în ziua de mîine şi de poimîine, al neaşteptatului sentiment şi presentiment al viitorului, al apropiatelor aventuri, al mărilor din nou deschise, al ţelurilor din nou permise, din nou crezute. Şi cîte lucruri nu lăsasem în urmă! Această felie de deşert,

epuizare, necredinţă, îngheţ în plină tinereţe, această bătrîneţe adîncă pătrunsă pe nedrept în viaţa mea, această tiranie a durerii, supralicitată de tirania mîndriei care refuza *concluziile* durerii — iar concluziile sînt consolări —, această însingurare radicală ca o legitimă apărare împotriva dispreţului faţă de oameni, devenit bolnăvicios de clarvăzător, această limitare principială la amarul şi duritatea cunoaşterii, la rănile pe care le provoacă, după cum o prescria *dezgustul* născut treptat dintr-un imprudent regim şi răsfăţ spiritual — care este numit romantism — oh, cine ar putea să simtă toate acestea! Dar acela care ar putea s-o facă mi-ar trece desigur cu vederea mai multe decît puţină nebunie, impetuozitate, „ştiinţă voioasă" — de pildă o mînă de cîntece adăugate cărţii de această dată — cîntece în care un poet rîde de toţi poeţii, într-un fel greu de iertat. Ah, dar nu sînt doar poeţii şi frumoasele lor „sentimente lirice" asupra cărora acest reînviat îşi varsă răutatea: cine ştie ce victimă îşi mai caută, ce monstru de subiect parodic îl va fermeca în curînd? „Incipit tragoedia" se spune la sfîrşitul acestei cărţi îngrijorător de neşovăielnice: păziţi-vă! Se prevesteşte ceva excepţional de răutăcios şi de maliţios: incipit parodia, nu e nici o îndoială...

- Dar să-1 lăsăm pe domnul Nietzsche: ce ne pasă că domnul Nietzsche s-a însănătoşit?... Un psiholog cunoaşte puţine întrebări atît de atrăgătoare cum ar fi cea a raportului dintre sănătate şi filozofie, iar în cazul că el însuşi se îmbolnăveşte, îi va dărui bolii întreaga sa curiozitate ştiinţifică. Deoarece, cu condiţia de a fi o persoană, ai în mod necesar şi filozofia propriei persoane: dar aici există o diferenţă considerabilă. La

unii, cele care filozofează sînt defectele, iar la alţii — bogăţiile şi puterile lor. Primii au *nevoie* de filozofia lor ca suport, liniştire, medicament, salvare, înălţare sufletească, înstrăinare de sine; pentru cei din urmă ea este doar un lux frumos, în cel mai bun caz voluptatea unei recunoştinţe triumfătoare, care în final trebuie înscrisă cu majuscule cosmice pe firmamentul ideilor. Dar în cazul celălalt, mai obişnuit, cînd disperarea începe să filozofeze, ca la toţi gînditorii bolnavi — şi poate că în istoria filozofiei ei sînt preponderenţi — ce se va întîmpla cu ideea însăşi, cînd ea se va afla sub *apăsarea* bolii? Aceasta este întrebarea care priveşte psihologul şi aici devine experimentul posibil. Aidoma unui călător care îşi propune să se trezească la o anumită oră, dăruindu-se apoi liniştit somnului, tot astfel şi noi filozofii, admiţînd că ne îmbolnăvim, ne abandonăm bolii pentru o vreme, cu trup şi suflet — parcă am închide ochii faţă de noi înşine. Şi după cum călătorul ştie că ceva *nu* doarme, ceva care numără orele şi-1 va trezi, tot aşa ştim şi noi că ceasul hotăritor ne va găsi treji — că atunci răsare ceva care ne surprinde spiritul *asupra faptei,* vreau să spun în pragul slăbiciunii sau al întoarcerii, al resemnării, al călirii, al întunecării sau cum se mai numesc toate stările maladive ale spiritului, care în zilele sănătoase au împotriva lor *mîndria* spiritului (căci rămîne adevărată vechea zicală: „Spiritul mîndru, păunul şi calul sînt cele mai mîndre trei animale de pe pămînt"). După o asemenea interogare de sine, ispitire de sine, înveţi să priveşti cu un ochi mai subtil tot ceea ce s-a filozofat pînă acum, ghiceşti mai uşor ca înainte ocolişurile nevrute, căile lăturalnice, locurile de odihnă, punctele *însorite* ale ideii pe unde gînditorii suferinzi

sînt conduşi şi ademeniţi, tocmai ca suferinzi, ştii acum încotro *trupul* bolnav şi nevoile sale împing, aruncă, ademenesc spiritul — spre soare, linişte, blîndeţe, medicamente, spre o consolare într-un sens oarecare. Orice filozofie care pune pacea mai presus decît războiul, orice etică ce înţelege negativ ideea de fericire, orice metafizică şi fizică ce cunoaşte o finalitate, o stare definitivă de vreun fel oarecare, orice aspiraţie preponderent estetică sau religioasă spre un alături, un dincolo, un în afară, un deasupra, permit întrebarea dacă nu cumva boala a fost aceea care 1-a inspirat pe filozof. Marcarea inconştientă a necesităţilor fiziologice sub mantia obiectivului, a idealului, a spiritualităţii pure merge înfricoşător de departe şi m-am întrebat adesea dacă, de o manieră generală, filozofia nu a fost cumva pînă acum doar o interpretare a trupului şi o *înţelegere greşită a acestuia,* în spatele celor mai înalte judecăţi de valoare care au condus pînă acum istoria gîndirii se ascund ne-înţelegerile alcătuirii trupeşti, fie a individului, fie a stărilor sociale sau a raselor în totalitate. Toate acele nebunii îndrăzneţe ale metafizicii şi în special răspunsurile lor privitoare la *valoarea* existenţei pot fi considerate întotdeauna şi în primul rînd drept simptome ale anumitor trupuri; şi dacă astfel de afirmări sau negări ale lumii, măsurate ştiinţific, nu au nici un dram de importanţă, ele îi oferă totuşi istoricului sau psihologului indicii cu atît mai valoroase, ca simptome, după cum am spus, ale trupului, ale reuşitei sau nereuşitei acestuia, ale plenitudinii, puterii, suveranităţii sale în istorie, sau ale reţinerilor, oboselilor, sărăcirilor sale, ale presimţirii sfîrşitului, ale voinţei sale de moarte, încă mal aştept ca un *medic* filozof

în sensul excepţional al cuvîntului — unul care să urmărească problema sănătăţii generale a poporului, a epocii, a rasei, a umanităţii — să aibă odată curajul de a împinge bănuiala mea la extrem, îndrăznind să susţină că în toate filozofările nici n-a fost vorba pînă acum despre „adevăr" ci despre altceva, să spunem despre viitor, sănătate, creştere, putere, viaţă...

•

Se poate ghici că n-aş vrea să să mă despart cu ingratitudine de epoca aceea de boală grea, al cărei cîştig n-a secat nici azi pentru mine, după cum sînt şi foarte conştient de avantajele pe care le am faţă de toţi troglodiţii spiritului, datorită sănătăţii mele variabile. Un filozof care a trecut prin mai multe stări ale sănătăţii şi mai trece încă, a străbătut şi tot atîtea filozofii; el nu *poate* face altfel decît să-şi transpună de fiecare dată starea în cea mai spiritualizată formă şi depărtare — această artă a transfigurării *este* de fapt filozofie. Noi filozofii nu avem libertatea de a despărţi sufletul de trup, cum face poporul, şi sîntem încă şi mai puţin liberi să despărţim sufletul de spirit. Nu sîntem broaşte gînditoare, aparate de obiectivare şi de înregistrare cu mădularele puse la gheaţă — noi trebuie să naştem permanent ideile din durerea noastră, însoţindu-le părinteşte cu tot ceea ce avem în noi ca sînge, inimă, foc, bucurie, patimă, suferinţă, conştiinţă, soartă, fatalitate. A trăi înseamnă pentru noi a preschimba permanent în lumină şi flacără tot ceea ce sîntem, precum şi tot ceea ce ne atinge, nici nu *putem* altfel. Iar cu privire la boală, nu am fi aproape tentaţi să întrebăm dacă de fapt ne-am putea lipsi de ea? Numai

marea durere este ultima eliberatoare a spiritului ca învăţător al *marii bănuieli* care face din fiecare U un X, un X adevărat, adică litera premergătoare celei ultime... Abia marea durere, acea durere domoală îndelungată, care îşi ia timp, în care parcă sîntem arşi la foc de lemn verde, ne obligă pe noi, filozofii, să coborîm în ultimele noastre străfunduri, îndepărtând de noi toată încrederea, tot ceea ce este blajin, învăluitor, blînd, mediocru, în care ne pusesem poate înainte vreme toată omenia. Mă îndoiesc că o astfel de durere „îmbunătăţeşte", dar ştiu că ne face *mai profunzi.* Fie învăţăm să-i opunem mîn-dria noastră, batjocura şi puterea voinţei noastre, asemenea indianului care, oricît de cumplit ar fi torturat, se despăgubeşte pe seama schingiuitorului prin răutatea limbii sale, fie ne retragem din faţa durerii în acel neant oriental denumit Nirvana, în acea mută, rigidă şi surdă resemnare, uitare de sine, ştergere de sine; din asemenea exerciţii îndelungi şi periculoase ale stă-pînirii de sine ieşi un alt om, cu cîteva semne de întrebare în plus, dar în primul rînd cu *voinţa* de a pune întrebări mai multe, mai adînci, mai severe, mai dure, mai rele, mai liniştit decît pînă atunci. S-a isprăvit cu încrederea în viaţă, viaţa însăşi a devenit *problemă.* Nu cumva să se creadă însă că din această cauză devii în mod necesar obscurantist! Hnă şl dragostea de viaţă este încă posibilă — numai că iubeşti altfel. Este ca dragostea pentru o femeie care ne aduce îndoieli... Dar farmecul a tot ce este problematic, bucuria dată de X, este prea mare la oamenii mal spirituali şi mai spiritualizaţi, pentru ca să nu învăluie, mereu din nou, ca o văpaie, toate mizeriile problematicului, toate pericolele nesiguranţei, pînă şi gelozia iubitului.

Cunoaştem o fericire nouă...

în încheiere, pentru ca esenţialul să nu rămînă nespus: din asemenea străfunduri, din asemenea boli grele, ca şi din boala bănuielii grave, te întorci *renăscut,* cu altă piele, mai sensibil, mai răutăcios, cu un gust mai subtil pentru bucurie, cu un gust mai delicat pentru toate lucrurile bune, cu simţuri mai voioase, cu o a doua inocenţă — mai periculoasă — în bucurie, în acelaşi timp mai copilăros şi de o sută de ori mai rafinat decît ai fost vreodată înainte. Vai cît de respingătoare este acum plăcerea vulgară, surdă şi cenuşie, aşa cum o înţeleg în general cei pe care îi desfată, „cultivaţii" noştri, bogaţii şi conducătorii noştri! Cît de răutăcios ascultăm de-acum înainte gălăgia infernală de iarmaroc cu care, spre a ajunge la „plăceri spirituale", „omul cultivat", locuitor al oraşelor mari, se lasă astăzi siluit prin artă, carte şi muzică, dar şi cu ajutorul băuturilor spirtoase! Cît de tare ne dor acum urechile de ţipătul teatral al patimii, cît de străine au devenit gustului nostru întreaga agitaţie romantică şi harababura simţurilor pe care le îndrăgeşte gloata cultivată, împreună cu aspiraţiile ei spre sublim, spre solemn, spre întortocheat! Nu, dacă noi, convalescenţii, mai avem în general nevoie de vreo artă, atunci este o *altă* artă — o artă batjocoritoare, uşoară, trecătoare, dumnezeiesc de nestînjenită, dumnezeiesc de artificială, care arde ca o flacără vie într-un cer fără nori! înainte de toate o artă pentru artişti, numai pentru artişti! înţelegem acum mai bine ce este în primul rînd necesar în *acest scop:* seninătatea, orice fel de seninătate, prieteni! Chiar şi ca artişti — aş putea s-o dovedesc. Noi, ştiutorii, ştim acum prea bine unele lucruri; oh, cum vom mai învăţa de-acum

înainte, ca artişti, să uităm bine, să *ignorăm* bine! Şi în privinţa viitorului nostru; vom fi greu de regăsit pe cărările acelor tineri egipteni care fac templele nesigure noaptea, care îmbrăţişează statui şi vor neapărat să dezvăluie, să dezvelească, să scoată în plină lumină tot ceea ce din motive serioase este ţinut ascuns. Nu, acest prost gust, această voinţă de adevăr, de „adevăr cu orice preţ", această nebunie tinerească în dragostea pentru adevăr ne dezgustă; avem prea multă experienţă, sîntem prea serioşi, prea veseli, prea marcaţi, prea profunzi pentru aşa ceva... Nu mai credem că adevărul mai rămîne adevăr dacă i se scoate vălul, am trăit destul pentru a crede aceasta. Astăzi ni se pare o problemă de bună-cuviinţă să nu vrei să vezi totul gol, să nu vrei să participi la toate, să nu vrei să înţelegi şi să „ştii" totul. „Este adevărat că bunul Dumnezeu e prezent pretutindeni? şi-a întrebat o fetiţă mama, dar găsesc că este ceva necuviincios" — o aluzie pentru filozofi! Ar trebui onorată mai mult *pudoarea* cu care natura s-a ascuns în spatele unor taine şi felurite incertitudini. Poate că adevărul este o femeie care are motive să nu-şi arate motivele! Poate că numele ei, pentru a vorbi greceşte, este Baubo?... Oh, grecii aceştia! Ştiau să *trăiască;* pentru asta e nevoie să te opreşti vitejeşte la suprafaţă, la rid, la piele, să te închini aparenţei, să crezi în forme, în sunete, în cuvinte, în întregul Olimp al aparenţei! Grecii aceştia erau superficiali — *din profunzime*! Şi atunci nu ne întoarcem tot aici, noi, temerarii spiritului care am urcat piscul cel mai înalt şi mai primejdios al gîndlrii de astăzi, şl am privit apoi în jur, am privit de acolo *în jos?* Nu sîntem oare tocmai prin aceasta — greci? Adoratori ai formelor, ai sunetelor,

ai cuvintelor? Tocmai de aceea — artişti?
Ruta, lîngă Genova toamna anului 1886

„GLUMĂ, VICLENIE ŞI RĂZBUNARE"
PRELUDIU ÎN RIME GERMANE

Invitaţie
Hai, mîncăi, gustaţi din hrană! Mîine o să vă pară mană, Iar poimâine, frupt de soi! Veţi mai vrea — aşa le-mbie Şapte lucruri vechi azi mie Pe-alte şapte ţîfne noi.
2
Fericirea mea
De cînd am obosit căutînd, Găsesc de toate cele. De cînd m-a-ntîmpinat un vînt, îmi suflă toate-n vele.
Neînfricat
Sapă, sapă unde zaci! Jos, în groapă,-i apă! Las' să strige cei posaci: „Iadu-i doar — în groapă!"

Dialog A: Fui bolnav? Mi-e mult mai bine?
Cine s-a-ngrijit de mine?
Toate le-am uitat frumos! B: Cred c-abia acum ţie bine:
Cine uită-i sănătos.

Celor virtuoşi
Chiar şi virtuţile noastre uşor au să umble: Ca un vers de Homer

vor veni şi-or pleca!

înţelepciunea lumii

Nu sta pe şesuri, jos! Prea sus iar bine nu-i! Pămîntu-i mai frumos Cînd pîn' la mijloc sui!

Vademecum — vadetecum

Mă iei de-a-ntregul ca model, în toate mă urmezi fidel? Doar ţie să-ţi rămîi fidel: — Aşa-mi urmezi — încetineli

La a treia năpîrlire

Cojită piele mi-a plesnit, Un şarpe-n mine,-acuma, Oricît pămînt a mistuit, Pofteşte iarăşi huma. Sub pietre iată-mă flămînd, Şerplu prin iarba mare, Pe tine să te-nghit, pămînt, A şarpelui mîncare!

Trandafirii mei

Fericirea-mi — Fericirii Face loc - da, Fericirii! Vreţi să-mi rupeţi trandafirii?

Printre stînci să staţi la pîndă? Printre spini — fără izbîndă Şi cu mîna sîngerîndă?

Fericirea-mi ştie-orinda Tachinării şi-uneltirii! -Vreţi să-mi rupeţi trandafirii?

10 *Dispreţuitorul*

Dacă-mi cade mult din mînă, Vouă a dispreţ vă pare. Dar cînd bei din cupa plină 0 să-ţi cadă mult din mînă — N-osîndiţi deci vinul tare.

11 *Zicala zice*

Crud şi blînd, mojic şi fin, Murdar şi pur, intim şi străin, De-nţelepciune şi prostie plin: Din toate-acestea sînt puţin, Porc şi hulub, şarpe hain!

12 *Unui iubitor de lumină*

Ca ochi şi gînd să nu se-adumbre, Chiar după soare fugi sub umbre!

13 *Pentru un balerin*

Polei fin -Prilej divin Pentru abilul balerin.

Integrul

Mai bine duşmănii dintr-o **bucată** Decît prietenie încleiată! ,

Rugină

Rugina-i bună: de eşti **ascuţit «Prea fînăr e!"** ţi-auzi **necontenit.**

.

„Cum oare mai bine pe culmi **m-aş ,,şui?"** Te urcă, nu te mai gîndi!

17 *Deviza celui puternic*

Nu cerşi! Iar plînsul tacă! Ia, te rog, mereu înşfacă! ;

Inimi mici

Cum urăsc aşa inimi mici! — Nici Rău, nici Bine n-au loc aici.

19 *Seducătorul fără voie*

O vorbă goală-n glumă arunca — Şi o femeie totuşi se prindea.

20

De cumpănit

Un dublu chin poţi suporta mai bine Ca *unul singur,* vrei să-ncerci cum vine?

.GLUMĂ, VICLENIE ŞI RĂZBUNARE"

21

21

împotriva îngîmfării Nu te umfla: un ghimpe mic Ajunge să devii nimic.

22

Bărbatul şi femeia

„Răpeşte-ţi fata care te-a pătruns!" -Gînd de bărbat; femeia-şi ia pe-ascuns.

23 *Interpretare*

De mă dezvălui, eu mă-nvăluiesc: Nu pot să-mi fiu un interpret firesc. Doar cine-şi suie propriul drum mereu Va lumina aprins şi chipul meu.

24

Leacul pesimistului Te plîngi că nu-i bun ce-ai mîncat? Amice, iară vechea toană? Tot scuipi şi-o ţii într-o dojana — Răbdarea mea s-a terminat. Ascultă-mi sfatul! Fii bărbat Şl-nghite-o broască dolofană, Rapid, cu geană peste geană! — Ti-ajută mult la digerat!

25

Rugăminte

La mulţi le pot citi în gînd, Dar nu ştiu însumi cine sînt! Mi-e ochiul prea apropiat — Nu-s ce observ şi-am observat. Mi-aş folosi cu mult mai bine.

De-aş sta mai depărtat de mine. Nu ca duşman al meu, e drept! Departe-i cel mai drag adept — Dar între noi — mijloc cuminte! Ghiciţi aprinsa-mi rugăminte?

26 *Tăria mea*

Am de urcat din treaptă-n treaptă, Dar glasul sus vi se îndreaptă: „Ca piatra eşti! Noi tot aşa?" — Am de urcat din treaptă-n treaptă, Şi treaptă nimeni nu s-ar vrea.

27

Drumeţul

„Doar hău şi linişti! Nici un drum în zare!" Aşa ai vrut! Nu ţl-ai dorit cărare! Curaj, drumeţule! Acu-i acu! De tremuri de primejdii — nu eşti tu.

28 *Consolare pentru începător*

Ţine jimbat — ce speriat e, Prin ocol, de porci icnind! Doar să plîngă, asta poate — Oare-1 veţi vedea umblînd? Ne-nfricat! Şi, după toate îl vedeţi chiar dănţuind! Iată-1 copăcel, nu cade, O să stea şi-n cap curînd.

29

Ekjoism de stele De nu mi-aş da mereu ocol, Ca polobocu-n rostogol,

23

M-aş ţine, făr-a mă aprinde, Tot după soarele fierbinte?

30 *Aproapele*

Aproapele nu-1 ţin aproape: Pe culmi cu el! Departe scape! Altfel, sub steaua-mi cum încape? —

31 *SJîntul travestit*

Fericirea-ţi să nu doară, Vai! drăcescul te-nfăşoară, Haz drăcesc, drăcesc veşmînt. Dar în van! Răzbate-afară Din privirea-ţi harul sfînt!

32 *Robul*

A: El stă şi-ascultă: cel pătrunde?
Ce-i zbîmîie-n urechi? De unde?
Ce forţă l-o fi doborît? B: Ca toţi ce-n lanţuri s-au tîrît,
Aude-un zornăit oriunde.

33 *Singuraticul*

Detest şi stăpînirea, şi-ascultarea, Supunere? O, nu! Nici

dominarea! Cel ce de *sine* nu se teme nu-nspăimîntă. Cel ce-nspăimîntă doar conduce bine. Eu deci detest să mă conduc pe mine!

Ca fiarele din mare şi pădure,
îmi place să mă pierd pe căi obscure,
Să mă încuib în reverii deşarte
Şl să mă chem acasă de departe,
Pe mine însumi să mă-ndemn spre mine.

34

Seneca et hoc genus omne îşi scriu şi scriu teribil de-n-ţelepte fleacuri varii,
De parcă *primum scrtbere, Deinde philosophari.*

35

Gheaţă

Gheaţă mai produc, o, da! — La digestie prieşte! Gheaţa-mi var plăcea, fireşte, De-aţi avea ce digera!

36 *Scrieri din tinereţe*

Şti'nţa de la A ia 0 îmi suna aicea mult! Nu-mi mai sună azi, oho! Doar eternul A! şi 0! Al juneţii-1 mai ascult.

37 *Prudenţă*

Pe-aici nu-i bine pentru călători; De-ai spirit, fli prudent de două ori! Te-atrag şi te iubesc - te toacă lent: Sînt spirite — dar spiritu-i absent!

38

Cuviosul grăieşte

Ne-adoră Domnul, fi'ndcă ne-a creat! — „Ba, omul 1-a creat pe el!" - zic docţii. Şi-atunci, să nu adore ce-a creat? Creîndu'l, iar să-1 nege, să-1 dea morţii? Cam şchioapătă, Satana s-a băgat.

39 *Vara*

Cu chipul în sudori scăldat, Să ne-nfruptăm din pîne? Nimic să nu-mbuci asudat — Ştiu doctori să ne-nfrîne. Clipeşte Sirius frămîntat: Ce-nseamnă focu-i, chinul? Cu chipul în sudori scăldat, Să bem, prieteni, vinul!

40 *Fără pizmă*

El nu-i pizmaş: de-aceea îl cinstiţi? El nici nu vede cît îl preţuiţi; Cu ochi de vultur cată-n zări albastre, Nici nu vă vede! — vede astre, astre!

41

Heraclitism Lupta doar aduce Pe pămînt noroc! Da, frăţii de cruce Nasc sub fum şl foc! Prieteni ce se cheamă? Fraţi — la greu sărind; în război — de-o seamă; Nesupuşi — murind!

42

Principiul celor foarte rafinaţi Mal curînd tiptil s-o iei, Nu pe labe late! Mai curînd prin borti de chei, Nu prin uşi căscate!

43

Îndemn

La faimă te gîndeştl vrăjit? Să ştii urmarea: Să-ţi uiţi la vreme, nesilit, Onoarea!

44 *Profundul*

Eu — căutător? Vorbiţi prostii! — Sînt numai *greu* — ca plumbul sunt! Tot cad şi nu mă pot opri, Pînă nu dau de fund!

45

Pe veci

„Vin azi, căci azi e de venit" — Gîndeşte cel pe veci sosit. Nu-i pasă de cel cusurgiu: „Vii prea curînd! Vii prea tîrziu!"

46 *Gîndurile celor osteniţi*

Ei au pe soare-o ură sumbră;
Şi cred că pomii-s pentru — umbră!
47 *Apus*
„Apune, scăpată" — zvîrliţi noroi; De fapt, el se coboară jos, la voi! Extazu-i deveni amărăciune, Lumina-i beznei voastre se supune.
.**48** *împotriva legilor*
De azi ml-atîrnă la grumaz,
De-un şnur, ceasornicul cel treaz;
De azi cocoşii amuţesc,
Iar sori şl umbre-ncremenesc,
Şi tot ce timpul mi-a vestit
E orb, e mut şi asurzit: —
Natura nu mai prinde glas
La vreun tlc-tac de legi şi ceas.
49 *înţeleptul grăieşte*
Străin poporului, dar lui spre bine. Ba nor, ba soare, calea îmi voi ţine — Şi ne-ncetat mal sus de sine!
50 *Pierzîndu-şi capul*
Ea are spirit — unde 1-a aflat? Plăcînd-o, şi-1 pierduse vreun bărbat. Ce cap avu pîn' la poveste-aceea! Dar dracului i 1-a luat — ba nu! femeia!
51 *Dorinţe deşarte*
„Orice cheie ca un fum
Să se risipească,
Dar şperaclele de-acum
Să se-nvîrtă-n broască!"
Astfel judecă acei

Care sînt doar false chei.

52

A scrie cu piciorul Nu vreau să scriu cu mîna doar: Piciorul mi-e şi el pisar. Aleargă liber şi vioi, Ba peste cîmp, ba peste foi.

53

„Omenesc, preaomenesc". *O carte* Sfioasă, tristă îndărăt privind, în viitor, în tine doar crezînd: O, pasăre, ca vulturii eşti tu? Eşti mirele Minervei, Bu-hu-hu?

54 *Cititorului meu*

Un bun stomac şi straşnice măsele —
Eu ţi-aş dori!
De mistui paginile mele,
Atunci precis ne-om potrivi!

55

Pictorul realist

„Fidel naturii-n tot ce are ea"! — Dar cum s-o-nceapă? Cînd pe pînză *va-ncăpea?* Imensă-i orice palmă de pămînt! — Din ea, ce-i e *pe plac* îl vezi pictînd. Şi cei pe plac? Ce *poate* el picta!

56 *Vanitate de poet*

Daţi-mi clei: am isteţime Lemnul să-1 găsesc oricînd! Sens să dau la patru rime Fără sens — nu-i ţel de rînd!

57

Gust pretenţios

Mi-ar fi drag şi mi-aş alege, De-aş scăpa destinului, Un locşor în rai pe lege: Mai curind — la poarta lui!

58 *Nasul strîmb*

înfumurat se uită-n zări Ăst nas ce tot se umflă-n nări — De-aceea-n faţă se răstorn Licornii ăştia fără corn! Mereu se-alătură

în timp Trufia şi cu nasul strîmb.

59 *Peniţa scuţîie*

Peniţa scîrţîie: infern! Sînt condamnat la scîrţîială? — Iau călimara şi aştern Puhoaie repezi de cerneală. Umflat li-e cursul şi răzleţ! Mă bucur cum îl fac să crească! E drept, mi-e scrisul neciteţ — Dar cine cată să-1 citească?

60 *Omenii superiori*

Pe cel ce urcă — se cuvine Să-1 lauzi! El însă de sus vine! Lui laudele îi sînt străine, Pe culmi se *ţinel*

61

Scepticul grăieşte Eşti la mijloc de drum. Pendula bate, sufletul ţi-e mic! Colindă ca nebun Şl caută, da-n zadar — ezit-un pic?

Eşti la mijloc de drum:

Ce rătăciri şi chin de mucenic!

Ce cauţi? Şi *la ce bun?* **-**

Chiar asta caut - răspuns şi alt nimic!

62

Ecce homo

Da! Din ce mă trag ştiu bine! Foc nepotolit e-n mine Şl mă mistui în văpăi. Tot ce-apuc se schimbă-n pară, Ce slobod e scrumul doară: Cert, sînt numai vîlvătăl.

63

Morală de stele Sortită unui drum, o! stea, Ce te priveşte bezna grea?

Prin vremea asta să scîntei! Departe de mizeria ei!

De lumi îndepărtate ţii: Prin milă, vei păcătui!

Doar o poruncă: pură fii!

CARTEA ÎNTÎI

Doctrinarii scopului existenţei. — Fie că privesc oamenii cu un ochi binevoitor, fie cu unul răutăcios, îi găsesc întotdeauna, pe toţi sau pe fiecare în parte, ocupaţi cu un singur lucru, acela de a face ceea ce foloseşte păstrării speciei umane. Şi desigur nu dintr-un sentiment de dragoste pentru această specie, ci pur şi simplu pentru că nimic nu este în ei mai vechi, mai puternic, mai neînduplecat, mai de neînvins decît acest instinct — pentru că instinctul acesta reprezintă tocmai *esenţa* speciei şi turmei noastre. Cu toate că de obicei îi împărţi pe semenii tăi destul de repede şi de net, cu miopia obişnuită chiar şi de la o distanţă de cinci paşi, în folositori şi dăunători, în buni şi răi, dacă socoteşti în mare şi dacă te gîndeşti mai îndelung la toate aceste lucruri, devii mai sceptic în privinţa acestei curăţiri şi separări, lăsîndute pînă la urmă păgubaş. Chiar şi cel mai dăunător om este poate încă cel mai folositor în privinţa menţinerii speciei: căci el întreţine la el sau, prin influenţa sa, la alţii, instincte fără de care omenirea s-ar fi sleit sau ar fi putrezit de mult. Ura, bucuria răutăcioasă de necazul altuia, dorinţa de a prăda şi de a stăpîni, ca şi toate celelalte care altfel sînt considerate rele, fac parte din uimitoarea economie costisitoare, risipitoare şi în general nebunească, dar care, e *demonstrat,* ne-a menţinut pînă acum specia. Nu mai ştiu dacă tu, semenul şi aproapele meu drag, *poţi* trăi de fapt spre dezavantajul speciei, adică „nechibzuit" şi „rău"; poate că ceea ce ar fi putut dăuna speciei s-a stins de multe milenii, făcînd acum parte dintre cele care nici lui Dumnezeu nu-i mai sînt posibile. Urmează-ţi poftele cele mai bune sau cele mai deşănţate şi în primul rind, mergi la pier-

zanie! — în ambele cazuri vei fi probabil încă, într-un fel oarecare, promotorul şi binefăcătorul omenirii, pu-tînd să-ţi găseşti lăudălorii — dar şi batjocoritorii! Nu-1 vei găsi însă niciodată pe acela care să ştie să te batjocorească în toate pe tine, individ, chiar şi în ceea ce ai tu mai bun, care să te facă să-ţi vezi nesfîrşita sărăcie de muscă ori de broască în suficientă măsură pentru a corespunde adevărului! Pentru a rîde de tine însuţi aşa cum ar trebui să rîzi, pentru a rîde *cu adevărat,* cei mai buni nu aveau pînă acum destul simţ al adevărului, iar cei mai dotaţi aveau mult prea puţin geniu! Poate că şi pentru rîs există un viitor! Atunci cînd maxima „specia este totul, individul nu este nimic" va fi fost asimilată de omenire şi oricui îi va fi oricînd deschisă poarta spre această ultimă eliberare şi iresponsabilitate. Poate că atunci rîsul se va înfrăţi cu înţelepciunea, poate că atunci nu va mai exista decît „ştiinţă voioasă". Deocamdată este cu totul altfel, deocamdată comedia existenţei încă n-a *devenit conştientă* de ea însăşi, deocamdată mai este încă vremea tragediei, a moralelor şi religiilor. Ce înseamnă această permanentă nouă apariţie a unor fondatori de morale şi religii, a unor instigatori la lupta pentru aprecieri morale, a unor predicatori ai remuşcărilor şi războaielor religioase? Ce înseamnă aceşti eroi pe această scenă? căci pînă acum au fost eroi şi tot restul, care era uneori singurul vizibil şi apropiat nouă, a slujit întotdeauna numai la pregătirea acestor eroi, fie ca maşinărie şi culise, fie în rolul de confidenţi şi de valeţi. (Poeţii, de pildă, au fost întotdeauna valeţii unei morale oarecare.) Este de la sine înţeles că şi aceşti tragedieni lucrează în interesul speciei, chiar dacă îşi închipuie că acţionează în

interesul divinităţii şi ca trimişi ai Domnului. Şi ei propulsează viaţa speciei, *propulsînd credinţa în viaţă.* „Merită să trăieşti — strigă oricare dintre ei, — viaţa asta e importantă, viaţa are ceva în urma ei, sub ea, aveţi grijă!" Acel instinct care domneşte la fel în oamenii superiori ca şi în cei mai josnici, instinctul păstrării speciei izbucneşte din cînd în cînd, ca raţiune şi patimă a *spiritului;* el se înconjoară atunci de o suită strălucitoare de motive, vrînd din toate puterile să se uite că este de fapt numai pornire, instinct, nebunie şi netemeinicie. Viaţa *trebuie* iubită, *deoarecel* Omul *trebuie* să se promoveze pe sine şi pe aproapele său, *deoarecel* Şi cum se mai numesc şi se vor mai numi în viitor toţi aceşti „trebuie" şi „deoarece"! Pentru ca ceea ce este necesar şi se întîmplă întotdeauna de la sine şi fără nici un scop să pară de-acum înainte ca fiind făcut în vederea unui scop, plauzibil omului ca raţiune şi ultimă poruncă, apare acum învăţătorul etic, drept învăţător al „scopului existenţei"; pentru aceasta el inventează o a doua şi altă existenţă, sco-ţînd-o pe cea veche şi obişnuită din balamalele ei vechi şi obişnuite, cu ajutorul mecanicii sale noi. Da! El nu vrea cu nici un preţ ca noi să *rîdem* de existenţă, nici de noi înşine — şi nici de el; pentru el, individul este întotdeauna un individ, ceva prim, ultim şi neobişnuit, pentru el nu există nici specie, nici însumări, nici nulităţi. Oricît de nebuneşti şi de entuziaste ar fi invenţiile şi aprecierile sale, oricît de mult se înşală asupra mersului firii, tăgăduindu-i condiţiile — şi toate eticile de pînă acum au fost atît de nebuneşti şi de nefireşti, încît fiecare dintre ele ar fi condus lumea la pieire, dacă ar fi pus stăpînire pe ea — oricum, de

flecare dată cînd „eroul" intra în scenă, se obţinea ceva nou, opusul îngrozitor al rîsului, acea zguduire adîncă a multora la gîndul „Da, merită să trăieşti! Da, merit să trăiesc!" — viaţa şi eu şi tu şi noi toţi împreună ne-am devenit încă o dată *interesanţi* pentru o vreme. Nu se poate contesta că pînă acum, o *dată cu timpul,* rîsul, raţiunea şi natura s-au înstăpînit peste fiecare dintre aceşti teologi; scurta tragedie sfîrşea întotdeauna prin a reveni la eterna comedie a existenţei, iar „valurile ne-număratelor hohote de rîs" — pentru a vorbi ca Eschil — vor acoperi în final pînă şi tragediile cele mai mari. Dar în ciuda acestui rîs corector, datorită apariţiei mereu reînnoite a acestor învăţători despre scopul existenţei, natura umană s-a modificat totuşi în general — *ea are acum o nevoie în plus,* tocmai nevoia ca întotdeauna să apară asemenea învăţători şi învăţături de-spre „scop". Omul a devenit treptat un animal fantastic ce trebuie să îndeplinească o condiţie existenţială în plus faţă de orice alt animal; din cînd în cînd, omul *trebuie* să creadă, să ştie *de ce* există, specia sa nu poate prospera fără o încredere periodică în viaţă! Fără credinţă în *raţiunea* din *viaţă!* Necontenit specia umană va decreta din cînd în cînd: „există ceva de care nu mai este deloc voie să se rîdă!" Şi cel mai prudent iubitor de oameni va adăuga: „nu numai risul şi înţelep-ciunea voioasă, ci şi tragicul cu toată sublima sa ne-chibzuinţă fac parte din mijloacele şi nevoile păstrării speciei!" Şi prin urmare! Prin urmare! Prin urmare! Oh, fraţii mei, mă înţelegeţi? înţelegeţi această lege nouă a fluxului şi refluxului? Avem şi noi timpul nostru!

Conştiinţa intelectuală. — Fac mereu aceeaşi experienţă,

împotrivindu-mă ei de asemenea mereu, şi nu vreau să cred, cu toate că este evident: *celor mai mulţi le lipseşte conştiinţa intelectuală,* ba chiar mi s-a părut adesea că, din cauza unei asemenea cerinţe, eşti singur ca în deşert în mijlocul celor mai populate oraşe. Fiecare te priveşte cu ochi străini, mînuindu-şi în continuare balanţa, numind lucrul acesta bun şi pe celălalt rău; nimeni nu roşeşte de ruşine dacă laşi să se înţeleagă că aceste greutăţi nu au o greutate valabilă, nici nu se revoltă împotriva ta; poate că se rîde pe seama îndoielii tale. Vreau să spun că *cei mai mulţi* nu găsesc demn de dispreţ să crezi una sau alta şi să trăieşti conform lor,/drd a fi cunoscut înainte ultimele şi cele mai sigure motive pentru şi împotrivă şi fără a-ţi da nici o ostenealăspre a le afla după aceea — bărbaţii cei mai dotaţi şi femeile cele mai nobile fac şi ei parte dintre aceşti „cei mai mulţi". Dar ce-mi pasă de bunătatea inimii, de fineţe şi de geniu, dacă omul acestor virtuţi tolerează la el însuşi sentimente vlăguite în credinţă şi apreciere, dacă *nevoia de siguranţă* nu reprezintă pentru el setea cea mai intimă şi nevoia cea mai profundă, ca fiind ceea ce desparte oamenii superiori de cei inferiori! Am găsit la anumiţi oameni pioşi o ură împotriva raţiunii pentru care le-am fost recunoscător; în felul acesta ei şi-au trădat cel puţin reaua conştiinţă intelectuală! Dar a sta în mijlocul acestei *re-rum concordia discors* şi a întregii minunate nesigu-ranţe şi multiplicităţi de sensuri a existenţei, *Jără a întreba,* fără a tremura de setea şi plăcerea întrebării, fără nici măcar a-1 uri pe cel care întreabă, poate chiar distrîndu-te pînă la ostenire pe seama lui — aceasta este ceea ce consider eu *demn de dispreţuit* şi acest sentiment este cel pe care îl caut în

primul rînd la oricine — o nebunie oarecare sfîrşeşte întotdeauna prin a mă convinge că fiecare om are acest sentiment, ca om. Este felul meu de a fi nedrept.

Nobtt şi vulgar. — Firilor vulgare toate sentimentele nobile, generoase li se par nepotrivite şi de aceea, în primul rînd, de necrezut; fac cu ochiul cînd aud de aşa ceva, părînd a vrea să spună: „pesemne că există totuşi un avantaj oarecare, nu poţi vedea prin toţi pereţii"; ele sînt bănuitoare faţă de cel nobil, ca şi cum acesta şi-ar căuta avantaje pe căi lăturalnice. Dacă se conving într-adevăr de absenţa intenţiilor egoiste şi a cîştigurilor personale, atunci cel nobil le apare ca un soi de nebun — îi dispreţuiesc bucuria şi rid de strălucirea ochilor săi. „Cum te poţi bucura că eşti dezavantajat, cum poţi să accepţi dezavantajele cu ochii deschişi? De sentimentul nobil trebuie să fie legată o boală a raţiunii" — aşa gjndesc ele, aruncînd o privire

de dispreţ, după cum dispreţuiesc bucuria pe care nebunul o simte de pe urma ideii sale fixe. Firea vulgară se distinge prin faptul că îşi păstrează neclintit în vedere avantajul şi că această preocupare pentru scop şi avantaj în sine este mai puternică decît cele mai puternice instincte ale sale; a nu te lăsa ademenit de pornirile tale spre acţiuni lipsite de scop — aceasta este înţelepciunea şi sentimentul demnităţii ei. în comparaţie cu ea, firea superioară este cea *nechibzuită,* pentru că omul nobil, generos, cel care se sacrifică, este într-adevăr învins de pornirile proprii şi în clipele sale cele mai bune, raţiunea face o pauză. Un animal care îşi apără puii cu preţul vieţii sau, cînd este în călduri, îşi urmează femela chiar şi în moarte, nu se

gîndeşte la primejdie şi la moarte — raţiunea sa face de asemenea o pauză, pentru că plăcerea pe care i-o fac puii sau femela, precum şi teama de a-i fi răpită această plăcere, îl domină total; el devine mai prost decît este de obicei, asemenea omului nobil şi generos. Acesta posedă cîteva sentimente de plăcere şi neplăcere atît de intense încît intelectul trebuie să tacă sau să se pună în slujba lor; atunci inima 1 se ridică în cap şi nu se mai poate vorbi decît despre „pasiune". (Ici şi colo se mai întîlneşte şi contrariul, de asemenea şi „răsturnarea pasiunii", ca de pildă la Fontenelle, căruia cineva i-a pus odată mîna în dreptul inimii, cu cuvintele: „Ce ai aici, dragul meu, este şi creier".) Lipsa de raţiune sau raţiunea sucită a pasiunii este ceea ce vulgarul dispreţuieşte la cel nobil, cu atît mai mult cu cît ea este îndreptată spre obiecte a căror valoare i se pare a fi absolut fantezistă şi arbitrară. îl enervează cel supus pasiunii stomacului, înţelegînd totuşi atracţia exercitată de această tiranie, dar nu înţelege, de pildă, cum se poate să-ţi pui în joc sănătatea şi onoarea de dragul pasiunii cunoaşterii. Gustul firilor superioare se îndreaptă spre excepţii, spre lucruri tratate îndeobşte cu indiferenţă şi care nu par a avea savoare, firea superioară are o măsură singulară pentru valori: în plus, ea este de obicei încredinţată că *nu* are un mod specific de apreciere a valorilor în idiosincrazia sa pentru gust, considerînd mai curînd valorile şi nonvalorile ei drept valori şi nonvalori universal valabile şi căzînd, în felul acesta, în neînţeles şi nepractic. Se întâmplă foare rar ca o fire superioară să păstreze destulă raţiune pentru a-i înţelege şi trata pe oamenii obişnuiţi ca atare; în general ea crede în pasiunea sa,

ca şi cum ar fi o pasiune ascunsă a tuturor şi este plină de ardoare şi elocvenţă, tocmai în această idee. Dacă asemenea oameni de excepţie nu se consideră ei înşişi excepţii, cum ar putea oare înţelege vreodată firile vulgare şi cum ar putea aprecia regula într-un fel echitabil? şi-atunci vorbesc şi ei despre nebunia, inoportunitatea şi spiritul fantezist al omenirii, foarte uimiţi de frenezia lumii şi întrebîndu-se de ce nu vrea ea să recunoască ceea ce „îi este necesar". Aceasta este eterna nedreptate a celor nobili.

Ceea ce conservă specia. — Spiritele cele mai puternice şi malefice au propulsat pînă acum cel mai mult omenirea; ele reaprindeau mereu pasiunile pe cale de adormire — orice societate organizată adormea pasiunile — şi trezeau mereu simţul comparaţiei, al contradicţiei, plăcerea pentru ceea ce era nou, îndrăzneţ, neîncercat, obligînd oamenii să opună unor păreri alte păreri, unor tipuri ideale alte tipuri ideale. Cel mai adesea prin forţa armelor, prin răsturnarea pietrelor de hotar, prin violarea pietăţilor, dar şi prin religii şi morale noi! în fiecare învăţător şi predicator al *noului* zace aceeaşi „răutate" care discreditează un cuceritor, chiar dacă, exprimîndu-se mai subtil, nu pune deîn-dată muşchii în mişcare şi tocmai de aceea nici nu discreditează atît! Noul este însă oricum *răul,* ceva ce vrea să cucerească şi să răstoarne vechile pietre de hotar, ca şi vechile pietăţi — şi numai ceea ce e vechi e bun! Oamenii buni ai tuturor vremurilor sînt aceia care îngroapă adînc vechile idei, rodind o dată cu ele, sînt plugarii spiritului. Dar orice pămînt sfîrşeşte prin a ajunge sterp, mereu trebuie să revină brăzdarul de plug al celui rău. Există acum o doctrină a moralei, greşită

din temelii, care este foarte apreciată mai ales în Anglia: conform ei, aprecierile „bun" şi „rău" reprezintă însumarea experienţelor despre „oportun" şi „inoportun", conform ei ceea ce este numit „bun" conservă specia, iar ceea ce este numit „rău" îi dăunează. în realitate, pornirile rele sînt la fel de oportune, conservatoare de specie şi indispensabile ca şi cele bune: — numai că funcţia lor este diferită.

Datorii absolute. — Toţi oamenii care simt că au nevoie de cele mai violente cuvinte şi intonaţii, de cele mai elocvente gesturi şi atitudini pentru a putea *într-adevăr* acţiona, politicienii revoluţiilor, socialiştii, predicatorii pocăinţei cu sau fără creştinism, toţi cei ce n-au voie să se mulţumească cu jumătăţi de succese, aceştia toţi vorbesc despre „datorii", şi anume întotdeauna despre datorii cu caracter absolut — fără ele nu ar avea dreptul la patosul lor răsunător, asta o ştiu prea bine! De aceea recurg la filozofii ale moralei care predică un imperativ categoric oarecare sau îşi asimilează o bucată bună de religie, cum a făcut de pildă Mazzini. Deoarece vor să se aibă încredere absolută în ei, au nevoie să creadă ei înşişi pe deplin în ei, în temeiul unei ultime porunci oarecare, indiscutabile şi sublime în sine, al cărei servitor şi instrument se simt şi drept care ar dori să fie recunoscuţi. Aici găsim adversarii fireşti şi adesea foarte influenţi ai emancipării morale şi ai scepticismului, dar ei sînt rari. Există însă o clasă foarte cuprinzătoare a acestor adversari pretutindeni unde interesul predică supunerea, în timp ce reputaţia şi onoarea par a o interzice. Cel care se simte dezonorat la gîndul de a fl *instrumentul* unui principe sau al unui partid, al unei secte sau chiar al unei puteri financiare, de pildă

ca urmaş al unei familii vechi şi mîndre, dar care vrea şi trebuie să fie tocmai acel Instrument, faţă de el însuşi sau faţă de opinia publică, acela are nevoie de principii patetice care pot fi clamate oricînd, — principii de o absolută obligativitate, cărora li te poţi supune şi poţi arăta că le eşti supus, fără să te ruşinezi. Orice servilism mai subtil ţine la un imperativ categoric şi este duşmanul de moarte al celor care vor săi răpească datoriei caracterul ei absolut — aşa cere convenienţa şi nu numai convenienţa.

Pierderea demnităţii. — Meditaţia şi-a pierdut întreaga demnitate a formei, ceremonialul şi atitudinea solemnă a celui ce meditează au fost ridiculizate şi un înţelept de stil vechi nici n-ar mai fi tolerat. Gîndim prea repede, şi pe drum, şi mergînd, în toiul afacerilor de tot felul, chiar şi atunci cînd gîndim la cele mai serioase lucruri ne trebuie pregătire puţină, chiar şi linişte puţină — este ca şi cum am purta în cap o maşinărie care se roteşte neîncetat şi care continuă să funcţioneze chiar şi în cele mai vitrege condiţii. Odinioară citeai pe faţa oricui că acum ar vrea să gîndeas-că — era desigur o excepţie! — că acum ar vrea să devină mai înţelept şi că se pregătea pentru o idee: chipul i se schimba ca pentru rugăciune iar paşii i se opreau, ba stătea chiar nemişcat ore întregi pe stradă, cînd „venea" ideea, pe unul sau pe amîndouă picioarele. Aşa era „demn"!

Ceva pentru cei activi. — Cel care vrea să facă un studiu asupra problemelor morale îşi deschide un cîmp de lucru uriaş. Toate categoriile de pasiuni trebuie analizate individual, urmărite separat prin epoci, popoare, individualităţi mari şi mici, întreaga lor raţiune ca şi toate aprecierile şi concepţiile lor asupra

lucrurilor trebuie scoase la lumină! Pînă acum, tot ce a dat colorit existenţei nu are încă istorie, dar unde există o istorie a dragostei, a aviditătii, a invidiei, a conştiinţei, a pietăţii, a cruzimii? Pînă şi o istorie comparativă a dreptului sau chiar şi numai a pedepsei încă mai lipseşte cu desăvîrşire. Au fost considerate pînă acum drept obiect de cercetare diferitele împărţiri ale zilei, urmările stabilirii regulate a timpului de muncă, a sărbătorilor şi odihnei? Se cunosc efectele morale ale alimentelor? Există o filozofie a alimentaţiei? (Gălăgia mereu renăscută pentru şl împotriva vegetarianismu-lui dovedeşte că nu există încă o asemenea filozofie!) Au fost deja adunate cunoştinţele privind viaţa în comun, de pildă experienţa mănăstirilor? A fost oare prezentată dialectica prieteniei şi a căsătoriei? Obiceiurile savanţilor, ale comercianţilor, artiştilor, meseriaşilor — şi-au găsit gînditorii? Sînt atâtea de gîndit în acest sens! Tot ceea ce au considerat oamenii pînă acum drept „condiţii de existenţă", ca şi toată raţiunea, patima şi superstiţia legate de această considerare — au fost cercetate pînă la capăt? Numai observarea gradului diferit de creştere pe care l-au avut şi l-ar mai putea avea instinctele umane, în funcţie de climatul moral diferit, reprezintă deja o muncă uriaşă, chiar şi pentru cel mai activi; e nevoie de generaţii întregi de savanţi care să colaboreze după un plan comun, pentru a putea epuiza materialul şi punctele de vedere în această privinţă. Acelaşi lucru este valabil şi pentru demonstrarea motivelor diversităţii climatului moral {„de ce aici străluceşte soarele acesta al unei judecăţi morale fundamentale şi al măsurătorului valorilor esenţiale — şi acolo altul?"). O altă nouă

muncă este aceea care stabileşte erorile tuturor acestor cauze şi întreaga esenţă a judecăţii morale de pînă acum. Ad-miţînd că toate aceste lucrări ar fi făcute, ar apare în prim plan cea mai spinoasă dintre întrebări : dacă ştiinţa este capabilă să *dea* scopuri noi activităţii umane, după ce a demonstrat că poate lua şi distruge scopuri, atunci şi-ar găsi locul o experimentare în care fiecare fel de eroism ar putea fi satisfăcut, o experimentare de secole, care ar lăsa în umbră toate marile acţiuni şi sacrificii ale istoriei de pînă acum. Ştiinţa nu şi-a clădit pînă în prezent construcţiile ei ciclopice, va veni vremea şi pentru asta !

Virtuţi inconştiente. — Toate calităţile unui om de care acesta este conştient — mai ales cînd presupune că ele sînt vizibile şi evidente, şi pentru cei din preajma lui sînt supuse cu totul altor legi de dezvoltare decît calităţile ce-i sînt necunoscute sau prea puţin cunoscute şi care, datorită subtilităţii lor, se ascund chiar şi ochiului unui observator mal rafinat, ştiind să se pituleze în spatele neantului. Aşa se întâmplă cu încrus-taţiile fine de pe solzii reptilelor; ar fi o eroare să se bănuiască în ele o podoabă sau o armă, căci ele devin vizibile abia la microscop, deci cu un văz accentuat artificial, pe care animalele asemănătoare, *pentru* care ar putea reprezenta eventual o podoabă sau armă, nu-1 au! Calităţile noastre morale vădite, şi mai ales cele *crezute* vădite îşi urmează calea — iar cele nevăzute, cu denumiri identice, care în raport cu alţii nu ne pot fi nici podoabe nici arme, îşi *urmează de asemenea calea lor,* probabil una cu totul diferită, cu linii, fineţuri şi încrustaţii care ar desfăta poate un zeu înarmat cu un microscop divin. Avem de pildă

hărnicia noastră, ambiţia noastră, perspicacitatea noastră, toată lumea le ştie — şi mai avem de asemenea probabil încă o dată hărnicia *noastră,* ambiţia *noastră,* perspicacitatea *noastră,* dar pentru aceşti solzi de reptilă ai noştri nu a fost inventat încă microscopul! Şi aici prietenii moralităţii instinctive vor spune „Bravo! El admite cel puţin virtuţi inconştiente drept posibile, asta ne-ajunge!" — O, voi modeştilor!

Erupţiile noastre. — Nenumărate lucruri pe care umanitatea şi le-a însuşit în stadii anterioare, dar atît de slab şi de rudimentar încît nimeni nu le-a sesizat ca însuşite, Ies la lumină mult mal tîrziu, poate după secole, izbucnind brusc. S-au copt între timp, devenind viguroase. Unor epoci, ca şi unor oameni, par să le lipsească cu desăvârşire un talent sau altul, o virtute sau alta; dar aşteaptă pînă la nepoţi sau strănepoţi, dacă al timp să aştepţi, ei aduc la lumină adîncurile sufleteşti ale bunicilor lor, acele adîncuri despre care bunicii înşişi nu ştiau încă nimic. Adesea chiar fiul îşi trădează tatăl, iar acesta se înţelege mai bine pe sine de cînd are un fiu. Toţi purtăm în noi grădini şi pi m-taţli ascunse, toţi sîntem vulcani în formare care işi vor avea ceasul erupţiei — cît de apropiat sau de îndepărtat este acesta, nu ştie bineînţeles nimeni, nici chiar „bunul Dumnezeu".

Unjel de atavism. — Pe oamenii excepţionali ai unei epoci îl înţeleg cu cea mai mare plăcere ca mlădiţe tîrzii, răsărite brusc, ale culturilor apuse şi ale forţelor acestora, cumva ca atavism al unui popor şi al obiceiurilor sale — doar aşa se mal poate găsi la ei ceva într-adevăr de înţeles. Acum par străini, rari, ieşiţi din comun şi cel ce simte în el aceste forţe trebuie să le îngrijească,

să le apere împotriva unei alte lumi potrivnice, să le venereze şi să le vegheze creşterea; în felul acesta ajunge fie un mare om, fie un nebun, un ciudat, în măsura în care nu se prăpădeşte la timp. Aceste calităţi rare erau odinioară obişnuite şi considerate în consecinţă drept comune, nu se distingeau. Poate că erau cerute, impuse drept condiţii, dar era imposibil să devii mare datorită lor, chiar şi numai pentru că lipsea pericolul de a deveni nebun sau însingurat cu ele. Mal cu seamă la familiile şi castele *conservatoare* ale unui popor apar astfel de răbufniri ale instinctelor străvechi, în timp ce probabilitatea unor asemenea atavisme nu există unde rasele, obiceiurile şi evaluările se schimbă prea *repede.* Aceasta, deoarece la forţele de dezvoltare ale popoarelor ritmul are acelaşi rol ca şl în muzică; în cazul nostru este absolută nevoie de un andante al evoluţiei, ca ritm necesar unui spirit pătimaş şl lent, Iar spiritul speciilor conservatoare este de *acest* fel.

11

Conştiinţa. — Conştiinţa este ultimul şi cel mai tîrziu stadiu de dezvoltare al organicului, fiind prin urmare cea mai nefinisată şt mai puţin puternică latură a acestuia. în conştiinţă îşi au originea nenumărate erori, din cauza cărora un animal, un om piere mai curînd decît ar fi necesar, „în pofida destinului" cum spune Homer. Dacă liantul conservator al instinctelor n-ar fi infinit mai puternic, dacă n-ar sluji ca regulator al întregului, omenirea ar trebui să piară din cauza judecăţilor absurde şi a visărilor cu ochii deschişi, din cauza superficialităţii şi credulităţii sale, într-un cu-vînt, tocmai din cauza conştiinţei sale, sau mai curînd, fără ea omenirea n-ar mai fi existat de

mult! O funcţie, înainte de a fi dezvoltată şi maturizată, reprezintă un pericol pentru organism: este cu atît mai bine dacă în acest răstimp ea va fi straşnic tiranizată! Iar conştiinţa este tiranizată zdravăn — şi nu cel mai puţin, de către mîndria de a o avea! Se crede că aici s-ar afla *miezul* omului, ceea ce rămîne, ceea ce este etern, ultim, originar! Conştiinţa este considerată drept o mărime stabilă dată! I se neagă evoluţia, intermitenţele! Este luată drept „unitate a organismului"! Această ridicolă supraevaluare şi înţelegere greşită a conştiinţei are ca urmare faptul foare folositor că în felul acesta a fost *împiedicată* dezvoltarea ei prea rapidă. Deoarece oamenii credeau că posedă deja conştiinţa, şi-au dat prea puţin osteneala de a o cîştlga, — şl nici acum lucrurile nu stau altfel! *Sarcina de a-ţl însuşi ştiinţa,* de a o face instinctiv, rămîne încă foarte nouă, abia întrezărită şi recunoscută de ochiul omenesc, — o sarcină care este întrezărită doar de cei care au înţeles că pînă acum ne-au fost încorporate numai erorile noastre şi că întreaga noastră conştiinţă se raportează la erori!

12

Despre scopul ştiinţei. — Cum ? Ultimul scop al ştiinţei ar fl acela de a-i oferi omului cît mai multă plăcere şi cît mal puţină neplăcere? Cum adică, dacă plăcerea şi neplăcerea ar fi legate laolaltă cu o funie, acela care *vrea* cît mai mult din una *trebuie* să aibă şi cît mai mult din cealaltă, că cel care vrea să înveţe „să jubileze pînă la cer" trebuie să fie pregătit şi pentru „a fî mîfinit de moarte"? Poate că aşa şi este! Cel puţin aşa credeau stoicii că stau lucrurile şi erau consecvenţi cerind cît mai puţină plăcere, pentru a avea de la viaţă şi cît mai puţină neplăcere.

(Maxima „cel mai fericit este virtuosul" se referea atît la firma şcolii, pentru marea mulţime, cît şi la o subtilitate cazuistică, pentru cei subtili.) Şi astăzi mai aveţi încă la alegere, fie *cit se poate de puţină neplăcere,* pe scurt absenţa durerii — de fapt, în mod cinstit, socialiştii şi politicienii tuturor partidelor nu ar trebui sa fagăduiască partizanilor lor mai mult —, *Jie cît se poate de multă neplăcere,* ca preţ pentru sporirea numărului de plăceri şi bucurii subtile, puţin gustate pînă acum! Dacă vă decideţi pentru prima alternativă, viind deci să reduceţi, să micşoraţi durerea oamenilor, ei bine, atunci trebuie să reduceţi, să micşoraţi şi *capacitatea lor de a se bucura.* în fapt, *cu ştiinţa* se poate favoriza şi un scop şi celălalt! Poate că ea este acum mai cunoscută datorită puterii de a lipsi omul de bucuriile sale şi de a-1 face mai indiferent, mai insensibil, mai stoic. Dar ştiinţa ar mal putea fl descoperită şi ca *marea aducătoare de durere* şi atunci poate că s-ar descoperi în acelaşi timp şi forţa ei contrară, capacitatea ei uriaşă de a face să strălucească noi lumi astrale ale bucuriei!

13

Despre teoria sentimentului puterii. — îţi exerciţi puterea asupra celuilalt făcîndu-i bine sau pricinuindu-i durere — mai mult nici nu vrei!

Pricinuindu-le durere

acelora pe care trebuie să-i facem să ne simtă puterea, căci în acest sens durerea este un mijloc mult mai serios decît plăcerea; durerea caută întotdeauna motivul, în timp ce plăcerea este înclinată să se oprească la ea însăşi, fără a mai privi înapoi. *Făcîndu-le binele* şi ară-tîndu-le bunăvoinţă acelora

care depind de-acum de noi într-un fel oarecare (adică acelora care sînt obişnuiţi să se gîndească la noi ca la motivaţia existenţei lor), vrem să le sporim puterea pentru că astfel ne sporim puterea, sau vrem să le arătăm avantajul pe care îl are faptul de a fi în mîna noastră — aşa vor fl mai mulţumiţi de situaţia lor, devenind mai ostili şi mai pregătiţi de luptă faţă de duşmanii puterii *noastre.* Faptul că facem sacrificii făcînd binele sau răul nu modifică valoarea flnală a acţiunilor noastre; chiar dacă ne punem viaţa în joc — asemenea martirului în favoarea bisericii sale — este un sacrificiu adus nevoii *noastre* de putere sau în scopul păstrării sentimentului nostru de putere. Cel care simte că „este în posesia adevărului", cîte posesiuni nu lasă sâ-i scape pentru a salva acest sentiment! Cîte nu aruncă peste bord pentru a se menţine „sus", adică deasupra celorlalţi, cărora le lipseşte „adevărul"! Desigur că situaţia în care pricinuim dureri este arareori atît de plăcută, atît de curat plăcută, ca aceea în care facem binele, dar este un semn că mai ducem încă lipsă de putere, sau trădează ciuda pentru această sărăcie, aduce cu sine primejdii şi incertitudini privind capitalul nostru de forţă existent şi ne întunecă orizontul cu perspectiva răzbunării, a batjocorii, a pedepsei, a insuccesului. Numai pentru oamenii cel mai Iritabili şi mai avizi de sentimentul puterii poate fi mai plăcut să-i aplice recalcitrantului sigiliul puterii, pentru cei care văd în cel deja supus (ca obiect al bunăvoinţei) o povară şi o plictiseală. Depinde de felul în care eşti obişnuit să-ţi *condimentezi* viaţa, e o problemă de gust dacă preferi să ai o sporire lentă sau una bruscă a puterii, sigură sau primejdioasă şi cutezătoare — cauţi

un condiment sau altul, întotdeauna în funcţie de temperamentul tău. Pentru firile mîndre, o pradă uşoară este ceva demn de dispreţuit, ele încearcă un sentiment de satisfacţie numai în faţa oamenilor neînfrînţi care le-ar putea deveni duşmani şi de asemenea în faţa a tot ce este greu accesibil; faţă de cel în suferinţă sînt adesea dure, pentru că nu îl consideră demn de efortul şi orgoliul lor dar se arată cu atît mai curtenitoare faţă de *egalii* cu care o luptă, o bătălie ar fi în orice caz onorabilă *dacă* s-ar ivi vreodată prilejul. Stăpîniţi de sentimentul plăcut al *acestei* perspective, oamenii din casta cavalerilor s-au obişnuit să fie de o politeţe aleasă unii cu alţii. Mila este sentimentul cel mai plăcut pentru cei care sînt prea puţin mîndrl şi n-au speranţa unor mari cuceriri; pentru ei, prada uşoară — şl o astfel de pradă este orice suferind — reprezintă ceva încîntător. Despre milă se spune că este virtutea prostituatelor.

14

Tot ceea ce numim dragoste. — Aviditate şi dragoste, ce sentimente diferite ne încearcă la fiecare dintre aceste cuvinte! — şi totuşi s-ar putea să fie acelaşi instinct denumit în două feluri, pe de o parte defăimat din punctul de vedere al celor deja avuţi, în care instinctul s-a mal potolit şi care se tem acum pentru „avutul" lor, pe de altă parte, privit din perspectiva ne-satisfăcuţilor, a înşelaţilor şl deci preamărit ca „bun". Dragostea pentru aproapele nostru, nu este ea oare o dorinţă aprigă de o nouă *proprietate?* Şi de asemenea dragostea noastră pentru ştiinţă, pentru adevăr? Şl în general, orice dorinţă de lucruri noi? Ni se urăşte de ceea ce este vechi, de ceea ce ne aparţine

în mod sigur şi întindem din nou mîlnile; nici chiar cel mai frumos peisaj în care trăim trei luni nu mai este sigur de dragostea noastră, un ţărm oarecare, mai îndepărtat, este cel care ne stîrneşte aviditatea; ceea ce avem este de cele mai multe ori diminuat prin faptul că îl avem. Plăcerea faţă de noi înşine vrea să se menţină transformînd permanent ceva nou în *noi înşine* — aceasta înseamnă de fapt a poseda. A te sătura de o proprietate este a te sătura de tine însuţi. (Se poate suferi şi de preamult — dorinţa vie de a arunca, de a împărţi poate să-şi atribuie onoarea numelui de „dragoste".) Cînd vedem pe cineva suferind, ne folosim cu plăcere de prilejul oferit pentru al lua în stăpînire; acest lucru îl face de obicei cel binefăcător şi milostiv, care numeşte şi el „dragoste" setea stîrnită de o nouă posesiune, şl căruia aceasta îi produce aceeaşi plăcere ca o cucerire nouă care-i surîde. Dar dragostea dintre sexe se trădează cel mai limpede ca sete de proprietate: îndrăgostitul vrea să fie categoric singurul posesor al persoanei pe care o doreşte, el vrea să aibă putere absolută asupra sufletului precum şi trupului ei, vrea să fie singurul care este iubit, locuind şi dominînd în celălalt suflet ca fiinţă supremă, cea mai demnă de dorit. Dacă ţinem seamă că aceasta nu înseamnă nimic altceva decît *excluderea* lumii întregi de la un bun preţios, de la o fericire şi o desfătare, dacă ţinem seamă că îndrăgostitul urmăreşte sărăcirea şi privarea tuturor celorlalţi competitori, vrind să devină balaurul comorii sale de aur, ca cel mal brutal şi mai egoist dintre toţi „cuceritorii" şi exploatatorii, dacă ţinem în sfîrşit seamă că îndrăgostitului însuşi tot restul lumii i se pare indiferent, palid, lipsit de valoare şi este pregătit" să facă orice

sacrificiu, să tulbure orice ordine, să lase în urma lui orice interes, atunci e într-adevăr de mirare că această aviditate sălbatică, această nedreptate a dragostei sexuale a putut fi preamărită şi divinizată într-o asemenea măsură de-a lungul tuturor timpurilor, ba chiar faptul că din această dragoste s-a preluat ideea de dragoste ca opus al egoismului, în timp ce ea este tocmai cea mai spontană expresie a egoismului. Este evident că folosirea curentă în limbaj s-a datorat aici celor ce nu aveau nimic şi erau dornici să aibă — probabil că ei au fost întotdeauna prea mulţi. Cel care se bucurau de multă avuţie şi saţietate în acest domeniu au scăpat ici şi colo cîte o vorbă despre „demonul furios", precum acel atenian, cel mai amabil şi mai iubit, Sofocle, dar Eros rîdea oricînd de asemenea defăimători — tocmai ei au fost întotdeauna preferaţii săi. Există însă, ici şi colo pe pămînt, un fel de continuare a dragostei, unde acea dorinţă avidă pe care două persoane o au una pentru cealaltă a cedat în faţa unei noi dorinţe şi avidităţi, a unei aspiraţii *comune* superioare la un ideal aflat mai presus de ei, dar cine cunoaşte această dragoste? cine a trăit-o? Numele său adevărat este *prietenie.*

15

Din depărtări. — Acest munte face fermecătoare şi importantă în toate chipurile întreaga regiune pe care o domină; după ce ne-am spus acest lucru pentru a suta oară, sîntem într-o stare de spirit atît de nerezonabilă şi atît de plini de recunoştinţă în faţa lui, încît ne închipuim că el, dăruitorul acestui farmec trebuie să fie el însuşi cel mai fermecător lucru al regiunii — şi atunci îl urcăm şi sîntem dezamăgiţi. Brusc, muntele şi întregul

peisaj din jurul nostru, de sub noi, sînt scoase de sub vrajă; uitasem că uneori o celebritate, ca şi o bunătate, vrea să fie privită de la o anumită distanţă şi neapărat de jos, nu de sus — doar aşa *are efect.* Poate cunoşti oameni din preajma ta, care nu trebuie să se privească pe ei înşişi decît de la o anumită depărtare, pentru a se putea considera suportabili sau atrăgători şi tonici; cunoaşterea de sine nu le este prielnică.

16

Peste punte. — în relaţiile cu persoane care se ruşinează de sentimentele lor trebuie să te poţi preface; ele simt o ură bruscă faţă de cel care le-a surprins un simţămînt tandru sau entuziast şi înălţător, ca şi cum le-ar fî zărit tainele. Dacă vrei să le faci un bine în asemenea clipe, atunci fă-le să rîdă sau spune o răutate glumeaţă, rece; sentimentul le va îngheţa şi vor deveni din nou stăpîne pe sine. Dar arăt morala înaintea istorisirii. — Am fost o singură dată în viaţă atît de apropiaţi încît nimic nu mai părea să stînjenească prietenia, frăţia noastră şi nu mai rămăsese între noi decit o punte minusculă. în clipa în care te pregăteai să păşeşti pe ea te-am întrebat: „vrei să treci puntea ca să vii la mine?" — dar n-ai mai vrut, şi cînd te-am mai rugat încă o dată, ai tăcut. De atunci s-au prăvălit între noi munţi şi şuvoaie năvalnice şi tot ceea ce desparte şi înstrăinează şi chiar dacă am vrea să ne regăsim, n-am mai putea! Dar cînd îţi aminteşti de acea punte mică, nu mai găseşti cuvinte — doar suspine şi uimiri.

17

Aţi motiva sărăcia. — E adevărat că prin nici un artificiu nu putem face dintr-o virtute săracă una bogată, plină de sevă, dar

putem foarte bine să-i transformăm frumos sărăcia în necesitate, astfel încît aspectul ei să nu ne mai provoace durere şi, din cauza ei, să nu-i mai aruncăm fatalităţii priviri încărcate de reproş. Aşa face grădinarul înţelept, care aşază bietul izvoraş din grădina sa în braţele unei nimfe a apelor, motivîndu-i astfel sărăcia. Şi cine, asemenea lui, n-ar avea nevoie de nimfe!

18

Mîndrie antică. — Coloritul antic al distincţiei ne lipseşte pentru că sentimentului nostru îi lipseşte sclavul antic. Un grec de origine nobilă găsea atîtea trepte intermediare şi o asemenea distanţă între superioritatea sa şi acea ultimă stare de jos încît abia mai putea să-1 zărească limpede pe sclav; nici Platon nu 1-a mai văzut în întregime. Astfel se întîmplă cu noi, obişnuiţi cum sîntem cu *doctrina* egalităţii între oameni, chiar dacă nu şi cu egalitatea însăşi. O fiinţă care nu poate dispune de ea însăşi şi căreia îi lipseşte tihna, nu apare deloc în ochii noştri drept ceva demn de dispreţuit; există poate prea multă servilitate în flecare dintre noi pentru condiţiile ordinii şi activităţii noastre sociale, care diferă profund de cele ale anticilor. — Filozoful grec trecea prin viaţă cu simţămîntul intim că există mult mai mulţi sclavi decît se crede — şi anume că oricine nu este filozof, este sclav; mîndria sa era nemărginită la gîndul că şi cei mai puternici de pe pă-mînt se găsesc printre sclavii săi. Această mîndrie ne este de asemenea străină şi imposibilă, pentru noi cuvîntul „sclav" nu-şi are întreaga greutate nici măcar în simboluri.

19

Răul. — Cercetaţi viaţa celor mai buni şi mai fecunzi dintre

oameni şi popoare şi întrebaţi-vă dacă un copac ce trebuie să crească mîndru spre cer se poate lipsi de vremea rea şi de furtuni, dacă nu cumva neprielnicia şi rezistenţa exterioară, orice fel de ură, invidie, încă-păţînare, neîncredere, duritate, aviditate şi violenţă nu fac parte din condiţiile *favorizante,* fără de care o mare creştere nu este posibilă nici chiar în virtute? Otrava de pe urma căreia firea mai slabă piere, este un întăritor pentru cel puternic — şi el nici nu o numeşte otravă.

20

Demnitatea nebuniei — Cîteva milenii mai departe pe calea ultimului secol — şi în tot ceea ce face omul va deveni vizibilă înţelepciunea supremă, dar tocmai în felul acesta înţelepciunea îşi va fl pierdut întreaga ei demnitate. Va fi într-adevăr necesar să fii înţelept, dar faptul va fi atît de obişnuit şi atît de comun, încît un gust mai nobil va resimţi această necesitate drept *vulgaritate.* Şi aşa cum o tiranie a adevărului şi ştiinţei ar fl capabilă să ridice mult valoarea minciunii, tot astfel o tiranie a înţelepciunii ar putea să germineze un nou gen de nobleţe spirituală. A fl nobil va însemna poate atunci — a avea în cap nebunii.

21

Către predicatorii dezinteresării — Virtuţile unui om sînt considerate *bune* nu din punctul de vedere al efectelor pe care le au pentru el însuşi, ci din cel al afectelor pe care le presupunem pentru noi şi pentru societate; pentru lăudarea virtuţilor au fost de cînd lumea foarte puţini „dezinteresaţi", foarte puţini ne-egoişti ! Altfel ar fl trebuit să observăm că virtuţile (ca hărnicia, obedienţa, castitatea, pietatea, dreptatea)

le sînt îndeobşte *dăunătoare* celor care le posedă, ca înclinaţii ce acţionează înlăuntrul lor cu prea multă violenţă şi aviditate, nepermiţînd cu nici un preţ înţelepciunii să le echilibreze cu celelalte înclinaţii. Dacă ai o virtute, una adevărată, întreagă (şi nu doar un rudiment al unei virtuţi!) — atunci eşti *victima* ei!

Dar vecinul îţi laudă tocmai de aceea virtutea! îl lăudăm pe cel harnic, cu toate că îşi strică ochii sau originalitatea şi prospeţimea spiritului cu această hărnicie, îl preţuim şi îl căinăm pe tânărul care „s-a spetit muncind", deoarece judecăm astfel: „Pentru societate în întregul ei, chiar şi pierderea celui mai bun individ nu este decît un sacrificiu mic! Necesitatea acestui sacrificiu e regretabil ! Ar fl însă cu mult mai regretabil dacă individul ar gîndi altfel, considerînd conservarea şi dezvoltarea sa mai importante decît munca în slujba societăţii!" Şi astfel îl plîngem pe acest tînăr, nu pentru el însuşi, ci pentru că prin această moarte societatea a pierdut un *instrument* supus, care nu a ţinut seamă de el însuşi — un aşa numit „om brav". Poate că mai luăm în considerare şi faptul dacă pentru societate nu ar fl fost mai avantajos ca el să fl acţionat mai interesat de el însuşi, conservîndu-se mai mult timp — ba se recunoaşte chiar şi avantajul care ar fl existat, dar se apreciază ca superior şi mai durabil avantajul celălalt, anume că s-a făcut un sacrificiu şi că felul de a gîndi al animalului de jertfă s-a mai confirmat o dată în mod *vizibH* Deci, atunci cînd sînt lăudate virtuţile, pe de o parte este lăudată de fapt natura de instrument a virtuţilor şi, pe de altă parte, instinctul orb care acţionează în fiecare virtute şi care nu poate fi stăvilit prin avantajul general al individului, pe scurt neînţelepciunea în

virtute, mulţumită căreia individul se lasă transformat în funcţie a întregului. Lăudarea virtuţilor este lă-udarea a ceva dăunător pe plan personal — lăudarea înclinaţiilor care-i răpesc omului egoismul cel mai nobil şi puterea supremei protecţii pentru el însuşi. -într-adevăr, pentru educarea şi insuflarea obiceiurilor virtuoase se scot în evidenţă o serie de efecte ale virtuţii, care permit ca virtutea şi avantajul personal să pară înfrăţite, iar o asemenea înfrăţire există cu adevărat! De pildă hărnicia dezlănţuită orbeşte, această virtute tipică de instrument, este prezentată drept calea spre bogăţie şi onoruri, precum şi drept otrava cea mai vindecătoare a plictiselii şi a pasiunilor, dar se trece sub tăcere pericolul, marele pericol pe care îl prezintă. Educaţia procedează în general aşa: printr-o serie de atracţii şi avantaje, ea încearcă să determine la individ un mod de a gîndi şl de a acţiona, care devenit obicei, înclinaţie şi pasiune, să domnească în el şi asupra lui, *împotriva ultimului său avantaj,* dar spre „binele general". Văd atît de des că hărnicia dezlănţuită orbeşte, aduce într-adevăr bogăţie şi onoruri, dar le răpeşte în acelaşi timp organelor fineţea cu ajutorul căreia bogăţia şi onorurile ar putea fi o desfătare, de asemeni că acel remediu principal împotriva plictiselii şi a pasiunilor toceşte în acelaşi timp simţurile, făcînd spiritul refractar faţă de noi stimulente. (Cea mai harnică dintre toate epocile — epoca noastră — nu ştie să facă altceva din multa sa hărnicie şi din banii săi mulţi, decît şi mai mulţi bani şi mereu mai multă hărnicie; este totuşi nevoie de mai mult geniu pentru a cheltui decît pentru a cîştiga! — Ei bine, vom avea „epigonii" noştri!) Dacă educaţia Izbîndeşte, orice virtute a individului devine o

utilitate publică şi un dezavantaj personal, în ideea celui mai înalt scop personal— probabil un fel de degenerare oarecare a spiritului şi simţurilor sau chiar pieirea prematură; să cîntărim pe rînd, din acest punct de vedere, virtutea ascultării, a castităţii, a pietăţii, a dreptăţii. Lauda adusă dezinteresatului, virtuosului, celui care se sacrifică — deci celui care nu-şi foloseşte întreaga putere şi înţelepciune pentru menţinerea, dezvoltarea, ridicarea, avansarea *sa,* pentru extinderea puterii sale, ci care în raport cu el însuşi trăieşte modest şi în virtutea inerţiei, poate chiar indiferent sau ironic, această laudă n-a iz-bucnit în nici un caz din dezinteres! Cel „apropiat" laudă dezinteresarea pentru că *datorită ei are avantaje!* Dacă cel apropiat ar gîndi el însuşi „dezinteresat", ar refuza acea rupere a forţei, acea stricăciune în favoarea sa, ar acţiona împotriva unor asemenea înclinaţii şi în primul rînd şi-ar vesti dezinteresul tocmai prin aceea că nu l-ar numi *buni* Iată schiţată contradicţia fundamentală a acelei morale care tocmai acum se bucură de atîta preţuire: *motivaţiile* acestei morale se află în contradicţie cu *principiul* ei! Faptul prin care această morală vrea să se demonstreze este dezminţit de criteriul său de moralitate! Pentru a nu contraveni propriei sale morale, principiul „trebuie să renunţi la tine însuţi, sacriflcîndu-te" ar trebui rostit numai de către o flintă care a renunţat ea însăşi la avantajul său, mergînd poate la propria pieire, în numele sacrificiului individual cerut. Dar de îndată ce aproapele (sau societatea) recomandă altruismul, este pus în practică tocmai principiul opus „trebuie să-ţi cauţi avantajul chiar şi în detrimentul tuturor", deci se pre-dică dintr-odată un „trebuie să faci" şi nu un „nu trebuie să

faci"!

22

L'ordre dujourpour le rol — începe ziua: să începem să punem în ordine pentru această zi afacerile şi petrecerile prea milostivului nostru stăpîn care acum încă mai binevoieşte să doarmă. Majestatea Sa are astăzi vreme rea; ne vom feri să o numim rea, nu se va vorbi despre vreme — dar vom da azi afacerilor o notă ceva mal solemnă şl petrecerilor o nuanţă ceva mai sărbătorească decît ar fi altfel necesar. Poate că Majestatea Sa va fi chiar bolnavă; îi vom prezenta la micul dejun ultima veste bună din ziua precedentă, sosirea domnului de Montalgne, care ştie să glumească atît de plăcut pe seama bolii sale — suferă de calculi. Vom primi cîteva persoane (Persoane! Ce-ar spune acel broscoi bătrîn şi îngîmfat care va fi printre ele, dacă ar auzi acest cu-vînt! „Eu nu sînt o persoană, ci întotdeauna lucrul însuşi") — şi primirea va dura mai mult decît ar fi plăcut oricui, motiv suficient pentru a povesti despre poetul acela care îşi scrisese pe uşă: „cine Intră aici îmi face o onoare; cine nu intră — o plăcere". — Aceasta înseamnă cu adevărat să spui o nepollteţe într-un fel politicos! Şi poate că din punctul său de vedere, poetul acesta are tot dreptul să fie nepoliticos, se spune că versurile sale sînt mai bune decît este făuritorul lor. Ei bine, atunci să mai facă încă nenumărate, sustră-gîndu-se el însuşi lumii cît se poate de mult — acesta este de fapt sensul cuviincioasei sale necuviinţe! Invers, un prinţ valorează întotdeauna mai mult decît „versul" său, chiar dacă — dar ce facem? Stăm la vorbă şi întreaga curte crede că lucrăm deja şi că ne spargem capetele, nici o lumină nu se zăreşte în afară de

cea de la fereastra noastră. Ascultă! Nu s-a auzit clopotul? La dracu! începe ziua şi dansul şi noi nu ştim paşii! Aşa că trebuie să improvizăm — toată lumea îşi improvizează ziua. Să facem şi noi azi, măcar azi, ca toată lumea! Şi cu aceasta, visul meu ciudat de dimineaţă dispăru, pesemne din cauza bătăilor puternice ale orologiului din turn care, cu toată importanţa pe care şi-o dă, tocmai vestea a cincea oră. Mi se pare că de data asta zeul visurilor a vrut să se amuze pe seama obiceiurilor mele — este un obicei al meu de a începe în aşa fel ziua, încît să mi-o pregătesc, făcînd-o suportabilă *pentru mine,* şi este posibil să fi făcut adesea acest lucru într-un fel prea ceremonios şi prea princiar.

23

Simptomele corupţiei. — Observaţi la acele stări ale societăţii, necesare din cînd în cînd, care sînt desemnate prin cuvîntul „corupţie", următoarele simptome. De îndată ce corupţia apare undeva, se înscăuează o *superstiţie* pestriţă, pe lîngă care credinţa generală de pînă acum a unui popor devine palidă şl neputincioasă, căci superstiţia este libera cugetare de rangul al doilea — cine 1 se supune alege anumite forme şi formule care îi convin, permiţîndu-şi dreptul de a alege, în comparaţie cu credinciosul, superstiţiosul este întotdeauna mult mai „personal", iar o societate superstiţioasă va fi aceea în care există deja mulţi indivizi, precum şi dorinţa de individual. Privită din acest punct de vedere, superstiţia apare întotdeauna ca un *progres* faţă de credinţă şi un semn că intelectul devine tot mai Independent şi îşi cere drepturile. închinătorii vechii religii şl religiozităţi se plîng şi ei de corupţie — au stabilit pînă acum şi

folosirea limbajului, denlgrînd superstiţia chiar şi în ochii celor mai libere spirite. Să învăţăm că ea este un simptom al *emancipării* în al doilea rînd, societatea în care apare corupţia este acuzată de *moleşire;* este într-adevăr vizibilă scăderea valorii atribuite războiului, ca şl elanului pentru război, iar comodităţile vieţii sînt dorite acum la fel de fierbinte precum odinioară onorurile războiului şi ale gimnasticii. Dar se obişnuieşte să se omită faptul că acea veche energie şi pasiune a poporului, care se bucura de o splendidă evidenţă datorită războiului şi turnirelor, s-a transformat acum în nenumărate pasiuni personale, devenind mai puţin vizibilă; este chiar probabil că în situaţiile de corupţie, puterea şi violenţa energiei unui popor consumate acum sînt mai mari decît oricînd şi că individul le cheltuieşte cu o risipă pe care nu şi-o permitea odinioară — pe atunci nu era încă destul de bogat! Şi astfel tocmai vremurile de „moleşire" sînt acelea în care tragedia aleargă prin case şi pe străzi, în care se naşte marea iubire şi marea ură şi în care flacăra cunoaşterii se ridică în vîl-vătăi spre cer. în al treilea rînd, tot drept compensare a reproşului adus superstiţiei şi moleşirii, se obişnuieşte să se spună despre aceste vremuri de corupţie că sînt mai blînde şi că acum, în comparaţie cu epocile vechi, mai evlavioase şi mai puternice, cruzimea este într-o mare descreştere. Dar nu pot subscrie nici acestei laude, după cum nu subscriu nici acelei mustrări; admit numai că acum cruzimea devine mai subtilă şi că formele ei vechi se împotrivesc de-aici înainte gustului; dar rănirea şi chinuirea prin cuvînt şi privire îşi ating dezvoltarea maximă în vremurile de corupţie — abia acum se naşte *răutatea* şi plăcerea răutăţii. Oa-

menii corupţi sînt hîtri şi bîrfltori; ei ştiu că mai există şi alte feluri de a ucide, decît prin pumnal şi atac neaşteptat, el ştiu de asemenea că tot ceea ce e *bine spus* e crezut. — în al patrulea rînd: cînd „moravurile se degradează" ies mai întîi la iveală acele fiinţe pe care le numim tirani; ei sînt precursorii şi în acelaşi timp precocii *întîi născuţi ai indivizilor.* încă un mic răstimp şi acest fruct al fructelor va atîrna copt şi galben în copacul unui popor — acest copac care a existat numai pentru aceste fructe! Cînd degradarea şi-a atins culmea şi lupta tuturor soiurilor de tirani de asemenea, apare întotdeauna Cezarul, tiranul definitiv, care pune capăt acestei bătălii obositoare pentru supremaţia personală, lăsînd oboseala să lucreze pentru el. în epoca sa, Individul este îndeobşte foarte copt şi, ca urmare, „cultura" este cea mal elevată şi mai rodnică — dar nu datorită tiranului şl nici prin el, cu toate că oamenilor de cultură superiori le place să-şi măgulească Cezarul, dîndu-se drept creaţia *lui.* Adevărul este însă că au nevoie de linişte din afară, pentru că în el sălăşluiesc neliniştea şl preocuparea pentru munca lor. în aceste timpuri, coruptibilitatea şl trădarea ajung la culme, căci dragostea pentru abia descoperitul *ego* este acum mult mai puternică decît dragostea pentru vechea „patrie" tocită şi răsuflată, iar nevoia de a te pune cumva la adăpost de înspăimîntătoarea nestatornicie a fericirii deschide şi mîinile mai nobile de îndată ce un om puternic şi bogat se arată gata să le umple cu aur. Viitorul este astăzi atît de nesigur, încît trăieşti pentru astăzi — o stare sufletească ce le uşurează tuturor ademenitorilor jocul, căci nu te laşi ademenit şi mituit decît „pentru astăzi", păstrîndu-ţi viitorul şi virtutea!

După cum se ştie, indivizii, aceşti „cu şi pentru sine", au grija momentului mai mult decît opuşii lor, oamenii turmelor, pentru că ei înşişi se consideră la fel de imprevizibili ca şi viitorul; le face de asemenea plăcere să se alăture oamenilor violenţi, deoarece se cred capabili de acte şi informaţii care nu se pot bucura nici de înţelegerea şi nici de mila gloatei, dar tiranul sau Cezarul înţelege dreptul individului chiar şi în excesul acestuia şi are interesul de a favoriza o morală personală mai îndrăzneaţă, întinzîndu-1 chiar mîna. Căci el gîndeşte despre sine şi vrea să se gîndească despre el ceea ce a spus odată Napoleon în felul său clasic: „am dreptul de a răspunde tuturor plîngerilor împotriva mea cu un veşnic acesta-sînt-eu! Sînt în afara întregii lumi, nu accept condiţii de la nimeni. Vreau să vă supuneţi şi fanteziilor mele şi să consideraţi ca foarte simplu faptul că mă dedau unor distracţii". Aşa i-a spus odată Napoleon soţiei sale, cînd aceasta avea motive să pună la îndoială fidelitatea conjugală a soţului ei. — Vremurile corupţiei sînt acelea în care merele cad din copac — mă gîndesc la indivizi, la purtătorii de germeni ai viitorului, promotorii colonizării spirituale şi înnoirii legăturilor statului şi societăţii. Corupţia este un cuvînt de ocară doar pentru *toamna* unui popor.

24

Diferite nemulţumiri. — Nemulţumiţii slabi şi oarecum efeminaţi sînt Inventivi întru a-şi face viaţa mal frumoasă şi mai profundă; nemulţumiţii puternici — bărbaţii dintre ei, pentru a păstra imaginea — sînt inventivi în îmbunătăţirea şi asigurarea vieţii. Primii îşi dezvăluie slăbiciunea şi efemlnarea prin faptul că le face plăcere să se lase înşelaţi pentru moment, mul-ţumindu-se

uneori cu puţină beţie şi entuziasm, dar în general nu pot fi niciodată satisfăcuţi şi suferă din cauza incurabilei lor nemulţumiri; în plus, ei sînt stimulatorii tuturor acelora care ştiu să creeze consolări oplatice şi narcotice, supărîndu-se de aceea pe toţi cei care îl apreciază pe medic mai mult decît pe preot, — ei întreţin astfel şi *continuitatea* adevăratelor calamităţi! Dacă în Evul Mediu n-ar fi existat în Europa nenumăraţi nemulţumiţi de acest fel, poate că vestita capacitate europeană de *transformare permanentă* nici nu s-ar fi născut, căci pretenţiile nemulţumiţilor puternici sînt prea grosolane şi în fond prea modeste pentru a nu putea li pînă la urmă potolite. China este exemplul de ţară în care nemulţumirea în general şi capacitatea de transformare au dispărut de multe secole, iar socialiştii şi slujitorii idolilor statali din Europa ar putea ajunge uşor, prin măsurile lor de îmbunătăţire şi asigurare a vieţii, la situaţii chinezeşti şi la o „fericire" chinezească şi în Europa, cu condiţia de a putea stîrpi aici mai întîi acea nemulţumire, acel romantism, mal bolnăvicioase, mai delicate, mai efeminate, existente deocamdată încă din plin. Europa este un bolnav care datorează cea mal adîncă recunoştinţă iremediabilei şi eternei transformări a suferinţei sale; aceste situaţii permanent noi, aceste primejdii, dureri şi mijloace de ieşire din impas, de asemenea permanent noi, au generat în final o iritabilitate intelectuală care echivalează aproape cu geniul şi care este în orice caz născătoarea geniului.

25

A *nu ji predestinat cunoaşterii.* — Există o umilinţă neroadă, deloc rară, de care dacă suferi nu mai eşti niciodată apt de a 11

discipol al cunoaşterii. Anume: în clipa în care un om de acest fel observă ceva neobişnuit, face oarecum stînga împrejur spunîndu-şi „te-ai înşelat! Unde ţl-au fost minţile? Asta nu poate fi adevărat!" — şl în loc să privească şi să asculte încă o dată mal atent, fuge ca intimidat din calea lucrului neobişnuit, încercînd să şi-1 scoată din cap cît se poate de repede. Şi aceasta deoarece canonul său interior spune: „nu vreau să văd ceea ce contrazice părerea obişnuită despre lucruri! Sînt eu făcut să descopăr noi adevăruri? Există şi aşa prea multe din cele vechi."

26

Ce înseamnă viaţa? — Viaţa înseamnă să respingi neîncetat ceva ce vrea să moară, viaţa înseamnă să fii crud şi neiertător faţă de tot ce este slab şi îmbătrînit în noi şl nu numai în noi. Viaţa înseamnă deci să fll lipsit de pietate faţă de muribunzi, de năpăstuiţi şi moşnegi? Să fii neîncetat ucigaş? — Şi totuşi, bătrînul Moise a spus: „Să nu ucizi!"

27

Cel ce renunţă. — Ce face cel ce renunţă? Năzuieşte spre o lume superioară, vrea să zboare mai departe şi mai sus decît toţi oamenii care îl rostesc pe „da" — *aruncă multe* din cele ce i-ar îngreuna zborul, şi printre ele unele pe care le preţuieşte şi-i sînt dragi, le sacrifică dorinţei nestăvilite de înălţimi. Această sacrificare, această lepădare este singurul lucru care se vede la el; de aceea este numit cel ce renunţă, şi nu ni se înfăţişează ca atare, învăluit în gluga sa şi asemuin-du-se sufletului unei cămăşi a penitenţei. Dar este satisfăcut de această impresie pe care ne-o face, vrea să-şi tăinuiască faţă de noi dorinţa

pătimaşă, mîndria, intenţia de a zbura *deasupra* noastră. — Da! Este mai înţelept decît îl credeam şi atît de cuviincios cu noi, afirmatorul acesta! Căci asta şi este, asemenea nouă, chiar şl prin faptul că renunţă.

28

A dăuna cu ceea ce e mai bun în tine. — Puterile noastre ne împing uneori atît de departe, încît nu ne mai putem suporta slăbiciunile şi pierim din cauza lor; prevedem, desigur, acest deznodămînt şi totuşi nu vrem să fie altfel. Atunci devenim duri faţă de ceea ce se vrea menajat în noi, iar măreţia noastră este şi ne-îndurarea noastră. O asemenea trăire, pe care la urmă trebuie s-o plătim cu viaţa, este pilduitoare pentru întreaga influenţă a oamenilor mari asupra altora ca şi asupra epocii lor: tocmai cu ceea ce este mai bun în ei, cu ceea ce nu pot decît *ei,* distrug multe fiinţe slabe, nesigure, pe cei care sînt încă în devenire, pe cei care vor ceva, — devenind în felul acesta dăunători. Se poate întîmpla chiar ca, socotit în general, să nu facă altceva decît să dăuneze, pentru că ceea ce este mai bun în el nu poate fi acceptat şi oarecum absorbit decît de aceia care-şi pierd din pricina asta mintea şi egoismul, ca după o băutură prea tare; sînt atît de îmbătaţi încît îşi vor frînge mîinile şi picioarele pe toate cărările greşite pe care-i va împinge beţia.

29

Adăugătorii de minciuni. — Cînd a început în Franţa combaterea, deci şi apărarea unităţilor simple ale lui Aristotel, s-a mai văzut încă o dată ceea ce este atît de des de văzut dar atît de neplăcut de remarcat: se *îndrugau temeiuri mincinoase* în virtutea cărora acele legi trebuiau să reziste, numai pentru a

nu se admite că lumea s-a *obişnuit* cu înstăpînirea acestor legi şi nu mai vrea să fie altfel. Aşa se face în orice morală şi religie dominante şi aşa s-a făcut de cînd lumea; temeiurile şi intenţiile din spatele obişnuinţei sînt minciuni care întotdeauna i se adaugă abia atunci cînd unii încep să nege obişnuinţa, *întrebînd* care sînt acele temeiuri şi intenţii. Aici zace marea necinste a conservatorilor din toate timpurile — ei sînt adăugătorii de minciuni.

30

Comedia celor vestiţi. — Oamenii vestiţi care au nevoie de gloria lor, ca de pildă toţi politicienii, nu-şi mai aleg niciodată aliaţii şi prietenii fără gînduri ascunse: de la unii vor o frîntură din strălucirea şl răsfrângerea virtuţii lor, de la alţii — ceea ce este de temut în anumite calităţi îndoielnice pe care oricine li le cunoaşte, altora le fură reputaţia de leneş, de pierde-vară, pentru că foloseşte ţelului lor să treacă uneori drept neatenţi şi trîndavi, le maschează faptul că stau la pîndă; ei au nevoie cînd de fantezişti, cînd de cunoscători, cînd de meditativi, cînd de pedanţi în preajma lor, întrucîtva ca eu al lor momentan, dar la fel de curînd nu mai au nevoie de ei! Şi astfel, ceea ce se află în jurul lor, ca şi trăsăturile lor exterioare, mor neîncetat, în timp ce totul pare a se înghesui aici, vrînd să-i devină „caracter"; în această privinţă se aseamănă ei oraşelor mari. Reputaţia lor se transformă mereu, ca şi caracterul, căci mijloacele lor schimbătoare cer această schimbare, scoţînd la vedere, împingînd în *scenă* cînd o calitate, cînd alta, reală sau inventată; prietenii şi aliaţii lor fac parte, după cum am spus, din aceste calităţi scenice. însă ceea ce vor, trebuie dimpotrivă

să rămînă cu atît mai ferm, mai de neclintit şi mai strălucitor — iar acest lucru are uneori de asemenea nevoie de comedia lor şi de jocul lor de scenă.

31

Negoţ şi nobleţe. — Cumpărarea şi vânzarea sînt considerate acum la fel de comune ca şi arta scrisului şi cititului; azi fiecare se pricepe, chiar dacă nu este negustor şi se mai exersează zilnic în tehnica aceasta, la fel cum odinioară, pe vremea oamenilor mai sălbatici, oricine era vînător şi se exersa zi de zi în tehnica vî-nătorii. Pe atunci vînătoarea era ceva obişnuit; dar după cum ea a sfîrşit prin a deveni un privilegiu al celor puternici şi al nobililor, pierzîndu-şi în felul acesta caracterul de banalitate şi vulgaritate — datorită faptului că a încetat să mai fie necesară, devenind un capriciu şi un lux — tot astfel s-ar putea întîmpla cîndva şi cu vânzarea şi cumpărarea. Se pot imagina situaţii ale societăţii în care nu se vinde şi nu se cumpără şi unde necesitatea acestei tehnici se pierde treptat cu totul; poate că atunci indivizi izolaţi, care sînt mai puţin supuşi legilor situaţiei generale, îşi vor permite cumpărarea şi vânzarea ca un lux *al simţirii.* Abia atunci ar căpăta negoţul distincţie, iar nobilii s-ar îndeletnici poate cu el cu aceeaşi plăcere cu care s-au îndeletnicit pînă acum cu războiul şi cu politica; în timp ce, dimpotrivă, preţuirea politicii s-ar schimba cu totul. Ea încetează de pe acum să mai fie meseria nobilului şi ar fi posibil ca într o bună zi să fie considerată atît de vulgară, încât să fle inserată, asemenea întregii literaturi a partidelor şi ziarelor, la rubrica „Prostituarea spiritului".

32

Discipoli nedoriţi. — Ce să fac cu aceşti doi tineri! — strigă supărat un filozof care „strica" tineretul, cum 1-a stricat şi Socrate odinioară, — îmi sînt discipoli nedoriţi. Acesta nu poate spune „nu" şi celălalt răspunde la orice: „Jumătate-jumătate". Admiţând că îmi îmbrăţişează doctrina, primul ar *suferi* prea mult, căci felul meu de gîndire cere un suflet războinic, dorinţa de a lovi, plăcerea de a nega, o carapace dură — s-ar prăpădi din cauza rănilor deschise şi a rănilor Interioare. Iar celălalt şi-ar croi o mediocritate din flecare cauză pe care o apără, făcînd-o pe ea însăşi mediocră — îi doresc duşmanului meu un asemenea discipol!

33

în afara sălii de curs. — „Pentru a vă dovedi că omul face parte în fond dintre animalele blînde, v-aş aminti cît de credul a fost atîta amar de vreme. Abia acum, foarte târziu şi după o uriaşă depăşire de sine, a devenit un animal *bănuitor* — da! Omul este astăzi mai rău ca niciodată." — „Nu ânţeleg asta: de ce ar fl omul acum mai bănuitor şi mai rău?" — „Pentru că acum are o ştiinţă — are nevoie de o ştiinţă!"

34

Historia abscondita. — Orice mare om are o putere retroactivă; din cauza lui, toată istoria este pusă din nou în balanţă şl mii de taine ale trecutului Ies din ascunzişurile lor, pătrunzând ân lumina soarelui *său.* Nici nu poate fl prevăzut tot ce va mai fi odată istorie. Poate că trecutul este ancă ân mare măsură nedescoperit! Mai este ancă nevoie de atâtea puteri retroactive!

35

Erezie şi vrăjitorie. — A gândi altfel decât este obiceiul — reprezintă ân mult mai mică măsură efectul unui intelect mai vioi decât efectul unor înclinaţii puternice şi rele, a unor inclinaţii spre separare. Izolare, îndă-rătnicie, perfidie, bucuria pentru necazul celuilalt. Erezia este pandantul vrăjitoriei şi desigur ceva la fel de puţin inocent sau onorabil ân sine ca şi aceasta. Ereticii şi vrăjitoarele sânt două specii de oameni răi; le este comun faptul că se şi simt răi şi că dorinţa lor nestăvilită este de a dăuna celor ce domină (oameni sau opinii). Reforma, un fel de dublare a spiritului medieval într-o vreme când deja nu-şi mai avea conştiinţa curată, le-a produs pe amândouă din belşug.

36

Ultimele cuvinte. — Vă amintiţi poate că âmpăratul August, acel om ângrozitor care ştia să se stăpânească şi să tacă aidoma unui ânţelept de felul lui Socrate, a devenit indiscret faţă de el însuşi prin ultimele sale cuvinte; şi-a lăsat masca să-i cadă pentru prima oară, cînd a dat de înţeles că purtase o mască şi jucase o comedie, jucase la perfecţie, pînă la a crea iluzia părin-telui patriei şi a înţelepciunii aşezate pe tron! *Plaudite amici, comoediajinita estl* — Gîndul lui Nero pe patul de moarte: *quaUs arttfex pereol* a fost şi gîndul muribundului August: Vanitate de histrion! Pălăvrăgeală de histrion! Şi cu adevărat opusul lui Socrate murind! Dar Tiberiu a murit în tăcere, acest cel mai chinuit dintre toţi cei care se chinuiau pe ei înşişi — *acela* a fost proscriptor şi nu actor! Cîte nu i-or fi trecut prin minte în ultimul său ceas! Poate aceasta: „Viaţa - este o lungă moarte. Nebunul de mine, care am scurtat atî-tora viaţa! Eram făcut să fiu un

binefăcător? Ar fi trebuit să le dau viaţă veşnică şi în felul acesta i-aş fi putut veşnic *vedea murind.* Doar aveam ochi atît de buni *pentru aşa ceva... qualis spectator pereol*" Cînd, după o luptă îndelungată cu moartea, puterile părură a-i reveni, se crezu oportun să fie sufocat cu perne — şi astfel muri de două ori.

37

Din trei greşeli. — Ştiinţa a fost încurajată în ultimele secole în parte pentru că se spera ca prin ea şi cu ea să se înţeleagă cel mai bine bunătatea şi înţelepciunea lui Dumnezeu — motivul principal în sufletul marilor englezi (ca Newton) — în parte pentru că se credea în utilitatea absolută a cunoaşterii şi mai ales în legătura intimă dintre morală, ştiinţă şi fericire -motivul principal în sufletul marilor francezi (ca Vol-taire) — şi în parte pentru că se credea a avea şi a îndrăgi în ştiinţă ceva dezinteresat, inofensiv, care îşi este sieşi suficient, ceva într-adevăr nevinovat, la care instinctele rele ale omului nu participă defel — motivul principal în sufletul lui Spinoza, care căutînd cunoaşterea, se simţea divin — deci din trei greşeli!

38

Cei explozivi. — Dacă luăm în considerare cît de dornică de explozie este forţa oamenilor tineri, atunci nu ne mai mirăm văzîndu-i cît de direct şi fără discer-nămînt se decid pentru o cauză sau alta; ceea ce îi atrage este zelul cu care este înconjurată cauza, într-un fel fitilul aprins — nu cauza însăşi. De aceea ademenitorii mai subtili se pricep să le arate perspectiva exploziei, fără a motiva acţiunea; aceste butoaie cu pulbere nu se cîştigă cu motivări!

39

Gustul schimbat. — Schimbarea gustului general este mai importantă decît cea a opiniilor; opiniile, împreună cu toate dovezile, contestările şi întreaga mascaradă intelectuală sînt numai simptome ale gustului modificat, *nefiind* desigur ceea ce se mai crede încă atît de frecvent, anume cauzele acestei schimbări. Cum se schimbă gustul general? Prin faptul că diverşi indivizi puternici şi influenţi îşi exprimă fără ruşine părerea *hoc est ridiculum, hoc est abswdum,* adică aprecierea gustului şi dezgustului lor pe care o impun tiranic; supunîndu-i astfel pe mulţi unei constrîngeri din care se naşte cu timpul o obişnuinţă a şi mai multora, pentru ca în final să devină o *necesitate a tuturor.* Faptul că aceşti Indivizi simt şi „gustă" altfel îşi găseşte îndeobşte explicaţia într-o particularitate a felului lor de viaţă, de alimentaţie, de digestie, poate în cantitatea mai mare sau mai mică de săruri anorganice din sîn-gele şi creierul lor, pe scurt în fizicul lor; ei au însă curajul de aşi recunoaşte problemele fizice, ascultîn-du-le cerinţele pînă în nuanţele lor cele mai subtile; aprecierile lor estetice şi morale sînt astfel de „nuanţe foarte fine" ale fizicului.

40

Despre absenţa formei distinse. — Raporturile dintre ostaşi şi comandanţi sînt încă mult superioare raporturilor dintre muncitori şi patroni. Cel puţin deocamdată, toată civilizaţia pe bază militară se află încă mult deasupra întregii aşa numitei civilizaţii industriale; în starea ei de astăzi, aceasta din urmă este de fapt cea mai josnică formă de existenţă de pînă acum. Aici acţionează pur şi simplu legea nevoii: vrei să trăieşti şi

trebuie să te vinzi, dar îl dispreţuieşti pe cel care profită de această nevoie şi îşi cumpără muncitorul. Este ciudat că supunerea faţă de persoane puternice, care inspiră teamă, chiar groază, faţă de tirani şi faţă de conducătorii de oşti, nu este resimţită nici pe departe atît de chinuitor ca această supunere faţă de persoane necunoscute şl neinteresante cum sînt toate mărimile industriei; muncitorul vede îndeobşte în patron numai un om cîinos, viclean, exploatator, care speculează orice lipsuri şi al cărui nume, statură, obicei şi reputaţie îi sînt cu desăvârşire Indiferente. Fabricanţilor şi marilor întreprinzători din comerţ le-au lipsit pînă acum toate acele forme şi semne distinctive ale rasei *superioare,* abia datorită cărora *persoanele* devin interesante; dacă ar avea distincţia nobleţei ereditare în priviri şi în gesturi, poate că nu ar exista un socialism al maselor. Pentru că acestea sînt dispuse în fond să accepte orice fel de *sclavie,* cu condiţia ca cel care se află deasupra lor să se legitimeze permanent ca superior, ca *născut* pentru a comanda — în forma distinsă! Omul cel mai vulgar simte că distincţia nu se improvizează şi că el trebuie să onoreze în ea rodul unei îndelungi perioade de timp, pe cînd absenţa formei superioare şl vestita vulgaritate a fabricanţilor cu mîinile lor roşii şi grăsane îl duce la gîndul că doar întîmpla-rea şi norocul l-au ridicat pe unul deasupra celuilalt; ei bine, decide el în sinea lui, să ne încercăm şi *noi o* dată soarta şi norocul! Să aruncăm *noi* zarurile! — şi socialismul începe.

41

împotriva remuşcării. — Gînditorul vede în acţiunile sale încercări şi întrebări pentru a se lămuri asupra unor lucruri;

succesul şi insuccesul sînt pentru el în primul rind *răspunsuri.* Dar să se supere sau să aibă chiar remuşcări cînd ceva nu reuşeşte — asta o lasă în seama altora, care acţionează pentru că li se ordonă şi care trebuie să se aştepte la ciomăgeală în cazul în care stimatul domn nu este mulţumit de rezultat.

42

Muncă şi *plictiseală.* — în ţările civilizaţiei aproape toţi oamenii se aseamănă prin faptul că îşi caută de lucru pentru salariu — pentru toţi munca este un mijloc şi nu un scop în sine; motiv pentru care sînt foarte puţin rafinaţi în alegerea muncii, cu condiţia ca ea să aducă un cîştig îndestulător. Dar există uneori şi oameni care preferă să piară decît să muncească fără *plăcere,* acel selectivi, greu de satisfăcut, care nu se mulţumesc cu un cîştig îndestulător, dacă munca însăşi nu este cîştigul cîştigurilor. Din această categorie rară de oameni fac parte artiştii şi contemplativii de orice fel, dar şi acei pierde-vară care-şi petrec viaţa la vînătoare, în călătorii sau în intrigi amoroase şi aventuri. Toţi aceştia vor muncă şi lipsuri dacă sînt împletite cu plăcerea şi, dacă trebuie, munca cea mai aspră, cea mai grea. Altfel sînt însă de o indolenţă desăvîrşită, chiar dacă această indolenţă ar aduce cu sine sărăcire, dezonoare, primejduirea sănătăţii şi a vieţii. Ei nu se tem atît de mult de plictiseală cît de munca fără plăcere, ba au chiar nevoie de multă plictiseală pentru ca munca *lor* să le reuşească. Pentru gînditor ca şi pentru toate spiritele inventive, plictiseala este acea „linişte" a sufletului, care precede navigaţia fericită şi vîntul prielnic; el trebuie să o suporte, să-l *aştepte* efectul înlăuntrul lui — tocmai asta este ceea ce firile inferioare nu pot obţine cu nici un preţ

de la ele însele! A-ţi alunga plictiseala oricum este vulgar, după cum este vulgar să munceşti fără plăcere. Asiaticii se deosebesc poate de europeni prin faptul că sînt capabili de o linişte mai îndelungată şi mai adîncă; pînă şi narcoticele lor acţionează lent şi cer răbdare, în contrast cu dezgustătorul efect instantaneu al otrăvii europene, al alcoolului.

43

Ce trădează legile. — Se face o foarte mare greşeală cînd se studiază legile penale ale unui popor ca şi cînd ar fi o expresie a caracterului său; legile nu trădează ceea ce este un popor ci ceea ce i se pare straniu, ciudat, monstruos, străin. Legile se referă la excepţiile moralităţii obiceiului şi cele mai aspre pedepse lovesc ceea ce este conform obiceiurilor poporului vecin. Astfel, la neamul wahhabiţilor există doar două păcate de moarte: a avea un alt Dumnezeu decît Dumnezeul wahhabiţilor şi a fuma (la ei fumatul este considerat drept „felul ruşinos de a bea"). „Şi cum stau lucrurile cu crima şi adulterul?" — întrebă mirat englezul care aflase toate acestea. „Păi, Dumnezeu e bun şi milostiv!" spuse bătrîna căpetenie. Tot aşa exista la vechii romani credinţa că o femeie poate păcătui de moarte numai în două feluri: prin adulter şi bînd vin. Cato cel Bătrîn susţinea că sărutul între rude a devenit obicei numai pentru a ţine femeile sub control în această privinţă, un sărut însemnînd: miroase a vin? Şi au fost într-adevăr pedepsite cu moartea femeile surprinse bînd vin; desigur, nu numai pentru că sub influenţa vinului femeile pot uita uneori să spună nu; dar romanii se temeau în primul rînd de suflul orgiac şi dionisiac ce atingea din cînd în cînd femeile din sudul european, pe vremea cînd vinul

era încă o noutate în Europa, ca de o monstruoasă manie de a-1 imita pe străini, manie ce răsturna temelia simţirii romane; li se părea o trădare a Romei, o asimilare a străinătăţii.

44

Motivele crezute. — Oricît de Importantă ar fi cunoaşterea motivelor care au determinat într-adevăr acţiunile de pînă acum ale omenirii, poate că *credinţa* într-un motiv sau altul, deci ceea ce omenirea şi-a strecurat pe furiş şi şi-a Imaginat a fi motorul propriu-zis al acţiunilor sale, este ceva mult mai important pentru cel ce caută cunoaşterea. Căci oamenii au avut parte de fericire şi mizerie lăuntrică în funcţie de credinţa lor într-un motiv sau altul, *nu* însă prin ceea ce era cu adevărat motiv! Acesta din urmă prezintă un interes secundar.

45

Epicur. — Da, sînt mîndru că înţeleg caracterul lui Epicur altfel decît poate toţi ceilalţi şl că mă bucur de fericirea după-amlezii antichităţii în tot ceea ce aud şi citesc despre el; îl văd privirea îndreptată spre o mare întinsă, alburie, pe deasupra ţărmurilor stîncoase pe care se odihneşte soarele, în timp ce vieţuitoarele mici şl mari se zbenguie în lumina lui, sigure şi liniştite ca această lumină şi acea privire însăşi. O asemenea fericire nu a putut fl inventată decît de cel suferind neîncetat, fericirea unei priviri în faţa căreia marea existenţei sa potolit şi care nu se mai satură de priveliştea acestei mări, a acestei întinderi marine multicolore, gingaşe şi tremurătoare — nicicînd nu a mai existat o asemenea modestie a voluptăţii.

46

Mirarea noastră. — Există o fericire profundă şi temeinică în

faptul că ştiinţa descoperă lucruri care *rezistă* şi care constituie mereu temelia unor noi descoperiri — desigur, ar putea fl şi altfel! Da, sîntem atît de convinşi de toată nesiguranţa şi fantezlsmul aprecierilor noastre, ca şi de veşnica transformare a tuturor legilor şl Ideilor omeneşti, încît ne miră de fapt *cît de mult* rezistă rezultatele ştiinţei! Pe vremuri nu se ştia nimic despre această nestatornicie a tuturor lucrurilor omeneşti, obiceiul moralităţii menţinea credinţa că întreaga viaţă interioară a omului este pentru vecie legată de bronzul necesităţii — poate că pe vremea aceea se resimţea o voluptate asemănătoare în mirare, la auzul basmelor şi al poveştilor cu zîne. Miracolul le făcea atîta bine acelor oameni care vor fi fost uneori obosiţi de reguli şi de veşnicie. Să-ţi pierzi măcar o dată pămîntul de sub picioare! Să pluteşti! Să rătăceşti! Să fii nebun! — asta făcea parte din rai şi din desfătările de odinioară, în timp ce fericirea noastră se aseamănă cu aceea a unui naufragiat care a păşit pe ţărm şi stă cu amîndouă picioarele pe bătrînul şi sigurul pămînt — minunîndu-se că nu se clatină.

47

Despre înăbuşirea pasiunilor. — Dacă ne interzicem neîncetat exprimarea pasiunilor, ca pe ceva ce trebuie lăsat în seama „vulgarilor", a firilor mai grosolane, burgheze şi ţărăneşti — deci dacă vrem să înăbuşim *nu* pasiunile în sine, ci doar limbajul şi gestica lor, atunci vom ajunge totuşi tocmai acolo unde nu vrem să ajungem, anume la înăbuşirea pasiunilor înseşi, sau cel puţin la slăbirea şi modificarea lor — cum a fost cazul, exemplul este cel mai instructiv, la curtea lui Ludovic al XlV-lea împreună cu tot ce depindea de ea. Epoca *următoare,* educată în ideea

înăbuşirii exprimării, pierduse pasiunile în sine, înlocuindu-le cu o comportare graţioasă, plată, jucăuşă, o epocă împovărată de incapacitatea de a fi necuviincioasă, astfel încît chiar şi o jignire nu era primită şi întoarsă altfel decît în cuvinte curtenitoare. Poate că prezentul nostru oferă cea mai ciudată replică în acest sens, văd peste tot, în viaţă şi la teatru şi nu mai puţin în tot ceea ce se scrie, sentimentul de satisfacţie faţă de toate manifestările şi gesturile mai *grosolane* ale pasiunii; se cere acum un anumit convenţionalism al pasionalului — numai pasiunea însăşi nu! Vom sfîrşi totuşi prin a o găsi şi pe ea, iar urmaşii noştri se vor bucura de o *sălbăticie adevărată* şi nu doar de sălbăticia şi necuviinţa manierelor.

48

Cunoaşterea mizeriei. — Poate că oamenii şi timpurile nu sînt prin nimic atît de separate între ele ca prin gradul lor diferit de cunoaştere a mizeriei, mizerie a sufletului ca şi a trupului. In privinţa celei din urmă, din lipsa unei experienţe proprii, bogate şi în pofida slăbiciunilor şi infirmităţilor noastre, noi, oamenii de astăzi sîntem, poate cu toţii, în acelaşi timp novici şi fantezist! în comparaţie cu o epocă a fricii — cea mai îndelungată dintre toate epocile — în care individul trebuia să se apere pe sine de violenţă, devenind el însuşi în acest scop un om al violenţei. Pe vremea aceea bărbatul trecea printr-o aspră şcoală a suferinţelor fizice şi a lipsurilor, găsind chiar şi într-o anumită cruzime faţă de el însuşi, în exersarea de bună voie a durerii, un mijloc necesar conservării sale; pe atunci cei din jurul lui erau educaţi pentru suportarea durerii, pe atunci se provocau cu plăcere dureri şi se privea la cei care aveau parte de cele mai

crunte dintre ele fără alt sentiment decît acela al propriei securităţi. însă în privinţa mizeriei sufleteşti, mă uit acum la fiecare om pentru a-mi da seama dacă o cunoaşte din experienţă sau din descriere, dacă tot mai crede că e necesar să simuleze această cunoaştere, de pildă ca semn al unei educaţii mai alese, sau dacă în adîncul sufletului său nu crede deloc în mari dureri sufleteşti, astfel că atunci cînd se vorbeşte despre asemenea dureri pe el îl duce gîndul la mari suferinţe trupeşti, la durerile sale de dinţi şi de stomac. Aşa mi se pare că stau acum lucrurile cu cei mai mulţi. Lipsa generală de experienţă în ceea ce priveşte durerea sub ambele ei forme, precum şi faptul că un suferind nu-ţi iese în cale la tot pasul se soldează cu o consecinţă importantă: durerea este astăzi mult mai detestată decît era odinioară, este blamată mai mult ca oricînd, ba chiar şi *ideea* existenţei durerii este considerată aproape insuportabilă, ea devenind o problemă de conştiinţă şi un reproş la adresa întregii existenţe. Apariţia filozofiilor pesimiste nu este absolut deloc indiciul unor mizerii mari şi te-ribile; aceste semne de întrebare asupra valorii vieţii în general se ivesc în epoci în care în condiţiile unei existenţe mai rafinate şi mai favorabile se consideră prea sîngeroase şi maligne pînă şi inevitabilele înţepături de ţînţar ale sufletului şi trupului, şi s-ar dori din toată inima, în absenţa unor adevărate experienţe ale durerii, ca pînă şi *reprezentările generale ale chinului* să apară drept suferinţă de maximă intensitate. Ar exista de fapt o reţetă împotriva filozofiilor pesimiste şi a sensibilităţii exagerate care îmi par a fi adevărata „mizerie a prezentului", dar poate că şi acest remediu sună prea crunt şi ar fi el însuşi socotit printre

indiciile pe baza cărora susţinem astăzi că „existenţa este ceva rău". Ei bine, remediul împotriva „mizeriei" se numeşte *mizerie.*

49

Generozitatea şi cei este înrudit. — Acele fenomene paradoxale, ca răceala bruscă în comportamentul omului sentimental, umorul melancolicului şi, în primul rind, *generozitatea* ca o renunţare bruscă la răzbunare sau la satisfacerea invidiei, apar la oamenii în care sălăşluieşte o imensă forţă centrifugă interioară, la oamenii care se satură şi se dezgustă brusc. Satisfacerile lor sînt atît de rapide şi de puternice, încît sînt urmate Imediat de scîrbâ, aversiune şi de fuga în gustul opus; tensiunea sentimentului dispare în acest opus, la unul printr-o răceală bruscă, la altul prin hohote de ris, la un al treilea prin lacrimi şi sacrificiul de sine. Mie generosul îmi apare — cel puţin acea specie de generoşi care a impresionat întotdeauna cel mai mult — ca fiind omul cel mai însetat de răzbunare, căruia îi apare în apropiere o posibilitate de aşi satisface această sete şi ca atare o soarbe *încă în imaginaţie* atît de adînc, de temeinic, pînă la ultima picătură, încît acest exces rapid este urmat de un enorm dezgust rapid, — el se ridică atunci „deasupra sa", cum se spune şi îşi iartă duşmanul, ba îl şi binecuvîntează şi onorează. Dar prin această violare de sine, prin această batjocorire a instinctului său de răzbunare cu puţin înainte încă atît de puternic, el cedează unui nou instinct, care acum creşte nemăsurat în el (dezgustul) şi face acest lucru la fel de nerăbdător şi excesiv cum, cu puţin timp înainte, *anticipase* imaginîndu-şi bucuria răzbunării, epuizînd-o într-un fel. în generozitate se ascunde acelaşi grad de egoism ca şi în

răzbunare, dar este o altă calitate de egoism.

50

Argumentul izolării. — Chiar şi la omul cel mai conştiincios mustrarea de conştiinţă este slabă în comparaţie cu sentimentul că „lucrul acesta şi acela sînt potrivnice bunelor moravuri ale societăţii sale". O privire rece, o dezaprobare din partea celor printre care şi pentru care a fost educat este *temută* chiar şi de cel mai puternic. Ce inspiră de fapt teamă? Izolarea — argumentul care doboară şi cele mai bune argumente în favoarea unei persoane sau a unui lucru! Aşa glăsu-ieşte instinctul de turmă din noi.

51

Simţul adevărului. — Laud orice fel de scepticism la care îmi este permis să răspund: „să încercăm!" Dar nu mai vreau să aud nimic despre toate lucrurile şi toate întrebările care nu permit experimentul. Aceasta este limita „simţului meu pentru adevăr", căci acolo vitejia şi-a pierdut drepturile.

52

Ce ştiu alţii despre noi. — Ceea ce ştim şi păstrăm în memorie despre noi înşine nu este atît de hotăritor pentru fericirea vieţii noastre după cum s-ar crede. într-o bună zi se prăvăleşte peste noi ceea ce ştiu (sau cred că ştiu) *alţii* despre noi — şi atunci ne dăm seama că are mai multă putere. Ne descurcăm mai uşor cu o conştiinţă încărcată decît cu o reputaţie proastă.

53

Unde începe binele. — Omul aşază împărăţia binelui acolo unde ochiul cu slabele sale puteri nu mai poate zări instinctul rău ca atare din cauza fineţii lui, iar sentimentul de a fi trecut în

împărăţia binelui pune în mişcare toate instinctele care fuseseră ameninţate şi îngrădite de instinctul cel rău — sentimentul de siguranţă, de tihnă, de bunăvoinţă. Deci cu cît un ochi este mai slab, cu atît mai departe se întinde binele! De aici veşnica voioşie a poporului şi a copiilor! De aici posomoreala marilor gînditori şi mîhnirea lor vecină cu o conştiinţă încărcată!

54

Conştiinţa aparenţei. - Cu ajutorul cunoaşterii mele, cît de minunată şi de nouă şl în acelaşi timp cît de înfiorătoare şl de ironică mi se pare poziţia mea faţă de întreaga existenţă! Am *descoperit* pentru mine că vechea umanitate şi animalitate, chiar şi toată preistoria şl trecutul întregii firi simţitoare continuă să scrie, să iubească, să urască, să conchidă în mine. M-am trezit brusc în mijlocul acestui vis, dar numai pentru a-mi da seama că visez şi că *trebuie* să visez mai departe pentru a nu pieri, asemenea somnambulului care trebuie să-şi continue visul ca să nu se prăbuşească. Ce înseamnă pentru mine „aparenţa"? Desigur nu opusul unei fiinţe oarecare — ce ştiu eu să spun despre o fiinţă oarecare, în afara atributelor aparenţei sale! Desigur nu o mască neînsufleţită care i s-ar putea pune şl poate chiar scoate unui necunoscut! Aparenţa este pentru mine acţiunea şl viaţa însăşi, care merge atît de departe cu zeflemisirea de sine, încît mă face să simt că aici este doar aparenţă, luminiţă rătăcitoare şi dans al fantomelor, nimic mal mult, că printre toţi aceşti visători, şi eu, „căutătorul cunoaşterii" îmi dansez dansul meu, că cel ce caută cunoaşterea este un mijloc de a prelungi dansul pămîntean, făcînd astfel parte dintre maeştrii de ceremonii ai existenţei, şi

că sublima consecvenţă şi reunire a tuturor cunoaşterilor poate că este şi va fi supremul mijloc de a menţine universalitatea visării şi înţelegerea deplină a tuturor acestor visători între ei şi prin aceasta *de a menţine durata visului.*

55

Ultima nobleţe de caracter. — Ce anume face să devii un „caracter nobil"? Desigur nu faptul că faci sacrificii — şi cel care se dedă voluptăţii le face. Desigur nu faptul că asculţi chemarea unei pasiuni — există şi pasiuni demne de dispreţ. Desigur nu faptul că faci ceva pentru alţii, fără egoism — poate că această consecvenţă a egoismului este maximă tocmai la cel mai nobil. Ci faptul că pasiunea care-1 cuprinde pe omul nobil este o ciudăţenie, fără ca el să ştie aceasta, este folosirea unei măsuri deosebite şi singulare şi aproape o nebunie, este senzaţia de arşiţă în lucrurile care pentru toţi ceilalţi sînt reci, este ghicirea valorilor pentru care nu s-a inventat pînă acum cîntarul, sacrificarea pe altare închinate unui zeu necunoscut, o vitejie fără dorinţă de onoruri, o modestie faţă de sine însuşi ca-re-şi revarsă preaplinul asupra oamenilor şl lucrurilor. Deci, ceea ce te făcea nobil pînă acum era raritatea şi necunoaşterea acestei rarităţi. Dar ar trebui să se ţină seama că prin acest fel de gîndire tot ceea ce este obişnuit, apropiat şi indispensabil, pe scurt ceea ce contribuie cel mai mult la conservarea speciei şi în general *regula* existentă în omenirea de pînă acum, a fost apreciată îngust şi calomniată în întregime în favoarea excepţiilor. A deveni avocatul regulii - aceasta ar putea fi ultima formă şi subtilitate în care nobleţea de caracter se dezvăluie pe pămînt.

56

Setea de suferinţă. — Dacă mă gîndesc la setea de a face ceva, aşa cum gîdilă şi stîrneşte ea neîntrerupt milioane de tineri europeni, care cu toţii nu pot suporta plictiseala şi pe ei înşişi, atunci înţeleg că în ei trebuie să existe setea de a suferi într-un fel oarecare, pentru ca din suferinţa lor să-şi culeagă un motiv verosimil pentru a acţiona, pentru a înfăptui. Mizeria este necesară! De aici strigătele politicienilor, de aici numeroasele „stări de mizerie" false, inventate, exagerate, ale tuturor claselor posibile, ca şi disponibilitatea de a crede în ele. Această lume tînără cere să vină *din afară* sau să devină vizibilă — nu fericirea — ci nenorocirea; fantezia le este ocupată încă dinainte cu plămădirea din ea a unui monstru, pentru a se putea lupta apoi cu un monstru. Dacă aceşti însetaţi de mizerie ar simţi în ei forţa de a-şi face bine lor înşile din interior, de aşi face lor înşile ceva, atunci ar şi înţelege să-şi creeze din interior o mizerie proprie, personală. Invenţiile lor ar putea fi atunci mai subtile, iar satisfacţiile lor ar putea răsuna ca muzica bună, în timp ce acum umplu lumea cu strigătele lor de ajutor şi deci, prea adesea, în primul rînd cu *sentimentul de dis-perarel* Nu ştiu să facă nimic cu ei înşişi — şi atunci pictează pe pereţi nenorocirea altora, au întotdeauna nevoie de alţii! Şi mereu de alţi alţii! Iertaţi-mă, prieteni, am îndrăznit să-mi pictez pe pereţi *fericirea.*

•

CARTEA A DOUA

57

Către realişti. — Voi, oameni lucizi care vă simţiţi înarmaţi împotriva pasiunii şi a himerelor şi cărora var plăcea să vă faceţi o mîndrie şi o podoabă din golul vostru, vă numiţi realişti şi daţi de înţeles că lumea ar fi într-adevăr construită aşa cum vi se pare vouă, că adevărul s-a dezvăluit numai în faţa voastră şi că voi înşivă aţi fi, poate, partea lui cea mai bună, — o, iubite imagini din Saîs! Dar nu sînteţi oare şi voi, în adîncul vostru fără văl, fiinţe încă foarte pasionate şi obscure, în comparaţie cu peştii, şi încă prea asemănătoare unui artist îndrăgostit? — şi ce este „realitate" pentru un artist îndrăgostit! încă mai purtaţi cu voi aprecieri ale lucrurilor care îşi au sorgintea în pasiunile şi iubirile secolelor trecutei Luciditatea voastră mai este încă pătrunsă de o beţie ascunsă şi de ne-stîrpit! Dragostea voastră de „realitate" de pildă — o, aceasta este o „dragoste" veche, străveche! în fiecare sentiment, în fiecare senzaţie se găseşte o fărîmă din această veche dragoste; şi au mai lucrat şi au mai ţesut la ea o himeră oarecare, o prejudecată, o nesocotinţă, o neştiinţă, o teamă şi cîte altele! Iată muntele acela! Iată norul

acela! Ce este oare „adevărat" aici? îndepărtaţi-le odată fantasma şi tot ceea ce oamenii le-au *adăugat,* voi, lucizilor! Da, dacă aţi putea face acest lucru! Dacă aţi putea să vă uitaţi originea, trecutul, şcoala primară — întreaga voastră umanitate şi animalitate! Pentru noi nu există „realitate" — şi nici pentru voi, lucizilor —, nu ne sîntem nici pe departe atît de străini cum credeţi, şi poate că buna noastră voinţă de a depăşi beţia-este la fel de respectabilă ca şi credinţa voastră de a fi în general *incapabili* de beţie.

58

Numai fiind creatori. — Faptul care ml-a produs şi continuă să-mi producă cea mai mare dificultate e acela de a recunoaşte că este cu mult mai important *cum se numesc lucrurile* decît ceea ce sînt ele de fapt. Re-numele, numele şi aspectul, importanţa, dimensiunea obişnuită şi greutatea unui lucru — la origine cel mai adesea o greşeală şi o calificare arbitrară, aruncată peste lucruri ca o haină cu totul străină firii şi chiar chipului lor — s-au alipit cu timpul lucrului aceluia prin credinţa în ele, dezvoltată din generaţie în generaţie, pătrunzîndu-1 şi devenind însuşi trupul său; aparenţa iniţială sfîrşeşte aproape întotdeauna prin a deveni realitate şi *acţionează* ca o realitate! Ce nebun ar fi acela care ar crede că este destul să arăţi această origine şi acest văl ceţos al iluziei, pentru a *distruge* lumea considerată cu adevărat existentă, aşa numita „realitate"! Nu putem distruge decît fiind creatori! Dar să nu uităm nici faptul că e destul să creăm noi nume, aprecieri şi probabilităţi pentru ca, în timp, să creăm noi „lucruri".

59

Noi, artiştii! — Cînd iubim o femeie urîm cu uşurinţă natura, gîndindu-ne la toate funcţiile fireşti dezgustătoare cărora le este supusă orice femeie; le ocolim bucuros cu gjndul, dar dacă din întîmplare sufletul nostru atinge aceste lucruri, atunci tresare nemulţumit, aruncînd firii o privire dispreţuitoare — sîntem jigniţi, firea pare să intervină în avutul nostru cu mîinile cele mai profanatoare. Atunci îţi astupi urechile împotriva oricărei fiziologii şi decretezi în taină: „nu vreau să aud nimic despre faptul că omul mal este şi altceva în afară de *suflet şl formă*". Pentru toţi cei ce iubesc, „omul de sub piele" este o oroare şi un gînd urît, o hulire faţă de divinitate şi de iubire. El bine, tot astfel cum simt astăzi cel ce iubesc, în privinţa firii şi a firescului, simţea odinioară fiecare adorator al lui Dumnezeu şi al „sfintei atotputernicii"; în tot ce se spunea despre natură de către astronomi, geologi, fiziologi, medici, el vedea o lezare a minunatului său avut şi deci un atac — şi pe deasupra insolenţa atacantului! Chiar şi „legea firii" îi suna ca o hulire a Domnului — de fapt ar fi fost foarte bucuros să vadă toată mecanica lămurită prin acte morale de voinţă şi arbitrar, dar pentru că nimeni nu-i putea face acest serviciu, îşi *ascundea* sieşi cît mai bine natura şi mecanica, trăind în visare. O, aceşti oameni de altădată ştiau să *viseze* fără să fie nevoie ca mai întîi să adoarmă! şi noi, oamenii de astăzi, ne pricepem încă prea bine, cu toată bunăvoinţa noastră faţă de trezie şi de lumina zilei! E de-ajuns să iubim, să urîm, să dorim, să simţim în general — că spiritul şi puterea visului coboară *îndată* peste noi, iar noi urcăm cu ochii larg deschişi, sfidînd orice primejdie, pe cărările cele mai primejdioase, în sus pe acoperişurile şi turnurile himerei,

fără nici o ameţeală, parcă născuţi pentru a ne căţăra — noi, cei care sîntem somnambuli ziua! Noi, artiştii! Noi, tăinuitorii firesculului! Noi, lunatecii şi împătimiţii de divinitate! Noi, cei tăcuţi ca moartea, drumeţi neobosiţi pe înălţimile pe care nu le vedem ca înălţimi, ci ca pe şesurile noastre, ca pe certitudinile noastre!

60

Femeile şi efectul lor la distanţă. — Mai am încă auz? Sînt doar ureche şi nimic altceva? Stau chiar acolo unde valurile se sparg de stînci şi dîrele lor albe ajung pînă la piciorul meu, — din toate părţile aud marea urlînd, ameninţînd, ţipînd strident spre mine, în timp ce în adîncul adîncurilor, bătrânul zguduitor al pămîntului îşi cîntă înăbuşit aria ca un muget de taur, tropăind într-un ritm infernal, încît pînă şi demonilor acestor stînci roase de vreme le tremură inima în piept. Deodată, născută parcă brusc din nimic, în faţa porţii acestui labirint, la cîteva leghe doar, apare o corabie mare cu pînze, lunecînd tăcută ca o nălucă. O, ce frumuseţe misterioasă! Ce farmec mă învăluie! Cum? Oare toată liniştea şi tăcerea lumii s-au îmbarcat aici? S-a aşezat în acest loc de linişte fericirea mea însăşi, eul meu mai fericit, eul meu cel de-al doilea şi etern? încă netrecut în moarte şi totuşi nici trăind? Ca o fiinţă intermediară, fantomatică, tăcută, contemplativă, alunecătoare şi plutitoare? Asemenea corăbiei care aleargă cu pînzele sale albe, ca un fluture imens peste marea întunecată! Da! A alerga pe *deasupra* existenţei! Asta este! Asta ar fi! S-ar părea că zgomotul ăsta m-a făcut visător? Orice zgomot mare ne face să aşezăm fericirea în tăceri şi depărtări. Cînd un bărbat se află în mijlocul zgomotului *său,* în

mijlocul viitorii sale de azvîrliri şi plănuiri, zăreşte uneori lunecînd pe lingă el fiinţe tăcute şi fermecătoare, de a căror fericire şi singurătate îi este dor — *sînt femeile.* îi vine aproape să creadă că acolo, lîngă femei, şi-a găsit adăpost eul său mai bun, că în acele locuri liniştite chiar şi cea mai zgomotoasă viitoare devine tăcere de moarte iar viaţa însăşi — un vis despre viaţă. Şi totuşi! Totuşi! Nobilul meu visător, chiar şi pe cea mai frumoasă corabie cu pînze există atîta zgomot şl gălăgie, şi din păcate, atîta gălăgie măruntă şi mizerabilă! Farmecul şi efectul cel mai puternic al femeilor este, pentru a vorbi în limba filozofilor, un efect la distanţă, un *actio iii distans,* dar aici este nevoie mai întîl şi în primul rînd de *distanţă!*

61

în cinstea prieteniei — Faptul că simţămîntul prieteniei era considerat de antichitate ca cel mal înalt simţămînt, mai înalt chiar decît mîndria atît de lăudată a oamenilor modeşti şl a înţelepţilor, ba oarecum ca singura şi mai siîntă soră a acesteia, este foarte bine exprimat în povestea acelui rege macedonean care a dăruit unui filozof atenian dispreţuitor de lume un talant pe care acesta I 1-a înapoiat. „Cum? spuse regele, oare nu are nici un prieten?" Prin asta voia să spună: „preţuiesc această mîndrle a înţeleptului şi independentului, dar i-aş preţul şi mai mult omenia, dacă prietenul din el i-ar fi biruit mîndria. Filozoful a scăzut în ochii mei, arătînd că nu cunoaşte unul din cele două simţăminte supreme — şi anume pe cel mai înalt!"

62

Dragoste. — Dragostea îi iartă îndrăgostitului chiar şi dorinţa nestăpînită.

63

Femeia în muzică. — Cum se face că vînturile calde şi aducătoare de ploaie poartă cu ele şi starea de spirit ce dispune la muzică şl plăcerea inventivă a melodiei? Nu sînt oare aceleaşi adieri care umplu bisericile şi dăruiesc femeilor gînduri de dragoste?

64

Scepticii — Mă tem că femeile bătrîne sînt mai sceptice în străfundurile ascunse ale inimii lor decît toţi bărbaţii; ele cred în superficialitatea existenţei ca şi cum ar fi însăşi esenţa ei şl orice virtute sau profunzime nu reprezintă pentru ele decît învăluirea acestui „adevăr", învăluirea foarte necesară a unui *pudendum* — deci o problemă de bună cuviinţă şi pudoare, nimic mai mult!

65

Dăruire. — Există femei nobile cu o anumită sărăcie a spiritului, care pentru a-şi *exprima* suprema dăruire nu ştiu să facă altceva decît să-şi ofere castitatea şi pudoarea — pentru ele reprezintă ceea ce au mal de preţ. Şi acest dar este primit adesea fără a îndatora atît de mult cît presupun cele ce dăruiesc — o poveste foarte tristă!

66

Tăria celor slabi. — Toate femeile sînt subtile cînd este vorba să-şi exagereze slăbiciunea, ba sînt chiar ingenioase în inventarea de slăbiciuni, pentru a apărea întrutotul ca podoabe fragile pe care le îndurerează chiar şi atingerea unui firicel de praf; existenţa lor trebuie să-i arate bărbatului grosolănia sa şi să i-o vîre în conştiinţa. Aşa se apără femeile de cei puternici şi

de „dreptul celui mai tare".

67

A te simula pe tine însuţi. **-** Ea îl iubeşte acum şi priveşte înainte cu o încredere la fel de liniştită ca şi o vacă, dar vai! tocmai acest lucru îl fermeca pe el, faptul că părea atît de schimbătoare şi de insesizabilă! Căci el avea deja în el însuşi prea multă vreme statornică! N-ar face ea oare mai bine să-şi simuleze vechea fire? Să simuleze indiferenţa? Nu chiar dragostea o sfătuieşte să facă *aşa? Vivat comoedial*

68

Voinţă şi supunere. — Un tînăr fu adus la un înţelept căruia i se spuse „Iată, acesta este unul pe cale de a fi stricat de femei!" înţeleptul clătină din cap zîmbind. „Bărbaţii sînt aceia care strică femeile, strigă el, şi tot ceea ce greşesc femeile ar trebui plătit şi îndreptat pe spinarea bărbaţilor, căci bărbatul îşi făureşte imaginea femeii, iar femeia se formează după această imagine." — „Eşti prea indulgent cu femeile, spuse unul din preajmă, nu le cunoşti!" înţeleptul răspunse: „Firea bărbatului este voinţă iar firea femeii este supunere — aşa glăsuieşte legea sexelor, o lege într-adevăr aspră pentru femeie! Toţi oamenii sînt nevinovaţi pentru existenţa lor, dar femeile sînt nevinovaţi de gradul al doilea; cine ar putea avea destul ulei şi destulă blîndeţe pentru ele?" - „Ce ulei! Ce blîndeţe! strigă un altul din mulţime, femeile ar trebui crescute mai bine!" — „Bărbaţii ar trebui crescuţi mai bine", grăi înţeleptul şi îi făcu tînărului semn să-1 urmeze. Dar tînărul nu-1 urmă.

69

Capacitatea de răzbunare. — Ca cineva să nu se poată apăra şl

deci să nici nu vrea să se apere, nu este o ruşine în ochii noştri, dar îl preţuim foarte puţin pe acela care nu are nici capacitatea şi nici zelul *de a se răzbuna,* indiferent că este bărbat sau femeie. Ne-ar putea oare păstra o femeie (sau „robi" cum se spune) pe care nu o credem în stare de a mînui bine pumnalul (orice fel de pumnal) în vreo împrejurare *împotriva noastră* sau împotriva ei, ceea ce într-un anumit caz ar fi o răzbunare mai rafinată (răzbunarea chinezească).

70

Stăpînele stăpînilor. — O voce amplă şi adîncă de altistă, cum se aude uneori la teatru, ne deschide brusc cortina posibilităţilor în care de obicei nu credem; sîntem dintr-o dată convinşi că undeva pe lume ar putea exista femei cu suflete sublime, eroice, regeşti, capabile şi pregătite de răspunsuri, hotărîri şi sacrificii măreţe, capabile şi pregătite de a stăpîni bărbaţii, pentru că, dincolo de sex, ceea ce este mai bun în bărbat le-a devenit întruchiparea idealului. Este adevărat că în viziunea teatrului asemenea voci nu trebuie să creeze această imagine a femeii, de obicei ele trebuie să reprezinte amantul ideal, de pildă pe Romeo, dar judecind după experienţa mea, atît teatrul cît şi muzicianul care aşteaptă astfel de efecte de la astfel de voci, se înşală cu regularitate. Amanţii *aceştia* nu sînt crezuţi, vocile acestea tot mai au o nuanţă de sentiment matern şi de stăpînă a casei, mai cu seamă atunci cînd în timbrul lor vibrează *dragostea.*

71

Despre castitatea JemeUor. — Există ceva stupefiant şi monstruos în educaţia femeilor distinse, ba poate că nu există

nimic mai paradoxal. Toată lumea este de acord să fte educate cît mai neştiutoare posibil *in ero-ticis* şi să li se strecoare în suflet o ruşine adîncă faţă de aceste lucruri, precum şi iritarea extremă şi fuga la auzul unei simple aluzii în acest sens. întreaga „onoare" a femeii se află în joc de fapt numai *aici;* cîte altele nu li se iartă! Dar în această privinţă trebuie să ră-mînă neştiutoare pînă în străfundul inimii, să nu aibă nici ochi nici urechi, nici vorbe nici gînduri pentru acest „rău" — pînă şi a şti este aici un rău. Iar apoi! Sînt aruncate ca de un trăsnet cumplit în realitate şi în cunoaştere, prin căsătorie — şi anume prin acela pe care îl iubesc şi îl venerează cel mai mult; să surprinzi dragostea în contradicţie cu ruşinea, să trebuiască să simţi într-un singur tot încîntarea, cedarea, datoria, mila şi spaima de neaşteptata învecinare dintre divin şi animalic şi cîte altele! - aici ţi-ai înnodat într-adevăr sufletul cu un nod ce-şi poate căuta multă vreme perechea! Nici cea mai generoasă curiozitate a celui mai înţelept cunoscător de oameni nu ajunge pentru a ghici cum ştie să se descurce o femeie sau alta cu dezlegarea acestei ghicitori, cu această ghicitoare a dezlegării, ce bănuieli crunte, cu ecouri largi se vor trezi în bietul suflet ieşit din rosturile sale şi cum îşi va arunca aici ancora ultima filozofie şi ultimul scepticism al femeii! Apoi aceeaşi adîncă tăcere ca şi înainte: şi adesea o tăcere, o închidere a ochilor faţă de ea însăşi. Femeile tinere fac eforturi să pară superficiale şi necugetate; cele mai subtile dintre ele simulează un soi de obrăznicie. Femeile îşi consideră uşor soţii drept semnul de întrebare al onoare! lor şi copiii drept o apologie sau o penitenţă — ele au nevoie de copii şi şi-i doresc într-un cu totul alt sens

decît îşi doreşte bărbatul un copil. într-un cuvînt, nu poţi fi niciodată destul de blînd cu femeile!

72

Mamele. — Animalele gîndesc despre sexul feminin altfel decît oamenii, pentru ele femela reprezintă fiinţa productivă. Dragostea paternă nu există, ci doar ceva ca dragostea faţă de copiii unei iubite şl obişnuinţa cu ei. Femelele simt prin copii satisfacerea dorinţei lor de dominaţie şi văd în ei o proprietate, o ocupaţie, ceva foarte pe înţelesul lor, cu care se poate sta la taifas; toate acestea la un loc sînt dragostea de mamă - ea poate fi asemuită cu dragostea artistului pentru opera sa. Graviditatea a făcut femeile mal blînde, mai răbdătoare, mai temătoare, mai dornice de supunere; la fel formează şi graviditatea spirituală firea celor contemplativi, înrudită cu firea feminină - aceştia sînt mame masculine. La animale, sexul masculin este considerat cel frumos.

73.

SJtnţa cruzime. - La un sfînt a venit un bărbat care ţinea în braţe un copil nou născut. „Ce să fac cu copilul? întrebă el, este diform şi nu are destulă viaţă pentru a muri." „Ucide-1, strigă sfîntul cu o voce în-spăimîntătoare, ucide-1 şi ţine-1 apoi trei zile şi trei nopţi în braţe, pentru a ţi se întipări în minte — în felul acesta niciodată nu vei mai zămisli un copil, cînd nu ţi-a venit timpul să zămisleşti." La auzul acestor vorbe omul plecă dezamăgit, şi mulţi îl mustrară pe sfînt pentru că dăduse sfatul de a se înfăptui o cruzime, sfatul de a fi omorit copilul. „Dar nu este oare mai crud a-1 lăsa să trăiască?" grăi sfîntul.

74

Cele fără de succes. ~ Succesul le lipseşte întotdeauna acelor biete femei care în prezenţa omului pe ca-re-1 iubesc devin nelinişţite şi nesigure, vorbind prea mult, căci bărbaţii sînt cel mai sigur de sedus printr-o anumită tandreţe tainică şi flegmatică.

75

Al treilea sex. — „Un bărbat scund este un paradox, dar este totuşi un bărbat — însă femeile scunde, în comparaţie cu cele înalte, îmi par a fi de un alt sex" spunea un bătrîn profesor de dans. O femeie scundă nu este niciodată frumoasă — spunea bătrînul Aristotel.

76

Cea mai mare primejdie. — Dacă n-ar fi existat în toate timpurile nenumăraţi oameni care să considere disciplina propriului cap — „raţionalitatea" lor - drept mîndria lor, datoria şi virtutea lor, oameni care, ca prieteni ai „minţii omeneşti sănătoase", să se simtă jigniţi sau umiliţi de orice fantezie şi divagare în gîndire, omenirea ar fi pierit de mult! Deasupra ei a plutit şi pluteşte permanent, ca cea mai mare primejdie, *nebu-nia* pe cale să izbucnească — ceea ce înseamnă de fapt izbucnirea bunului plac în simţire, văz şi auz, desfătarea în imoralitatea spirituală, bucuria faţă de ne-chibzuinţa oamenilor. Nu adevărul şi certitudinea reprezintă opusul lumii nebunilor, ci generalitatea şi obligativitatea aceleiaşi credinţe, într-un cuvînt excluderea bunului plac în aprecieri. Şi cea mai grea muncă de pînă acum a oamenilor a fost aceea de a cădea împreună de acord asupra a nenumărate lucruri şi de a-şi impune o *lege a concordanţei* — indiferent dacă lucrurile sînt adevărate sau

false. Aceasta este educaţia minţii pe care a primit-o omenirea, dar pornirile contrare sînt încă atît de puternice, încît se poate vorbi de fapt cu prea puţină încredere despre viitorul omenirii. Imaginea lucrurilor se muta şi se schimbă încă neîncetat şi poate de acum înainte mai mult şi mai repede ca niciodată; tocmai spiritele cele mai alese se împotrivesc fără încetare acestei obligativităţi generale — în frunte cu cercetătorii *adevărului* î Acea credinţă, credinţa tuturora, le produce neîncetat minţilor mai rafinate dezgust şi o nouă lăcomie, iar ritmul lent pe care îl cere pentru toate procesele spirituale, acea imitare a broaştei ţestoase recunoscută aici drept normă, preface în dezertori artiştii şi poeţii - aceste spirite nerăbdătoare sînt cele în care izbucneşte o adevărată plăcere a nebjuniei, căci nebunia are un ritm atît de vioi! Este nevoie deci de minţi virtuoase — ah, vreau să folosesc cuvîntul cel mai puţin echivoc — este nevoie de *prostia virtuoasă,* este nevoie de ritmarea statornică a spiritului *lent* pentru ca adepţii marii credinţe generale să rămînă laolaltă şi să-şi continue dansul — este o necesitate naturală de prim rang care ordonă şi cere. *Noi ceilalţi sîntem excepţia şi pericolul,* noi avem întotdeauna nevoie să ne apărăm! — Aşadar, se poate spune într-adevăr ceva în favoarea excepţiei, *cu condiţia ca ea să nu devină niciodată regulă.*

77

Animalul cu conştiinţa împăcată. — Vulgaritatea din tot ceea ce place în sudul Europei — fie opera italiană (de pildă cea a lui Rossinl şi cea a lui Bellini), fie romanul de aventuri spaniol (cel mai accesibil nouă în travestirea franceză a lui Gil Blas) — nu-mi

rămîne ascunsă, dar nu mă jigneşte, la fel ca şi vulgaritatea întîlnită de-a lungul unei plimbări prin Pompei sau în fond chiar şi la citirea oricărei cărţi antice; cum aşa? Să fie oare faptul că aici lipseşte ruşinea şi că tot ce este vulgar se prezintă cu aceeaşi siguranţă şi încredere în sine ca orice lucru nobil, plăcut şi pătimaş, în acelaşi gen de muzică sau roman? „Animalul are dreptul său ca şi omul, să se mişte deci liber, iar tu, dragul meu seamăn, în ciuda tuturor lucrurilor, mai eşti încă şi tu însuţi acest animal!" — iată care îmi pare a fi morala faptului şi particularitatea umanităţii meridionale. Prostul gust îşi are dreptul său ca şi cel bun, ba are chiar un privilegiu faţă de acesta din urmă, în cazul în care reprezintă marea necesitate, satisfacţia sigură şi oarecum un limbaj general, o atitudine şi o mască absolut inteligibilă, pe cînd bunul gust, gustul ales, are întotdeauna în el ceva ce ţine de căutare şi de încercare, ceva care nu este sigur de a fi pe deplin înţeles — el nu este şi nu a fost niciodată popular! Populară este şi rămîne *moscal* înainte deci cu tot ce este mascaradă în melodiile şi cadenţele, în ţopăielile şi veselia ritmului acestor opere! Şi viaţa antică! Ce poţi înţelege din ea, dacă nu înţelegi plăcerea măştii, conştiinţa împăcată a tot ceea ce este mascaradă! Aici găsim baia şi recreerea spiritului antic — şi poate că baia aceasta era mai necesară firilor alese şi superioare ale lumii vechi decît firilor de rind. Pe de altă parte, mă jigneşte nespus o notă vulgară în creaţiile nordice, de pildă în muzica germană. Aici există *ruşine,* artistul s-a coborît în propriii săi ochi şi nici măcar nu s-a putut împiedica să roşească; ne ruşinăm împreună cu el şl ne simţim atît de jigniţi, pentru că bănuim că el a crezut că trebuie să se

coboare din cauza noastră.

78

Pentru ce ar trebui săjîm recunoscători. — Artiştii, în special cei ai teatrului, au fost primii care le-au dat oamenilor ochi şi urechi pentru a vedea şi auzi cu oarecare plăcere ceea ce este fiecare, ceea ce trăieşte şi voieşte flecare în sine însuşi; *ei* au fost primii care ne-au învăţat preţuirea eroului care se ascunde în fiecare dintre oamenii obişnuiţi, şi arta de a te putea vedea pe tine însuţi ca erou, de la distanţă şi întrucîtva simplificat şi transfigurat, arta „de a te pune în scenă" în faţa ta însuţi. Numai aşa putem trece peste unele detalii josnice care există în noi! Fără arta aceasta nu am fi altceva decît un prim-plan, trăind cu totul sub vraja acelei optici care face ca ceea ce este apropiat şi vulgar să pară uriaş, să pară adevărul însuşi. Poate că există un merit asemănător în acea religie care propovăduia ca păcatele fiecărui om să fie privite cu lupa, făcînd din păcătos un mare criminal nemuritor; descriind perspective eterne în jurul lui, ea îl învăţa pe om să se privească de la distanţă, ca ceva trecut şi ca întreg.

79

Atracţia imperfecpunii. — Văd aici un poet care, ca mulţi oameni, exercită prin imperfecţiunea sa o atracţie mai mare decît prin tot ceea ce se încheagă şi prin- de o formă perfectă sub mîna sa, — ba are chiar avantajul şi gloria mai degrabă de pe urma ultimei sale neputinţe decît de pe urma bogatei sale forţe. Opera sa nu spune niciodată în întregime ceea ce ar vrea de fapt să spună, ceea ce *arji vrut să fie văzut,* pare să fi avut nuraai gustul anticipat al unei viziuni, şi niciodată viziunea

însăşi, dar în sufletul său a rămas o poftă nebunească după această viziune şi din ea îşi culege elocvenţa la fel de nebunească a dorinţei şi foamei sale năprasnice. Cu ea îl ridică pe cel care-1 ascultă deasupra operei sale şi a tuturor „operelor", dîndu-i aripi spre a urca atît de sus, cum niclcînd nu au urcat ascultătorii şi astfel, deveniţi el înşişi poeţi şi vizionari, îl admiră pe urzitorul fericirii lor ca şi cum i-ar fi purtat drept spre contemplarea a ceea ce are el mai sfînt şi ultim, ca şi cînd şi-ar fi atins ţinta, *văzîndu-şi* cu adevărat viziunea şi împărtăşind-o. Este spre binele gloriei lui de a nu fi ajuns de fapt la ţintă.

80

Artă şi natură. — Grecilor (sau cel puţin atenienilor) le plăcea să asculte oratori buni, aveau chiar o înclinaţie lacomă pentru aşa ceva, fapt care îl deosebeşte mai mult ca orice de ne-greci. Şi astfel ei îi cereau pînă şi pasiunii de pe scenă să vorbească bine, suportând cu încîntare nefirescul versului dramatic — în natură pasiunea este atît de tăcută! atît de mută şi de stinghe-rită! Sau, dacă găseşte cuvinte, este atît de încurcată, de nechibzuită şi de ruşinată faţă de ea însăşi! Acum, mulţumită grecilor, ne-am obişnuit cu toţii cu acest nefiresc de pe scenă, după cum suportăm, şi chiar cu plăcere, mulţumită italienilor, celălalt lucru nefiresc, pasiunea *cîntătoare.* Ne-a devenit o nevoie pe care nu o putem satisface în real, aceea de a auzi oameni vorbind bine şi amănunţit în situaţiile cele mai dificile; ne incintă cînd eroul tragic îşi mai găseşte cuvinte, motive, gesturi grăitoare şi în general un intelect limpede, acolo unde viaţa se apropie de abisuri şi unde omul real îşi pierde

îndeobşte capul şi, în mod sigur, vorbirea frumoasă. Acest fel de *abatere de la firesc* este poate cea mai plăcută hrană pentru mîndria omului, din cauza el îndrăgeşte arta în general, ca expresie a nefirescului şi convenţionalului sublim şi eroic. Poetului dramatic i se aduce un reproş îndreptăţit dacă nu transformă totul în raţiune şi cuvînt, ci păstrează mereu un rest de *tăcere* — aşa cum te nemulţumeşte muzicianul de operă care nu ştie să găsească o melodie pentru sentimentul cel mai profund, ci doar o bîiguială şl un ţipăt „natural" pline de pasiune. Aici natura *trebuie* contrazisă! Aici atracţia vulgară a iluziei *trebuie* să cedeze în faţa unei atracţii superioare! Grecii merg departe pe calea aceasta — înspăimîntător de departe! Aşa cum îşi construiesc scena cît se poate de îngustă, interzicîndu-şi orice efect datorat adîncimii fundalului, aşa cum îl fac actorului imposibil jocul mut şi mişcarea uşoară, transformîndu-1 într-o momîie solemnă, ţeapănă ca o mască, tot la fel răpesc înseşi pasiunii fundalul adînc, dictîndu-i o lege a vorbirii frumoase, ba fac în general totul pentru a se împotrivi efectului elementar al imaginilor trezitoare de teamă şi milă, *pentru că ei nu voiau teamă şi milă* — lui Aristotel toată cinstea, cea mai adîncă cinstire, dar cu siguranţă că n-a nimerit cuiul, nici vorbă de floarea cuiului, atunci cînd vorbea despre scopul ultim al tragediei greceşti! Uitaţi-vă la poeţii greci ai tragediei pentru a vedea *ce anume* le-a stîrnit cel mai mult hărnicia, inventivitatea, rîvna — sigur că nu a fost intenţia de subjugare a spectatorilor prin pasiuni! Atenianul mergea la teatru pentru a *auzi discursuri frumoase.* Şi Sofccle era tentat de discursuri frumoase — fle-mi iertată această erezie! Cu totul altfel stau

lucrurile cu *opera serioasă,* toţi maeştrii ei avînd grijă să împiedice înţelegerea personajelor. „Un cuvînt prins din zbor poate veni în ajutorul spectatorului neatent; în general, situaţia trebuie să se lămurească ea însăşi — *discursurile* nu au nici o importanţă!" Aşa gîndesc toţi şi aşa şi-au făcut cu toţii poznele folosind cuvintele. Poate că le-a lipsit doar curajul pentru a exprima pe de-a-ntregul şi ultimul dispreţ faţă de cuvînt; puţin mal multă obrăznicie la Rossini şi ar fi putut face să se cînte la-la-la de la început pînă la sfirşit — ar fi fost chiar o înţelepciune! Personajele operei nu trebuie crezute „pe cuvînt", ci pe sunet! Aceasta este deosebirea, acesta este frumosul *nefiresc* pentru care se merge la operă! Nici măcar *recitativo secco* nu vrea să fie de fapt ascultat ca vorbă şl ca text; acest fel de semimuzică urmăreşte mal curînd să-i ofere urechii muzicale o clipă de odihnă (odihna după *melodie* ca plăcerea cea mai adîncă şi de aceea şi cea mai obositoare, dăruită de această artă), dar foarte curînd şi altceva, anume o nerăbdare crescîndă, o împotrivire crescîndă, o nouă dorinţă pătimaşă de muzică *totală,* de melodie. Privit din acest punct de vedere, ce se petrece cu arta lui Richard Wagner? Poate la fel? Poate în alt fel? Ml s-a părut adesea că textul şi muzica creaţiilor sale ar trebui învăţate pe de rost înainte de spectacol, căci altfel — aşa mi se părea — nu vor mai fi *auzite* nici cuvintele, nici muzica însăşi.

81

Gust grecesc. — „Ce e frumos aici? — spunea topo-graful acela după un spectacol cu Iflgenia — nu se demonstrează nimic!" Să fi fost oare grecii atît de departe de acest gust? La Sofocle cel puţin „se demonstrează totul".

82

Esprit negrecesc. — Grecii sînt nemaipomenit de logici şi modeşti în toată gîndirea lor; nu s-au săturat de acest lucru, cel puţin în îndelunga lor perioadă bună, aşa cum li se întâmplă atît de des francezilor care fac cu dragă inimă un mic salt în contrariu, suportând de fapt spiritul logicii numai dacă, prin ne-numărate asemenea mici salturi, el îşi trădează amabilitatea şi abnegaţia *socială.* Logica li se pare necesară ca pîlnea şl apa, dar acestea ca un fel de hrană de. puşcărie, de îndată ce trebuie înghiţite simple şl fără alte adăugiri. în societatea bună nu trebuie să pretinzi niciodată a avea singur şl total dreptate, cum o vrea orice logică pură, de aici mica doză de Iraţional în orice *esprit* francez. Spiritul social al grecilor nu era nici pe departe atît de dezvoltat cum este şl a fost cel al francezilor, de aici atît de puţin *esprit* la oamenii lor cei mal spirituali, de aici atît de puţin haz chiar şi la glumeţii lor, de aici — ahl nici aceste fraze ale mele nu vor fi crezute, şl cîte de felul acesta mai am pe suflet! — Est *res magna tăcere* — spunea Marţial împreună cu toţi vorbăreţii.

83

Traduceri. — Nivelul istoric al unei epoci poate fi apreciat după felul în care această epocă se ocupă de *traduceri* şi încearcă să asimileze vremuri şl cărţi trecute. Francezii din timpul lui Corneille, chiar şl cei ai Revoluţiei, au pus stăpînlre pe antichitatea romană într-un fel în care noi nu am mai avea astăzi curajul s-o facem datorită simţului nostru Istoric mal dezvoltat, însăşi antichitatea romană, cît de violent şl de naiv în acelaşi timp şl-a întins mîna asupra a tot ce a fost bun şi măreţ

în mal vechea antichitate greacă! Cum transpunea în prezentul roman! Cum ştergea, voit şi nepăsător, pulberea de pe aripile fluturelui-clipă! Astfel, Horaţiu i-a tradus ici şi colo pe Alceu sau pe Arhiloh, tot astfel Properţiu pe Calimah şl Philetas (poeţi de aceeaşi valoare cu Teocrit, dacă avem *dreptul* să judecăm); ce le păsa dacă adevăratul creator trăise un lucru sau altul, înscriind acele urme în versurile sale! — ca poeţi erau potrivnici spiritului arheologic cercetător care precede simţul istoric, ca poeţi nu admiteau acele lucruri şi nume foarte personale, precum şi tot ceea ce era propriu unui oraş, unui ţărm, unul secol, ca port şi mască, grăblndu-se să pună în locul lor prezentul şi romanitatea. Ei par să ne întrebe: „Să nu reînnolm pentru noi ceea ce este vechi, orînduin-du-ne *noi* acolo? Nu trebuie să avem dreptul de a insufla sufletul nostru acestui trup mort? căci de fapt mort este, şi ce urît este tot ceea ce e mort!" Ei nu cunoşteau plăcerea simţului istoric, trecutul şi străinul le erau penibile şi, ca romani, un imbold pentru o cucerire romană. într-adevăr, pe vremea aceea, cînd se traducea se cucerea, nu numai lăsînd la o parte istoria, nu, se adăuga o aluzie la prezent, şi in primul rind se ştergea numele poetului, înlocuindu-1 cu propriul nume — nu cu slmţămîntul furtului ci cu cea mai curată conştiinţă a *Imperium Romanum.*

84

Despre originea poeziei. — Amatorii de ceea ce este fantastic în om şi care reprezintă în acelaşi timp doctrina moralităţii instinctive, judecă astfel: „admiţînd că folosul a fost venerat în toate timpurile ca divinitate supremă, de unde oare a venit atunci poezia? — această ritmlclzare a vorbirii care este mai

curind potrivnică decît favorabilă limpezimii comunicării şi care totuşi a răsărit şi încă mai răsare pretutindeni pe pămînt ca o batjocorire a tot ceea ce este oportunitate folositoare! Nesocotinţa de o sălbatică frumuseţe a poeziei vă contrazice, utilitarişti1or! A voi să te *desprinzi* o dată tocmai de ceea ce este folositor — asta a ridicat omul, asta i-a inspirat moralitatea şi arta!" Ei bine, aici trebuie să vorbesc pentru o dată şi pe placul utilitarişti1or — el au atît de rar dreptate că ţl-e mai mare mila! în acele vremuri vechi care au dat naştere poeziei se avea totuşi în vedere utilitatea, chiar o mare utilitate — anume atunci cînd a fost lăsat să pătrundă în vorbire ritmul, acea forţă care ordonează din nou toţi atomii frazei şi colorează din nou gîndul, făcîndu-1 mai obscur, mai străin, mai îndepărtat, este desigur o *utilitate superstiţioasa!* Prin ritm zeilor urma să 11 se întipărească mai adînc dorinţele oamenilor, după ce se observase că omul reţine mai uşor în memorie un vers decît o frază în proză; se credea de asemenea că prin tic-tacul ritmic eşti auzit la depărtări mai mari, rugăciunea ritmată părea că se apropie mai mult de urechea zeilor, în primul rînd se dorea însă folosirea acelei subjugări elementare căreia îi este supus omul la auzul muzicii, ritmul este o constrîngere; el generează o dorinţă neînvinsă de a ceda, de a intra în cor — nu numai paşii ci şi sufletul însuşi se supunea tactului, deci, se gîndea pe atunci, probabil şi sufletul zeilor! Se încerca astfel *obligarea* lor prin ritm şi exercitarea unei constringeri asupra lor, poezia le era aruncată ca un laţ magic. Mai exista încă o reprezentare şi mai ciudată şi poate că aceasta a contribuit cel mai mult la naşterea poeziei. La pitagoreici ea apare ca doctrină filozofică şi

ca dibăcie în educaţie, dar mult timp înainte să existe filozofi, i se atribuia muzicii puterea de a descărca pasiunile, de a purifica sufletul, de a îmblînzi *ferocia animi* şi anume tocmai prin ritmica ei. Cînd adevărata tensiune şi armonie a sufletului erau pierdute, trebuia să *dansezi* în ritmul cîntăreţului — aşa suna reţeta acelei metode de vindecare. Cu muzica a potolit Terpandru o răzvrătire, a liniştit Empedocle un nebun furios, a vindecat Damon un tînăr ce pierea din dragoste; cu ea erau trataţi şi zeii furioşi, dornici de răzbunare. Mai întîi prin stârnirea la culme a delirului şi prin dezlănţuirea pasiunilor, aducîndu-1 deci pe furios la nebunie şi pe răzbunător la setea pătimaşă de răzbunare — toate cultele orgiace vor să descarce dintr-odată *ferocia* unei zeităţi prin orgie, pentru ca după aceea ea să se simtă mai liberă şi mai liniştită, lăsînd omul în pace. După rădăcina sa, *melos* înseamnă mijloc de îmblînzi-re, nu pentru că ar fi blînd în sine, ci pentru că efectul său este blîndeţea. Se presupune că nu numai în cîn-tecul de cult ci şi în cîntecul laic al celor mai vechi timpuri, ritmul exercita o putere magică, de pildă la scosul apei sau la vîslit, împotriva demonilor închipuiţi a sălăşlui acolo, făcîndu-i binevoitori, robi şi unelte ale omului. Şi de cîte ori se acţionează există şl prilejul de a cînta; *orice* acţiune fiind legată de ajutorul spiritelor, cîntecul magic şi incantaţiile par să fie forma primitivă a poeziei. Cînd versul era folosit de un oracol

— grecii spuneau că hexametrul a fost inventat la Delphi — atunci ritmul urma să exercite şi aici o constrîngere. A lăsa să ţi se profetizeze înseamnă iniţial (după etimologia cuvîntulul grecesc, care mi se pare probabilă) a lăsa să ţi se hotărască

ceva; se credea a putea constrînge viitorul, cîştlgîndu-l pe Apolo de partea ta, pe el, care după cea mal veche reprezentare este mult mai mult decît un zeu ce prevede viitorul. Aşa cum este pronunţată formula, exactă atît literal cît şi ritmic, tot aşa va lega ea viitorul, dar formula este invenţia lui Apolo care, ca zeu al ritmurilor, poate lega şi zeiţele soartel. Privit în general, se naşte întrebarea: pentru vechea specie umană superstiţioasă a existat oare ceva mai *folositor* decît ritmul? Cu el se putea face totul: accelerarea magică a unei munci, forţarea unui zeu să apară, să fie aproape, să asculte, croirea viitorului după propria voinţă, descărcarea sufletului de un preaplin oarecare (frică, manie, milă, răzbunare), şi nu numai a sufletului propriu ci şi al celui mal rău demon — fără vers nu erai nimic, prin vers devenea! aproape zeu. Un astfel de simţămînt fundamental nu mai poate fi stîrpit în întregime — şi astăzi încă, după o osteneală de milenii pentru combaterea unei asemenea superstiţii, cel mai înţelept dintre noi devine uneori un nebun al ritmului, fie şi numai pentru faptul că *simte* o idee drept *mai adevărată* dacă are o formă metrică şi se însoţeşte cu un hopa-ţopa divin. Nu este oare un lucru foarte de haz că tocmai filozofii cel mai serioşi, care altminteri sînt atît de severi faţă de orice certitudine, se sprijină pe *sentinţe ale poeţilor* pentru a da greutate şl verosimilitate ideilor lor? — şi de fapt, pentru un adevăr este mai primejdios să fie aprobat de poet decît să fie contrazis de el! Căci aşa cum spune Homer: „Mult mai mint rapsozii!"

85

Binele şi frumosul. — Artiştii preamăresc necontenit — nu fac

nimic altceva — toate acele stări de lucruri care se bucură de reputaţia că prin ele şl cu ele omul se poate simţi bine sau mare sau ameţit sau vesel sau sănătos sau înţelept. Aceste lucruri şi stări *alese,* a căror valoare este considerată ca sigură şi preţuită pentru *fericirea* omenească, formează obiectivele artiştilor; ei stau mereu la pîndă pentru a descoperi lucruri asemănătoare şi a le transpune în domeniul artei. Vreau să spun că nu sînt ei înşişi taxatorii fericirii şi ai evenimentelor fericite, dar că se înghesuie întotdeauna în apropierea acestor taxatori, cu cea mai mare curiozitate şi dorinţă de a trage de îndată foloase de pe urma aprecierilor acestora. Şi deoarece în afara nerăbdării lor mai au şi plămîni de heralzi şi picioare de alergători, vor fi întotdeauna printre cei dintîi care glorifică *noul* bine, *apărînd* adesea drept primii care îl numesc bun şi îl taxează ca atare. Asta este însă, după cum am spus, o greşeală, ei sînt doar mai iuţi şi mai gălăgioşi decît adevăraţii taxatori. Şi aceştia oare cine sînt? - Bogaţii şi leneşii.

86

Despre teatru. — Ziua de astăzi mi-a adus din nou simţăminte puternice şi înălţătoare, iar dacă în seara acestei zile aş putea avea muzică şi artă, ştiu sigur ce muzică şi artă *nu* mi-aş dori, anume aceea care caută să-şi ameţească ascultătorii *împingîndui în sus,* spre o clipă de simţire puternică şl înălţătoare, pe acei oameni ai mediocrităţii sufleteşti care seara nu mai seamănă cu învingătorii urcaţi pe carele de triumf, ci cu catîrii obosiţi pe care viaţa şi-a încercat cam prea des biciul. Ce-ar şti de fapt oamenii aceia despre „stări sufleteşti mai înalte", dacă nu ar exista leacuri îmbătătoare şi lovituri de bici idealiste!

în felul acesta ei îşi au excitatorii de entuziasm, cum îşi au şi vinurile. Dar ce-mi pasă *mie* de băutura şi ameţeala lor! Ce nevoie are entuziastul de vin! El priveşte mal degrabă cu un sol de dezgust la mijloace- şi mijlocitori care trebuie să-şi producă aici efectul fără destul temei — o maimuţăreală a marelui flux sufletesc! Ce? I se dăruiesc cîrtiţel aripi şi mîndre închipuiri — înainte de culcare, înainte de a se tîrî în vizuina ei? Este trimisă la teatru şi i se pun ochelari groşi la ochii orbi şi obosiţi? Oameni a căror viaţă nu este „acţiune" ci o afacere, stau în faţa scenei şi privesc flinte ciudate, pentru care viaţa reprezintă mai mult decît o afacere? „Aşa se cuvine, spuneţi voi, aşa este distractiv, aşa vrea cultura!" Ei asta-i! Atunci îmi lipseşte prea des cultura, căci pentru mine această privelişte este prea adesea dezgustătoare. Cel care găseşte în sine însuşi destulă tragedie şi comedie va prefera să rămînă departe de teatru, sau, în mod excepţional, întregul fenomen — inclusiv teatrul, publicul şi poetul — va deveni pentru el adevăratul spectacol tragic şi comic, faţă de care piesa jucată nu va mai însemna decît prea puţin. Celui care este el însuşi ceva ca Faust sau Manfred, ce-i va păsa de Fauştli şi Manfrezii teatrului! în timp ce-i va da cu siguranţă de gîndit *faptul* că sînt aduse în general asemenea personaje pe scenă. Gîndurile şi pasiunile cele mai *adinei* în faţa acelora care nu sînt capabili de gîndire şi pasiune — ci de *beţiei* Şi *aceia* ca mijloc pentru *aceastal* Teatrul şi muzica devenite fumatul de haşiş şi mestecatul de betel al europenilor! O, cine ne povesteşte întreaga istorie despre *narcotica* — este aproape Istoria „culturii", a aşa numitei culturi superioare!

Despre vanitatea artiştilor. — Cred că artiştii ignoră adesea ceea ce pot face cel mai bine, pentru că sînt prea vanitoşi şi şi-au îndreptat mintea spre ceva mai mîndru decît par a fi aceste plante mici care ştiu să crească pe solul lor, noi, ciudate şi frumoase, într-o adevărată perfecţiune. Ei apreciază superficial ceea ce este cu adevărat bun în grădina şi via proprie, iar dragostea şi înţelegerea lor nu sînt de acelaşi rang. Iată un muzician care, mai mult decît oricare altul, are măiestria de a găsi accente din lumea sufletelor apăsate, chinuite, în suferinţă, şi de a da grai vieţuitoarelor mute. Nimeni nu-1 ajunge în redarea coloritului toamnei tîrzli, a fericirii nespus de mişcătoare a unei ultime bucurii, cea din urmă şi cea mai scurtă, el cunoaşte un sunet pentru acele miezuri de noapte tainice şi neliniştitoare ale sufletului, cînd cauza şi efectul par aşi fi ieşit din rosturi şi în fiece clipă se poate ivi ceva „din nimic"; el ştie cel mal bine dintre toţi să soarbă din străfundurile fericirii omeneşti şl din paharul ei golit, de acolo de unde picăturile cele mai amare şi dezgustătoare au sfirşit prin a se îngemăna cu cele mai dulci, cunoaşte acea tîrîre ostenită a sufletului care nu mai poate sălta şi zbura, nici măcar păşi, are privirea temătoare a durerii tăinuite, a înţelegerii fără mîngîiere, a despărţirii fără mărturisire; da, ca Orfeul tuturor mizeriilor ascunse, este mai mare decît oricine, şi prin el a fost adăugat artei cîte ceva care părea pînă acum de neexprimat sau chiar nedemn de artă, care prin cuvinte nu putea fi decît izgonit şi nu cuprins, cîte ceva foarte mic, chiar microscopic, din suflet — da, este maestrul lucrurilor celor mal mici. Dar nu *vrea* să fie! *Caracterul* său îndrăgeşte mai curînd pereţii mari şi îndrăzneaţă

pictură murală! îi scapă faptul că spiritul său are un alt gust, o altă înclinaţie şi că preferă să stea liniştit în ungherele caselor dărîmate; ascuns acolo, ascuns sie însuşi, îşi făureşte adevăratele capodopere, care sînt toate foarte scurte, adesea de lungimea unei singure măsuri, — abia acolo devine foarte bun, mare şi perfect, poate fiindcă e singur. Dar el nu ştie acest lucru! Este prea vanitos pentru a-1 şti.

88

Seriozitatea faţă de adevăr. — A lua adevărul în serios! Ce lucruri diferite înţeleg oamenii la auzul acestor cuvinte! Aceleaşi păreri şl feluri de dovezi de cercetare pe care un gîndltor le consideră la el însuşi ca o superficialitate căreia i-a căzut pradă, spre ruşinea lui, într-un moment sau altul — aceleaşi păreri îi pot da artistului care se loveşte de ele şi pe care ele îl vor însoţi toată viaţa, conştiinţa că acum 1-a cuprins cea mai adîncă seriozitate faţă de adevăr şi că este demn de admiraţie faptul că el, cu toate că e artist, manifestă în acelaşi timp şi dorinţa cea mai serioasă pentru opusul aparenţei. Se poate astfel întîmpla ca un individ să dovedească, tocmai prin patosul său pentru seriozitate, cît de superficial şi de moderat s-a manifestat spiritul său în imperiul cunoaşterii — şi nu sîntem oare trădaţi de tot ceea ce considerăm drept important? Aceasta arată unde se găsesc măsurile noastre şl pentru ce fapte nu avem măsuri.

89

Acum şi odinioară. — Ce importanţă are toată arta noastră cuprinsă în operele artistice, dacă ne-a dispărut acea artă superioară, arta sărbătorilor! Odinioară, toate operele de artă

erau înşirate de-a lungul marii cal festive a omenirii, ca jaloane şi monumente ale unor clipe înălţătoare şi fericite. Astăzi, cu operele de artă se doreşte ademenirea bieţilor obosiţi şi bolnavi mai la o parte de larga cale a suferinţei omeneşti, pentru o clipită de voluptate; 11 se oferă o scurtă ameţire şi nebunie.

90

Lumini şi umbre. — Cărţile şi aşternerile pe hîrtie sînt diferite la diferiţii gînditori: unul a adunat în carte luminile pe care a ştiut să le fure iute din razele unei recunoaşteri ce 1-a străfulgerat şi să le ducă acasă, altul redă numai umbrele, copiile în cenuşiu şi negru a ceea ce s-a clădit cu o zi înainte în sufletul său.

91

Prudenţă. — După cum se ştie, Alfieri a minţit foarte mult atunci cînd şi-a istorisit viaţa în faţa contemporanilor uimiţi. Minţea din acel despotism faţă de el însuşi, pe care îl dezvăluia de pildă prin felul în care îşi crea propriul limbaj şi se tiraniza spre a deveni poet; găsise, în sfîrşit, o formă severă de superioritate în ca-re-şi *înghesuia* viaţa şi memoria — trebuie să fi fost un chin! eu nu aş avea încredere nici în povestea vieţii lui Platon scrisă de el însuşi, la fel de puţin ca în cea a lui Rousseau sau în *vita nuova* a lui Dante.

92

Proză şi poezie. — Nu trebuie uitat că marii maeştri ai prozei au fost aproape întotdeauna şi poeţi, fie public, fie doar în secret şi pentru „alcov"; într-adevăr, proza bună se scrie numai *de faţă cu poezia!* Căci ea este o neîncetată luptă cuviincioasă cu poezia, tot farmecul el constă în faptul că poezia este veşnic ocolită şi contrazisă, orice abstractizare se vrea o maliţie la

adresa ei, debitată pe un ton ironic, orice nuanţă seacă şl rece trebuie să aducă drăgălaşa zeiţă în pragul unei drăgălaşe disperări: există adesea apropieri, împăcări de-o clipă şi apoi un brusc salt înapoi şi o luare în derîdere, se trag adesea perdelele, lăsînd să pătrundă lumina orbitoare tocmai în timp ce zeiţa îşi cheamă amurgurile şi culorile întunecate, i se ia adesea vorba din gură şi se cîntă pe o melodie care o face să-şi astupe urechiuşele fine cu mîinile-i fine, — şi astfel există o mie de amuzamente ale războiului, socotind şi în-frîngerlle, despre care nepoeţil, aşa numiţii oameni ai prozei, nu ştiu absolut nimic, ceea ce face ca aceştia să scrie şi să vorbească numai proză proastă! Războiul *este părintele tuturor lucrurilor bune,* războiul este şi părintele prozei bune! în secolul acesta au existat patru oameni foarte ciudaţi şi cu adevărat poeţi care au ajuns la măiestrie în proză, oameni pentru care secolul nostru nu este de fapt făcut — din lipsa poeziei, după cum am spus. Făcînd abstracţie de Goethe, pe care secolul care 1-a născut îl revendică pe bună dreptate, **nu-i** mal văd decît pe Glacomo Leopardi, Prosper Me-rimee, Ralph Waldo Emerson şl Walter Savage Landor, autorul lucrării *Imaginary conversations,* demni de a fi numiţi maeştri ai prozei.

93

Dar tu oare de ce scrii? — A: Nu fac parte dintre aceia care *gândesc* cu pana umedă în mînă, şi mai puţin dintre aceia care se lasă pradă pasiunilor în faţa călimării deschise, stînd pe scaun şi privind ţintă hîr-tia. Mă necăjesc sau mă ruşinez de orice scriere; scri-

sul este pentru mine o

să vorbesc despre asta cliarţ^j|jHa*rri3T*Dăr atunci de ce scrii? A: Vezi, dragnfmeuT fie vorba între nu am găsit pînă acum un alt mijloc *de a scăpa* de gîndurile mele. B: Şi de ce vrei să scapi de ele? A: De ce vreau? Dar oare vreau? Trebuie! — B: Destul! Destul!

94

Creştere după moarte. — Acele mici cuvinte cutezătoare despre lucrurile morale pe care le-a aruncat Fon-tenelle în nemuritoarele sale conversaţii ale morţilor au fost considerate pe atunci ca paradoxuri şi jocuri ale unui spirit neşovăielnic; nici chiar cei mai înalţi judecători al gustului şi spiritului nu au văzut în ele mai mult — poate nici chiar Fontenelle însuşi. Şi acum se petrece ceva de necrezut: aceste gînduri devin adevăruri! Ştiinţa le *demonstrează!* Jocul devine seriozitate! Iar *noi* citim aceste dialoguri cu un alt simţămînt decît le-au citit Voltalre şi Helvetlus, ridicîndu-1 fără să vrem pe autorul lor într-o altă clasă a spiritelor, *mult mai înaltă,* decît au făcut-o ceilalţi — pe drept? pe nedrept?

95

Chamfort. — Faptul că un asemenea cunoscător al oamenilor şi al gloatei ca Chamfort s-a alăturat gloatei, neoprindu-se de-o parte în renunţare filozofică şi apărare, nu mi-1 pot explica decît astfel: în el exista un instinct mai puternic decît înţelepciunea sa, care nu fusese niciodată satisfăcut, ura faţă de întreaga *no-blesse* de sînge, poate vechea, prea explicabila ură a mamei sale, sfinţită în el prin dragostea pentru mamă, un instinct de răzbunare născut încă din anii adolescenţei, care aştepta ceasul

de a-şi răzbuna mama. Şi acum viaţa, geniul său şi ah! poate cel mai mult sînge-le tatălui care-i curgea în vine îl Ispitise să intre tocmai în rîndurile acestei *noblesse,* să se simtă egalul ei vreme de mulţi, mulţi ani! Dar sfirşi prin a nu-şi mai putea suporta propria imagine, aceea de „om bătrin" al vechiului *regime;* fu cuprins de o patimă violentă pentru pocăinţă şl în *acest spirit* îmbrăcă haina gloatei, ca felul *lui* de veşmînt al pocăinţei! Conştiinţa îl era încărcată de tărăgănarea răzbunării. Admiţînd că Cham-fort ar fl rămas atunci doar puţin mal filozof, Revoluţia ar fl fost lipsită de spiritul ei tragic şi de ghimpele ei cel mai ascuţit, ar fi fost considerată ca un eveniment mult mai nerod şi nu ar fi reprezentat o asemenea seducţie a spiritelor. Dar ura şi răzbunarea lui Chamfort au educat o întreagă generaţie şi oamenii cel mai iluştri au urmat această şcoală. Să ne gîndim că Mirabeau îşi ridica privirea spre Chamfort ca spre un eu superior şl mai vîrstnic, de la care aştepta şi suporta îndemnuri, preveniri şi sentinţe. Mirabeau care, ca om, face parte dintr-un cu totul alt ordin de mărime decît chiar şi primii dintre marii oameni de stat de Ieri şi de azi. E ciudat că în pofida unui asemenea prieten şi susţinător — scrisorile lui Mirabeau către Chamfort doar există — acest cel mai spiritual dintre moralişti le-a rămas străin francezilor, nu altfel decît Stendhal, care a fost poate cel mal bogat în idei dintre toţi francezii *acestui* secol. Se datorează oare faptului că Stendhal avea în fond prea multe dintr-un german şi un englez în el, pentru a mai fl suportat de parizieni? în timp ce Chamfort, un om bogat în profunzimi şi ascunzişuri ale sufletului, închis, chinuit, pătimaş, un gînditor care considera rîsul necesar ca

remediu împotriva vieţii şi care se credea aproape pierdut în ziua în care nu rîsese, apare mal curînd ca un Italian şi rudă de sînge cu Dante şi Leopard! decît ca un francez! Se cunosc ultimele sale cuvinte, adresate lui Sleyes: *Ahl mon ami, je m'en vais enfin de ce monde, oii iljaut que le coeur se brise ou se bronze.* Acestea nu sînt cu siguranţă cuvintele unui francez muribund!

96

Doi oratori. — Dintre aceşti doi oratori, unul atinge întreaga raţiune a cauzei sale numai cînd se lasă pradă pasiunii, numai aceasta îi pompează destul sînge şi destulă înfocare în creier, pentru a-şi forţa înalta inteligenţă să se dezvăluie. Celălalt încearcă şi el pe ici pe colo acelaşi lucru; de a-şi prezenta cauza cu ajutorul pasiunii, sonor, violent şi atrăgător — dar de obicei fără succes. Devine atunci foarte curînd obscur şi confuz, exagerează, face omisiuni şi suscită neîncredere faţă de raţiunea cauzei sale; chiar el însuşi resimte această neîncredere şi astfel se explică trecerile bruşte la intonaţiile cele mai reci şi mai neatrăgătoare, care provoacă ascultătorului o îndoială asupra sincerităţii întregii sale pasiuni. La el patima îneacă de flecare dată spiritul, poate pentru că este mai puternică decît la primul. Dar el se află în culmea forţei sale atunci cînd rezistă furtunii ce-i asaltează sentimentul, de ca-re-şi bate oarecum joc; abia acum se înfăţişează întregul său spirit din ascunzişuri, un spirit logic, batjocoritor, zglobiu şi totuşi mspăimîntător.

97

Despre limbuţia scriitorilor. — Există o limbuţie a furiei — la Luther adesea, de asemenea la Schopen-hauer. O limbuţie

dintr-o abundenţă prea mare a formulelor conceptuale, ca la Kant. O limbuţie născută din bucuria de a da mereu noi întorsături aceluiaşi lucru — o găsim la Montaigne. O limbuţie a caracterelor viclene — cine citeşte scrierile vremii noastre îşi va aminti în acest sens de doi scriitori. O îimbuţie din plăcerea pentru cuvinte şi forme de exprimare alese, nu arareori în proza lui Goethe. O limbuţie din pura satisfacţie dată de gălăgie şi de confuzia simţămintelor, de pildă la Carlyle.

98.

Intru gloria lui Shakespeare. — Cel mai frumos lucru pe care aş şti să-1 spun întru gloria lui Shakespeare. a *omului* este acesta: el a crezut în Brutus şi na aruncat nici-o fărîmă de neîncredere asupra acestui fel de virtute! Lui i-a închinat cea mai bună tragedie a sa —

desemnată şi astăzi încă sub un titlu fals — lui şi celei mai teribile întruchipări a înaltei morale. Independenţa sufletului — despre asta este vorba! Nici-un sacrificiu nu poate fi prea mare în această privinţă, trebuie să-1 poţi sacrifica pe cel mai bun prieten însuşi, fie el chiar şi omul cel mai minunat, podoabă a lumii, geniul fără seamăn, dacă iubeşti libertatea ca libertate a sufletelor mari, şi prin el *această* libertate este primejduită — aşa trebuie să fi simţit Shakespeare! înălţimea la care îl aşază pe Cezar este onoarea cea mai subtilă pe care i-o putea face lui Brutus; abia în felul acesta ridică pînă la imensitate problema interioară a acestuia şi tot la fel forţa sufletească ce a putut să taie *acest* nod! Şi a fost oare într-adevăr libertatea politică cea care 1-a împins pe acest poet să simtă împreună cu Brutus — să devină complicele lui Brutus? Sau libertatea politică era doar

un simbol pentru ceva de nespus? Ne aflăm poate în faţa vreunui eveniment şi aventuri obscure, rămase necunoscute, din însuşi sufletul poetului, despre care nu voia să vorbească decît prin semne? Ce înseamnă toată melancolia lui Hamlet pe lîngă melancolia lui Brutus! — şi poate că Shakespeare o cunoştea şi pe aceasta, ca şi pe aceea, din experienţă! Poate că îşi avea şi el ceasul întunecat şi îngerul rău, asemenea lui Brutus! Dar oricare ar fi fost felul asemănărilor şi raporturilor secrete, Shakespeare se aruncase în ţarină în faţa caracterului şi virtuţii lui Brutus, simţindu-se nedemn şi depărtat — dovada şi-a înscris-o în tragedia sa. De două ori a prezentat în ea un poet şi de două ori 1-a acoperit pe acesta cu un asemenea dispreţ nerăbdător şi ultim, încît răsună ca un ţipăt, ca ţipătul dispreţului de sine. Brutus, pină şi Brutus, îşi pierde răbdarea la apariţia poetului îngîmfat, patetic, înfigă-reţ, cum sînt îndeobşte poeţii, ca o fiinţă ce pare a fi doldora de posibili taţi de grandoare, chiar şi de grandoare morală, şi care ajunge totuşi rareori, măcar pînă la simpla onestitate în filozofia acţiunii şi a vieţii. „Dacă el cunoaşte timpurile, eu îi *cunosc mofturile* — afară cu paiaţa cu clopoţei!" strigă Brutus. Să retranspunem aceasta în sufletul poetului care a scris-o.

99

Discipolii lui Schopenhauer. — La contactul dintre popoarele civilizate şi barbari se vede că în mod regulat civilizaţia inferioară preia de la cea superioară în primul rind viciile, slăbiciunile şi excesele acesteia, apoi simţind că asupra sa se exercită o seducţie, sfîrşeşte prin a se lăsa inundată, cu ajutorul viciilor şi slăbiciunilor cîştigate, de cîte ceva din forţa valoroasă

a culturii superioare; acest lucru poate fi văzut şi în jurul nostru, fără călătorii pînă la popoarele barbare, într-adevăr, ceva mai rafinat şi mai spiritualizat şi nu atît de uşor sesizabil. Dar discipolii lui *Schopenhauer* din Germania, ce obişnuiesc să preia mai întîi de la maestrul lor? — ca unii care, în faţa culturii superioare a acestuia, trebuie să se simtă suficient de barbari, pentru a începe prin a fi fascinaţi şi seduşi de el în felul barbarilor? Este oare durul său simţ al realităţii, voinţa sa de claritate şi raţiune, care îl fac să apară adesea atît de englez şi atît de puţin german? Sau tăria conştiinţei sale intelectuale care a *suportat* contradicţia de o viaţă dintre a fi şi a voi, obligîndu-1 să se contrazică neîncetat şi în scrierile sale, aproape asupra fiecărui punct? Sau puritatea sa în problemele Bisericii şi ale Dumnezeului creştin? — căci în această privinţă era mai pur decît orice filozof german de pînă atunci, trăind şi murind „ca voltairian". Sau doctrinele sale nemuritoare despre intelectualitatea concepţiei, despre aprioricul legii cauzalităţii, despre natura de instrument a intelectului şi nonlibertatea voinţei? Nu, toate acestea nu farmecă şi nu sînt resimţite ca fermecătoare, dar confuziile şi subterfugiile mistice ale lui Schopenhauer în acele puncte în care gînditorul realist s-a lăsat sedus şi corupt de patima vanitoasă de a fi cel ce descifrează lumea, doctrina nedemonstrabilă a *voinţei unice* („toate cauzele nu sînt decît cauze ocazionale ale apariţiei voinţei în acest timp şi în acest loc", „voinţa de viaţă există în flecare flintă, chiar şi în cea mai mică, întreagă şi indivizibilă, la fel de completă ca în toate care au fost, sînt şi vor fi vreodată, reunite laolaltă"), *negarea individului* („toţi leii sînt în fond Un leu", „multitudinea

indivizilor este o aparenţă", după cum şi *dezvoltarea* este numai o aparenţă — el numeşte ideea lui Lamarck „o greşeală genială, absurdă"), exaltarea *geniului* („în contemplarea estetică individul nu mai este individ ci subiectul pur al cunoaşterii, fără voinţă, fără durere şi în afara timpului"; „subiectul, in-tegrindu-se complet în obiectul privit, devine acest obiect însuşi"), absurditatea despre *milă* şi prin ea posibilitatea de răzbatere al *principii individuationis* ca izvor al întregii moralităţi, fără a omite afirmaţii ca: „moartea este de fapt scopul existenţei", „posibilitatea că o influenţă magică ar putea proveni şi de la un defunct nu poate fi contestată *apriori* şi categoric"; aceste excese şi vicii ale filozofilor, ca şi altele asemănătoare, sînt întotdeauna adoptate primele, devenind obiecte ale credinţei, deoarece viciile şi excesele sînt întotdeauna cel mal uşor de Imitat şi nu este nevoie de antrenamente îndelungate. Dar să vorbim despre cel mai vestit dintre adepţii lui Schopenhauer care sînt în viaţă, despre Rlchard Wagner. — Cu el s-a întîmplat ceea ce s-a mai întîmplat şi cu mulţi alţi artişti: a greşit în interpretarea personajelor pe care le-a creat şi s-a înşelat asupra filozofiei neexprimate a propriei sale arte. Pînă la mijlocul vieţii sale, Richard Wagner s-a lăsat condus de Hegel pe cal greşite; a mai făcut acelaşi lucru încă o dată, mai tîrziu, cînd a întrezărit doctrina lui Schopenhauer în personajele sale şi a început să se exprime pe sine însuşi prin termeni ca „voinţă", „geniu" şi „milă". Va rămîne totuşi adevărat că nimic nu contravine atît de mult spiritului lui Schopenhauer ca particularitatea wagneriană a eroilor lui Wagner, vreau să spun nevinovăţia celui mai înalt egoism, credinţa în marea pasiune

ca în binele însuşi, într-un cuvînt ceea ce este siegfridian în fiinţa eroilor săi. „Toate acestea aduc mal mult cu Splnoza decît cu mine" — ar spune poate Schopenhauer. Oricît de serioase motive ar fi avut deci Wagner să se orienteze spre alţi filozofi decît spre Schopenhauer, vrăjit de acest gînditor, el nu 1-a mai văzut pe toţi ceilalţi filozofi, n-a mai văzut nici ştiinţa însăşi; întreaga sa artă vrea să se afirme tot mai mult ca parte şi întregire a filozofiei schopen-haueriene, renunţînd tot mai categoric la orgoliul superior de a fi parte şi întregire a ştiinţei şi cunoaşterii umane. Şi îl atrage nu numai splendoarea tainică a acestei filozofii, care l-ar fi atras şi pe un Cagliostro, chiar ges-turile izolate şl afectele filozofilor au fost întotdeauna ademenitoare! Schopenhauerianã este de pildă pornirea lul Wagner împotriva pervertirii Umbli germane şi dacă aici imitaţia ar putea fl aprobată, nu trebuie totuşi uitat că însuşi stilul lui Wagner suferă, şi nu puţin, de toate tumorile şi tumefierile care-1 înfuriau atît de mult pe Schopenhauer şi că la wagnerienil care scriu în germană, wagneromania începe să se dovedească a fl la fel de periculoasă cum s-a dovedit a fl orice sol de hegelomanie. Schopenhauerianã este şi ura lui Wagner împotriva evreilor, pe care nu este în stare să-t aprecieze nici în cea mal măreaţă faptă a lor, căci evreii sînt inventatorii creştinismului! Schopenhauerianã este încercarea lul Wagner de a considera creştinismul drept un grăunte rătăcit al budismului şi de a pregăti pentru Europa o eră budistă, cu o apropiere temporară de formulele şi simţămintele creştin-catolice. Schopenhauerianã este predica lui Wagner pentru mila faţă de animale; după cum se ştie, premergătorul lui

Schopenhauer în această privinţă a fost Voltalre care, asemenea urmaşilor săi, ştia poate deja să-şi travestească ura împotriva anumitor lucruri şl oameni în milă faţă de animale. Ura lui Wagner împotriva ştiinţei, care răzbate din predica sa, nu este desigur insuflată de spiritul caritătii şi bunătăţii şi nici, după cum se înţelege de la sine, de *spirit* in general. La urma urmei, filozofia unui artist nu are prea mare importanţă în cazul în care este doar o filozofie suplimentară ce nu dăunează artei sale înseşi. Nu ne putem feri îndeajuns de a ne supăra pe un artist din cauza unei mascarade de ocazie, poate foarte nefericită şi pretenţioasă, dar să nu uitam că dragii de artişti sînt şi trebuie să fie cu toţii puţin actori şi că fără a juca teatru ar rezista greu în timp. Sa-i rămînem credincioşi lui Wagner în ceea ce este *adevărat* şi originar la el — mai ales prin aceea ca noi, discipolii săi, să ne rămînem nouă înşine credincioşi în ceea ce este adevărat şi originar în noi. Să-i lăsăm mofturile şi convulsiile intelectuale şi să cumpănim mai curînd, cinstit, ce hrană şi nevoi ciudate are *dreptul* să aibă o artă ca a sa pentru a putea trăi şi creşte! Nu e important că are atît de rar dreptate ca gînditor, dreptatea şi răbdarea nu sînt treaba *lui.* E destul că viaţa sa are dreptate şi îşi păstrează dreptatea în faţa ei înseşi, această viaţă care strigă fiecăruia dintre noi: „Fii bărbat şi nu mă urma pe mine — ci pe tine! Pe tine!" Şi viaţa *noastră* trebuie să aibă dreptate în faţa noastră! Şi noi trebuie să creştem şi să înflorim din noi înşine, liberi şi netemători, într-o nevinovată iubire de noi înşine! Şi astfel, privind un asemenea om, îmi răsună în ureche şi astăzi, ca şi odinioară, cuvintele: „că pasiunea este mai bună decît stoicismul şi ipocrizia, că a fi

cinstit, chiar şi în rău, este mai bine decît a te pierde pe tine însuţi în moralitatea tradiţiei, că omul liber poate fi atît bun cît şi rău, dar că omul neliber este o ruşine a firii şi nu are parte de nici o mîngîiere, nici cerească, nici pă-mîntească, în sfîrşit, că *oricine vrea să fie liber trebuie să devină liber prin el însuşi* şi că libertatea nu-i cade nimănui în braţe ca un dar minunat". *[Richard Wagner in Bayreuth:* II, 433).

100

A învăţa să omagiezi. — Oamenii trebuie să înveţe omagierea ca şl dispreţuirea. Oricine păşeşte pe căi noi şi a condus mulţi pe căile noi, descoperă cu mirare cît de stîngaci şi săraci sînt toţi aceştia în exprimarea recunoştinţei lor, ba chiar cît de rar se *poate* de fapt exprima recunoştinţa. Este ca şi cum viind să glăsuiască i s-ar aşeza întotdeauna ceva de-a curmezişul în gît, aşa încît îşi drege doar glasul, amuţind apoi din nou. Felul în care un gînditor resimte efectul gîndurilor sale, precum şi forţa lor care transformă şl cutremură, este aproape o comedie; uneori pare că cei asupra cărora s-a acţionat se simt în fond ofensaţi şi n-ar şti să-şi exprime independenţa care se tem că le este ameninţată, decît prin tot soiul de necuviinţe. Este nevoie de generaţii întregi pentru a inventa chiar şi numai o convenţie politicoasă a recunoştinţei şi abia foarte tîr-ziu apare momentul în care recunoştinţa însăşi este pătrunsă de un fel de spirit şi genialitate. Atunci există de obicei şi cineva care este marele beneficiar al mulţumirilor, nu numai pentru binele pe care 1-a făcut el însuşi, ci mal ales pentru tot ce a fost adunat cu timpul de înaintaşii săi, ca o comoară din ceea ce este mai bun şi mai de preţ.

101

Voltaire. — Pretutindeni unde a existat o carte, ea a impus regula vorbirii frumoase şi prin aceasta regula stilului pentru toţi cei ce scriau. Dar vorbirea de curte este vorbirea curteanului care *nu are o specializare* şi care îşi interzice toate expresiile tehnice comode, pînă şi în conversaţiile despre lucruri de ştiinţă, pentru că aduc a specializare, de aceea expresia tehnică şi tot ceea ce trădează specialistul este o *pătare a stilului* în ţările culturii de curte. Astăzi, cînd toate curţile au devenit caricaturi ale trecutului şi prezentului, ne mirăm să-1 găsim pe Voltaire însuşi nespus de sec şi penibil în această privinţă (de pildă în aprecierea sa asupra unor stilişti ca Fontenelle şi Montesquieu), pentru că ne-am emancipat cu toţii faţă de gustul curţilor, în timp ce Voltaire era cel care îl *desăvîrşeal*

102

Un cuvîni pentru filologi. — Există cărţi atît de preţioase, de regeşti, generaţii întregi de savanţi sînt bine folosite, dacă prin truda lor aceste cărţi se păstrează pure şi inteligibile, iar filologia există pentru a întări mereu această credinţă. Ea presupune că oamenii aceia rari, care ştiu sa folosească într-adevăr asemenea cărţi preţioase, nu lipsesc (chiar dacă nu se văd), „că sînt probabil aceia care fac sau ar putea face ei înşişi astfel de cărţi. Vroiam să spun că filologia presupune o credinţă *nobilă,* că în favoarea unora puţini care întotdeauna „vor veni" chiar dacă nu sînt, trebuie depusă în prealabil o cantitate foarte mare de muncă neplăcută, uneori chiar murdară — toată această muncă este *in usum Delphinorum.*

103

Despre muzica germană. — Muzica germană este încă de pe acum muzică europeană mai mult decît oricare alta, pentru că numai în ea şi-a găsit ecoul transformarea pe care a suferit-o Europa prin Revoluţie; numai muzicienii germani se pricep să exprime masele populare în mişcare, acel imens zgomot artificial, care nu trebuie să fie nici măcar prea puternic — în timp ce opera italiană, de pildă, nu cunoaşte decît coruri ale servitorilor sau soldaţilor, dar nu „poporul". Se mai adaugă şi faptul că din toată muzica germană răzbate o adîncă invidie burgheză faţă de *noblesse,* mai cu seamă faţă de *esprit* şi *el&gance,* ca expresie a unei societăţi de curte, cavalerească, veche şi sigură pe sine. Aceasta nu este o muzică precum cea a cîntăreţului lui Goethe în faţa porţii, care place şi „în sală", anume regelui, aici nu se spune „cavalerii privesc curajos iar frumoasele îşi pleacă privirea". Nici chiar graţia nu apare în muzica germană fără înclinaţii spre remuş-care, abia cînd ajunge la drăgălăşenie, această soră rustică a graţiei, începe germanul să se simtă pe deplin moral, şi de-aici încolo din ce în ce mal mult, pînă sus la „măreţia" sa entuziastă, savantă, adesea ursuză, măreţia lui Beethoven. Dacă vrem să ne închipuim omul potrivit *acestei* muzici, să nl-1 închipuim pe Beethoven cum apare alături de Goethe, de pildă la acea întilnire de la Teplitz, ca semlbarbaria alături de civilizaţie, ca plebea alături de nobleţe, ca omul cumsecade alături de omul bun şl mai mult decît „bun", ca fantezistul alături de artist, ca cel ce are nevoie de consolare alături de cel consolat, ca cel ce exagerează şi e bănuitor alături de cel drept, ca cel cu gărgăuni

şi chinuitor de sine, ca cel extaziat nebuneşte, fericitul-nefericlt, naivul fără măsură, ca cel pretenţios şi grosolan — şi în general ca „omul nestăpînit" — aşa îl înţelegea şi descria Goethe însuşi, Goethe, germanul de excepţie pentru care nu a fost găsită încă o muzică pe măsurăl Mal trebuie în sfîrşit cumpănit dacă nu cumva acel dispreţ pentru melodie, tot mai extins astăzi, ca şl degenerarea simţului melodic la germani, nu trebuie înţeles ca o necuviinţă democratică şi o urmare a Revoluţiei. Pentru că melodia exprimă o bucurie atît de deschisă faţă de legalitate şi un asemenea dezgust pentru tot ceea ce este devenire, pentru tot ceea ce este Inform, arbitrar, încît răsună ca un ecou al *vechii* ordini europene a lucrurilor, ca o ademenire şi o re-întoarcere la ea.

104

Despre tonalitatea limbii germane. — Se ştie de unde provine germana care de cîteva secole încoace este limba literară generală. Germanii, cu respectul lor faţă de tot ceea ce venea de la *curte,* şi-au luat intenţionat drept model cancelariile pentru tot ceea ce aveau de *scris,* deci mai ales pentru scrisori, acte, testamente, şi aşa mai departe. A scrie în stilul cancelariilor însemna a scrie după modelul curţii şi al guvernului — asta fiind ceva distins faţă de germana oraşului în care trăiai. Cu timpul s-au tras concluziile, începînd să se şi vorbească după cum se scria, în felul acesta deveneai încă şi mai distins, în forma cuvintelor, în alegerea expresiilor şi a întorsăturilor de frază, iar la sfîrşit chiar şi în tonalitate; cînd se vorbea se afecta o intonaţie de curte, iar afectarea a devenit pînă la urmă firească. Poate că nicăieri nu s-a întîmplat ceva asemănător —

precumpănirea stilului literar asupra vorbirii şi fasoanele, aerele de distincţie ale unui întreg popor ca temelie a unei limbi comune ce nu mai era dialectală. Cred că în Evul Mediu şi mai ales în perioada următoare, tonalitatea limbii germane era adînc ţărănească şi vulgară; ea s-a mai înnobilat puţin în ultimele secole, mai ales datorită faptului că nobilimea germană (şi austriacă) care nu se putea mulţumi în nici un chip cu limba maternă, a simţit nevoia de a imita intonaţii franceze, italieneşti şi spaniole. Dar în pofida acestui exerciţiu, pentru Montaigne sau Racine germana trebuie să fi sunat insuportabil de vulgar; chiar şi acum, vorbită de călătorii aflaţi în mijlocul gloatei italiene, germana mai sună încă foarte necioplit, răguşit, pădureţ, ca şi cum şi-ar avea obîrşia în încăperi afumate şi în locuri ce nu cunosc politeţea. Ei bine, bag de seamă că acum, printre vechii admiratori ai cancelariilor se resimte din nou nevoia tonalităţii distinse şi că germanii încep să se supună unei foarte ciudate „vrăji a sunetului", care în timp ar putea deveni o adevărată primejdie pentru limba germană, căci intonaţii mai oribile se caută degeaba în Europa. O notă batjocoritoare, rece, indiferentă, neglijentă în glas, asta le sună acum germanilor drept „distins" — şi aud înclinaţia pentru această distincţie în vocile tinerilor funcţionari, profesori, comercianţi, în vocile femeilor, ba chiar şi fetiţele imită deja această germană ofiţerească. Fiindcă ofiţerul şi anume cel prusac este inventatorul acestor tonalităţi, acelaşi ofiţer care, ca militar şi om de specialitate, posedă acel admirabil tact al modestiei, de ! a care toţi germanii ar avea de învăţat (inclusiv profesorii şi muzicienii germani!). Dar de îndată ce vorbeşte şi se mişcă, el

devine figura cea mal arogantă şi de cel mai prost gust din vechea Europă, neîndoielnic, fără a-şi da seama! Şi tot fără a-şi da seama nici bunii germani, care admiră în el bărbatul înaltei şi celei mai distinse societăţi, lăsîndu-1 cu plăcere „să le dea tonul". Lucru pe care îl şi face! iar caporalii şi subofiţerii sînt cei care-i imită primii tonul, făcîndu-1 şi mai grosolan. Fiţi atenţi la comenzile ale căror urlete umplu pur şi simplu oraşele germane, acum cînd se fac exerciţii în faţa fiecărei porţi; ce aroganţă, ce sentiment furibund de autoritate, ce răceală batjocoritoare răzbate din aceste urlete! Să fie oare într-adevăr germanii un popor muzical? — Este sigur că germanii se militarizează în sunetele limbii lor, este probabil că, exersaţi în a vorbi milităreşte, vor sfîrşi prin a şi scrie milităreşte. Căci obişnuinţa cu anumite sunete se înrădăcinează adînc în caracter — se va ajunge astfel în curînd la cuvintele şi întorsăturile de frază iar la urmă chiar şi la ideile care se potrivesc acestor sunete! Poate că se scrie încă de pe acum milităreşte, poate că citesc eu prea puţin din ceea ce se scrie acum în Germania. Dar de un lucru sînt cu atît mai sigur: comunicatele germane oficiale care ajung şi în străinătate nu se inspiră din muzica germană, ci tocmai din acea intonaţie a unei arogante de prost gust. Aproape în fiecare discurs al primului om de stat german, chiar şi atunci cînd se face auzit prin a sa portavoce imperială, apare un accent pe care auzul unui străin îl respinge cu dezgust, dar germanii îl suportă — se suportă pe ei înşişi.

105

Germanii ca artişti. - Dacă germanul ajunge vreodată cu

adevărat la o pasiune pentru ceva (şi nu doar ca de obicei, la bunăvoinţa pentru pasiune!) atunci se poartă aşa cum trebuie să se poarte, fără a se mai gîndi la purtarea sa. Adevărul este însă că el se va purta foarte stîngaci şi unt, ca lipsit de ritm şi melodie, astfel încît spectatorii vor fi tulburaţi sau mişcaţi şi nimic mai mult — *decît dacă* se ridică la măreţia şl încîntarea de care sînt capabile unele pasiuni. Atunci pînă şi germanul devine *frumos!* Presimţirea *înălţimii* de la care frumuseţea începe să-şi reverse vraja chiar şi peste germani, îi mînă pe artiştii germani spre înălţimile şi supraînălţimlle ca şi spre excesele pasiunii, o dorinţă deci într-adevăr adîncă de a depăşi urîţenia şi stîngăcia, sau cel puţin de a privi dincolo de ele — spre o lume mai bună, mai odihnitoare, mai sudică, mai însorită. Şi astfel, convulsiile lor sînt adesea doar semne că ar vrea să *dănţuiască,* aceşti bieţi urşi în care sălăşluiesc şi bîntuie ascunsele nimfe şi zeităţi ale pădurii — iar uneori chiar divinităţi şi mai mari!

106

Muzica drept mijlocitoare. — „Tînjesc după un maestru în arta sunetelor, îi spuse un înnoitor discipolului său, pentru a-mi învăţa ideile şi a le rosti de-acum înainte în graiul său; în felul acesta le voi pătrunde mal uşor oamenilor în auz şi în inimi. Cu ajutorul sunetelor oamenii pot fi ispitiţi spre orice greşeală sau adevăr căci cine ar fi în stare să *conteste* un sunet?" — „Ai vrea să fii deci considerat de necontestat?" îl întrebă discipolul. înnoitorul răspunse: „Aş dori ca sămînţa să devină copac. Pentru ca o învăţătură să devină copac trebuie să fie crezută o bună bucată de vreme iar pen tru a fi crezută trebuie să fie considerată de necontestat. Copacul are nevoie de furtuni, de

îndoieli, de viermi şi de răutate pentru a dezvălui chipul şl puterea seminţei sale; să se frîngă dacă nu e destul de puternic! Dar o sămânţă va fi întotdeauna doar distrusă, nu contestată!" La auzul acestor cuvinte, discipolul strigă cu înflăcărare: „Dar eu cred în învăţătura ta şi o socotesc atît de puternică, încît voi spune tot ceea ce mai am pe inimă împotriva ei." — înnoitorul rîse în sinea lui şi îl ameninţă cu degetul. — „Acest soi de discipoli, spuse el apoi, este cel mai bun, dar este primejdios şi nu orice fel de învăţătură îl suportă."

107

Ultima noastră recunoştinţă faţă de artă. — Dacă nu am fi aprobat artele şi nu am fi inventat acest soi de cult al neadevărului, atunci înţelegerea neadevărului şi minciunii generale care ne este prilejuită astăzi de ştiinţă — înţelegerea iluziei şl erorii drept condiţie a existenţei cunoscătoare şi simţitoare — ar fi absolut de nesuportat. *Cinstea* ar avea în cortegiul ei dezgustul şi sinuciderea. Dar acum cinstei noastre i se opune o forţă contrarie care ne ajută să ocolim asemenea consecinţe, arta ca *bunăvoinţă* faţă de aparenţă. Nu ne împiedicăm întotdeauna privirea să rotunjească, să inventeze pînă la capăt şi atunci nu mai este veşnica imperfecţiune cea pe care o purtăm peste riul devenirii, atunci ne închipuim că purtăm o *zeiţă* şi sîntem mîndri şi copilăroşi făcînd acest serviciu. Ca fenomen estetic existenţa ne este încă *suportabilă,* iar prin artă ne sînt date ochiul şi mîna şi în primul rînd conştiinţa împăcată de a *putea* crea din noi înşine un asemenea fenomen. Trebuie să ne odihnim uneori de noi înşine, privind spre noi şi privindu-ne de sus, rîzînd de *noi* sau plîngîndu-rte

dintr-o depărtare artistică; trebuie să descoperim *eroul* şi de asemenea *nebunul* ascunşi în pasiunea noastră pentru cunoaştere, trebuie să ne bucurăm din cînd în cînd de nebunia noastră pentru a putea rămîne bucuroşi de înţelepciunea noastră! Şi tocmai pentru că sîntem în fond oameni grei şi serioşi şi mai mult greutăţi decît oameni, nimic nu ne face mai bine decît *tichia de ştrengar,* avem nevoie de ea faţă de noi înşine — avem nevoie de orice artă zburdalnică ce dansează şi ironizează, copilăroasă şi fericită, pentru a nu pierde acea *libertate care ne aşază deasupra lucrurilor* şi pe care ne-o cere idealul nostru. Ar fi o *recidivă* pentru noi de a nimeri pe de-a-ntregul în morală, tocmai cu cinstea noastră Iritabilă şi de a deveni noi înşine monştri şi sperietori virtuoase, de dragul severelor exigenţe pe care ni le impunem. Trebuie să *putem* sta şi *deasupra* moralei şi nu numai să stăm, cu înţepeneala înfricoşată a celui ce se teme că ar putea aluneca şi cădea oricînd, ci să şi plutim şi să ne jucăm deasupra ei! Cum ne-am putea lipsi atunci de o artă ca cea a nebunului? Şi atîta timp cît vă va mai fi oarecum *ruşine* de voi înşivă, nu veţi face parte dintre noi!

CARTEA A TREIA

108

Noi lupte. — După moartea lui Buddha, umbra sa mai era un timp arătată timp de secole într-o peşteră — o umbră uriaşă şi

înspăimîntătoare. Zeul e mort, dar după cum sînt făcuţi oamenii, poate că vor mai exista timp de milenii peşteri în care îi va fi arătată umbra. Iar noi — noi trebuie să-i mai biruim şi umbra!

109

Să ne ferim! — Să ne ferim să gîndim că lumea este o făptură vie. încotro s-ar întinde? Cu ce s-ar hrăni? Cum ar putea creşte şi s-ar putea înmulţi? Ştim oarecum ce este materia organizată, ar trebui să dăm un alt înţeles celor deduse, tîrzii, rare, întâmplătoare pe care le observăm doar pe scoarţa pămîntului, să le înţelegem ca pe ceva esenţial, veşnic, cum fac cei care numesc Universul un organism? Aceasta mă dezgustă. Să ne ferim să credem că Universul ar fl o maşinărie; cu siguranţă că n-a fost clădit în vederea unui singur scop: folosind cuvîntul „maşinărie" îi facem o cinste mult prea mare. Să ne ferim să considerăm ceva atît de desăvîrşit ca mişcarea ciclică a stelelor din vecinătatea noastră drept sigur oriunde şi la modul general; chiar şi numai o privire îndreptată spre Calea Laptelui lasă loc îndoielii dacă nu cumva acolo există mişcări mult mai brutale şi mai contradictorii, dacă există tot stele cu traiectorii veşnice de cădere în linie dreaptă şi alte asemenea lucruri. Ordinea astrală în care trăim este o excepţie; această ordine, precum şi durata considerabilă de care a avut nevoie, a făcut la rindul ei posibilă excepţia excepţiilor: formarea organicului. Dimpotrivă, caracterul general al lumii este haos pentru veşnicie, nu în sensul absenţei necesităţii, ci al absenţei ordinii, structurii, formei, frumuseţii, înţelepciunii şi cum se mai numesc toate estetismele noastre omeneşti. Judecat cu raţiunea noastră,

zarurile nenorocoase constituie de departe regula, excepţiile nu sînt scopul secret, iar întregul mecanism al jocului îşi repetă veşnic cîntul care nu poate purta niciodată numele de melodie — şi la urma urmei chiar noţiunea de „zar nenorocos" reprezintă o umanizare care conţine un reproş. Dar cum ne-am putea noi permite să mustram sau să lăudăm Universul! Să ne ferim a-i reproşa duritatea şi nechibzuinţa sau contrarul acestora, el nu este nici perfect, nici frumos, nici nobil, şi nu vrea să devină nimic din toate acestea, nici nu tinde să imite omul! Nu este deloc atins de nici una dintre sentinţele noastre estetice şi morale! Nu are instinct de autoconservare şi nici un fel de instincte, nu cunoaşte nici legi. Să ne ferim să spunem că în natură există legi. Există doar necesităţi; aici nu există nimeni care comandă, nimeni care se supune, nimeni care încalcă. Dacă ştiţi că nu există scopuri, atunci ştiţi şi că nu există în-tîmplare, deoarece numai alături de o lume a scopurilor cuvîntul „întîmplare" are un sens. Să ne ferim să spunem că moartea este opusă vieţii. Viaţa este numai o varietate a morţii, o varietate foarte rară. Să ne ferim să gîndim că Universul creează veşnic ceva nou. Nu există substanţe veşnic durabile, materia este o eroare asemănătoare zeului eleaţilor. Dar cînd vom pune capăt prudenţei şi grijii noastre? Cînd nu ne vor mai întuneca toate aceste umbre ale lui Dumnezeu? Cînd vom dediviniza cu totul natura? Cînd vom avea dreptul, noi oamenii, să începem a *ne înfrăţi* cu natura pură, din nou găsită, din nou mîntuită?

110

Obîrşia cunoaşterii. — Pe parcursul a imense spaţii de timp,

intelectul nu a generat nimic altceva decît greşeli; unele dintre ele s-au dovedit folositoare şi conservatoare ale speciei — cel care se întâlnea cu ele sau le moştenea, avea mai mult noroc în lupta pentru sine şi pentru urmaşii săi. Asemenea dogme de credinţă greşite, lăsate mereu moştenire şi devenite în final aproape fondul de bază al speciilor omeneşti sînt de pildă acestea: că există lucruri veşnice, că există lucruri identice, că există lucruri, materii, corpuri, că un lucru este ceea ce pare a fl, că voinţa noastră este liberă, că ceea ce este bun pentru mine este şi bun în sine. Abia foarte tîrziu au apărut cei care negau şi se îndo-iau de asemenea principii — abia foarte tîrziu a apărut adevărul, ca forma cea mai lipsită de putere a cunoaş-terii. Se părea că nu s-ar putea trăi cu el, organismul nostru fiind rinduit spre opusul lui; toate funcţiile sale superioare, percepţiile simţurilor şi în general orice fel de senzaţie lucrau cu acele erori de bază asimilate din timpuri străvechi. Mai mult, aceste principii au devenit, chiar în cadrul cunoaşterii, normele după care se aprecia „adevărul" şi „neadevărul" — pînă adînc în cele mai îndepărtate domenii ale logicii pure. Deci, *forţa* cu-noaşterii nu rezidă în gradul ei de adevăr, ci în vechimea ei, în gradul ei de asimilare, în caracterul ei de condiţie vitală. Acolo unde viaţa şi cunoaşterea păreau a intra în contradicţie n-a existat niciodată o luptă serioasă, acolo negarea şi îndoiala erau considerate nebunie. Acei gînditori de excepţie, ca eleaţii, care au stabilit şi menţinut totuşi contrariile erorilor naturale, credeau că ar fi posibil să şi *trăieşti* aceste contrarii; ei l-au inventat pe înţelept ca pe omul neschimbării, al impersonalităţii, al universalităţii concepţiei, în acelaşi timp unul

şi totul, cu o capacitate proprie pentru acea cunoaştere inversă; după credinţa lor, cunoaşterea era în acelaşi timp principiul *vieţii.* Dar pentru a susţine toate acestea, au trebuit să se *înşele* asupra propriei lor stări, au trebuit să-şi atribuie impersonalitatea şi durata fără schimbări, să înţeleagă greşit esenţa cunoaşterii, să nege forţa instinctelor în cunoaştere şi să considere în general raţiunea ca o acti vitate absolut liberă, răsărită din ea însăşi; închideau ochii asupra faptului că şi ei ajunseseră la principiile lor, fie prin contrazicerea a ceea ce este autentic, fie prin nevoia de linişte sau de posesie ori dominaţie. Dezvoltarea mai subtilă a cinstei şi a scepticismului a sfîrşit prin a-i face imposibili şi pe aceşti oameni, viaţa precum şi judecata lor s-au dovedit a fi dependente de instinctele străvechi şi de erorile fundamentale ale oricărei existenţe simţitoare. Acea cinste şl acel scepticism mai subtil îşi avea sorgintea pretutindeni unde apăreau ca *aplicabile* vieţii două principii opuse, pentru că amîndouă se împăcau cu erorile fundamentale, deci acolo unde puteau apărea dispute asupra măsurii mai mari sau mai mici *a. folosului* pentru viaţă şi de asemenea acolo unde principiile noi, dacă nu se dovedeau a fi folositoare vieţii, cel puţin nu-i erau dăunătoare ca manifestări ale unui instinct de joc intelectual, nevinovat şi fericit asemenea tuturor jocurilor. Cu timpul, creierul omenesc s-a umplut cu astfel de judecăţi şi convingeri, în acest ghem s-a produs o fermentaţie, o luptă, o dorinţă de putere. Nu numai folosul şi plăcerea ci şi orice fel de instincte au intrat în lupta pentru „adevăruri"; lupta intelectuală a devenit ocupaţie, atracţie, meserie, datorie, demnitate; cunoaşterea şi aspiraţia spre ceea

ce este adevărat şi-au găsit în sfîrşit locul ca necesitate printre celelalte necesităţi. De aici înainte nu numai credinţa şi convingerea, ci şl verificarea, negarea, neîncrederea, contrazicerea au devenit o *forţă,* toate instinctele „rele" au fost subordonate cunoaşterii şi puse în slujba ei, căpătînd strălucirea a ceea ce e permis, onorat, util şi în final ochiul şi nevinovăţia *binelui* Cunoaşterea a devenit deci o parte a vieţii înseşi, şi ca viaţă — o forţă în permanentă dezvoltare, pînă cînd, în sfîrşit, cunoaşterea şi acele erori fundamentale străvechi s-au intîlnit, amîndouă ca viaţă, amîndouă ca forţă, amîndouă în acelaşi om. Gînditorul — acesta este acum fiinţa în care instinctul pentru adevăr şi acele erori care conservă viaţa intră prima dată în luptă, după ce şi instinctul pentru adevăr s-a dovedit a fl o forţă conservatoare de viaţă. Faţă de importanţa acestei lupte, tot restul devine indiferent; aici se pune ultima întrebare privind condiţia vieţii, aici are loc şi prima încercare de a răspunde prin experienţă acestei întrebări. în ce măsură suportă adevărul asimilarea? Iată întrebarea, iată experienţa.

111

Originea logicului. — De unde a apărut logica în mintea omului? Desigur din ilogic, al cărui imperiu trebuie să fi fost iniţial imens. Dar nenumărate fiinţe care au dedus altfel decît deducem noi astăzi, au pierit; aceasta pare din ce în ce mai adevărat! Acela, de pildă, care nu ştia să descopere destul de frecvent „similitudinea" în privinţa hranei sau în privinţa animalelor cei erau duşmănoase, acela deci care încadra prea încet, care era prea prudent în subsumare, avea posibilităţi mai mici de continuare a vieţii decît acela care la orice asemănare ghicea

de îndată şl egalitatea. Dar tendinţa predominantă de a trata asemănările drept egalităţi, o tendinţă ilogică — fiindcă nu există nimic similar în sine — a fost prima care a creat temelia logicii. Pentru a se naşte conceptul de substanţă, care este indispensabil logicii chiar dacă în sensul strict nu-i corespunde nimic real, trebuia de asemenea ca mult timp să nu fi fost nici văzut, nici resimţit ceea ce este schimbător în lucruri; fiinţele care nu vedeau foarte exact aveau un avans asupra celor care vedeau totul „în fluctuaţie". în sine, fiecare grad superior de prudenţă în concluzio-nare, orice tendinţă sceptică, reprezintă deja un mare pericol pentru viaţă. Nici o fiinţă vie nu s-ar putea conserva dacă instinctul opus, de a afirma mai degrabă decît de a amîna judecarea, de a se înşela şi a inventa mai degrabă decît a aştepta, de a aproba mai degrabă decît de a nega, de a judeca mai degrabă decît de a fi drept — n-ar fl fost extrem de puternic dezvoltat. Desfăşurarea ideilor şi concluziilor logice în creierul nostru actual corespunde unui proces şi unei lupte' a instinctelor, care în sine sînt toate foarte ilogice şi nedrepte; noi aflăm de obicei doar rezultatele luptei, atît de repede şi de tainic funcţionează acum în noi acest mecanism străvechi.

112

Cauză şi efect. — Noi o numim „explicaţie", dar ceea ce ne deosebeşte de treptele mai vechi ale cunoaşterii şi ştiinţei este de fapt „descrierea". Noi descriem mai bine — explicăm la fel de puţin ca toţi predecesorii. Noi am descoperit multiple succesiuni acolo unde omul şi cercetătorul naiv al culturilor mai vechi nu vedea decît două lucruri, „cauza" şi „efectul", cum se spunea; noi am perfecţionat Imaginea devenirii, dar n-am trecut

dincolo de Imagine, în spatele imaginii. Seria „cauzelor" se aşterne în orice caz mult mai între gită în faţa noastră şl noi deducem: cutare lucru trebuie să se fi întîmplat pentru ca celălalt să-i urmeze, dar prin aceasta nu am *înţeles* nimic. în orice devenire chimică, de pildă, calitatea ne apare, acum ca şi atunci, un „miracol", de asemenea orice mişcare de deplasare şi nimeni n-a „explicat" şocul. Dar cum am putea oare explica! Operăm cu o sumedenie de lucruri care nu există, cu linii, suprafeţe, corpuri, atomi, timpi divizibili, spaţii divizibile, cum ar fi posibilă o explicaţie, cînd noi transformăm mai întii totul în *imagine,* în Imaginea noastră! Este suficient să considerăm ştiinţa ca o manifestare cît mal fidelă a lucrurilor, învăţăm să ne descriem din ce în ce mai exact pe noi înşine, descriind lucrurile şi succesiunea lor. Cauză şi efect, o asemenea dualitate probabil că nu există nicicînd — în realitate în faţa noastră se află un *coritinuum* din care izolăm cîteva trinturi, aşa după cum percepem întotdeauna o mişcare numai ca puncte Izolate, deci pro priu-zls nu vedem, ci deducem. Repeziciunea neaşteptată cu care se produc multe efecte ne înşală, dar este o repeziciune neaşteptată doar pentru noi. Se produc în acea clipă o infinitate de fenomene care ne scapă. Un intelect care ar vedea cauza şi efectul ca un *conti-rvuum,* şi nu în felul nostru, ca o divizare arbitrară, care ar vedea curgerea evenimentelor, ar respinge ide-ea de cauză şi efect, negînd orice condiţionare.

113

Despre ştiinţa otrăvurilor. — E nevoie de foarte multe pentru ca o gîndire ştiinţifică să ia fiinţă şi toate aceste forţe necesare a trebuit să fie inventate, exersate, întreţinute separat! Izolate

fiind, au avut însă adesea un cu totul alt efect decît acum cînd, în cadrul gindlrii ştiinţifice, se limitează şi se disciplinează reciproc; ele acţionau ca otrăvuri, de pildă Instinctul îndoielii, instinctul temporizator, instinctul colecţionar, instinctul dizolvant. Hecatombe întregi de oameni au fost sacrificaţi, pînă cînd aceste Instincte au învăţat să-şl înţeleagă vecinătatea şl să se simtă împreună ca funcţii ale unei singure forţe organizatoare, sălăşlulnd într-un singur om! Şi cît de departe mal sîntem încă de a vedea cum gîndiril ştiinţifice i se alătură forţele artistice şi înţelepciunea practică a vieţii, de a vedea formarea unul sistem organic superior faţă de care savantul, medicul, artistul şi legiuitorul, aşa cum îi cunoaştem noi astăzi, ar trebui să apară drept vechituri sărăcăcioase!

114

Limitele moralului. — Construim o imagine nouă, pe care o vedem imediat cu ajutorul tuturor vechilor experienţe de care dispunem, *în funcţie de gradul* de dezvoltare al spiritului nostru de cinste şi dreptate. Nici nu există alte trăiri în afara celor morale, nici măcar în domeniul percepţiei.

115

Cele patru greşeli. — Omul a fost crescut de greşelile sale; în primul rînd el se vedea întotdeauna Incomplet, în al doilea rînd îşi atribuia calităţi Imaginare, în al treilea rind se considera într-un raport ierarhic fals faţă de animale şi natură, iar în al patrulea rînd, inventa mereu tabele de îngăduinţe, luîndu-le o bucată de timp drept veşnice şi absolute, astfel încît pe primul loc se afla cînd unul cînd altul dintre instinctele şi stările omeneşti, înnobilat ca urmare a acestei aprecieri. Dacă vom

scădea din calcul efectul acestor patru greşeli, vom scădea în acelaşi timp şi omenia, umanitarismul şi „demnitatea umană".

116

Instinctul de turmă. — Pretutindeni unde întîlnim o morală, găsim o apreciere şi o ierarhie a instinctelor şi acţiunilor omeneşti. Aceste aprecieri şi ierarhizări sînt întotdeauna expresia nevoilor unei comunităţi şi ale unei turme: ceea ce îi este de folos în primul rînd — şi în al doilea şi în al treilea — îi este şi măsura cea mai înaltă pentru valoarea tuturor indivizilor. Prin morală individul e Instruit să devină o funcţie a turmei şi să-şi atribuie valoarea numai ca funcţie. Deoarece condiţiile conservării unei comunităţi erau foarte diferite faţă de cele ale alteia, au existat morale foarte diferite; în perspectiva considerabilelor transformări viitoare ale turmelor şi comunităţilor, statelor şi societăţilor se poate prezice că vor mai exista încă morale foarte deosebite. Moralitatea este instinctul de turmă individual.

117

Remuşcarea turmei. — în cele mai îndelungate şi îndepărtate vremuri al omenirii există o cu totul altă re-muşcare decît în zilele noastre. Astăzi te simţi răspunzător numai pentru ceea ce vrei şi faci, avînd mîndria de tine însuţi; toţi juriştii noştri pornesc de la acest sentiment de demnitate şi de bucurie al individului, ca şi cum aici ar fi ţîşnit dintotdeauna izvorul dreptului. Dar în timpul celei mai îndelungate perioade a omenirii n-a existat nimic mai îngrozitor decît să te simţi singur. A fi singur, a simţi singur, nici a asculta, nici a domina, a reprezenta un individ, nu era pe vremea aceea o plăcere ci o

pedeapsă, erai condamnat „să fii individ". Libertatea gîndirii era considerată ca neplăcerea însăşi. în timp ce noi resimţim legea şi încadrarea drept o constrîngere şi o păgubire, pe atunci egoismul era resimţit ca un lucru penibil, ca o adevărată nefericire. A fi tu însuţi, a te aprecia după propriile măsuri şi greutăţi era în vremurile de atunci potrivnic bunului gust. Tendinţa manifestată în acest sens ar fi fost considerată nebunie, deoarece cu singurătatea se împletea orice nenorocire şi orice frică. Pe atunci „liberul arbitru" se afla în imediata vecinătate a conştiinţei încărcate şi cu cit acţionai mai constrîns, cu cît instinctul de turmă şi nu simţul personal reieşea mai mult din acţiune, cu atît te considerai mai moral. Pe vremea aceea, tot ceea ce dăuna turmei, fie că individul o voise sau nu, îi provoca individului remuşcări - şi nu numai lui, ci şi vecinului său, ba chiar întregii turme! în această privinţă ne-am schimbat cel mai mult felul de a gîndi.

118

A voi binele. — Este oare un act de virtute ca o celulă să se transforme în funcţiunea unei celule mai puternice? Ea trebuie să facă acest lucru. Şi este oare rău dacă cea mai puternică o asimilează pe cealaltă? Şi ea trebuie, de asemenea, să facă acest lucru, aşa este necesar pentru ea, fiindcă ea aspiră la o compensare abundentă şi vrea să se regenereze. Prin urmare, în a voi binele va trebui să distingem instinctul de apropriere şi instinctul de supunere, după cum cel puternic sau cel slab resimte voinţa de bine. Bucuria şi dorinţa sînt reunite la cel puternic care vrea să transforme ceva în funcţia sa proprie; bucuria şi dorinţa de a fi dorit se împreună la cel slab, care vrea

să devină funcţie. Principalul este mila, o pornire plăcută a instinctului de apropriere la vederea celui mai slab, dar mai trebuie avut în vedere şi faptul că «puternic" şi „slab" sînt noţiuni relative.

119

Fără altruism] — Observ la mulţi oameni un prisos de putere şi plăcere în a voi să devină funcţii; ei se înghesuie într-acolo şi au mirosul cel mai fin pentru toate locurile unde tocmai *ei* ar putea fi funcţii. Din această categorie fac parte acele femei ce se transformă în funcţia unui bărbat şi anume în cea care îi este mai puţin dezvoltată, devenind astfel punga sa sau politica ori sociabilitatea sa. Asemenea fiinţe se conservă cel mai bine cînd se implantează într-un organism străin: dacă nu izbutesc, devin nervoase, iritate, şi se devorează pe ele însele.

120

Sănătatea sufletului. — Pentru a fi folositoare, îndrăgita formulă de medicină morală (al cărei autor este Ariston din Chios) „Virtutea este sănătatea sufletului" ar trebui cel puţin modificată astfel: „virtutea ta este sănătatea sufletului tău". Căci nu există o sănătate în sine şi toate încercările de a defini ceva în felul acesta au fost eşecuri lamentabile. Este vorba despre scopul tău, orizontul tău, puterile tale, impulsurile şi greşelile tale şi mai ales despre idealurile şi fantasmele sufletului tău, pentru a determina *ce* anume trebuie să însemne sănătate pentru *trupul* tău. Există deci nenumărate sănătăţi ale trupului, şi cu cît i se permite individului şi neasemuitului să-şi ridice din nou capul, cu cît se uită mai mult dogma despre „egalitatea oamenilor", cu atît mai mult trebuie ca şi medicii

noştri să piardă noţiunea de sănătate normală, de dietă normală, de desfăşurare normală a bolii. Şi abia atunci ar veni timpul de a ne gîndi la sănătatea şi îmbolnăvirea *sufletului* şi de a aşeza virtutea caracteristică fiecărui ins în acea sănătate care, fireşte, ar putea arăta la un ins ca opusul sănătăţii la celălalt. în sfîrşit, ar mai rămîne deschisă marea întrebare, dacă ne-am putea *lipsi* de boală, chiar şi pentru dezvoltarea virtuţii noastre şl dacă nu cumva tocmai setea noastră de cunoaştere şi de autocunoaştere are la fel de multă nevoie de un suflet bolnav ca şi de unul sănătos, pe scurt, dacă nu cumva dorinţa de sănătate n-ar fi o prejudecată, o laşitate şi poate o fărîmă din cea mai subtilă barbarie şi spirit retrograd.

121

Viaţa nu e un argument. — Ne-am croit o lume în care putem trăi — admiţînd existenţa corpurilor, a liniilor, suprafeţelor, cauzelor şi efectelor, a mişcării şi repaosului, a formei şi conţinutului; fără aceste profesiuni de credinţă, nimeni n-ar suporta să trăiască! Dar nici aşa ele nu sînt cu nimic dovedite. Viaţa nu este un argument, eroarea s-ar putea afla printre condiţiile vieţii.

122

Scepticismul moral în creştinism. —Şi creştinismul a avut o contribuţie importantă la raţionalism, a predicat scepticismul moral într-un mod foarte insistent şi eficace, acuzînd, înveninînd, dar cu neobosită răbdare şi subtilitate; el a distrus în flecare Individ credinţa în „virtuţile sale", a făcut să dispară pentru totdeauna de pe pămînt acei mari virtuoşi de care antichitatea nu ducea lipsă, acei oameni populari care,

încredinţaţi de perfecţiunea lor, umblau din loc în loc cu demnitatea unui erou al luptelor cu tauri. Dacă citim acum, crescuţi cum sîntem la această şcoală creştină a scepticismului, cărţile de morală ale celor vechi, de pildă ale lui Seneca sau Epictet, simţim o superioritate plăcută şi sîntem cuprinşi de tainice păreri şi înţelegeri atotcuprinzătoare; este ca şi cum ar spune un copil în faţa unui bătrîn sau o tînără şi frumoasă entuziastă în faţa lui La Rochefoucauld: ştim mai bine ce este virtutea! La sfîrşit am aplicat însă acelaşi scepticism şi tuturor stărilor şi fenomenelor *religioase* ca păcatul, căinţa, harul, sfinţenia, lăsînd viermele să sape atît de adînc, încît pînă şi la citirea oricăror cărţi creştine avem acum acelaşi sentiment de fină superioritate şi înţelegere — cunoaştem şi sentimentele religioase mai bine! Şi a sosit timpul de a le cunoaşte bine şi de a le descrie bine, deoarece credincioşii vechii credinţe dispar şl ei — să le salvăm imaginea şi tipul, cel puţin pentru cunoaştere!

123

Cunoaşterea este mai mult decît un mijloc. — Ştiinţa ar progresa chiar *şi fără* această nouă pasiune — mă gîndesc la pasiunea cunoaşterii — ştiinţa a crescut pînă acum făcîndu-se mare şi fără ea. Buna-credinţă faţă de ştiinţă, prejudecata favorabilă ei, de care sînt dominate astăzi statele noastre (înainte vreme fusese chiar şi Biserica), se întemeiază în fond pe faptul că acea pornire, acel avînt fără rezerve s-au revelat atît de rar în ştiinţă şi că ştiinţa *nu* este considerată drept pasiune, ci drept stare şi „ethos". Adesea e de-ajuns chiar şi numai *amour-plaisfr* pentru cunoaştere (curiozitate), sau *amow-vanitâ,* obişnuinţa cu ea, împreună cu intenţia ascunsă de a

ajunge la onoruri şi pîine, ba multora le e destul faptul că nu ştiu ce să facă altceva cu prisosul de timp liber, decît să citească, să colecţioneze, să claseze, să observe, să povestească mai departe, „înclinaţia lor ştiinţifică" înseamnă plictiseala lor. Papa Leon al X-lea a adus odată laude ştiinţei (în scrisoarea către Beroaldus); el o descrie ca pe cea mai frumoasă podoabă şi cea mai mare mîndrie a vieţii noastre, ca pe o ocupaţie nobilă atît la bucurie cît şi la necaz; „fără ea, spune el la sfîrşit, orice acţiune omenească ar fl lipsită de un sprijin trainic — chiar şi cu ea totul este încă destul de schimbător şi de nesigur!" Dar acest papă, suficient de sceptic, trece sub tăcere, ca şi toţi ceilalţi lăudători bisericeşti ai ştiinţei, ultimul său verdict asupra ei. Se va subînţelege poate din cuvintele sale că el aşază ştiinţa deasupra artei, ceea ce este destul de ciudat pentru un asemenea prieten al artei; la urma urmei rămîne totuşi doar o amabilitate că nu vorbeşte aici despre ceea ce şi el aşază mult deasupra întregii ştiinţe, despre „adevărul revelat" şi despre „veşnica mîntuire a sufletului" — ce sînt pentru el, pe lîngă acestea, podoabele, mîndria, distracţia, siguranţa vieţii! „Ştiinţa este ceva de rangul al doilea, nimic ultim, absolut; nu este obiect pentru pasiune" — acest verdict este cel rămas în sufletul lui Leon, adevăratul verdict asupra ştiinţei! în antichitate demnitatea şi recunoaşterea ei erau micşorate de faptul că pînă şi printre cei mai zeloşi discipoli ai săi, aspiraţia spre *virtute* se afla pe primul loc şi că se credea că se aduce cunoaşterii cea mai mare laudă, slăvind-o ca pe cel mai bun *mijloc* de a ajunge la virtute. Este ceva nou în istorie ca această cunoaştere să vrea să fie mai mult decît un mijloc.

124

La orizontul neşfîrşitului. — Am părăsit uscatul şi ne-am urcat pe corabie. Am frînt puntea din urma noastră — mal mult, ne-am rupt fără întoarcere de uscatul din urma noastră! Ei, corăbioară! Al grijă! Lîngă tine se află oceanul; e adevărat, el nu mugeşte întotdeauna, uneori stă întins ca mătasea şi aurul şi ca vis al bunătăţii. Dar vin ceasuri în care vei recunoaşte că e nesfirşit şi că nu există nimic mai cumplit decît ne-sfirşitul. Vai de biata pasăre care s-a simţit liberă şi se loveşte acum de gratiile acestei cuşti! Vai ţie, dacă te copleşeşte dorul de uscat, ca şi cum acolo ar fi fost mai multă *libertate* —şi „uscatul" nu mal există!

125

Nebunul — N-aţi auzit de acel nebun care ziua în amiaza mare aprinsese un felinar şi alerga prin piaţă strigînd neîncetat: „îl caut pe Dumnezeu! îl caut pe Dumnezeu!" Cum acolo se aflau mulţi care nu credeau în Dumnezeu, fu întâmpinat cu hohote de ris. Oare s-a pierdut? spuse unul. S-a rătăcit ca un copil? spuse altul. Sau stă ascuns? Se teme de noi? S-a urcat pe o corabie? A emigrat? — strigau şi rîdeau cu toţii. Nebunul sări drept în mijlocul lor şi îi străpunse cu privirea. „Unde a plecat Dumnezeu? strigă el. Am să vă spun eu! *Noi l-am ucis* — voi şi eu! Noi toţi sîntem ucigaşii lui! Dar cum am făcut asta? Cum am putut să bem marea? Cine ne-a dat buretele pentru a şterge întregul orizont? Ce-am făcut cînd am desprins pămîn-tul acesta din lanţurile soarelui său? încotro se îndreaptă acum? încotro ne îndreptăm noi? Departe de toţi sorii? Nu ne prăbuşim fără încetare? înapoi, într-o parte, înainte, în toate părţile? Mai există

oare un sus şi un jos? Nu rătăcim ca printr-un neant nesfirşit ? Nu ne adie golul în faţă? Nu s-a făcut mai frig? Nu vine mereu noaptea şi încă mai multă noapte? Nu auzim încă nimic din gălăgia cioclilor care-1 îngroapă pe Dumnezeu? Nu simţim încă nimic din mirosul putrezirii divine? — şi zeii putrezesc! Dumnezeu a murit! Dumnezeu rămîne mort! Şi noi l-am ucis! Cum să ne consolăm, noi, ucigaşii ucigaşilor? Cel mai sfint şi mai puternic din tot ce-a avut lumea pînă acum şi-a pierdut sîngele sub cuţitele noastre — cine ne spală de acest sînge? Cu ce apă ne-am putea curăţa? Ce ispăşiri, ce jocuri sfinte va trebui să inventăm? Nu este oare dimensiunea acestei fapte prea mare pentru noi? Nu trebuie să devenim noi înşine zei pentru a părea cel puţin demni de ea? Faptă mai mare nu a existat niciodată — şi oricine se va naşte după noi va pătrunde, datorită acestei fapte, într-o istorie mai înaltă decît a fost toată istoria de pînă acum!" Nebunul tăcu şi-şi privi din nou ascultătorii: — şi ei tăceau, privindu-1 cu uimire. La urmă el îşi azvîrli felinarul pe jos, astfel în-cît se sparse în bucăţi şi se stinse. „Vin prea devreme, spuse apoi, nu mi-a sosit încă timpul. Această faptă uriaşă mai este încă pe drum şi umblă — nu a pătruns încă pînă în auzul oamenilor. Fulgerul şi tunetul au nevoie de timp, lumina stelelor are nevoie de timp, faptele au nevoie de timp, chiar şi după ce au fost înfăptuite, pentru a fi văzute şi auzite. Această faptă le este încă mai depărtată decît cele mal depărtate stele — şi *totuşi aufăcut-ol*" — Se mai povesteşte că nebunul a pătruns în acea zi în mai multe biserici şi a intonat acolo al său *Requiem aetemam deo.* Scos afară şi cerindu-i-se socoteală, a răspuns mereu doar atît: „Ce mai sînt

aceste biserici, dacă nu sînt criptele şi monumentele funerare ale lui Dumnezeu?"

126

Explicaţii mistice. — Explicaţiile mistice sînt considerate ca profunde; adevărul este că nu sînt nici măcar superficiale.

127

Efectul celei mai vechi religiozităţi. - Orice necugetat crede că numai voinţa ar fi cea care acţionează, că a voi este ceva simplu, ceva dat, indeductibil, inteligibil în sine. El este convins că atunci cînd face un lucru oarecare, de pildă cînd loveşte ceva, *el* este cel care loveşte şi că a lovit pentru că *a vrut* să lovească. Nici nu observă că aici ar fi o problemă, căci simţămîntul *voinţei* îi ajunge nu numai pentru admiterea cauzei şi efectului, ci şi pentru credinţa că le-ar *înţelege* raportul. Nu ştie nimic despre mecanismul acţiunii şi despre însutită muncă subtilă care trebuie îndeplinită pentru a se ajunge la acea lovitură, de asemenea nici de neputinţa voinţei în sine de a face chiar şi numai cea mai mică părticică a acestei munci. Pentru el voinţa este o forţă care acţionează magic; credinţa în voinţă ca într-o cauză a efectelor este credinţa în forţe cu acţiune magică. Or, iniţial, peste tot unde vedea o acţiune, omul credea într-o voinţă drept cauză şi în flinte dotate cu voinţă personală acţionînd în culise -noţiunea de mecanică era foarte departe de el. Dar deoarece omul a crezut vreme foarte îndelungată numai în persoane (şi nu în materii, forţe, obiecte şi aşa mai departe), credinţa în cauză şi efect i-a devenit crezul de temelie pe care îl aplică pretutindeni unde se petrece ceva — încă şi acum, instinctiv şi ca o frintură de atavtsm de cea mai veche obîrşie.

Principiile „nici un efect fără cauză", „flecare efect devine din nou cauză", apar ca generalizări ale unor principii mult mai restrînse: „unde se acţionează, s-a vrut", „se poate acţiona numai asupra fiinţelor cu voinţă", „nu există niciodată o suportare pură, fără urmări, a unui efect, ci orice suportare este o exercitare a voinţei" (spre fapte, apărare, răzbunare, răsplată) — dar în acele timpuri primitive ale omenirii toate aceste principii erau identice, primele nefiind generalizări ale celorlalte, ci celelalte erau explicaţii ale primelor. Schopenhauer, cu presupunerea sa că tot ceea ce există nu ar fi decît ceva volitiv, a înălţat pe tron o mitologie străveche; el pare să nu fi încercat niciodată o analiză a voinţei, deoarece *credea,* ca oricine, în simplitatea şl imediatul voinţei — în timp ce voinţa este doar un mecanism atît de bine reglat, încît aproape că scapă ochiului ce-1 observă, în opoziţie cu Schopenhauer, susţin următoarele principii: în primul rind, pentru ca voinţa să ia naştere este nevoie de o reprezentare a plăcerii şi neplăcerii. în al doilea rînd: resimţirea unei excitaţii violente drept plăcere sau neplăcere este treaba intelectului *interpretator* care, fireşte, funcţionează de obicei fără cunoştinţa noastră; una şi aceeaşi excitaţie *poate* fi interpretată drept plăcere sau neplăcere. în al treilea rînd: numai la fiinţele intelectuale există plăcere, neplăcere şi voinţă, covârşitoarea majoritate a organismelor nu au parte de nimic din toate acestea.

128

Valoarea rugăciunii. - Rugăciunea a fost inventată pentru acei oameni care de fapt nu gîndesc niciodată de la sine şi cărora

înălţarea sufletească le este necunoscută sau trece neluată în seamă; ce să facă aceşti oameni în lăcaşuri sfinte şi în toate situaţiile importante ale vieţii, care cer linişte şi un fel de demnitate? Pentru ca cel puţin să nu *tulbure,* înţelepciunea tuturor fondatorilor de religii, ale celor mici ca şl ale celor mari, le-a poruncit aplicarea formulei rugăciunii, ca o activitate mecanică îndelungată a buzelor, legată de efortul memoriei şi de o poziţie uniform stabilită a mîi-nilor şi picioarelor — şi a ochilor! Deci, fie că asemenea tibetanilor, murmură de nenumărate ori *Om mane padme num*[1]*,* fie că numără pe degete, ca la Benares, numele zeului Rama-Rama-Rama (şi aşa mai departe, cu sau fără graţie), fie că îl venerează pe Vişnu cu cele o mie, ori pe Allah cu cele nouăzeci şi nouă de nume ale sale, sau că se slujesc de morile de rugăciune şi de mătănii — important este că prin această ocupaţie sînt imobilizaţi un timp, oferind o privelişte suportabilă; felul lor de rugăciune a fost inventat spre avantajul cucernicilor la care gîndurile şi înălţările răsar din ei înşişi. Şi chiar şi aceştia îşi au ceasurile lor de oboseală în care o serie de cuvinte şi sunete de cinstire precum şl o mecanică pioasă le fac bine. Dar admiţînd că aceşti oameni rari — în oricare religie omul religios este o excepţie - ştiu să se ajute pe ei înşişi, acei sărmani cu duhul nu ştiu să-şl fie de ajutor, iar a le interzice murmurul rugăciunii înseamnă a li se lua religia, aşa cum protestantismul o dovedeşte din ce în ce mai mult. Religia nu vrea de la asemenea oameni nimic altceva decît să *stea liniştiţi* cu ochii, mîinile, picioarele şi feluritele organe; în felul acesta, ei sînt vremelnic înfrumuseţaţi şl — mai asemănători omului!

129

Condiţiile lui Dumnezeu. — „Dumnezeu însuşi nu poate exista fără oameni înţelepţi" — a spus Luther, şi pe drept cuvînt, dar „Dumnezeu poate exista şi mai
puţin fără oameni neînţelepţl" — asta n-a mai spus-o bunul Luther!

130.

O *hotărire primejdioasă.* — Hotărîrea creştină de a găsi lumea urîtă şi rea a făcut lumea urită şi rea.

131

Creştinismul şi sinuciderea. — Pe vremea naşterii sale, creştinismul a făcut din dorinţa nestăvilită de sinucidere o pîrghie a forţei sale; el nu a păstrat decît două forme de sinucidere, le-a îmbrăcat cu cele mai înalte demnităţi şi cele mai adînci speranţe, interzicîn-du-le pe toate celelalte cu ameninţări cumplite. Dar martirajul şi distrugerea lentă a asceţilor erau permise.

132

împotriva creştinismului. — Cel care decide acum împotriva creştinismului este gustul nostru, şl nu argumentele noastre.

133

Principiu. — O ipoteză inevitabilă la care omenirea va fi întotdeauna forţată să revină este totuşi mai *puternică* în timp decît cea mai adînc înrădăcinată credinţă în ceva neadevărat (asemenea credinţei creştine), în timp, aceasta înseamnă aici o sută de mii de ani.

134

Pesimiştii ca victime. — Acolo unde domneşte o neplăcere

adîncă de a trăi, Ies la iveală efectele unei mari greşeli de regim alimentar, de care se face vinovat un popor vreme îndelungată. Astfel, răspîndirea budismului *{nu* geneza sa) depinde în bună parte de abuzul şi aproape exclusivitatea hranei bazate pe orez a indienilor, ca şi de moleşirea generală determinată de aceasta. Poate că nemulţumirea europeană a timpurilor moderne trebuie privită în lumina faptului că datorită influenţei înclinaţiilor germanice asupra Europei, lumea strămoşilor noştri, întregul Ev Mediu avea darul beţiei; Evul Mediu înseamnă otrăvirea Europei cu alcool. Neplăcerea germană de a trăi este mai cu seamă lîncezeala din timpul iernii, inclusiv efectele aerului închis şi ale otrăvii răspîndite de sobe din locuinţele germane.

135

Obîrşia păcatului. — Păcatul, aşa cum este el considerat astăzi acolo unde domneşte sau a domnit vreodată creştinismul, „păcatul", este un simţămînt evreiesc şl o Invenţie evreiască, iar luînd în consideraţie acest fundal al întregii moralităţi creştine, creştinismul a urmărit într-adevăr să „iudaizeze" lumea întreagă. Măsura în care a reuşit acest lucru în Europa se resimte la modul cel mai subtil în gradul de caracter străin pe care antichitatea greacă — o lume lipsită de simţămîntul păcatului — îl păstrează încă pentru sensibilitatea noastră, în pofida totalei bunăvoinţe de apropiere şi asimilare pe care au avut-o generaţii de-a rindul şi numeroase individualităţi de excepţie. „Numai dacă *te căieşti* Domnul îţi va fi milostiv" — asemenea cuvinte l-ar provoca unui grec hohote de rîs şl indignare, ar spune „aşa simt poate sclavii". Aici este presupusă

existenţa unui Dumnezeu puternic, atotputernic şi totuşi setos de răzbunare; într-atît de mare îi este puterea încît nu i se poate dăuna cu nimic, în afara onoarei. Orice păcat este o lipsă de respect, o *crimen laesae mqjestatis divinae* — şi nimic mal mult! Pocăinţa, umilinţa, tăvălitul prin praf — aceasta este prima şi ultima condiţie de care se leagă îndurarea sa, deci restabilirea onoarei sale divine! Dacă prin acest păcat se mai priclnuieşte şi un alt rău, dacă o dată cu el se sădeşte o nenorocire adîncă ce va creşte, cuprin-zînd şl sugrumînd oamenii unul după altul ca o boală — asta îl lasă nepăsător pe acest oriental din ceruri, dornic de onoruri; păcatul este o vină faţă de el, nu faţă de omenire! Celui căruia ia dăruit milostivirea sa, îi dăruieşte şi această nepăsare pentru urmările fireşti ale păcatului. Dumnezeu şi omenirea sînt gîndite aici atît de despărţite, atît de opuse, încît în fond nici nu se poate păcătui împotriva acesteia din urmă — orice faptă trebuie privită *numai* prin prisma *urmărilor ei supranaturale* şi nu a celor fireşti, aşa o vrea simţirea evreiască, pentru care tot ceea ce este firesc este nedemn în sine. *Grecilor* însă le era mai apropiată ideea că şi sacrilegiul ar putea avea demnitate — chiar şi furtul, ca la Prometeu, chiar şi măcelărirea vitelor ca expresie a unei invidii nebuneşti, ca la Ajax; în nevoia lor de a imagina şi încorpora demnitate sacrilegiului, ei au inventat *tragedia* **-** o artă şi o plăcere care i-au rămas străine evreului în străfundul fiinţei sale, în pofida talentului său poetic şi al înclinaţiei sale spre sublim.

136

Poporul ales. - Evreii care au simţământul de a fi poporul ales

dintre popoare şi anume pentru că sînt geniul moral printre popoare (graţie facultăţii de a fi *dispreţuit* omul în sine *mai adînc* decît oricare alt popor) — evreii se bucură de monarhul lor divin, de sfîntul lor, într-un fel asemănător bucuriei stîrnite nobilimii franceze de Ludovic al XlV-lea. Această nobilime căreia i se luase întreaga putere, întreaga autocraţie, ajunsese demnă de dispreţ; pentru a nu simţi acest lucru, pentru a-1 putea uita, era nevoie de o strălucire regească, de o regească autoritate şi deplinătate *fără seamăn* a puterii, la care numai nobilimea avea poartă deschisă. Datorită acestui privilegiu, prin ridicarea la înălţimea curţii, de unde totul era privit de sus, totul se vedea ca bun de dispreţuit, se putea trece peste orice zgîndărire a conştiinţei. în felul acesta turnul puterii regeşti era ridicat cu bună ştiinţă cît mai sus în nori. adăugîndu-i-se ultimele cărămizi ale puterii proprii.

137

Rostit în parabolă. — Un Isus Cristos nu era posibil decît într-un peisaj iudaic — vreau să spun într-un peisaj deasupra căruia se afla neîncetat norul de furtună întunecat şi măreţ al furiei lui Jehova. Numai aici lucirea rară şi bruscă a unei singure raze de soare ce străpungea cumplita şi neîncetata zi-noapte generală putea fi resimţită ca o minune a „dragostei", ca raza celei mai nemeritate „milostiviri". Numai aici putea Cristos să-şi viseze curcubeul şi scara cerească pe care Dumnezeu cobora spre oameni; pretutindeni aiurea, vremea senină şi soarele prea erau considerate drept regulă şi cotidian.

138

Greşeala lui Cristos. — întemeietorul creştinismului socotea că

nimic nu-i face pe oameni să sufere mai mult decît păcatele lor — a fost greşeala lui, greşeala celui care se simte fără păcat, căruia îi lipsea o experienţă în această privinţă! Şi astfel sufletul lui se umplu de acea minunată şi fantastică milă ce se îndrepta către o suferinţă care chiar şi la poporul său, inventatorul păcatului, era arareori o suferinţă mare! — Dar mai apoi creştinii au înţeles săi dea dreptate învăţătorului lor, sfinţind greşeala acestuia ca „adevăr".

139

Culoarea pasiunilor. — Asemenea firi ca cea a apostolului Pavel privesc pasiunile cu „ochi răi"; aceşti oameni cunosc doar ceea ce este murdar în ele, ceea ce desfigurează şl frînge inimile — avîntul lor Ideal se îndreaptă deci spre distrugerea pasiunilor, iar în divin ei văd desprinderea, purificarea totală de ele. Cu totul altfel decît Pavel şi evreii, grecii şi-au îndreptat avîntul ideal tocmai înspre pasiuni, iublndu-le, înălţîndu-le, aurindu-le, divinizîndu-le; este limpede că în pasiune ei se simţeau nu doar mai fericiţi, ci şi mai curaţi, mai divini decît de obicei. Iar creştinii? Vor să devină evrei în această privinţă? Nu cumva au şi devenit?

140

Prea evreiesc. — Dacă Dumnezeu ar fi vrut să devină un obiect al iubirii, ar fi trebuit să renunţe mai întîi la a face judecată şi la a face dreptate — un judecător, chiar şi un judecător milos, nu poate fi obiect al iubirii. întemeietorul creştinismului nu avea simţul destul de fin în această privinţă — fiind evreu.

141

Prea oriental. — Cum? Un Dumnezeu care iubeşte oamenii *cu*

condiţia ca aceştia să creadă în el, care az-vîrle priviri şi ameninţări cumplite aceluia care nu crede în această iubire? Cum? O iubire cu clauze ca simţământ al unui Dumnezeu atotputernic? O iubire care nu a devenit nici măcar stăpînă asupra simţului onoarei şi răzbunării zgîndărite! Cît de oriental sună toate astea! „Dacă te iubesc, ce-ţi pasă?" — este deja o critică suficientă a întregului creştinism.

142

Tămîiere. — Buddha spune: „Nu-ţi linguşi binefăcătorul!" Această maximă ar trebui repetată într-o biserică creştină — ar curăţa de îndată aerul de tot ceea ce este creştinesc.

143

Cel mai mare folos al politeismului. — Faptul că individul îşi clădeşte *propriul* ideal pentru a-şi deduce apoi din el legea, bucuriile şi drepturile sale, a fost considerat probabil pînă acum drept cea mai îngrozitoare dintre toate rătăcirile omeneşti şi drept idolatria în sine; într-adevăr, cei puţini care au îndrăznit acest lucru au avut întotdeauna nevoie să aibă în faţa lor o apologie, iar aceasta suna îndeobşte: „nu eu! nu eu! Ci *un zeu* prin mine!" Minunata artă şi forţă de a crea zei — politelsmul — a fost cea în care acest instinct s-a putut descătuşa, în care s-a purificat, s-a perfecţionat şi înnobilat, căci iniţial fusese un instinct vulgar şi neînsemnat, înrudit cu încăpăţînarea, neascultarea şi invidia. A fi *duşmanul* acestui instinct, al idealului propriu era pe atunci legea oricărei moralităţi. Nu exista decît un singur model, „omul *acela*" — şi fiecare popor crede că *posedă* acest singur şi ultim model. Dar deasupra ta şi în afara ta, într-o lume superioară îndepărtată, puteai să vezi o

multitudine de modele — un zeu nu era negarea sau hulirea altuia! Aici au fost permise pentru prima dată individualităţile, aici a fost onorat pentru prima oară dreptul individualităţilor. Inventarea zeilor, a eroilor şi supraoamenilor de toate felurile precum şi a umanoizilor, a piticilor, zînelor, centaurilor, satirilor, demonilor şi dracilor era nepreţuita pregătire pentru justificarea egoismului şi glorificării individului; libertatea care fusese acordată unui zeu faţă de ceilalţi zei a sfirşit prin a fi acordată oamenilor înşişi faţă de legi, obiceiuri şi vecini. Dimpotrivă, monoteismul, această consecvenţă rigidă a învăţăturii despre un tip unic de om normal — deci credinţa într-un zeu normal, alături de care nu mai există decît falşii zei mincinoşi — a fost poate cea mai mare primejdie a omenirii de pînă acum: o ameninţa acea oprire prematură care, pe cît ne putem da seama, fusese atinsă de mult de majoritatea celorlalte specii animale, care cred toate într-un unic animal normal, un ideal al speciei lor şi cărora moralitatea obiceiurilor le-a pătruns definitiv în carne şi sînge. în politeism era prefaţată libera cugetare şi multipla cugetare a omului, puterea de a-şi crea ochi noi şi proprii, mereu mai noi şi mai proprii, astfel încît, dintre toate vieţuitoarele, numai pentru om nu există orizonturi şi perspective *veşnice.*

144

Războaiele religioase. — Cel mai mare progres de pînă acum al maselor a fost războiul religios, pentru că el dovedeşte că masa a început să trateze ideile cu respect. Războaiele religioase apar abia atunci cînd, datorită disputelor mai subtile dintre secte, raţiunea generală s-a rafinat, astfel încît pînă şi plebea

devine subtilă, luînd în serios fleacurile, ba admiţînd chiar şi posibilitatea ca „mîntuirea veşnică a sufletului" să depindă de micile diferenţe dintre noţiuni.

145

Primejdia vegetarienilor. — Uriaşa preponderenţă a orezului în alimentaţie împinge la folosirea opiului şi a narcoticelor, la fel cum uriaşa preponderenţă a cartofului ca hrană îndeamnă la rachiu, dar cu urmări mai subtile; consumul de orez conduce şi la moduri de gîndire şl simţire care au efecte narcotice. Aceasta concordă cu faptul că promotorii modurilor narcotice de a gîndl şl simţii ca de pildă învăţătorii hinduşi, laudă tocmai un regim alimentar pe care ar dori să-1 facă lege pentru mase şi care este pur vegetarian; în felul acesta ei vor să provoace şi să intensifice nevoia pe care *ei* sînt capabili să o satisfacă.

146

Speranţe germane. — Să nu uităm că denumirile popoarelor sînt îndeobşte nume de ocară. Tătarii, de pildă, sînt — după denumirea lor — „cîinli", cum au fost botezaţi de către chinezi. Germanii — „Deutschen", semnifica la origine „paginii", căci aşa numeau goţii, după creştinarea lor, marea masă a cosîngenllor nebotezaţi, după îndrumarea cuprinsă în traducerea proprie a Septuagintei, unde păgînli erau desemnaţi prin cuvântul care în greacă înseamnă „popoare" — vezi Ulft-la. Ar mai fi încă posibil ca germanii să-şi facă din vechiul lor nume de ocară un titlu de cinste, devenind primul popor *necreştin* al Europei — înclinaţie majoră din care Schopenhauer le făcea un punct de onoare, în felul acesta s-ar desăvîrşi opera lui Luther care i-a învăţat să fie neromani şi să spună: „aşa gîndesc eu! Nu pot altfel!"

147

întrebare şi răspuns. — Ce împrumută populaţiile sălbatice astăzi în primul rînd de la europeni? Rachiul şi creştinismul — *narcotica* europene. Şl din ce pricină pier cel mai repede? — Din pricina *narcoticis* europene.

148

Unde se nasc reformele. — Pe vremea marii decăderi a Bisericii, cea mai puţin decăzută a fost Biserica din Germania, de aceea Reforma a apărut *aici* ca semn că pînă şi începuturile decăderii erau socotite drept insuportabile. Comparativ, nici un popor nu a fost vreodată mal creştin decît germanii pe timpul lui Luther; civilizaţia lor creştină era tocmai pe cale să izbucnească în splendoarea însutită a înfloririi — mai lipsea doar o singură noapte, dar aceasta a adus furtuna şi totul se sfirşi.

149

Neizbîndirea reformelor. — în favoarea culturii superioare a grecilor, chiar şi în epoci destul de timpurii, pledează faptul că de mal multe ori încercările de a întemeia noi religii greceşti nu au avut sorţi de izbîndă; înseamnă că trebuie să fi existat demult în Grecia o mulţime de indivizi diferiţi, ale căror felurite nevoi nu puteau fi satisfăcute cu reţeta unică a credinţei şi speranţei. Pitagora şi Platon, poate de asemenea Empedo-cle şi încă mult mai devreme entuziaştii orfici voiau să întemeieze religii noi, iar primii doi amintiţi aveau atîta suflet şi adevărat talent de întemeietori de religii, încît neizbînda lor nu ne poate mira îndeajuns, dar n-au ajuns decît pînă la secte. De fiecare dată cînd reformarea unui întreg popor nu izbuteşte şi îşi ridică doar sectele capul, se poate conchide că poporul este deja

foarte felurit şi începe să se îndepărteze de vulgarele instincte de turmă ca şl de moralitatea obiceiului - o stare de însemnătate pe care neam obişnuit s-o defăimăm drept decădere şi corupţie morală, în timp ce ea vesteşte maturizarea oului şi apropiata spargere a coajei. Faptul că reforma lui Luther a izbîndit în Nord este un semn că Nordul rămăsese în urma Sudului Europei, cunoscînd încă nevoi destul de uniforme şi monocolore, iar creştinarea Europei nu ar fi avut loc defel dacă civilizaţia lumii vechi a Sudului nu s-ar fi barbarizat cu timpul, printr-un amestec excesiv cu sîngele germanic barbar şi nu ar fi pierdut preponderenţa civilizaţiei sale. Cu cît un individ sau Ideile unui individ pot acţiona într-un fel mai general şi mai absolut, cu atît mai uniformă şi inferioară trebuie să fie masa asupra căreia se acţionează, în timp ce tendinţele opuse dezvăluie nevoi interioare opuse, care vor şi ele să fie satisfăcute şi să se impună. Pe de altă parte, se poate conchide întotdeauna că există o adevărată superioritate a culturii atunci cînd firile puternice şi dominatoare nu ajung decît pînă la efecte mărunte, limitate la secte, faptul acesta fiind de asemenea valabil pentru diferitele arte ca şi pentru domeniile cunoaşterii. Unde se domină, acolo există mase, unde există mase, există şl nevoia de sclavie. Unde există sclavie, individualităţile sînt puţine şi au împotriva lor instinctele de turmă şi conştiinţa.

150

Despre criticarea sfinţilor. — Pentru a avea o virtute, trebuie oare să vrei a o avea sub forma el cea mai brutală? — aşa cum aveau nevoie şi o vroiau sfinţii creştini, care *suportau* viaţa numai la gîndul că virtuţile lor ar umple pe oricine de dispreţ

faţă de el însuşi. Dar eu numesc brutală o virtute cu asemenea efecte.

151

Despre obîrşia religiei. — Nevoia metafizică nu constituie obîrşla religiilor, cum pretinde Schopenhauer, ci numai vlăstarul ulterior al acestora. Sub dominaţia ideilor religioase ne-am obişnuit cu reprezentarea unei „alte lumi" (de după, de jos, de sus), iar la distrugerea iluziei religioase simţim un gol neplăcut, o lipsă, — şl din acest slmţământ răsare din nou o „altă lume", de data aceasta doar metafizică şi nu religioasă. însă ceea ce a condus în vremurile primitive la admiterea unei „alte lumi" *nu* a fost un instinct şi o nevoie ci o *greşeală* în înţelegerea anumitor fenomene naturale, o confuzie a intelectului.

152

Cea mai mare schimbare. — Lumea şi coloritul tuturor lucrurilor s-au schimbat! Nu mai înţelegem pe de-a-ntregul ce simţămite aveau oamenii din vechime faţă de lucrurile cele mal apropiate şi mai des întîlnite — de pildă ziua şi veghea; datorită faptului că străbunii credeau în vise, viaţa în stare de veghe avea alte lumini. Şl de asemenea întreaga viaţă, cu răsfrîngerea morţii şi a importanţei sale; „moartea" noastră este cu totul altă moarte. Toate evenimentele străluceau într-altfel, căci din ele sclipea un Dumnezeu; la fel, toate ho-tărîrile şi perspectivele unui viitor îndepărtat, pentru că existau oracole şi semne tainice şi se credea în preziceri. „Adevărul" era înţeles altcum, deoarece nebunul putea trece odinioară drept rostitorul său — ceea ce *pe noi* ne face să ne înfiorăm sau să rîdem. Orice nedreptate avea alte ecouri în simţăminte, căci exista teama unei răsplăţi divine,

nu numai a pedepsei şi dez-onoarei civile. Ce era bucuria pe vremea cînd se credea în diavol şl în ispititor? Ce era pasiunea, cînd se vedeau demonii pîndind în preajmă? Ce era oare filozofia cînd îndoiala era considerată drept un păcat dintre cele mai primejdioase şi anume ca o nelegiuire faţă de iubirea veşnică, drept neîncredere în tot ceea ce era bun, măreţ, curat şi milostiv? Noi am dat lucrurilor o culoare nouă, le pictăm neîncetat — dar ce putem face noi deocamdată faţă de *splendoarea culorilor* acelei vechi meşterite! — vreau să spun vechea omenire.

153

Homo poeta. — „Eu însumi, care am făurit numai şi numai cu mintea mea această tragedie a tragediilor, pînă în punctul la care am ajuns, eu care am fost primul care a împletit nodul moralei în existenţă, strîn-gîndu-1 atît de tare încît numai un zeu îl mai poate desface — căci aşa o cere Horaţlu! — eu însumi am ucis acum toţi zeii în actul al patrulea, din moralitate! Ce se întîmplă însă cu al cincilea act? De unde mai Iau deznodămîntul tragic? Trebuie oare să încep a mă gîndl la o soluţie hazlie?"

154

Feluritele primejdii ale vieţii. **-** Voi nici nu ştiţi ce vi se întîmplă, alergaţi ca beţi prin viaţă, căzînd din cînd în cînd pe cîte-o scară. Dar mulţumită beţiei voastre tot nu vă frîngeţi picioarele; muşchii voştri sînt prea sleiţi şi capul vostru prea întunecat ca să simţiţi pietrele acestor trepte atît de tari, ca noi, ceilalţi! Pentru noi viaţa este o primejdie mai mare; noi sîntem din sticlă, val nouă dacă ne *ciocnim!* Şl totul este pierdut dacă vom *cădeai*

155

Ceea ce ne lipseşte. — îndrăgim *marea* natură şi am descoperit-o — asta vine de la faptul că din mintea noastră lipsesc marii oameni. Invers la greci: simţul lor pentru natură este altul decît al nostru.

156

Cel mai influent. — Că un om rezistă întregii sale epoci, o opreşte în poartă şl o trage la răspundere, este ceva care *trebuie* să aibă Influenţă! Faptul că el vrea sau nu acest lucru este indiferent, faptul că *poate* este esenţial.

157

Mentir — Bagă de seamă! — el chibzuieşte, va avea de îndată pregătită o minciună. Aceasta este o treaptă a culturii pe care au stat popoare întregi. Să ne gîndim doar ce exprimau romanii prin *mentiri*!

158

Calitate incomodă. — Să consideri toate lucrurile profunde — iată o calitate Incomodă; te face să-ţi forţezi mereu ochii şi să descoperi la urmă întotdeauna mai mult decît ai dorit.

159

Orice virtute îşi are timpul său. — Aceluia care acuma este neclintit, propria cinste îi provoacă adesea mustrări de conştiinţă, căci neclintirea este virtutea unei alte epoci decît cinstea.

160

în relaţiile cu virtuţile. — Şi faţă de o virtute poţi fi linguşitor şi lipsit de demnitate.

161

Către iubitorii de prezent. — Preotul evadat şi puşcăriaşul eliberat îşi compun mereu chipul; ceea ce vor este un chip fără trecut. Dar aţi văzut oameni care ştiu că viitorul 11 se oglindeşte pe chip şi care sînt atît de politicos! faţă de voi, iubitorii de „timp", încît îşi compun un chip fără viitor?

162

Egoism. — Egoismul este legea *perspectivei* pe tă-rimul simţirii, drept care lucrurile cele mai apropiate par mari şi grele, în timp ce în depărtare toate îşi pierd din mărime şi greutate.

163

*

După o mare biruinţă. — Partea cea mai bună a unei biruinţe este că îi ia biruitorului teama de o înfrîngere. „De ce să nu fiu şi o dată învins? — îşi spune el, acum sînt destul de bogat pentru asta."

164

Cei ce caută liniştea. — Recunosc spiritele care caută liniştea după numeroasele obiecte *întunecate* cu care se înconjoară: cine vrea să doarmă îşi face întuneric în încăpere sau se strecoară într-o peşteră. O indicaţie pentru aceia care nu ştiu ce caută de fapt cel mal mult, şi ar dori s-o ştie!

165

Despre fericirea celor ce renunţă. — Cel care îşi refuză categoric şi pe timp îndelungat ceva, la o reîntîl-nire întîmplătoare cu acel lucru va fi aproape încredinţat că el 1-a descoperit — şl cît de fericit e orice descoperitor! Să fim mai înţelepţi decît şerpii care stau prea mult timp culcaţi la acelaşi soare.

166

întotdeauna în tovărăşia noastră. — Tot ceea ce este apropiat felului meu, în natură şi Istorie, îmi vorbeşte, mă laudă, mă împinge înainte, mă consolează; pe celelalte nu le aud sau le uit de îndată. Sîntem mereu numai în tovărăşia noastră.

167

Mizantropie şi iubire. — Despre faptul că eşti sătul de oameni se vorbeşte numai atunci cînd nu-i mai poţi digera şi totuşi ai încă stomacul plin de ei. Mizantropia este urmarea unei prea pofticioase iubiri de oameni şi „antropofagii" — dar cine te-a pus să înghiţi oamenii ca pe stridii, prinţul meu Hamlet?

168

Despre un bolnav. — „îi merge rău!" — Dar ce are?

— „Suferă de dorinţa adîncă de a fi lăudat şl nu şi-o poate astîmpăra." — De neînţeles! Toată lumea îl sărbătoreşte şi nu este purtat doar pe braţe, ci şi pe buze!

— „Da, dar are un auz slab pentru laude. Dacă îl laudă un prieten, atunci îi sună ca şi cum acesta s-ar lăuda pe sine; dacă îl laudă un duşman, 1 se pare că acela ar vrea să fie el însuşi lăudat pentru acest lucru; şi, în sfîrşit, dacă îl laudă unul dintre ceilalţi — nici nu sînt prea mulţi, atît este de celebru — atunci se

simte jignit că nimeni nu vrea să-1 aibă drept prieten sau duşman şi obişnuieşte să spună: „Ce-mi pasă de acela care mai este şi în stare să joace rolul omului drept faţă de mine!"

169

Duşmani făţişi — Vitejia în faţa duşmanului este un lucru în sine, chiar şi cu ea tot mai poţi fi un laş şi un zăpăcit nehotărit.

Aceasta era părerea lui Napoleon despre Murat, „omul cel mai viteaz" dintre cîţi cunoscuse — de unde rezultă că duşmanii făţişi sînt indispensabili anumitor oameni, în cazul în care trebuie să se ridice la virtutea *lor,* la bărbăţia şi seninătatea lor.

170

Cu mulţimea. — El aleargă mereu cu mulţimea şi este panegiristul ei, dar într-o zi va fi adversarul ei! Pentru că o urmează în credinţa că lenea sa va ieşi aici bine la socoteală; încă nu a aflat că mulţimea nu este destul de leneşă pentru el! că împinge întotdeauna înainte! că nu permite nimănui să se oprească! Şi lui îi place atît de mult să se oprească!

171

Glorie. — Cînd recunoştinţa multora faţă de unul singur îşi azvîrle toată pudoarea, atunci se naşte gloria.

172

Cel ce strică gustul. — A: „Eşti o persoană care strică gustul — aşa se spune peste tot." B: „Desigur! Stric gustul oricui pentru partidul său — asta nu mi-o iartă nici un partid."

173

A fi profund şi a părea profund. — Cel ce se ştie profund se străduieşte să fie limpede, cel ce vrea să pară profund mulţimii, se străduieşte să fie obscur. Căci mulţimea consideră profund tot ceea ce nu poate vedea pînă în străfunduri; — este atît de temătoare şi îi este atît de neplăcut să intre în apă!

174

Deoparte. — Parlamentarismul, adică permisiunea oficială de a putea alege între cinci opinii politice fundamentale, se insinuează prin linguşire în spiritul acelor mulţi cărora le place

să *pară* independenţi şi individuali şi care ar dori să lupte pentru opiniile lor. La urma urmei este însă indiferent dacă turmei i se ordonă o opinie sau îi sînt permise cinci păreri — cel care se abate de la cele cinci opinii oficiale, rămînînd deoparte, are întotdeauna turma întreagă împotriva sa.

175

Despre elocinţă. — Cine a avut pînă acum elocinţa cea mai convingătoare? Răpăitul tobei şi atîta vreme cît regii îl stăpînesc, ei rămîn încă cei mai buni vorbitori şi agitatori ai poporului.

176

Compasiune. — Bieţii principi domnitori! Toate drepturile lor se transformă astăzi pe nesimţite în pretenţii şi toate aceste pretenţii vor suna în curînd a insolenţe! Chiar dacă spun doar „Noi" sau „poporul meu", bătrîna Europă răutăcioasă se şi porneşte pe ris. într-adevăr, un maestru de ceremonii al lumii moderne n-ar face prea multă ceremonie cu ei, poate că ar declara: *„les souverains rangent awc parvenus*".

177

Despre „pedagogie". — în Germania, oamenilor superiori le lipseşte un mijloc de educaţie important: ri-sul oamenilor superiori — aceştia nu rid în Germania.

178

Pentru clarificarea morală. — Germanilor trebuie să li se scoată din cap Mefistofeles-ul lor, împreună cu

Faust. Sînt două prejudecăţi morale împotriva valorii cunoaşterii.

179

Gîndurile. — Gîndurile sînt umbrele simţămintelor noastre, întotdeauna mai întunecate, mai goale, mai simple decît acestea.

180

Vremurile bune ale spiritelor libere. — Spiritele libere îşi iau libertăţi chiar şi faţă de ştiinţă — iar deocamdată le şi sînt acordate — atîta timp cît mai supravieţuieşte Biserica! în acest sens, ele trăiesc acum vremurile lor bune.

181

A urma şi a preceda. — A: „Dintre cei doi, unul va merge în urmă întotdeauna iar celălalt va merge în frunte, oriunde îi va duce soarta. Şi *totuşi* primul îi este superior celuilalt, prin virtutea şi spiritul său!" B: „Şi totuşi? Şi totuşi? Asta e spusă pentru alţii, nu pentru mine, nu pentru noi! — *Fit secundum regulam.*"

182

în singurătate. — Cînd trăieşti singur, nu vorbeşti prea tare şi nici nu scrii prea zgomotos, căci te temi de rezonanţa găunoasă — critica nimfei Echo. Şi toate vocile răsună altfel în singurătate!

183

Muzica celui mai frumos viitor. — Primul muzician ar fi pentru mine acela care nu ar cunoaşte decît tristeţea celei mai adînci fericiri şi nici o altă tristeţe; un asemenea muzician nu a existat pînă acum.

184

Justiţie. — Este mai bine să te laşi furat decît să fii înconjurat de

sperietori — aşa e pe gustul meu. Şi este în orice situaţie o problemă de gust, nimic mai mult!

185

Sărac. — El este azi sărac, dar nu pentru că i s-a luat totul, ci pentru că a azvîrlit totul — cei pasă? Este obişnuit să *găsească.* Săracii sînt cei care înţeleg greşit sărăcia sa voită.

186

Conştiinţă încărcată. — Tot ceea ce face el acum este cuminte şi temeinic — şi totuşi are conştiinţa încărcată. Căci misiunea sa este excepţionalul.

187

Ceea ce jigneşte în prezentare. — Artistul acesta jigneşte prin felul în care-şi prezintă ideile, foarte bunele sale idei: atît de lătăreţ şi de insistent şi cu artificii artistice de convingere atît de grosolane, ca şi cum s-ar adresa gloatei. După un oarecare timp dăruit artei sale, ne simţim întotdeauna ca „într-o tovărăşie proastă".

188

Muncă. — Cît de aproape se află astăzi munca şi muncitorii, chiar şi de cel mai leneş dintre noi! Politeţea regească din lozinca „sîntem cu toţii muncitori!" ar fi fost, încă şi sub Ludovic al XTV-lea, un cinism şi o indecenţă.

189

Gînditorul — El este un gînditor — asta înseamnă că se pricepe să ia lucrurile mai simplu decît sînt.

190

împotriva lăudătorilor. — A: „Nu eşti lăudat decît de către cei

asemeni ţie!" B: „Da! Şi cine te laudă îţi spune: eşti asemenea mie!"

191

împotriva unor apărări. — Cel mai perfid mod de a dăuna unei cauze este de a o apăra intenţionat cu argumente greşite.

Blajinii. — Ce-i deosebeşte pe cei blajini, cărora le străluceşte bunăvoinţa pe chipuri, de ceilalţi oameni? Ei se simt bine în prezenţa unei persoane noi şi o îndrăgesc repede; primul lor verdict este „îmi place", de aceea îi vor binele. La ei se succed pe rînd dorinţa de apropriere (sînt prea puţin scrupuloşi în privinţa valorii celuilalt), apropriere rapidă, bucuria proprietăţii şi acţionare în favoarea bunului posedat.

193

Umorul lui Kant. — Kant vroia să dovedească de o manieră ofensatoare pentru „toată lumea", că „toată lumea" ar avea dreptate, acesta era umorul ascuns al spiritului său. El a scris împotriva savanţilor şi în favoarea prejudecăţii populare, dar a scris pentru savanţi şi nu pentru popor.

194

Cel „cu inima deschisă". — Omul acesta acţionează probabil întotdeauna din motive ascunse, căci are mereu pe buze şi aproape în palma întinsă motive ce pot fi împărtăşite.

195

De rîs! — Priviţi acolo! Uitaţi-vă acolo! *eljiige* de oameni, dar aceştia îl urmează pentru că el aleargă în *fruntea* lor — într-atît sînt o turmă!

196

Limita auzului nostru. — Sînt auzite numai întrebările la care se

poate găsi răspunsul.

197

De *aceea atenţie!* **-** Nu împărtăşesc nimic cu mai multă plăcere altora decît pecetea tăcerii — împreună cu ceea ce se află sub ea.

198

Ciuda celui mândru. — Celui mîndru îi este ciudă chiar şi pe cei care îl duc înainte - se uită urît şi la caii trăsurii sale.

199

Dărnicie. - La cei bogaţi dărnicia este adesea numai un fel de timiditate.

200

A rîde. — A rîde înseamnă a fi răutăcios, dar cu conştiinţa împăcată.

■

201

Aplauze. — în aplauze există întotdeauna un soi de gălăgie, chiar şi în aplauzele pe care ni le acordăm nouă înşine.

202

Un *risipitor.* — Nu a ajuns încă la acea sărăcie a bogatului care şi-a numărat de-acum întreaga avuţie — el îşi risipeşte spiritul cu nechibzuinţa risipitoarei naturi.

203

Hic niger est. — îndeobşte nu are idei — dar pentru cazurile excepţionale îi vin idei rele.

204

Cerşetorul şi politeţea. — „Nu eşti nepoliticos dacă baţi cu o

piatră în uşa căreia îi lipseşte minerul de sonerie", — aşa gîndesc cerşetorii şi nevoiaşii de toate felurile, dar nimeni nu le dă dreptate.

205

Nevoia. — Nevoia este considerată drept cauză a apariţiei; în realitate ea este adesea numai o consecinţă a apariţiei.

Pe ploaie. — Plouă şi mă gîndesc la oamenii săraci care se îngrămădesc acum laolaltă, cu grijile lor multe şi fără obişnuinţa de a le ascunde, deci fiecare pregătit şi dispus să-i facă rău celuilalt, creîndu-şi chiar şi pe vreme rea un mizerabil soi de simţămînt al satisfacţiei. Aceasta, numai aceasta este sărăcia săracilor!

207

Invidiosul — Omul acesta este un invidios — nu trebuie să i se ureze să aibă copii, i-ar invidia pentru că nu mal poate fi copil.

208

Mare bărbaţi — Din faptul că cineva este un „mare bărbat" nu trebuie să şi tragem concluzia că este un bărbat; poate că este doar un băieţandru sau un cameleon al tuturor vîrstelor vieţii, ori o băbuţă vrăjită.

209

Un fel de a întreba asupra motivelor. — Există un fel de a fi întrebaţi asupra motivelor noastre, din cauza căruia nu numai că uităm motivele cele mai serioase, ci simţim cum se trezeşte în noi o ciudă şi o silă faţă de motive în general — un fel de a întreba care te prosteşte şi o adevărată iscusinţă a oamenilor tiranici!

210

Măsură în hărnicie. — Nu trebuie să vrei să depăşeşti hărnicia tatălui tău — asta îmbolnăveşte.

211

Duşmani ascunşi. — A-ţl putea întreţine un duşman tăinuit este un lux pentru care nici măcar moralitatea celor mai elevate spirite nu este de obicei destul de bogată.

212

A nu te lăsa înşelat. — Spiritul său are maniere proaste, este precipitat şt se bîlbîie mereu de nerăbdare, astfel încît nici nu se bănuieşte în ce suflet de largă respiraţie şi piept încăpător sălăşluieşte.

213

Calea spre fericire. - Un înţelept îl întrebă pe un nebun care ar fi calea spre fericire. Acesta răspunse fără zăbavă, ca unul întrebat despre drumul spre oraşul cel mai apropiat: „Admiră-te pe tine însuţi şi trăieşte pe uliţă!" „Opreşte-te, strigă înţeleptul, ceri prea mult, e deja destul să te admiri pe tine însuţi!" Nebunul răspunse: „Dar cum poţi admira neîncetat, fără a dispreţui neîncetat?"

214

Credinţa mîntuieşte. — Virtutea le aduce fericirea şi un fel de mîntuire numai acelora care au credinţa dreaptă în virtutea lor, nu însă acelor suflete mai subtile, a căror virtute constă în adînca neîncredere faţă de ei înşişi şi faţă de orice virtute. în cele din urmă deci, şi aici „credinţa mîntuieşte!" şi *nu* virtutea, să fie bine ştiut!

215

Ideal şi materie. — Ai un ideal nobil în faţa ochilor, dar eşti tu o

piatră atît de nobilă încît din tine să poată fi dăltuită o asemenea Imagine divină? Şi fără aceasta nu este oare întreaga ta muncă numai o sculptură barbară? O hulire a idealului tău?

216

Primejdia din voce. — Cu o voce foarte sonoră în gît, eşti aproape incapabil să gîndeşti lucruri subtile.

Cauză şi efect. decît după efect.

217 înainte de efect crezi în alte cauze

218

Antipatia mea. - Nu-mi plac oamenii care, pentru a obţine în general un efect, trebuie să explodeze ase-

menea bombelor şi în preajma cărora eşti întotdeauna în primejdie de a-ţi pierde dintr-odată auzul — sau chiar mai mult.

219

Scopul pedepsei. — „Pedeapsa are scopul de al face mai bun pe *cel ce pedepseşte*" — acesta este ultimul refugiu pentru apărătorii pedepsei.

220

Jertfa. — Animalele de jertfă vorbesc altfel decît spectatorii despre jertfă şi spiritul de jertfire, dar nu au fost niciodată lăsate să vorbească.

221

Cruţare. - Taţii şi fiii se cruţă mult mai mult unii pe alţii decît mamele şi fiicele.

222

Poetul şi mincinosul. — Poetul vede în mincinos pe fratele său de lapte căruia i-a şterpelit laptele, aşa că acela a rămas sărman şi n-a mal ajuns nici măcar pînă la a avea o conştiinţă

împăcată.

223

Vicariatul simţurilor. — „Mai ai şi ochii pentru a auzi, spunea un bătrîn confesor care surzise — iar printre orbi, rege este cel care are urechile cele mai lungi."

224

Critica animalelor. — Mă tem că animalele îl consideră pe om drept o fiinţă asemănătoare lor, care şi-a pierdut în felul cel mai primejdios mintea sănătoasă a animalului — drept animalul smintit, animalul care ride şi plînge, drept animalul nefericit.

225

Cei naturali. — „Răul a avut întotdeauna efectul cel mare de partea lui! Şi natura este rea! Să fim deci naturali!" — aşa conchid în secret marii căutători de efecte ai omenirii, care au fost consideraţi mult prea des printre marii oameni.

226

Neîncrezătorii şi stilul. — Rostim cu simplitate lucrurile cele mai tari, cu condiţia de a fi înconjuraţi de oameni care cred în tăria noastră; o asemenea tovărăşie educă în spiritul „simplităţii stilului". Neîncrezătorii vorbesc emfatic — neîncrezătorii te fac emfatic.

227

Concluzie greşită, ţintă nenimerită. — El nu se poate stăpîni, de aici femeia aceea conchide că va fi uşor de dominat şi îşi aruncă laţul asupra lui — sărmana, care în curînd îi va deveni sclavă.

228

împotriva mijlocitorilor. — Cel care vrea să mijlocească între doi gînditori dîrzi este marcat de mediocritate — nu are ochiul

pentru a vedea *ceea ce este unic;* asemănarea şi nivelarea sînt semne de vedere slabă.

229

încăpăţinare şi fidelitate. — Ţine din încăpăţînare la un lucru care a văzut că este străveziu — dar numeşte asta „fidelitate".

230

Lipsa de discreţie. — întreaga sa fiinţă nu *convinge* deoarece nu a tăinuit niciodată o faptă bună pe care a făcut-o.

231

Cei „temeinici". — Cei înceţi în cunoaştere îşi închipuie că încetineala face parte din cunoaştere.

232

A visa. — Nu se visează deloc sau se visează interesant. Trebuie să învăţăm să veghem la fel, deloc sau interesant.

233

Cel mai primejdios punct de vedere. — Ceea ce fac sau las acum este la fel de important pentru *viitorime* ca cel mai mare eveniment al trecutului; în această neobişnuită perspectivă a efectului, toate acţiunile sînt la fel de mari şi de mici.

234

Cuvîntare de consolare a unui muzician. — „Viaţa ta nu răsună în urechile oamenilor, pentru ei tu trăieşti o viaţă mută şi toată fineţea melodiei, toate hotărîrile mai gingaşe de a fi în urmă sau în frunte, le rămîn ascunse. E adevărat, tu nu soseşti pe o stradă largă, însoţit de muzica militară — dar pentru asta oamenii aceştia buni tot nu au dreptul să spună că felului tău de viaţă îi lipseşte muzica. Cine are urechi, să audă."

235

Spirit şi caracter. — Unii oameni îşi ating piscul din punct de vedere al caracterului, dar spiritul lor nu se află tocmai la înălţimea acestui pisc — iar la alţii este dimpotrivă.

236

Pentru a impresiona mulţimea. — Acela care vrea să impresioneze mulţimea nu trebuie oare să fie actorul care se joacă pe sine însuşi? Nu trebuie să se transpună mai întîi pe sine în grotesc şi desluşire şi să *prezinte* întreaga sa persoană şi cauză sub această vulgarizare şi simplificare?

237

Politicosul — „Este atît de politicos!" — Da, are întotdeauna la el o prăjitură pentru Cerber şi este atît de temător încît consideră pe oricine drept Cerber, şi pe tine şi pe mine — aceasta este „politeţea" sa.

238

Fără invidie. — El este absolut lipsit de invidie, dar nu are nici un merit, căci vrea să cucerească o ţară pe care n-a posedat-o încă nimeni şi pe care abia dacă a întrezărlt-o cineva.

239

Cel lipsit de bucurie. — Este de-ajuns un singur om lipsit de bucurie pentru a aduce descurajare şi cer mo-horît unei case întregi şi numai printr-o minune se în-tîmplă ca un astfel de om să nu existe! Fericirea nu este nici pe departe o boală atît de molipsitoare — oare de ce?

240

La mare. — Nu ml-aş clădi o casă (faptul de a nu fi proprietar face chiar parte din fericirea mea!). Dar dacă ar trebui, atunci asemenea vechilor romani, mi-aş clădi-o pînă în mare - mi-ar

place să am cîteva taine comune cu acest monstru frumos.

241

Operă şi artist. **-** Artistul acesta este ambiţios şi nimic mai mult; la sfirşit, opera sa este doar o lupă pe care o oferă oricui priveşte înspre el.

242

Suum cuique. — Oricît de mare ar fi aviditatea cunoaşterii mele, nu pot scoate altceva din lucruri decît ceea ce îmi aparţine deja — proprietatea altora rămîne în ele. Cum este posibil ca un om să fie hoţ sau tîlhar!

243

Obîrşia „binelui" şi a „răului". — O îmbunătăţire va fi inventată numai de acela care ştie să simtă că „lucrul acesta nu e bun".

244

Gînduri şi cuvinte. - Nici gîndurtle proprii nu pot fi redate în întregime prin cuvinte.

245

Lauda prin alegere. - Artistul îşi alege subiectul — acesta este felul lui de a lăuda.

246

Matematică. — Vrem să introducem fineţea şi rigoarea matematicii în toate ştiinţele, în măsura în care acest lucru este posibil în vreun fel, nu în credinţa că pe această cale vom cunoaşte lucrurile, ci pentru a *stabili* astfel relaţia noastră umană cu lucrurile. Matematica este doar mijlocul cunoaşterii generale şi ultime a oamenilor.

247

Obişnuinţa. — Orice obişnuinţă ne face mîna mai ingenioasă şi

geniul nostru mai neîndemînatic.

248

Cărţi. — Ce importanţă are o carte care nici măcar nu ne poartă dincolo de toate cărţile?

249

Suspinul căutătorului de cunoaştere. — „Vai şi amar avidităţii mele! în acest suflet nu sălăşluieşte altruismul ci mai degrabă un eu atoatedoritor, care ar vrea să vadă cu ochii multor indivizi ca şi cum ar vedea cu ochii *săi,* să pipăie ca şi cum ar pipăi cu mîinile *sale,* un eu aducător înapoi al întregului trecut, care nu vrea să piardă nimic din ceea ce i-ar putea aparţine! Vai şi amar acestei flăcări a avidităţii mele! O, dacă aş renaşte în sute de fiinţe!" Cine nu cunoaşte din experienţă acest suspin, nu cunoaşte nici patima celui care caută cunoaşterea.

250

Vină. — Cu toate că cei mai ageri judecători ai vrăjitoarelor, ba chiar vrăjitoarele însele, erau încredinţaţi de vina vrăjitoriei, vina totuşi nu exista. Aşa se întîm-plă cu orice vină.

251

Suferinzi neînţeleşi. — Firile superioare suferă altfel decît îşi închipuie admiratorii lor; ele suferă cel mai adînc din *cauza* emoţiilor vulgare, meschine ale unor clipe grele, pe scurt din cauză că se îndoiesc de propria superioritate — şi nu din cauza sacrificiilor şl martirajelor pe care misiunea lor le-o cere. Atîta vreme cît Iul Prometeu îl este milă de oameni şl se sacrifică pentru ei, el este fericit şi măreţ în sine, dar cînd devine Invidios pe Zeus şi pe omagiile pe care muritorii 1 le aduc acestuia, atunci suferă!

252

Mai bine dator. — „E mai bine să rămîi dator decît să plăteşti cu o monedă care nu ne poartă efigia" — aşa vrea suveranitatea noastră.

253

întotdeauna acasă. — într-o bună zi ajungem la *destinaţie* şi povestim de-acum înainte cu mîndrie lungile călătorii pe care le-am făcut pînă aici. în realitate nici nu am băgat de seamă că am fi călătorit. Am ajuns atît de departe datorită faptului că în flecare loc ne închipuim că sîntem *acasă.*

254

împotriva stingherelii. — Cel care este întotdeauna foarte ocupat, se află dincolo de orice stingherealã.

255

Imitatorul — A: „Cum? Tu nu vrei să ai imitatori?" B: „Nu vreau să se facă ceva după mine; vreau ca flecare să se înşele singur[1] — acelaşi lucru pe care îl fac şi eu." A: „Deci-?"

256

împieliţare[2] — Toţi oamenii adîncurilor îşi văd fericirea în a semăna odată cu peştii zburători şi a zburda pe crestele cele mal înalte ale valurilor; ei consideră drept partea cea mai bună a lucrurilor faptul că au o suprafaţă, împiellţarea lor — *sit venia verbo.*

257

Din experienţă. — Unii nici nu ştiu cît sînt de bogaţi pînă cînd nu află ce oameni bogaţi devin hoţi pentru ai prăda.

258

Tăgăduitorii întîmplătorului. - Nlci-un învingător nu crede în întîmplare.

259

Din rai. — „Binele şi răul sînt prejudecăţile lui Dumnezeu" — spuse şarpele.

260

Tabla înmulţirii. — Unul singur nu are niciodată dreptate, dar cu doi începe adevărul, Unul singur nu poate dovedi nimic, dar deja doi nu mal pot fi contestaţi.

261

Originalitate. — Ce este originalitatea? *A vedea* ceva care nu poartă nici un nume, care nu poate fi încă denumit, cu toate că se află în văzul tuturor. Aşa cum sînt îndeobşte oamenii, abta denumirea îi face să vadă un lucru. Oamenii originali au fost de cele mai multe ori şi cei care au dat denumirile.

262

Sub *specie aeterni.* — A: „Te îndepărtezi tot mai repede de cei vii, în curînd te vor şterge de pe listele lor!" B: „Este singurul mijloc de a avea privilegiul morţilor." A: „Ce privilegiu?" B: „Acela de a nu mai muri."

263

Fără vanitate. — Cînd iubim vrem ca defectele noastre să rămînă ascunse — nu din vanitate ci pentru ca fiinţa iubită să nu sufere. Da, cel care iubeşte ar vrea să pară un zeu — şi nici asta din vanitate.

264

Ceea ce facem. — Ceea ce facem nu este niciodată înţeles ci întotdeauna doar lăudat şi criticat.

265

Ultimul scepticism. — Ce sînt, la urma urmei, adevărurile omului? Sînt greşelile lui *de necontestat.*

266

Unde este necesară cruzimea. — Cel care are măreţie este crud faţă de virtuţile şi consideraţiile sale de rangul al doilea.

267

Cu un scop măreţ. — Cu un scop măreţ eşti mai presus chiar decît dreptatea, nu numai faţă de acţiunile tale şi judecătorii tăi.

268

Ce anume te face eroic? — A merge în acelaşi timp în întîmpinarea suferinţei tale cele mai mari şi a speranţei tale cele mai înalte.

269

în ce crezi tu? — în faptul că greutatea tuturor lucrurilor trebuie stabilită din nou.

270

Ce spune conştiinţa ta? eşti."

„Trebuie să devii cel ce

271

Unde se află primejdiile cele mai mari pentru tine? — în milă.

272 *Ce-ţi place la ceilalţi?* — Speranţele mele.

273

Pe cine îl consideri râu? — Pe cel care vrea să facă neîncetat pe alţii de ruşine.

274

Ce consideri a fi lucrul cel mai uman? — Să cruţi pe cineva de ruşine.

275

Care este pecetea libertăţii atinse? — Să nu-ţi fie ruşine de tine însuţi.

CARTEA A PATRA
SANCTUS JANUARIUS

Tu, cel ce cu lănci de pară Gheaţa inimii-mi topeşti, Ca-ntr-un vuiet să dispară-n Marea ultimei nădejdi: Tot mai clară, tinereşte, Liberă în necesar: — Ea minunea ţi-o slăveşte, O tu, splendid Ianuar!

Genova, ianuarie 1882

276

Pentru noul an. — încă mai trăiesc, încă mai gîn-desc; trebuie să mai trăiesc pentru că trebuie să mai gîndesc. *Sum, ergo cogito: coglto, ergo sum.* Astăzi îşi permite oricine să-şi rostească dorinţa şi gîndul cel mai drag; ei bine, atunci vreau să spun şi eu ce doresc astăzi de la mine însumi şi ce gînd mi-a trecut primul prin inimă în anul acesta, ce gînd să-mi fie temeiul, chezăşia şi dulceaţa întregii vieţi de-aici înainte! Vreau să învăţ tot mai mult a vedea drept frumuseţe ceea ce este necesar în lucruri — în felul acesta voi deveni unul dintre cei ce înfrumuseţează lucrurile. *Amorfati,* aceasta să fie de-cum încolo ceea ce iubesc! Nu vreau să duc un război împotriva urîţeniei. Nu vreau să acuz, nu vreau să acuz nici măcar acuzatorii. Singura mea negare să fie a-mi *întoarce privirea!* Pe scurt şi in

general, vreau ca odată şi odată să nu mai fiu decît unul care spune da!

277

Providenţă personală. — Există un anumit apogeu al vieţii; cînd l-am atins — în pofida libertăţii noastre şi oricît i-am contesta frumosului haos al existenţei orice bunătate şi raţiune prevăzătoare — ne aflăm încă o dată în cea mai mare primejdie de sclavie spirituală şi trebuie să dăm cel mai dificil dintre examenele noastre. Şi aceasta pentru că abia acum ne pătrunde violent ideea unei providenţe personale, idee care are de partea ei pe cel mai bun avocat, aparenţa, acum cînd este evident că toate, toate lucrurile care ne ating se întorc mereu *spre binele nostru.* Viaţa de flecare zi şi de flecare ceas pare să nu mai vrea nimic altceva decît să demonstreze iarăşi şi mereu numai acest principiu: fie orice-ar fi, vreme bună sau rea, pierderea unui prieten, o boală, o calomnie, nesosirea unei scrisori, scrintirea unui picior, o privire aruncată într-o prăvălie, un contraargument, deschiderea unei cărţi, un vis, o înşelăciune — se dovedeşte de îndată sau foarte curînd după aceea a fi ceva „ce nu putea să lipsească", ceva plin de o adîncă semnificaţie şi folos tocmai *pentru noi!* Există oare o ispită mai primejdioasă de a-ţi retrage credinţa în zeii lui Epicur, acei nepăsători necunoscuţi, şi de a crede într-o oarecare divinitate grijulie şi meschină, care cunoaşte personal pînă şi fiecare firicel de păr al capului nostru, nelă-sîndu-se dezgustată nici de cele mai mizerabile prestări de servicii? Ei bine, cred că ar trebui totuşi să lăsăm zeii în pace şi geniile serviabile de asemenea, mulţumindu-ne cu presupunerea că propria noastră iscusinţă

teoretică şi practică în interpretarea şi potrivirea evenimentelor îşi atinge acum apogeul. Să nici nu lăudăm însă excesiv această dibăcie a înţelepciunii noastre cînd, uneori, sîntem adînc surprinşi de minunata armonie răsărită din sunetele instrumentului nostru, o armonie prea frumoasă pentru a îndrăzni să ne-o atribuim nouă înşine. într-adevăr, din cînd în cînd cineva cîntă *cu noi* — bunul hazard; el ne conduce cîteodată mîna şi nici cea mai înţeleaptă providenţă nu şi-ar putea închipui o muzică mai frumoasă decît cea care răsună atunci sub mîna noastră nebună.

278

Gîndul la moarte. — Simt o fericire tristă în a trăi în mijlocul acestui vălmăşag de ulicioare, de nevoi, de voci; cîtă plăcere, nerăbdare, dorinţă, cîtă sete de viaţă şi beţie a vieţii apar la lumină în fiece clipa! Şi totuşi, în curînd va fi atîta linişte pentru toţi aceşti gălăgioşi, vii, însetaţi de viaţă! Cum se înalţă pe urmele fiecăruia umbra sa, întunecatul său tovarăş de drum! Se întîm-plă întotdeauna ca în ultima clipă dinaintea plecării unei corăbii de emigranţi, să fie mai multe de spus ca niciodată, timpul te zoreşte, oceanul şi tăcerea sa pustie aşteaptă cu nerăbdare în spatele acestei gălăgii — atît de lacom, atît de sigur de prada sa! Şi toţi, toţi îşi închipuie că trecutul e nimic sau prea puţin, că viitorul apropiat e totul; de aici această grabă, aceste strigăte, această nevoie de a se asurzi, de a se înşela! Fiecare vrea să fie primul în acest viitor — şi totuşi moartea şi tăcerea de moarte sînt singurul lucru sigur şi comun tuturora, al acestui viitor! Cît e de ciudat că această singură certitudine şi acest singur punct comun nu au aproape nici o

putere asupra oamenilor şi că ei sînt atît de *departe* de a simţi această fraternitate a morţii. Sînt fericit cînd văd că oamenii nu vor să se gîndească defel la moarte! Mi-ar fi drag să-i pot ajuta în a le face ideea de viaţă de o sută de ori mai *demnă de aji gîndită!*

279

Prietenie stelară. — Am fost prieteni şi ne-am *înstrăinat.* Dar e bine aşa şi nu trebuie să ne ascundem faptul şi să-1 acoperim, ca şi cum ne-am ruşina din pricina asta. Sîntem două corăbii şi fiecare îşi are ţelul său şi calea sa; ne putem, desigur, încrucişa şi celebra împreună o sărbătoare, cum am mai făcut — atunci bravele corăbii stăteau atît de liniştite în aceleaşi port şi sub acelaşi soare încît părea că ajunseseră la ţintă şi avuseseră acelaşi ţel. Dar apoi forţa atotputernică a misiunii noastre ne-a despărţit din nou, împingîndu-ne spre mări şi ţărmuri diferite şi poate că nu ne vom mai vedea nicicînd - poate că ne vom vedea, dar nu ne vom mai recunoaşte, feluritele mări, feluriţii sori ne-au schimbat! Că a trebuit să ne devenim străini este o lege *deasupra* noastră, tocmai de aceea trebuie să ne datoram mai mult respect! Tocmai de aceea gîndul prieteniei noastre trecute trebuie să fie mai sfint! Există probabil o uriaşă curbă şl cale stelară nevăzută, în care potecile şi ţelurile noastre atît de diferite sînt poate *incluse* ca mici bucăţi de drum — să ne ridicăm la înălţimea acestui gînd! Dar viaţa noastră este prea scurtă şi vederea noastră prea slabă, ca să putem fi mai mult decît prieteni în sensul acestei sublime posibilităţi. Şi atunci să *credem* în prietenia noastră stelară, chiar dacă ar trebui sa ne fim duşmani pe pămînt.

280

Arhitectura celui care caută cunoaşterea. — Va fi nevoie să recunoaştem într-o zi, şi probabil foarte curînd, ce le lipseşte oraşelor noastre mari: largile zone liniştite pentru meditare, zone cu galerii acoperite, lungi şi spaţioase, pentru vreme rea sau prea însorită, unde să nu pătrundă zgomotul vehiculelor şi strigătele pre-cupeţilor, unde o bună cuviinţă mal adîncă să le interzică pînă şi preoţilor rugile cu glas tare, construcţii şi parcuri care să exprime în întregul lor măreţia meditaţiei şi a depărtării de lume. Au trecut timpurile cînd Biserica deţinea monopolul gîndlril, cînd *vita contemplativa* trebuia să fie întotdeauna în primul rînd *vita religiosa* — şi tot ceea ce a clădit Biserica exprimă această idee. N-aş şti cum ne-am putea mulţumi cu edificiile ei, chiar dacă ar fi dezbrăcate de destinaţia lor religioasă; aceste clădiri vorbesc un limbaj mult prea patetic şi rigid, în calitatea lor de case ale Domnului şi lăcaşuri fastuoase ale unor relaţii supralumeştl, pentru ca noi, cei fără Dumnezeu, să depanăm aici *gîndurile noastre.* Vrem să ne fi tălmăcit *pe noi înşine* în piatră şi floare, vrem să ne preumblăm în *noi* cînd ne purtăm paşii prin aceste galerii şi grădini.

281

A şti să găseşti finalul. — Maeştrii de prim rang se recunosc după faptul că ştiu să găsească încheierea într-un fel perfect, în mare ca şi în mic, fie că este vorba despre finalul unei melodii sau al unui gînd, fie că este actul al cincilea al unei tragedii sau acţiuni guvernamentale. Primii de pe treapta a doua devin în-totdeauna neliniştiţi spre sfîrşlt şi nu coboară în mare atît de

semeţ şi liniştit ca de pildă muntele la Portofino
— acolo unde golful Genova îşi încheie cîntul.
282
Mersul. — Există maniere ale spiritului prin care chiar şl spiritele alese îşi trădează obîrşia plebee sau semiplebee — mai cu seamă mersul şi pasul gîndurilor lor le trădează, nu pot *merge.* Nici Napoleon, spre marea sa ciudă, nu ştia să meargă în pas princiar şi „legitim", în ocazii în care ar fi trebuit de fapt s-o facă, de pildă la marile procesiuni de încoronare sau altele asemenea; şi acolo era întotdeauna numai conducătorul unei coloane — mîndru şi grăbit în acelaşi timp, şi foarte conştient de acest lucru. E ceva hazliu să-i vezi pe aceşti scriitori care fac să foşnească în jurul lor cutele veşmintelor largi ale vremii — el vor să-şi ascundă în felul acesta *picioarele.*
283
Oameni pregătitori. — Salut toate semnele începutului unei epoci mai bărbăteşti, mai războinice, care va aduce în primul rînd vitejia din nou la loc de cinste! Pentru că aceasta epocă trebuie să deschidă calea unei alteia şi mai înălţătoare şi să adune forţele de care va avea odată nevoie — epoca aceea care va introduce eroismul în cunoaştere şl va *purta războaie* de dragul ideilor şl urmărilor lor. Acum este deci nevoie de mulţi pregătitori viteji care, fireşte, nu pot răsări din neant
— şi la fel de puţin din nisipul şi mocirla civilizaţiei şi educaţiei orăşeneşti de astăzi, oameni care tăcuţi, singuratici şi hotărîţi, înţeleg să fie mulţumiţi şi statornici în înfăptuirile lor nevăzute, oameni care, înclinaţi sufleteşte, caută în toate lucrurile ceea ce trebuie *depăşit* în ele, oameni cărora seninătatea, răbdarea,

modestia şi dispreţul faţă de marile vanităţi le sînt la fel de proprii ca şi mărinimia în izbîndă şi indulgenţa faţă de micile vanităţi ale tuturor celor învinşi, oameni cu judecată limpede şi liberă asupra tuturor victorioşilor şi asupra părţii cuvenite întâmplării din flece biruinţă şi glorie, oameni cu propriile lor sărbători, propriile lor zile de muncă şi de doliu, obişnuiţi şi siguri în a porunci, dar gata oricînd să se supună la nevoie, la fel de mîndri într-un caz ca şi în celălalt, slujindu-şi deopotrivă cauza, oameni mai primejduiţi, mai fecunzi, oameni mai fericiţi! Căci, credeţi-mă, taina strîngerii celei mai bogate recolte şi a celei mai adinei bucurii a existenţei este *traiul primejdios!* Clădiţi-vă oraşele lîngă Vezuviu! Trimiteţi-vă corăbiile pe mari necercetate! Trăiţi în luptă cu semenii voştri şi cu voi înşivă! Fiţi tâlhari şi cuceritori atîta vreme cît nu puteţi fi domnitori şi stăpîni, voi cei ce căutaţi cunoaşterea! în curînd vor apune timpurile cînd trebuia să vă mulţumiţi a trăi asemenea cerbilor sperioşi ascunşi prin păduri! Cunoaşterea va întinde în sfîrşit mîna spre ceea ce îi aparţine de drept; ea va voi să *domnească* şi să *stă-pînească* şi voi împreună cu ea!

284

Credinţa în tine însuţi. — Există în general puţini oameni care cred în ei înşişi — şi dintre aceşti puţini, unii au această credinţă din naştere, ca o orbire necesară sau ca o întunecare parţială a spiritului — (ce spectacol li s-ar oferi dacă s-ar putea vedea ei înşişi *pînă în străfunduri!),* pe cînd ceilalţi trebuie să şi-o cîş-tige; toate faptele lor bune, destoinice, mari, încep prin a fi argumente împotriva scepticului care sălăşluieşte în ei — *acesta* trebuie convins sau înduplecat şi pentru a izbuti este

nevoie aproape de geniu. Ei sînt marii nesatisfăcuţi de ei înşişi.

285

Excelsior! — „Nu te vei mai ruga niciodată, nu vei mai diviniza niciodată, nu te vei mai odihni nicicînd în nesfîrşită încredere — îţi interzici să te opreşti în faţa unei ultime înţelepciuni, a unei ultime blîndeţi şi ultime forţe, deshămîndu-ţi gîndurile, nu ai nici un paznic şi prieten de orice clipă pentru cele şapte singurătăţi ale tale — trăieşti fără privelişte a unui munte ce poartă zăpadă pe creştet şi jar în măruntaie, pentru tine nu mai există răsplată, îndreptare, nu mai există raţiune în ceea ce se întîmplă, nici dragoste în ceea ce ţi se va întîmplă, inimii tale nu-i mai este deschis nici un sălaş unde doar să găsească fără să mai caute, te aperi împotriva vreunei ultime păci, vrei veşnica reîntoarcere a războiului şi păcii; om al renunţării, vrei să renunţi la toate acestea? Cine-ţi va da puterea de care ai nevoie? Nimeni încă nu a avut această putere!" Există un lac care într-o bună zi şi-a interzis să se mai scurgă, ridicînd un stăvilar acolo pe unde se scursese — şi de atunci oglinda lacului se înalţă neîncetat. Poate că tocmai renunţarea ne va da şi puterea cu care renunţarea însăşi va putea fi suportată, poate că omul se va ridica mereu mai sus, din clipa în care nu se va mai *scurge* într-un Dumnezeu.

286

Digresiune. — Aici sînt speranţele, dar ce veţi vedea sau auzi din ele dacă nu aţi trăit în propriile voastre suflete strălucirea şi jarul şi zorile? Nu pot decît să aduc aminte — mai mult nu pot! Să mişc pietre, să prefac animale în oameni — asta îmi cereţi? O, dacă mai sînteţi încă pietre şi animale, atunci căutaţl-vă mai

întîi Orfeul!

287

Plăcerea de aji orb. — „Gîndurile mele, îi spuse drumeţul umbrei sale, trebuie să-mi arate unde mă aflu, dar să nu-mi spună *încotro merg.* îmi place necunoaşterea viitorului şi nu vreau să pier din nerăbdare şi din gustarea înainte de vreme a celor făgăduite."

288

Stări sufleteşti. înotătoare. — Mi se pare că cei mai mulţi oameni nu cred defel în stări sufleteşti înălţătoare, decît eventual pe durata unor clipe, cel mult a unui sfert de oră — cu excepţia acelor puţini care cunosc din experienţă o durată mai îndelungată a sublimului slmţămînt. Dar a fi omul veşnicei simţiri înălţătoare, întruparea unei unice stări sufleteşti măreţe a fost pînă acum doar un vis, doar o posibilitate în-cîntătoare — istoria nu ne pomeneşte încă nici un exemplu sigur. Şi totuşi ea ar putea naşte cîndva şi asemenea oameni — atunci cînd ar fi create şi asigurate o sumedenie de împrejurări favorabile, pe care acum nld cea mal fericită întîmplare nu ar putea să le adune laolaltă. Poate că pentru acele suflete viitoare starea obişnuită ar fi tocmai ceea ce pînă acum a pătruns din cînd în cînd în sufletele noastre, ca o excepţie ce ne făcea să fremătăm, o neîncetată mişcare între înalturi şi adîncuri şi simţămîntul de înalt şi de adînc, de neîntrerupt urcuş al unor trepte şi în acelaşi timp de odihnă pe nori.

289

Pe *corăbii!* — Dacă vom cîntări cum acţionează asupra fiecărui individ justificarea filozofică generală a felului său de a trăi şi

gîndi — asemenea unui soare ce încălzeşte, binecuvîntează şi aduce rodnicie, un soare ce străluceşte anume pentru el, care dezleagă individul de laudă şi mustrare, îl face bogat, satisfăcut, darnic cu fericirea şi bunăvoinţa) care preface răul în bine, aduce toate forţele la înflorire şi la pîrg, nelăsînd nici măcar să răsară micile şi marile buruieni ale mîhnirii şi supărării — vom sfîrşi prin a striga plini de dorinţă: oh, de-ar mai fî creaţi mulţi asemenea noi sori! Şi cel rău şi cel nefericit şi omul de excepţie trebuie să-şi albă filozofia sa, dreptul său legitim, razele sale de soare! Nu de milă au nevoie! — trebuie să ne dezvăţăm de acest capriciu al orgoliului, chiar dacă omenirea a învăţat şi s-a exersat pînă acum tocmai pe el; nu trebuie să instituim pentru ei confesori, magicieni ai sufletului şi iertători de păcate! De o *dreptate* nouă este nevoie! Şi de o nouă deviză! Şi de noi filozofi! Şi pă-mîntul moral este rotund! Şi pămîntul moral îşi are antipozii săi! ŞI antipozii săi au dreptul lor la existenţă! Mai există şi o altă lume de descoperit — şi nu doar una! Pe corăbii, filozofilor!

290

E nevoie de un singur lucru. — A „conferi stil" caracterului tău — iată o artă majoră şi rară! O exercită cel care vede în întregime tot ceea ce firea sa îl oferă ca puteri şi slăbiciuni, pentru a le Integra apoi unui plan artistic, pînă cînd fiecare dintre ele apare drept artă şl raţiune, însăşi slăbiciunea încîntînd privirea. Aici s-a adăugat o bună parte din a doua fire, colo s-a îndepărtat o bucată din prima fire — de amîndouă dăţile cu pregătire îndelungată şi osteneală zilnică. Untul ce n-a putut fl îndepărtat este aici ascuns şi dincolo transfigurat în

sublim. Multe lucruri vagi, care se împotriveau unei alcătuiri, au fost păstrate şi folosite pentru privelişte şi îşi vor îndrepta ecoul spre depărtări şi nemărginire. La urmă, cînd opera este terminată, se dezvăluie cerinţele Imperioase ale acelui gust care a dominat şi alcătuit, în mare ca şi în mic: faptul că gustul a fost bun sau prost are mai puţină importanţă decît s-ar crede — destul că este un gust! Firile puternice şl dominatoare vor fi cele care îşi vor găsi în asemenea constrîngeri, într-o asemenea supunere şi perfecţiune sub legea proprie, bucuriile cele mai subtile; patima puternicei lor voinţe se îmblînzeşte în faţa oricărei naturi stilizate, a oricărei naturi învinse şi aservite; chiar dacă trebuie să clădească palate sau să amenajeze grădini, aceste firi se împotrivesc să lase frîu liber naturii. Dimpotrivă, caracterele slabe, incapabile de stă-pînirea de sine, sînt acelea care *urăsc* forţarea stilului; ele simt că dacă această silire cumplită le-ar fi impusă, ar deveni *josnice* sub jugul ei — aceste caractere devin sclave de îndată ce slujesc şi urăsc slujirea. Astfel de spirite — ele pot fi şi de primă categorie — tind întotdeauna să se înfăţişeze şi să se interpreteze pe sine şi tot ceea ce se află în jurul lor, ca natură *liberă,* sălbatică, arbitrară, fantastică, dezordonată, surprinzătoare — şi au dreptate fiindcă numai în felul acesta îşi fac bine lor înşişi! Căci e nevoie de un singur lucru, ca omul să-şi găsească mulţumirea de sine, oricare ar fi ficţiunea sau arta de care se foloseşte, deoarece numai atunci înfăţişarea omului va fi suportabilă! Cine este nemulţumit de sine însuşi este neîncetat gata să se răzbune pentru aceasta; noi ceilalţi vom fi victimele sale, fie şi numai prin aceea că va trebui să-i suportăm mereu înfăţişarea urîtă.

Căci privelişte a urîţeniei te face rău şi posomorit.

291

Genova. —Am cercetat o bună bucată de timp cu privirea acest oraş cu parcurile şi casele sale rustice, cu întinsele sale împrejurimi de dealuri şi văi locuite; la sfîrşit trebuie să spun că văd *chipuri* din generaţii trecute — meleagurile acestea sînt presărate cu imaginile unor oameni îndrăzneţi şi autoritari. Ei au *trăit* şi au vrut să trăiască mai departe — lucrul acesta mi-1 spun prin casele lor, clădite şi împodobite pentru secole şi nu pentru ceasul trecător; iubeau viaţa, oricît de răi ar fi fost adesea faţă de ei înşişi. îl văd mereu pe zidar, îi văd privirea care se opreşte pe tot ceea ce a clădit aproape sau departe în jurul său, pe întregul oraş, pe mare, pe conturul munţilor, privirea aceasta care vorbeşte despre putere şi cuceriri — pe toate vrea să le înmănuncheze în planul *său,* sfîrşind prin a le face *proprietatea* sa, ca fiind o parte a ei. întreg ţinutul este năpădit de acest splendid şi nesăţios egoism al poftei de stăpînire şi de pradă; şi aşa cum aceşti oameni nu recunoşteau graniţe ale depărtărilor şi în setea lor de noutate aşezau o lume nouă alături de cea veche, tot astfel în locul lor de baştină fiecare se indigna împotriva oricui, găsind un fel de aşi exprima superioritatea şi aşezînd între el şi vecinul său nemărginirea sa personală. Flecare îşi mai cucerea o dată patria pentru sine, biruind-o cu ideile sale arhitectonice şi transformînd-o în acelaşi timp într-o bucurie a ochilor. Cînd priveşti sistemul de construcţie al oraşelor din nord, te impresionează legea şi plăcerea generală pentru legalitate şi supunere în faţa ei; se ghiceşte aici acea înclinaţie spre egalizare, acea înregimentare

interioară care trebuie sa fi stăpînit sufletul tuturor constructorilor. Pe cînd aici găseşti după fiecare colţ de stradă un om deosebit care cunoaşte marea, aventura şi Orientul, un om potrivnic legii şi vecinului ca unui soi de plictiseală şi care măsoară cu o privire invidioasă tot ceea ce este de-acum dovedit, vechi; el ar dori, cu o minunată şiretenie a fanteziei, să le întemeieze din nou pe toate, cel puţin în gînd, să le atingă cu mîna, să le pătrundă cu mintea — fie şi numai pentru clipa unei după-amieze însorite în care sufletul său melancolic şi nesăţios să se simtă pentru o dată sătul, iar privirii sale să i se înfăţişeze doar lucruri ce-i aparţin şi nimic străin.

292

Către predicatorii moralei — Nu vreau să fac morală, dar celor care o fac le dau sfatul acesta: dacă vreţi să sfirşiţi prin a lipsi cele mai bune lucruri şi stări de orice onoare şi valoare, atunci continuaţi să le tot pomeniţi ca şi pînă acum! Aşezaţi-le în fruntea moralei voastre şi pălăvrăgiţi de dimineaţă pînă seara despre fericirea virtuţii, despre liniştea sufletului, despre dreptate şi răsplata imanentă; aşa cum o faceţi, toate aceste lucruri bune vor căpăta pînă la urmă popularitate şi larma străzii va fi de partea lor, dar atunci şi tot aurul de pe el se se va fl tocit, mai mult, tot aurul *din* ele se va fl transformat în plumb. Vă pricepeţi într-adevăr la arta alchimiei întoarsă pe dos, la devalorizarea a ceea ce este mai de preţ! Folosiţi-vă odată, ca încercare, de o altă reţetă, pentru a nu mai obţine — ca pînă acum — contrarul celor căutate: *negaţi* acele lucruri bune, retrageţi-le aplauzele gloatei şi curgerea uşoară, faceţi-le să devină din nou pudorile tăinuite ale sufletelor însingurate,

spuneţi: *morala este ceva interzis!* Poate că aşa veţi cîştiga pentru aceste lucruri singurul fel de oameni care cu adevărat contează şi anume pe cei *eroici.* Dar atunci ele vor trebui să cuprindă ceva care să trezească teama şi nu dezgustul, ca pînă acum! Nu am dori oare să spunem astăzi în privinţa moralei, ca Meister Eckhart: „mă rog lui Dumnezeu să mă facă chit cu Dumnezeu?"

293

Aerul nostru. — Ştim foarte bine că pentru cel care aruncă doar o dată, în treacăt, o privire asupra ştiinţei, în felul femeilor şi din păcate al multor artişti — pentru acela rigurozitatea necesară servirii ştiinţei, această rigurozitate în mare ca şi în mic, această repeziciune în cîntărire, judecare şi condamnare are ceva ameţitor şi înfricoşător. îl sperie mai ales că aici se cere ceea ce este ceî mai greu, se face ceea ce este cel mai bun, fără să existe laudă sau evidenţieri pentru ele, ci *se Jac auzite* mai degrabă, ca la ostaşi, aproape numai dojeni şi mustrări aspre — căci a face treabă bună constituie regula iar greşeala este excepţie; dar aici, ca şi peste tot, regula este tăcută. Cu această „rigurozitate a ştiinţei" se întîmplă la fel ca şi cu formalismul şi politeţea celei mai distinse societăţi — îl sperie pe neiniţiat. Dar cel care sa obişnuit cu ea nici nu mai doreşte să trăiască în altă parte decît. în această atmosferă luminoasă, transparentă, viguroasă şi puternic electrizată, în această atmosferă *bărbătească.* Nicăieri altundeva nu i se pare destul de curat şi de aerisit; el bănuieşte că *acolo* nici cea mai mare măiestrie a sa nu ar sluji de fapt nimănui şi nu l-ar bucura nici măcar pe el, că o jumătate din viaţă i s-ar scurge printre degete

sub semnul neînţelegerilor, că ar fi tot timpul nevoie de multă prudenţă, de multe ascunzişuri şi de multă stăpînire de sine — doar mari şi inutile pierderi de puteri! Dar în *acest* element sever şi limpede îşi păstrează puterea întreagă, aici poate să zboare! Pentru ce ar mai coborî din nou în acele ape tulburi unde trebuie să înoate şi să-şi croiască drum prin noroi, murdărindu-şi aripile? Nu! Pentru noi e prea greu de trăit acolo: ce vină avem că sîntem născuţi pentru aer, pentru aerul curat, noi care ne luăm la întrecere cu raza de lumină, şi că ne-ar fi cel mai drag să călărim, asemenea ei, pe fîrişoarele de pulbere ale eterului, şi nu dinspre soare, ci *spre soare!* Dar asta nu putem şi atunci facem singurul lucru care ne stă în putere, să aducem pămîntului lumină, să fim „lumina pămîntului"! De aceea avem aripile noastre, repreziciunea şi rigurozitatea noastră, de aceea sîntem plini de bărbăţie şi chiar cumpliţi, asemenea focului. Teamă-se de noi cei ce nu înţeleg să se încălzească şi să se lumineze de la noi!

294

împotriva bîrfitorilor naturii. — Nu-mi plac oamenii pentru care orice înclinaţie firească devine deîndată boală, ceva ce desfigurează sau chiar ceva ruşinos — *aceştia* ne-au ademenit spre părerea că înclinaţiile şi instinctele omului ar fi *rele;* ei sînt cauza marii noastre nedreptăţiri a firii, a întregii firi! Există oameni destui care se *pot* lăsa cu gra'ţie şi fără grijă în seama instinctelor lor, dar nu o fac de frica acelui închipuit „duh rău", natura! *De aici* vine faptul că printre oameni se găseşte atît de puţină nobleţe, al cărei însemn va fi întotdeauna acela de a nu te teme de tine, de a nu te aştepta la nimic ruşinos din partea

ta, de a zbura fără şovăire într-acolo unde ne simţim împinşi — noi, păsările născute libere! Oriunde am ajunge, în jurul nostru totul va fi întotdeauna liber şi însorit!

295

Obişnuinţe de scurtă durată. — îmi plac obişnuinţele de scurtă durată şi le consider drept mijlocul nepreţuit de a învăţa să cunoşti *nenumărate* lucruri şi stări şi de a coborî pînă în străfundul dulceţii şi amărelii lor; de felul meu sînt alcătuit pe de-a-ntregul pentru obişnuinţe scurte, chiar şi în nevoile sănătăţii trupeşti, şi în general, *după cît îmi pot da seama,* de la cel mai de jos lucru pînă la cel mai înalt. Cred mereu că faptul *acesta* mă va satisface pentru totdeauna — chiar şi obişnuinţa de scurtă durată are acea credinţă a pasiunii, credinţa în veşnicie — şi că aş fl de invidiat pentru a-1 fl găsit şi recunoscut — şi acum mă hrăneşte la amiază şi seara, răspîndind o adîncă mulţumire în jurul său şi în mine, astfel încît nu-mi mai doresc altceva, fără să asemuiesc, să dispreţuiesc sau să urăsc. Şi într-o zi, i-a trecut timpul; lucrul acela bun se desparte de mine, nu ca ceva ce m-ar dezgusta acum, ci în pace şl cu foamea de mine astîmpărată — ca şi a mea de el, ca şi cum ar trebui să ne fim recunoscători unul altuia şi să ne strîngem mîinile la despărţire. Noul aşteaptă deja la uşă, împreună cu crezul meu — nezdruncinatul nebun şi înţelept! - că acest lucru nou va fl cel adevărat, ultimul adevărat. Aşa mi se în-tîmplă cu felurile de mîncare, cu ideile, oamenii, oraşele, poeziile, muzica, doctrinele, rinduielile zilnice şi felurile de viaţă. Dimpotrivă, urăsc obişnuinţele *permanente,* îmi închipui că în preajma mea vine un tiran şi că aerul pe care îl respir se *îmbîcseşte* acolo

unde evenimentele se petrec astfel încît obişnuinţele durabile par a răsări din ele în mod necesar, de pildă dintr-o slujbă administrativă, dintr-o frecventare permanentă a aceloraşi oameni, dintr-o reşedinţă stabilă sau o stare deosebită a sănătăţii. în străfundul sufletului meu sînt recunoscător bolilor şi mizeriilor mele fizice, tuturor imperfecţiunilor mele, pentru că îmi lasă deschise o sută de ieşiri dosnice prin care să pot scăpa de obişnuinţele permanente. Desigur, lucrul cel mai insuportabil, cu adevărat îngrozitor, ar fl o viaţă lipsită în întregime de obişnuinţe, o viaţă care cere neîncetat improvizaţia — acesta ar fl surghiunul meu, Siberia mea.

296

Reputaţie stabilă. - Reputaţia stabilă era odinioară un lucru de cel mai mare folos şi pretutindeni unde societatea mai este încă stăpînită de instinctul de turmă, este şi astăzi cel mai indicat pentru individ saşi *prezinte* caracterul şi ocupaţiile drept invariabile, chiar dacă de fapt nu este aşa. „Poţi avea încredere în el, îşi rămîne egal sie însuşi" — în toate situaţiile primejdioase din societate, aceasta este lauda cea mai de preţ. Societatea resimte cu satisfacţie faptul de a avea un *instrument* de nădejde şi oricînd pregătit, în ambiţia unuia, în virtutea altuia, în chibzuinţă şi rîvna celui de-al treilea — ea cinsteşte cu cele mai mari onoruri aceste *Jîri-instrument,* această fidelitate faţă de sine, această statornicie în păreri, aspiraţii şi chiar defecte. O asemenea preţuire ce înfloreşte şi a înflorit pretutindeni, o dată cu moralitatea obiceiurilor, naşte „caractere", *defăimînd* orice schimbări, reînvăţări, transformări de sine. Dar oricît de mare ar fi avantajul acestui fel de gîndire, pentru *cunoaştere* el este cel

mai dăunător dintre toate modurile de judecare generală, căci tocmai bunăvoinţa celui ce caută cunoaşterea, de a se declara oricînd neclintit *împotriva* părerii sale de pînă atunci şi de a fi în general bănuitor în privinţa a tot ceea ce ameninţă să devină *jixaţie* în noi — este aici condamnată şi discreditată. Convingerea celui ce caută cunoaşterea aflată în contradicţie cu „reputaţia stabilă" este considerată drept *neonorabilă,* în timp ce împietrirea părerilor are toată cinstea de partea ei — şi sub blestemul unei asemenea reguli trebuie să mai trăim şi astăzi încă! Cît de greu se trăieşte cînd simţi judecata multor milenii împotriva ta şi în jurul tău! Este probabil că vreme de multe mii de ani, cunoaşterea a fost împovărată de o conştiinţă încărcată şi că în viaţa celor mai elevate spirite trebuie să fi existat mult dispreţ de sine şi multă mizerie tăinuită.

297

A putea să contrazici — Oricine ştie astăzi că a putea suporta o contrazicere este semn de înaltă cultură. Unii ştiu chiar că omul superior îşi doreşte şi stârneşte contrazicerea pentru a primi o îndrumare asupra propriei nedreptăţi care pînă atunci îi era necunoscută. Dar a *putea* contrazice simţămîntul conştiinţei *împă-cate* atins prin duşmănirea a ceea ce este obişnuit, tradiţional, sfinţit — înseamnă mai mult decît celelalte două şi reprezintă adevărata măreţie, noutate, surpriză a culturii noastre, pasul paşilor spiritului eliberat; oare cine ştie asta?

298

Suspin. — Am prins această idee din zbor cînd eram pe drum şi am folosit repede primele cuvinte care mi-au venit, pentru a o fixa, înainte de a-şi lua din nou zborul. Acum mi-a murit, din

vina acestor cuvinte seci, şi stă agăţată în ele, bălăbănindu-se - iar eu, privind-o, abia dacă mai ştiu cum de-am putut avea asemenea noroc, atunci cînd am prins acea pasăre.

299

Ce trebuie să învăţăm de la artişti. — Ce mijloace ne stau la îndemînă pentru a ne face lucrurile frumoase, atrăgătoare, dorite, atunci cînd nu sînt aşa? - şi eu cred că ele în sine nu sînt niciodată aşa! Aici am avea ceva de învăţat de la medici, de pildă cînd subţiază amăreala sau adaugă vin şi zahăr în mixtură; — dar încă şi mai mult de la artişti, care caută de fapt neîncetat să facă asemenea invenţii şi artificii. A te îndepărta de lucruri pînă cînd mult din ele dispare şi a adăuga apoi tu însuţi mult *pentru a le mai putea vedea* — sau a le vedea pe după colţ şl ca într-un decupaj, ori a le aşeza astfel încît să se acopere în parte şi să nu mai permită decît o privire de perspectivă, a le privi printr-o sticlă colorată ori în lumina amurgului, sau a le da o suprafaţă şl un înveliş care nu este în întregime transparent — toate acestea ar trebui să le învăţăm de la artişti şi în rest să fim mai înţelepţi decît ei. Căci îndeobşte această putere subtilă încetează la ei acolo unde încetează arta şi începe viaţa, pe cînd *noi* vrem să fim poeţii vieţii noastre, în primul rînd în lucrurile cele mal mici şi banale!

300

Preludiile ştiinţei. — Credeţi oare că ştiinţele ar fi apărut şi ar fi crescut mari, dacă magicienii, alchimiştii, astrologii şi vrăjitoarele n-ar fi alergat în fruntea lor drept înaintaşi, drept aceia care prin preziceri şi amăgiri trebuiau mai întîi să trezească setea, foamea şi plăcerea gustului pentru puteri

ascunse şi interzise? Că a trebuit să fie *prezis* infinit mai mult decît s-ar putea împlini vreodată, pentru ca ceva să se împlinească în împărăţia cunoaşterii? Poate că tot astfel cum ne apar *nouă* aici preludiile şi primele exerciţii ale ştiinţei, care nu au fost *niciodată* executate şi receptate ca atare, îi va apare şi vreunei epoci îndepărtate întreaga *religie,* anume ca exerciţiu şi preludiu; poate că va fi fost mijlocul ciudat prin care odată şi odată unii dintre oameni să se poată bucura de întreaga suficienţă de sine a unui Dumnezeu şi de toată puterea sa de mîntulre de sine. Şl ne putem întreba dacă într-adevăr, fără acea şcoală şi preistorie religioasă, omul ar fi învăţat să simtă foamea şi setea de *sine,* să se sature şi să se umple de *el însuşi.* Trebuia oare ca Prometeu să *creadă* mai întîi că *ajurat* lumina şi să pătimească pentru aceasta, spre a descoperi la sfîrşit că el a creat lumina, în *dorinţa lui de lumină,* şi că nu numai omul ci şi *zeul* a fost opera mîlnilor *sale* şi argilă în palma sa? Toate doar plăsmuiri ale plăsmuitorului? — ca şl amăgirea, furtul, Caucazul, vulturul şi întreaga tragedie prometeică a tuturor celor ce caută cunoaşterea?

301

Amăgirea contemplativilor. — Oamenii superiori se deosebesc de cei inferiori prin faptul că văd şi aud infinit mal multe, că văd şi aud *gîndind* şi tocmai acest lucru îl deosebeşte pe om de animal şi animalele superioare de cele Inferioare. Lumea este din ce în ce mai plină pentru acela care se ridică pe scara umanităţii; îi sînt aruncate din ce în ce mai multe undiţe ale interesului, mulţimea atracţiilor sale este într-o neîncetată creştere şl de asemenea mulţimea feluritelor sale plăceri şi

neplăceri — omul superior devine în acelaşi timp mai fericit şl mal nefericit. Dar veşnicul său însoţitor rămîne *amăgirea,* se crede aşezat ca *spectator şi auditor* în faţa marelui spectacol şi concert care este viaţa; el îşi numeşte firea *contemplativă,* nebăgînd de seamă că el însuşi este adevăratul poet şi creator al vieţii — că se deosebeşte desigur foarte mult de *actorul* acestei drame, aşa-zisul om de acţiune, dar şl mai mult de un simplu privitor şi invitat care stă *în faţa* scenei. Lui, ca poet, îi este bineînţeles proprie *vis contemplativa* şi privirea retrospectivă asupra operei sale, dar în acelaşi timp şi în primul rind *vis creativa,* care îi *lipseşte* omului de acţiune, oiice-ar spune aparenţele şi credinţa celor mulţi. Noi, cel care simţim gîndind, sîntem acela care *înfăptuiesc* într-adevăr şi neîncetat ceva ce încă nu există — o întreagă lume în veşnică îmbogăţire de aprecieri, culori, însemnătăţi, perspective, trepte de valori, de afirmări şi negări. Acest poem inventat de noi este mereu învăţat, repetat, transpus în realitate, chiar în viaţa zilnică, de către oamenii aşa-zişi practici (actorii noştri de care am amintit). Ceea ce are *valoare* în lumea de astăzi nu este valoros în sine, după natura sa — natura este întotdeauna lipsită de valoare — ci acelui lucru i s-a dat, i s-a dăruit cîndva o valoare şi *noi* am fost aceşti dătători şl dăruitori! Numai noi am fost cel ce au creat lumea *care-l interesează pe oml* Dar tocmai această ştiinţă ne lipseşte şi dacă o prindem vreodată pentru o clipă din zbor, o uităm în cea următoare, nesocotim puterea noastră cea mai mare şi ne subapreciem pe noi, contemplativii — nu sîntem *nici atSt de mîndru nici atît de fericiţi* cum am putea fi.

Primejdia celui mai fericit. — Să ai simţuri rafinate şi un gust fin; să fii învăţat cu părţile alese, cele mai bune ale spiritului, precum cu o hrană potrivită şi obişnuită; să te bucuri de o fire tare, semeaţă, cutezătoare; să treci prin viaţă cu privirea liniştită şi pasul sigur, pregătit oricînd pentru ce e mai rău ca pentru o sărbătoare, ars de dorinţa de lumi şi mări, de oameni şi zei încă nedescoperiţi; să asculţi orice cînt voios, ca şi cum acolo bărbaţi viteji, soldaţi şi marinari îşi dăruiesc o scurtă odihnă şi bucurie, iar în adînca mulţumire a clipei sînt copleşiţi de lacrimi şi de întreaga melancolie nobilă a celui fericit — cine nu ar dori ca toate acestea săi aparţină *lui,* să fie starea lui! A fost *fericirea lui Homer!* Starea aceluia care le-a inventat grecilor zeii — ba nu, care şi-a inventat lui însuşi zeii *săi!* Dar să nu ne-o ascundem; cu această fericire a lui Homer în suflet eşti şi făptura cea mai supusă suferinţei de sub soare! Şi numai cu preţul acesta poţi cumpăra cea mai preţioasă scoică pe care valurile existenţei au aruncat-o pînă acum la mal! Ca proprietar al ei devii din ce în ce mai sensibil la durere şi la urmă prea sensibil — o mică descurajare, un mic dezgust au fost destul pentru a-i curma la sfirşit lui Homer bucuria de a trăi. Nu ştiuse să dezlege o măruntă ghicitoare prostească pe care i-o puseseră nişte tineri pescari! Da, ghicitorile mici sînt primejdia celor mai fericiţi!

303

Doi fericiţi. — într-adevăr, omul acesta, în pofida tinereţii sale, se pricepe la *improvizarea vieţii,* uluind chiar şi pe cel mai fin observator, căci pare a nu face nici o greşeală, cu toate că joacă fără încetare jocurile cele mai riscante. îţi aminteşte de

acei maeştri improvizatori ai artei muzicale, cărora şi ascultătorul le-ar atribui o divină *infailibilitate* a mîinii, cu toate că nimeresc ici şi colo alături, cum nimereşte alături orice muritor. Dar sînt exersaţi şi Inventivi, gata în orice clipă să încadreze sunetul întâmplător spre care 1-a condus o alunecare a degetului, un capriciu, în ţesătura tematică, dînd întîmplării un sens frumos şi un suflet. Iată un cu totul altfel de om: acestuia îi lese de fapt pe dos tot ceea ce face şi plănuieşte. Ceea ce i-a stat uneori la Inimă, 1-a dus de cîteva ori în pragul prăpastie! şi foarte aproape de plelre; şi dacă totuşi a scăpat, nu a fost desigur doar cu un „ochi învineţit". Credeţi că este nefericit din pricina asta? S-a hotărît demult să nu-şi mai ia prea în serios propriile dorinţe şi plănuiri. „Dacă asta nu-mi Izbuteşte, îşi spune el, poate că-mi izbuteşte cealaltă, şl în general, nici nu ştiu dacă nu trebuie să-i fiu mai recunoscător insuccesului meu decît vreunei reuşite. Sînt eu făcut să fiu îndărătnic şi să port coarnele taurului? Ceea ce reprezintă pentru *mine* valoarea şl rezultatul vieţii se află altundeva; mîndria ca şi nenorocirea mea se găsesc în altă parte. Ştiu mai multe despre viaţă pentru că am fost atît de des pe punctul de a o pierde — şi tocmai de aceea *am* mal mult de la viaţă decît voi toţi!"

304

înfăptuind, lăsăm. — De fapt îmi sînt nesuferite toate moralele care spun: „Nu face asta! Renunţă! Depă-şeşte-te!" — dar sînt adeptul acelor morale care mă împing să fac ceva şi să-1 fac iar, de dimineaţă pînă seara, şi noaptea să visez şi să nu mă gîndesc la nimic altceva decît să fac *bine* acest lucru, atît de bine cît sînt *eu* singur în stare să-1 fac! De cel care trăieşte aşa

se desprind neîncetat, una după alta, toate cîte nu fac parte dintr-o astfel de viaţă; omul acela vede, fără ură şi dezgust, cum astăzi lucrul acesta şi mîine celălalt îşi iau rămas bun de la el, asemenea frunzelor îngălbenite pe care orice adiere le răpeşte copacului — sau nici nu vede că se despart de el, într-atît de sever 1 se îndreaptă privirea spre ţelul său şi în general înainte, nu într-o parte, înapoi sau în jos. „Faptele noastre trebuie să hotărască ce lăsăm; înfăptuind, lăsăm" — aşa îmi place mie, aşa sună *al meu placitum.* Dar eu nu vreau să tind cu ochii deschişi spre sărăcirea mea, nu-mi plac virtuţile negative — virtuţi a căror esenţă este negarea şi renunţarea însăşi.

305

Stăpînirea de sine. — Acei profesori de morală îi poruncesc omului în primul rînd şl mai presus de orice să se ia în propria stăpînire, îl îmbolnăvesc în felul acesta de o boală ciudată, anume o neîncetată iritare faţă de toate impulsurile şi înclinările fireşti şi oarecum un soi de mîncărime. De-acum încolo, orice l-ar împinge, l-ar trage, l-ar ademeni sau stîrni, dinlăuntru sau din afară — acestui Iritabil i se va părea mereu că stăpînirea sa de sine se află în primejdie; el nu se mai poate încrede nici unui instinct, nici unei bătăi libere din aripi, ci stă tot timpul în poziţie de apărare, înarmat împotriva lui însuşi, cu privirea ageră şi bănuitoare, paznic veşnic al cetăţii sale în care s-a întruchipat. Da, aşa poate fi *mare!* Dar cît de nesuferit a devenit pentru ceilalaţi, cît de greu îi este lui însuşi, cît de sărăcit şi de îndepărtat este de cele mai frumoase trăiri ale sufletului! Ca şi de orice alte învăţăminte! Căci trebuie să te poţi pierde pentru un timp, dacă vrei să înveţi cîte ceva de la ceea ce nu eşti tu însuţi.

306

Stoici şi epicurieni. - Epicurianul îşi alege situaţiile, persoane, ba chiar şi evenimentele care se potrivesc structurii sale Intelectuale deosebit de Iritabile şi renunţă la rest — adică la cea mal mare parte a lucrurilor — deoarece ar fi o hrană prea dură şi grea pentru el. Dimpotrivă, stoicul se exersează în a înghiţi pietre şl viermi, cioburi de sticlă şi scorpioni, fără a-i fi scîr-bă; stomacul său trebuie să sfîrşească prin a nu-i mal păsa de ceea ce întîmplarea vieţii aruncă în el. Stoicul aminteşte de acea sectă arabă Assaua care se întîlneşte în Algeria şi asemenea acelor insensibili, îi face plăcere să aibă un public invitat la spectacolul insensibilităţii sale, public de care epicurianul se lipseşte bucuros — el doar îşi are „grădina" sa! Pentru oamenii cu care soarta improvizează, pentru aceia care trăiesc vremuri cumplite şi depind de oameni repeziţi şi schimbători, stoicismul este poate foarte indicat. Dar cel ce *prevede* într-o oarecare măsură că soarta îi permite să-şi toarcă *un Jir lung,* ar face bine să trăiască epicureic; toţi oamenii muncii spirituale au făcut-o pînă acum! Pentru ei ar fi pierderea pierderilor să se lipsească de fina lor iritabilitate, primind în schimb în dar asprul înveliş stoic cu ţepi de arici.

307

în favoarea criticii. — Astăzi îţi apare drept greşeală ceva ce ai îndrăgit odinioară ca adevăr sau probabilitate; o împingi departe de tine şi-ţi închipui că în felul acesta raţiunea ta a cîştigat o victorie. Dar poate că greşeala aceea de atunci, de pe vremea cînd erai încă altul — eşti întotdeauna altul — îţi era la fel de necesară ca toate „adevărurile" tale de astăzi, ca un soi

de înveliş careţi ascundea şi învăluia multe pe care nu trebuia să le vezi încă. Noua ta viaţă, şi nu raţiunea ta, ţi-a ucis acea părere — *nu mai ai nevoie de ea* şi acum se prăbuşeşte în ea însăşi, iar dinlăuntrul ei se strecoară necugetarea, tîrîndu-se ca un vierme spre lumină. Atunci cînd criticăm nu este vorba despre ceva arbitrar şi impersonal ci este, cel puţin foarte adesea, o dovadă că în noi sălăşluiesc forţe vii, roditoare, care îndepărtează un înveliş. Negăm şi trebuie să negăm, pentru că ceva în noi *vrea* să trăiască şi să se afirme, ceva ce poate nu cunoaştem, nu vedem încă! — Toate acestea în favoarea criticii.

308

Istoria fiecărei zile. — Ce constituie pentru tine istoria fiecărei zile? Priveşte-ţi obiceiurile din care se încheagă: sînt ele rodul nenumăratelor mici laşităţi şi lenevii sau cel al vitejiei tale, al raţiunii tale inventive? Oricît sînt de deosebite aceste două cazuri, ar fi posibil ca oamenii să te acopere cu aceleaşi laude şi tu să le aduci într-adevăr oricum aceleaşi foloase. Dar lauda şi folosul şi respectabilitatea îi pot fi de-ajuns aceluia care îşi doreşte numai o conştiinţă împăcată — nu şi ţie, scormonitorule care cunoşti *ştiinţa conştiinţei]*

309

Dintr-a şaptea singurătate. — într-o zi drumeţul trîn-ti o uşă în urma sa, se opri şi plînse. Apoi spuse: „Avîntul acesta spre adevăr, realitate, nonaparenţă, conştiinţă! Ce ciudă mi-e pe el! De ce mă urmăreşte tocmai pe *mine* hăitaşul acesta întunecat şi pătimaş? Aş vrea să mă odihnesc, dar nu mă lasă. Cîte nu mă ademenesc la zăbovit! Grădini ale Semiramidei există pretutindeni pentru mine — de aici mereu înnoitele smulgeri şi

noi amărăciuni ale inimii! Trebuie să-mi ridic mai departe piciorul, acest picior ostenit şi rănit şi pentru că trebuie s-o fac, arunc adesea o privire în-crîncenată înapoi, spre cel mai frumos lucru care nu m-a putut opri — *pentru că* nu m-a putut opri!"

310

Voinţă şi val. — Cît de lacom se apropie acest val, ca şi cum ar trebui să atingă ceva! Cu ce grabă înspăimântătoare pătrunde pînă în cele mai tăinuite colţuri ale rîpei stîncoase! Pare că vrea să întreacă pe cineva, pare că acolo este ascuns ceva de preţ, de foarte mare preţ. Şi acum se întoarce, puţin mai încet dar încă alb tot de agitaţie — e oare dezamăgit? A găsit ce căuta? Se preface că e dezamăgit? Dar se şi apropie alt val, mai lacom, mal sălbatic decît primul şi sufletul său pare de asemenea plin de taine şi de pofta săpării după comori. Aşa trăiesc valurile — aşa trăim noi, cel care vrem! — nu spun mai mult. — Aşa? Vă îndoiţi de mine? Vă mîniaţl pe mine, monştri frumoşi? Vă temeţi că vă trădez întreaga taină? Ei bine! Mîniaţi-vă, ridicaţl-vă trupurile verzi şl primejdioase cît de sus puteţi, clădiţi un zid între mine şi soare — aşa ca acum! într-adevăr, n-a mal rămas nimic din lume decît un amurg verzui şl fulgere verzi. Faceţi ce vreţi, trufaşelor, urlaţi de plăcere şi răutate sau scufundaţi-vă din nou, răs-turnaţi-vă smaraldele în adîncurl, aruncaţi pe deasupra nesfîrşltele voastre coame albe de spumă şi stropi — totul îmi este binevenit căci totul vă stă atît de bine şi vă sînt recunoscător pentru tot — cum să vă trădez? Căci — ascultaţi bine! — vă cunosc pe voi şi taina voastră, vă cunosc stirpea! Voi şi eu sîntem de-aceeaşi stirpe! Doar avem, voi şi eu, aceeaşi taină!

311

Lumină refractată. — Nu sîntem întotdeauna viteji şi cînd obosim se întîmplă uneori ca unul dintre noi să se vaite cam aşa: „E atît de greu să îndurerezi oamenii

— oh, de ce e nevoie de asta! Ce ne foloseşte să trăim ascunşi, dacă nu vrem să păstrăm pentru noi ceea ce stîrneşte supărare? Nu ar fi mai potrivit să trăieşti în mijlocul mulţimii şi să cauţi a îndrepta faţă de fiecare în parte ceea ce urmează să păcătuieşti, trebuie să pă-cătuieştl, faţă de toţi? Să fii nebun cu nebunii, înfumurat cu înfumuraţii, visător cu visătorii? Nu ar fi oare drept, la o asemenea abatere trufaşă în toate? Cînd îmi ajung la ureche răutăţile altora despre mine, nu este oare primul meu simţămînt cel al unei satisfacţii? Aşa e drept — îmi pare că le spun — mă potrivesc atît de puţin cu voi şi am atîta adevăr de partea mea! Oricum, faceţi-vă o zi bună pe socoteala mea, ori de cîte ori puteţi! Iată-mi lipsurile şl greşelile, iată-ml nebunia, lipsa mea de gust, zăpăceala mea, lacrimile mele, vanitatea mea, ascunzişul meu de bufniţă, contradicţiile mele! Aveţi de ce rîde! Rîdeţi, aşadar, şi bucuraţi-vă! Nu mă supăr pe legea şi firea lucrurilor care vor ca lipsurile şi greşelile să bucure! Desigur, au existat odată şi vremuri «mal frumoase» cînd, cu flecare idee oarecum nouă, te puteai simţi atît de *indispensabil* încît să ieşi cu ea în stradă, strigînd oricui: «Iată, împărăţia cerurilor s-a apropiat!» — Nu mi-aş simţi lipsa dacă aş lipsi. Nimeni nu este indispensabil!" — Dar, cum spuneam, nu gîndim aşa cînd sîntem viteji, nu ne gîndim la *aceste lucruri.*

312

Clinele meu. — I-am pus durerii mele un nume, îi spun „cîine" —

este la fel de credincioasă şi neruşinată, la fel de distractivă, la fel de înţeleaptă ca orice alt cîine — şi pot să mă răstesc la ea şi să-mi vărs tot focul pe ea, aşa cum fac alţii cu cîinii, servitorii şi nevestele lor.

313

Nici o imagine de martir. — Vreau să fac asemenea lui Rafael şi să nu mai pictez nici-o imagine de martir. Există destule lucruri măreţe, pentru a nu căuta măreţia acolo unde ea se înfrăţeşte cu cruzimea; şi apoi, mîndria mea n-ar avea nici o mulţumire dacă aş vrea să fac din mine un sublim ajutor de călău.

314

Noi animale domestice. — Vreau să-mi am leul şi vulturul meu în preajmă, pentru a şti oricînd, prin semn şi prevestiri, cît de mare sau mică îmi este puterea. Trebuie să privesc astăzi în jos spre ei cu teamă? Şi va veni oare din nou ziua în care îşi vor ridica privirea spre mine, temători?

315

Despre ultimul ceas. — Primejdia mea sînt furtunile; voi avea oare şi eu furtuna mea în care să pier, aşa cum a pierit Oliver Cromwell în furtuna sa? Sau mă voi stinge asemenea unei flăcări care nu aşteaptă să fie stinsă de vînt, ci care a ostenit şi s-a săturat de ea însăşi — o flacără mistuită? Sau la sfîrşit voi sufla eu însumi spre a mă stinge, pentru a *nu mă mistui?*

316

Oameni profeţi. — Voi nu înţelegeţi că profeţii sînt oameni care suferă adînc; voi credeţi numai că le-a fost dat un „dar" frumos pe care var place să-1 aveţi voi înşivă — dar vreau să mă exprim printr-o pildă. Cît trebuie să sufere animalele din cauza

electricităţii din aer şi din nori! Vedem că unele specii sînt capabile de profeţie în privinţa vremii, de pildă maimuţele (ceea ce se poate observa bine chiar şi în Europa, şi nu numai în menajerii — anume la Gibraltar). Dar nu ne gîndim că lor *durerile* le sînt profeţii! Dacă un curent puternic de electricitate pozitivă se transformă brusc în electricitate negativă, sub influenţa unui nor ce se apropie, animalele acestea se poartă ca şi cînd s-ar apropia un duşman, organizînduse pentru apărare sau pentru fugă; de obicei se ascund — ele nu înţeleg vremea rea ca vreme, ci ca un duşman a cărui mînă o *simt* încă de pe acum!

317

Retrospectivă. — Sîntem arareori conştienţi de patetismul ca atare al fiecărei perioade de viaţă, atîta timp cît ne aflăm în ea, — ne închipuim mereu că ar fi singura stare de-acum posibilă şi logică, de fapt etos nu patos — pentru a gîndi şi a deosebi ca grecii. Cîteva sunete muzicale mi-au readus azi în memorie o iarnă, o casă şi o viaţă în deplină sihăstrie, şi în acelaşi timp simţămîntul care mă stăpînea atunci: credeam că aş putea continua să trăiesc veşnic aşa. Dar acum îmi dau seama că era întrutotul patos şi patimă, ceva comparabil acestei melodii dureros-curajoase şi consolatoare — nu poţi avea asemenea simţăminte de-a lungul anilor, ba chiar al veşniciilor, ai deveni prea „ceresc" pentru planeta asta.

318

înţelepciunea în durere. — în durere există la fel de multă înţelepciune ca şi în plăcere; durerea, aidoma plăcerii, face parte din forţele de prim rang pentru *conservarea speciei.* Dacă

nu ar fi aşa, atunci ea ar fi pierit de mult; faptul că doare nu este un argument împotriva ei, este esenţa ei. în durere eu aud porunca strigată de căpitanul vasului: „strîngeţi pînzele!" Curajosul corăbier „om" trebuie să fi învăţat a mînui pînzele în mii de feluri, altminteri s-ar sfirşi prea repede cu el şi oceanul l-ar sorbi prea curind. Trebuie să ştim să trăim şi cu energia micşorată; de îndată ce durerea trage semnalul ei de alarmă, a sosit vremea de a micşora energia — se apropie o mare primejdie, o furtună, şi am face bine să ne „umflam pînzele" cît mai puţin cu putinţă. Este adevărat că există şi oameni care, la apropierea marii dureri, aud tocmai porunca opusă şi nu arată niciclnd mai mîndri, mai războinici şi mai fericiţi ca atunci cînd se pregăteşte furtuna, durerea însăşi le dăruieşte clipele cele mai înălţătoare! Aceştia sînt oamenii eroici, marii *aducători de durere* omenirii, acei puţini sau rari care au nevoie de aceeaşi apologie ca durerea în general — cu adevărat ea nu trebuie să le fie refuzată! Sînt forţe păstrătoare şi propulsoare de prim rang ale speciei, chiar de-ar fi şi numai pentru că se împotrivesc simţămîntului de tihnă şi nu-şi ascund dezgustul pentru acest soi de fericire.

319

Interpreţi ai trăirilor noastre. — Tuturor întemeietorilor de religii şi celor de o seamă cu ei le-a fost străin un anumit fel de cinste, nu au făcut niciodată din trăirile lor o problemă de conştiinţă a cunoaşterii. „Ce mi sa întîmplat de fapt? Ce se petrecea atunci în mine şi în jurul meu? Oare judecata mea era destul de limpede? Voinţa mea era oare îndreptată împotriva tuturor înşelăciunilor simţurilor şi vitează în apărarea de fantasme?" —

nici unul dintre ei n-a întrebat aşa ceva şi tot aşa nu întreabă nici acum dragii de religioşi; sînt mai degrabă însetaţi de lucruri *potrivnice raţiunii* şi nu vor să se ostenească prea mult pentru aşi potoli această sete - atunci li se întîmplă „minuni" şi „renaşteri" şi aud glasul îngeraşilor! Dar noi, noi ceilalţi, însetaţii de raţiune, vrem să ne privim în faţă trăirile, la fel de sever ca pe o experienţă ştiinţifică, ceas de ceas, zi de zi! Vrem să fim noi înşine experienţele şi cobaii noştri!

320

La o revedere. — A: Te înţeleg bine? Cauţi? Unde se află, în mijlocul lumii reale de astăzi, ungherul tău, steaua *ta?* Unde te poţi aşeza la soare aşa încît să ai şi tu un prisos de bine şi existenţa ta să se justifice? Fiecare să-şi vadă de sine — pari a-mi răspunde — şi să-şi scoată din minte colectivitatea, grija pentru celălalt, societatea! B: Nu sînt căutător, eu vreau mai mult. Vreau să creez pentru mine un soare propriu.

321

Precauţie nouă. — Să nu ne mai gîndim atîta la pedepse, mustrări şi îndreptări. Pe unul singur îl vom schimba rar şi dacă am izbuti, poate că pe nebăgate de seamă s-a mai izbutit ceva: *noi* neam schimbat prin el! Să căutăm mai curînd ca propria noastră influenţă *asupra a tot ce va veni* să contrabalanseze influenţa lor şi s-o întreacă! Să ne luptăm în bătălie directă! — şi asta este de fapt orice mustrare, pedeapsă ori voinţă de îndreptare. Ci să ne ridicăm noi înşine cu atît mai sus! Să dăm pildei noastre culori tot mai strălucitoare! Să-1 întunecăm pe celălalt prin lumina noastră! Nu! Nu vrem să devenim noi înşine mai *întunecaţi* din pricina lui, asemenea tuturor nemulţumiţilor

şi pedepsitorilor. Să ne dăm mai bine la o parte! Să privim altundeva!

322

Parabolă. — Acei gînditori în mintea cărora toate stelele urmează traiectorii ciclice nu sînt cei mai profunzi; cel ce priveşte înlăuntrul său ca într-un uriaş Univers şi poartă în el Căi lactee, ştie şi cît de neregulate sînt toate aceste căi — ele duc pînă în haosul şi labirintul existenţei.

323

Norocul în soartă. — Soarta ne acordă cea mai mare distincţie atunci cînd ne-a lăsat să luptăm o vreme de partea duşmanilor noştri. în felul acesta sîntem *predestinaţi* unei mari victorii.

324

In media vita. — Nu! Viaţa nu m-a decepţionat! De la an la an o simt mai degrabă încă mai bogată, mai de dorit şi mai misterioasă, începînd cu ziua aceea în care m-a copleşit marele eliberator, acel gînd că viaţa ar putea fi o experienţă a celui ce caută cunoaşterea — şi nu o datorie, un destin, o înşelătorie! Iar cunoaşterea însăşi poate fi altceva pentru altul, de pildă o canapea sau calea spre o canapea, o conversaţie ori o trîndăveală — pentru mine ea este o lume a primejdiilor şi biruinţelor, în care simţămintele eroice îşi au locurile lor de dans şi de întîlnire. *„Viaţa este un mijloc al cunoaşterii*", — cu acest principiu în suflet poţi nu numai să trăieşti vitejeşte, ci chiar *să trăieşti voios şi să rîzi voios!* Şi cine s-ar pricepe să rîdă şi să trăiască bine, dacă nu s-ar pricepe mai întîi bine la război şi biruinţă?

325

Ceea ce face parte din măreţie. — Oare cine va înfăptui ceva măreţ, dacă nu simte în el puterea şi voinţa de a *pricinui* şi mari dureri? A şti să suferi este lucrul cel mai neînsemnat, aici slabele femei chiar şi sclavii, ajung adesea la măiestrie. Dar a nu pieri de nesiguranţă şi mizerie interioară atunci cînd pricinuieşti o mare durere şi auzi ţipătul acelei dureri — acesta este un fapt grandios, acesta ţine de măreţie.

326

Medicii sufletului şi durerea. — Toţi moralizatorii, ca şi toţi teologii, au în comun o necuviinţă: încearcă să-i convingă pe oameni că starea lor este foarte gravă şi că au nevoie de un ultim tratament dur şi radical. Şi pentru că oamenii şi-au aplecat cu toţii prea sîrguin-clos urechea la aceşti învăţători vreme de sute de ani, ceva din acea superstiţie, cum că* le-ar merge foarte rău, a sfîrşit prin a li se strecura cu adevărat în suflet, astfel încît astăzi sînt uneori foarte bucuroşi să ofteze, să nu-i mai găsească vieţii nici un rost şi să-şi întristeze laolaltă chipurile, ca şi cum totul ar fi mult prea greu de *suportat.* în realitate sînt nespus de siguri pe viaţa lor şi îndrăgostiţi de ea, dar plini de nemaipomenite viclenii şi subtilităţi pentru a frînge neplăcerile şi ai scoate ţeapă durerii şi nefericirii. Mi se pare că se *exagerează* întotdeauna cfnd se vorbeşte despre durere şi nefericire, ca şi cum să exagerezi aici ar fi un lucru de bună creştere, dar se trece înadins peste faptul că împotriva durerii există o sumedenie de remedii, ca anesteziile sau goana înfierbîntată a gîndurilor, o poziţie liniştită ori amintiri plăcute şi neplăcute, intenţii, speranţe şi multe feluri de mîndrie şi compasiune, care au aproape efectul unor *anaesthesicis,* în

timp ce la durerile cele mai cumplite leşinurile apar de la sine. Ne pricepem foarte bine să picurăm dulceaţă pe amărăciunile noastre, mai ales pe amărăciunile sufletului, găsim ajutor în vitejia şi superioritatea noastră, ca şi în delirurile mai nobile ale supunerii şi resemnării. O pierdere rămîne pierdere doar vreme de un ceas, într-un fel sau altul, o dată cu ea ne-a căzut şi un dar din cer — o nouă putere, de pildă, sau chiar de-ar fi şi numai un nou prilej de a ne dovedi puterea. Cîte n-au înşirat moralizatorii despre „mizeria" lăuntrică a celor răi! Cîte *minciuni* nu ne-au spus despre nenorocirea oamenilor pătimaşi! — da, minciuna este aici cuvîntul cel mai potrivit; cunoşteau foarte bine nespusa fericire a acestui fel de oameni, dar au tăcut precum morţii pentru că era o contestare a teoriei lor, după care orice fericire se naşte abia o dată cu distrugerea patimii şi cu amuţirea voinţei! Şi în sfîrşit, în ceea ce priveşte reţeta tuturor acestor medici ai sufletului şi reclama lor pentru un tratament sever şi radical, ne este permis sâ intrebăm: această viaţă a noastră este oare într-adevăr atît de dureroasă şi de supărătoare pentru a o schimba avantajos cu un mod de viaţă stoic şi cu o împietrire? Nu ne simţim *atît de rău* încît să trebuiască să ne simţim rău de o manieră stoică!

327

A *lua în serios.* — Intelectul este la cei mai mulţi o maşinărie greoaie, întunecată şi huruitoare, greu de pornit; ei zic *„a lua în serios*" cînd vor să lucreze şi să gîndească adînc cu această maşinărie — vai, cît de obositor trebuie să le fie să gîndească adînc! Drăgălaşa bestie-om îşi pierde, se pare, întotdeauna buna dispoziţie cînd gîndeşte adînc; devine „serioasă"! Or,

„acolo unde sînt rîsete şi voioşie, gîndirea nu mai valorează nimic" — aşa sună prejudecata acestei bestii serioase împotriva oricărei „ştiinţe voioase". Ei bine! Să dovedim că este o prejudecată!

328

A dăuna prostiei — Credinţa predicată cu atîta înverşunare şi convingere despre caracterul condamnabil al egoismului i-a dăunat cu siguranţă acestuia în general (în favoarea *instinctelor de turmă!,* cum o voi mai repeta de sute de ori), mai ales prin faptul că i-a răpit conştiinţa împăcată, chemînd la a căuta în egoism adevăratul *izvor al tuturor relelor.* „Egoismul tău este nenorocirea vieţii tale" — aşa a răsunat predica timp de mii de ani; i-a dăunat egoismului, cum am mai spus, luîndu-i mult din spirit, mult din voioşie, din inventivitate şi frumuseţe, a prostit, a sluţit şi a otrăvit egoismul! Antichitatea filozofică susţinea, dimpotrivă, o altă sursă principală a nenorocirii; de la So-crate, gînditorii nu osteneau să predice: „lipsa voastră de gîndire şi prostia voastră, vieţuirea voastră după canoane, supunerea voastră faţă de părerea vecinului, iată pricinile pentru care ajungeţi atît de rar la fericire - noi gînditorii sîntem cei mai fericiţi, fiind gînditori". Să nu hotărîm aici dacă această predică împotriva prostiei are temeiuri mai bune în favoarea ei decît acea predică împotriva egoismului; sigur este însă că i-a răpit prostiei conştiinţa împăcată — aceşti filozofi i-au *dăunat prostiei}*

329

Tihnă şi trîndăvie. — Există o sălbăticie amerindi-ană, specifică sîngelui amerindlan, în felul în care năzuiesc americanii după

aur, iar febrilitatea lor în munca — adevăratul viciu al Lumii noi — începe deja să agite, prin contaminare, bătrîna Europă, răspîndind aici o lipsă de spirit cu totul ciudată. Am ajuns să ne ruşinăm de odihnă iar meditaţia îndelungată aproape că ne provoacă remuşcări. Gîndim cu ceasul în mînă, tot aşa cum prinzim cu privirea scufundată în ziarul bursei, trăim ca unul care se teme neîncetat că „iar putea scăpa ceva". „Mai bine faci orice, decît nimic" — şi acest principiu este funia cu care se face de petrecanie oricărei culturi, oricărui gust mai rafinat. Şi după cum toate formele se prăpădesc vădit din pricina acestei goane a celor ce muncesc, la fel piere şi sim-ţămîntul pentru forma însăşi, ochiul şi urechea pentru armonia mişcărilor. Dovada se găseşte în *limpezimea grosolană* cerută astăzi pretutindeni, în toate situaţiile în care omul vrea să fie pentru o dată cinstit cu oamenii, în relaţiile cu străinii, femeile, rudele, copiii, profesorii, elevii, conducătorii şi prinţii — nu mai avem timp şi putere pentru ceremonie, pentru politeţea cu ocolişuri, pentru *asprit* al conversaţiei şi în general pentru *otium.* Fiindcă viaţa, în goana după cîştig, ne sileşte să ne cheltuim întruna spiritul pînă la vlăguire, într-o neîncetată prefăcătorie de sine sau înşelare sau preîntîmplnare, adevărata virtute este astăzi să faci ceva într-un timp mai scurt decît un altul. în felul acesta există doar rar ceasuri ale onestităţii *permise,* dar atunci eşti obosit şi ai vrea nu numai „să te laşi în voie" ci şi să te *tolăneşti,* întinzîndu-te greoi în lung şi-n lat. Tot conform acestei tendinţe ne scriem astăzi *scrisorile,* al căror stil şi spirit vor rămîne întotdeauna adevăratul „semn al timpului". Dacă societatea şi artele mai fac încă plăcere, ea este asemănătoare plăcerii pe care şi-o

pregătesc sclavii istoviţi de muncă. Jalnică această modestie a „bucuriei" la cultivaţii şi necultivaţii noştri! Jalnică această suspectare crescîndă a oricărei bucurii! *Munca* are din ce în ce mai mult conştiinţa împăcată de partea ei; înclinaţia spre voioşie se intitulează de-acum „nevoia de restabilire" şi începe să se ruşineze de ea însăşi. „Datorăm acest lucru sănătăţii noastre" — aşa se spune cînd eşti surprins într-o excursie la ţară. Ba s-ar putea chiar ajunge at.it de departe încît să nu mai cedezi unei înclinaţii spre *vita contemplativa* (adică spre plimbare însoţit de gînduri şi prieteni) fără dispreţ faţă de tine şi conştiinţa încărcată. — Ei bine! Odinioară era invers, conştiinţa încărcată aparţinea muncii. Un om de condiţie bună îşi *ascundea* munca atunci cînd nevoia îl silea să muncească. Sclavul muncea sub apăsarea simţămîntului că face ceva de dispreţuit — a „face" în sine era ceva demn de dispreţ. „Nobleţea şi onoarea se găsesc numai în *otium* şi *bellum*" — aşa glăsuia prejudecata antică!

330

Aplauze. — Gînditorul nu are nevoie de aprobări şi aplauze, cu condiţia de a fi sigur de aplauzele sale proprii; de acestea însă nu se poate lipsi. Există oare oameni care se pot lipsi de ele şi în general de orice fel de aprobare? Mă îndoiesc; Tacit, care nu este un defăimător al înţelepţilor, spune chiar şi în privinţa celui mai înţelept: *quando etiam sapientibus gloriae cupido novissima exuitur*[1] — ceea ce la el înseamnă: niciodată.

331

Mai bine surd decît asurzit. — Odinioară oamenii căutau să-şi facă un *renume;*[1] astăzi nu mai este destul pentru că piaţa

publică a devenit prea mare — e nevoie de *ţipete.* Urmarea este că şi gîtlejurile zdravene răguşesc ţipînd şi mărfurile cele mai bune sînt oferite la vînzare de voci stinse; fără larmă de piaţă şi răguşeală nu mai există astăzi genii. Pentru gînditor este desigur o epocă grea; el trebuie să înveţe să-şi caute liniştea între două gălăgii şi să facă pe surdul pînă cînd surzeşte cu adevărat. Atîta vreme cît nu a învăţat încă acest lucru, se află bineînţeles în primejdia de a se prăpădi de nerăbdare şi dureri de cap.

- 332

Ceas greu. — Trebuie să fi existat pentru fiecare filozof un ceas greu în care a gîndit: ce importanţă mi se acordă dacă nu-mi sînt crezute şi argumentele greşite? — Şi atunci trecu în zbor pe lîngă el o păsărică batjocoritoare, ciripind: „Ce contezi tu? Ce contezi tu?"

333

Ce înseamnă a cunoaşte? — Non ridere, nan lugere, necque detestări, sed intelligere! — spune Spinoza, atît de simplu şi sublim cum îi este felul. Şi totuşi, ce este la urma urmei acest *intelligere* altceva decît forma în care aceste trei lucruri ne devin dintr-o dată palpabile. Un rezultat al instinctelor diferite şi opuse, anume dorinţa de a lua în deridere, de a se plînge şi de a blestema? înainte ca o cunoaştere să fie posibilă, fiecare dintre aceste instincte trebuie să-şi fi exprimat mai în-tîi părerea sa unilaterală despre acel obiect, acea întâmplare; apoi urmează lupta acestor unilateralităţi, din ea izvorînd uneori o cale de mijloc, o îndreptăţire a fiecăreia din cele trei părţi, un fel de justiţie şi de contract, căci numai în virtutea justiţiei şi a

contractulul se pot afirma în existenţă toate aceste Instincte şl pot avea dreptate împreună. Noi, cărora ne ajung în conştiinţă doar ultimile scene ale împăcării şi socotelile de încheiere ale acestui îndelungat proces, credem prin urmare că *intelligere* ar fi ceva conciliant, drept, bun, ceva fundamental opus instinctelor, pe cînd de fapt este vorba doar de un *anumit comportament al instinctelor între ele.* Gîndirea conştientă a fost considerată foarte multă vreme drept gîndirea în general, abia acum începem să întrevedem adevărul, anume că cea mal mare parte a activităţii noastre spirituale se desfăşoară necunoscută şi nepercepută de noi; cred însă că aceste instincte care se luptă aici unul cu celălalt vor înţelege foarte bine să se facă simţite şi să se rănească *între ele* — acea uriaşă vlăguire sosită pe neaşteptate de care sînt cuprinşi toţi gînditorll şi-ar putea avea obîrşia aici (este vlăguirea de pe cîmpul de luptă). Poate că în şinele nostru luptător există mult eroism ascuns, dar cu siguranţă nimic divin, nimic care se odihneşte veşnic în sine însuşi, cum credea Spinoza. Gîndirea *conştientă,* mal ales cea a filozofului, este cea mai lipsită de putere, de aceea şi relativ cea mal blîndă şi liniştită categorie a gîndirii — iar ca urmare, tocmai filozoful este acela care se poate înşela cel mal uşor în privinţa naturii cunoaşterii.

334

Trebuie să învăţăm să iubim. — Aşa ni se întîmplă cu muzica: mal întîi trebuie să *învăţăm să auzim* în general o temă, o melodie, s-o înţelegem, s-o deosebim, s-o Izolăm şl s-o limităm ca trăire în sine, apoi este nevoie de efort şl bunăvoinţă pentru *a o suporta* în pofida ciudăţeniei sale, pentru a exersa pe ea

răbdarea faţă de forma şi exprimarea el şi indulgenţa faţă de straniul pe care îl conţine; vine în sfîrşlt clipa în care ne-am *obişnuit* cu ea, cînd o aşteptăm, cînd bănuim că ne-ar lipsi dacă ar lipsi — şi ea ne ţine mai departe prinşi în mreaje, cuprinşi de vrajă, mereu, tot mereu, şl nu se opreşte pînă cînd n-am devenit adoratorii el umili şi încîntaţi care nu-şi doresc alt bun pe lume decît pe ea şi iar pe ea. Dar nu numai cu muzica se petrec aşa lucrurile, la fel am *învăţat să iubim* tot ceea ce iubim astăzi. La urmă sîntem întotdeauna răsplătiţi pentru bunăvoinţa noastră, pentru echitatea şi blîn-deţea noastră faţă de ceva străin, prin aceea că lucrul străin îşi aruncă încet vălul, arătîndu-se ca o nouă şi nespusă frumuseţe — este *recunoştinţa* sa pentru ospitalitatea noastră. Chiar şi cel care se iubeşte pe sine însuşi va fi învăţat acest lucru pe aceeaşi cale, căci alta nu există. Şi iubirea trebuie învăţată.

335

Trăiască Jizical — Cîţi oameni se pricep să observe? Şi printre cei puţini care se pricep - cîţi se observă pe ei înşişi? „Fiecare este cel mai îndepărtat pentru sine însuşi" — asta o ştiu toţi scrutătorii de suflete, spre marea lor neplăcere, iar preceptul „cunoaşte-te pe tine însuţi" rostit de un zeu către oameni este aproape o răutate. Dar nimic nu dovedeşte mai mult cît este de deznădăjduită situaţia observării de sine, ca felul în care *aproape oricine* vorbeşte despre esenţa unei acţiuni morale, acest fel grăbit, îndatoritor, convins, locvace, cu privirea sa, cu zîmbetul său, cu rîvna sa amabilă! E ca şl cum ar vrea să-ţi spună: „Dar bine, dragul meu, tocmai *aceasta* este preocuparea mea! Te adresezi cu întrebarea chiar aceluia care are *dreptul* să

răspundă; întâmplător nu sînt în nimic mai ştiutor ca în această privinţă. Deci, cînd omul consideră că aşa este bine, cînd conchide apoi că *de aceea trebuie să se în-tîmple* şi face *acum* ceea ce a recunoscut ca drept şi a considerat ca necesar — atunci esenţa acţiunii sale este morală!" Dar, prietene, tu-mi vorbeşti aici de trei acţiuni în loc de una singură, fiindcă şi aprecierea ta „aşa este bine", de pildă, este o acţiune — nu s-ar putea oare chiar şi aprecia într-un fel moral şl într-unui imoral? *De ce* consideri asta şi tocmai asta ca drept? - „Pentru că aşa mi-o spune conştiinţa mea; conştiinţa nu vorbeşte niciodată imoral, fiindcă ea hotărăşte ce trebuie să fie moral!" Dar de ce *asculţi* glasul conştiinţei tale? Şi în ce măsură ai dreptul să priveşti drept adevărată şi neînşelătoare o asemenea apreciere? Pentru acest *crez* nu mai există conştiinţă? Nu ştii nimic despre o conştiinţă intelectuală? O conştiinţă în spatele „conştiinţei" tale? Aprecierea ta „aşa este bine" are o preistorie în instinctele tale, în înclinaţiile, antipatiile, experienţele şi nonexperienţele tale; trebuie să întrebi „cum a apărut acolo" şi apoi „ce mă îndeamnă de fapt să-i dau ascultare?" Poţi să-i dai ascultare poruncii ei ca un oştean supus care aude ordinul ofiţerului său. Sau ca o femeie care îl iubeşte pe cel care dă porunca. Sau ca un linguşitor şi laş care se teme de cel care porunceşte. Sau ca un prostănac care se supune pentru că nu are nimic de spus împotrivă. Pe scurt, sînt sute de feluri în care poţi da ascultare conştiinţei tale. Dar *faptul* că auzi o sentinţă ca glăsuire a conştiinţei — deci *faptul* că tu consideri ceva ca drept îşi poate avea obîrşia în aceea că niciodată nu ai gîndit asupra ta însuţi, acceptînd orbeşte ceea ce ţi-a fost arătat ca

drept încă din copilărie, sau în aceea că pînă acum pentru tine pîinea şi onoarea au făcut parte din ceea ce tu numeşti datoria ta — îl consideri „drept" pentru că îţi pare a fi „condiţia ta de existenţă" (iar *dreptul* tău la existenţă ţi se pare de necontestat!). *Tăria* judecăţii tale morale ar mai putea fi tocmai dovada mizeriei tale personale, a lipsei de personalitate, „forţa ta morală" ar putea izvorî din încăpăţînarea ta — sau din neputinţa ta de a zări noi idealuri! într-un cuvînt, dacă ai fl gîndit mai subtil, ai fi observat mal bine şi ai fi învăţat mai mult, nu ţi-ai mai numi în nici un caz această „datorie" şi această „conştiinţă" a ta, datorie şi conştiinţă; înţelegerea felului în *care s-au născut întotdeauna judecăţile morale* te-ar face să-ţi pierzi gustul pentru aceste cuvinte patetice, cum l-ai pierdut şi pentru altele, ca de pildă „păcat", „mîntuirea sufletului", „izbăvire". Şi nu-mi vorbi acum despre imperativul categoric, prietene! — cuvîntul acesta îmi gî-dilă auzul şi-mi vine a ride, în pofida prezenţei tale atît de serioase; mă face să mă gîndesc la bătrînul Kant

căruia drept pedeapsă de a fl *dobîndit prin vicleşug* „lucrul în sine" — încă ceva de mare haz! — i s-a furişat în suflet pe nesimţite „imperativul categoric", pentru a se *rătăci din nou,* cu el în inimă, spre „Dumnezeu", „suflet", „libertate" şi „nemurire", asemenea unei vulpi care, rătăcindu-se, ajunge din nou înapoi în cuşca sa

— şi totuşi puterea şi înţelepciunea *ei* fuseseră cele care sfărîmaseră zăbrelele cuştii! Cum? Admiri imperativul categoric din tine? Această „tărie" a aşa-zisel tale judecăţi morala? Acest „absolutism" al simţămîn-tului „ca mine trebuie să judece toţi în

această privinţă"? Admiră-ţl mal degrabă *egoismul!* Orbirea, micimea şi modestia egoismului tău! Căci este egoism să consideri judecata *ta* drept lege generală, iar pe de altă parte este un egoism orb, meschin şl modest, deoarece dezvăluie că nu te-ai descoperit încă pe tine însuţi, că nu ţi-ai creat încă un ideal propriu, numai al tău -acesta nu ar putea fl nicicînd al altuia, necum al tuturor! Cel care încă mai apreciază că „aşa ar trebui să facă oricine în acest caz" n-a pătruns nici cale de cinci paşi în cunoaşterea de sine, altfel ar şti că nu există şi nici nu pot exista acţiuni similare, că flecare acţiune înfăptuită a fost înfăptuită într-un fel absolut unic şi Irepetabil şl că aşa se va întâmpla cu orice acţiune viitoare, că toate preceptele înfăptuirii nu privesc decît partea ei exterioară, brută (chiar şl cele mai intime şi subtile precepte ale tuturor moralelor de pînă acum),

— că prin ele se poate ajunge într-adevăr la o aparenţă a egalităţii, *dar numai la o aparenţă — că fiecare* acţiune, privită în perspectivă sau retrospectiv, este şi ră-mîne ceva de nepătruns, că părerile noastre despre „bine", „nobil", „mare" nu pot fl niciodată *dovedite* prin faptele noastre, pentru că flecare faptă este de necunoscut, că părerile noastre, aprecierile şi tabelele de valori care ne aparţin fac cu siguranţă parte din pîr-ghiile cele mai puternice ale mecanismului acţiunilor noastre, dar că pentru flecare caz în parte legea mecanicii sale este de nedovedit. Să ne *mărginim* deci la purificarea părerilor şi aprecierilor noastre şi la *crearea unor noi tabele de valori proprii,* fără a ne mai sparge capetele în privinţa „valorii morale a acţiunilor noastre"! Da, prieteni! A sosit vremea dezgustului pentru toată flecăreala morală a unora despre ceilalţi! A face pe

judecătorii moralei nu poate fl pe gustul nostru! Să lăsăm această flecăreală şi acest gust îndoielnic în seama acelora care nu au nimic altceva de făcut decît să mai tîrască trecutul încă puţin prin timp şi care, ei înşişi, nu reprezintă niciodată prezentul - în seama celor mulţi deci, a celor mai mulţi! Noi însă *vrem să devenim ceea ce sîntem,* cei noi, cei unici, cei fără de asemănare, cei ce-şi sînt propriii legiuitori, cei ce se creează pe sine! Şi pentru asta trebuie să devenim cei mai buni învăţăcei şi descoperitori a tot ce este lege şi nevoie în lume; trebuie să fim *fizicieni* pentru a putea fl *creatori* — în acest sens — în timp ce pînă acum toate aprecierile şi idealurile s-au întemeiat pe *necunoaşterea* fizicii sau în *contradicţie* cu ea. Şi de aceea, trăiască fizica! Şi trăiască încă şi mai mult ceea ce ne *sileşte* să ne îndreptăm spre ea — cinstea noastră!

336

Zgîrcenia naturii. — De ce a fost oare natura atît de parcimonioasă cu omul şi nu 1-a lăsat să strălucească, pe acesta mai mult, pe acela mai puţin, după bogăţia luminii ce sălăşluieşte în el? De ce marii oameni nu sînt la fel de frumos de văzut la răsăritul şi apusul lor, ca soarele? Cît de mai puţin echivocă ar fi viaţa printre oameni!

337

Viitoarea „omenie[1]'. - Dacă privesc cu ochii unei epoci îndepărtate spre aceasta de-acum, nu pot găsi la omul de astăzi ceva mai ciudat decît virtutea şi boala sa stranie numită „simţul istoric". Este o *pornire* spre ceva cu totul nou şi străin în istorie; dacă i s-ar da acestui germene cîteva secole şi chiar mai mult, ar putea răsări din el pînă la urmă a plantă minunată, cu un

parfum la fel de minunat, datorită căreia bă-trînul nostru pămînt ar fi mai plăcut de locuit decît a fost pînă acum. Noi, cel de astăzi, care tocmai începem să alcătuim, verigă cu verigă, lanţul unui foarte puternic *simţămînt* viitor — abia dacă ştim ce facem. Ni se pare aproape că nu ar fi vorba despre un simţămînt nou ci despre scăderea tuturor vechilor simţăminte — simţul istoric este încă ceva atît de sărăcăcios şi rece încît mulţi vor fi pătrunşi de el ca de un ger care-i va sărăci şi îngheţa şi mal mult. Altora li se pare a fi semnul bătrîneţii ce se apropie, iar planeta noastră le apare ca un bătrîn melancolic care, pentru aşi uita prezentul, îşi scrie povestea tinereţii. într-adevăr, asta este una dintre culorile noului simţămînt: cel care ştie să înţeleagă istoria oamenilor ca pe *propria sa Istorie,* acela simte într-o Imensă generalizare toată amărăciunea bolnavului care se gîndeşte la sănătatea sa, a bătrînului care-şi visează tinereţea, a îndrăgostitului căruia i-a fost răpită iubita, a martirului căruia i se prăbuşeşte idealul, a eroului în seara bătăliei care nu a hotărît nimic, lăsîndu-i totuşi rănile şi pierderea prietenului — dar a purta, a *putea* să porţi această uriaşă însumare a amărăciunilor de tot felul şl a ră-mîne în pofida lor eroul care, cînd mijeşte a doua zi a luptei, salută zorile şi norocul său, ca omul care are înaintea şi în urma sa un orizont de milenii, ca moştenitorul întregii distincţii a spiritelor apuse şi, mai cu seamă, moştenitorul angajat, ca cel mai nobil dintre toţi vechil nobili şi, în acelaşi timp, primul dintr-o nobleţe nouă, al cărui egal nu l-au văzut sau visat nlci-cînd vremurile, a-ţl încărca sufletul cu toate acestea, cu ce-i mai vechi şi mai nou, cu pierderi, speranţe, cuceriri, lzbînzi ale omenirii, a reuni în

sfîrşit toate astea într-un singur suflet şl a le înmănunchia într-un singur simţămînt — aceasta ar trebui să zămislească *o fericire* necunoscută pînă acum de vreun om, fericirea unul zeu, plină de putere şi iubire, plină de lacrimi şl de riset, o fericire care, aidoma soarelui la apus, dăruieşte neîncetat şi aruncă în mare din nesfirşita sa bogăţie, simţindu-se, ca şl soarele, abia atunci cea mai bogată cînd cel mai sărman pescar vîsleşte cu o vîslă de aur! Acest simţămînt dumnezeiesc s-ar numi atunci — omeniei

338

Voinţa de a suferi şi milostivii. — Vă prieşte vouă înşivă să fiţi în primul rind oameni milostivi? Şi le prieşte celor suferinzi să fiţi aşa? Dar să lăsăm prima întrebare pentru o clipă fără răspuns. Ceea ce ne face să suferim cel mai adînc şi mai Intim le este tuturor celorlalţi de neînţeles şi de nepătruns; aici rămînem ascunşi aproapelui nostru, chiar dacă mîncăm cu el din aceeaşi farfurie. Dar pretutindeni unde sîntem *remarcaţi* ca suferinzi, suferinţa noastră este înţeleasă greşit; face parte din esenţa afecţiunii milostive să *dezbrace* suferinţa străină de ceea ce îi este de fapt personal — „binefăcătorii" noştri micşorează valoarea şi voinţa noastră mal mult decît duşmanii noştri. în cele mal multe binefaceri revărsate asupra celor nefericiţi există ceva revoltător în superficialitatea intelectuală cu care milostivul îşi joacă rolul de soartă; el nu ştie nimic despre întreaga înşiruire şi împletire interioară care pentru *mine* sau pentru *tine* se numeşte nenorocire! întreaga economie a sufletului meu şl echilibrarea sa prin „nenorocire", izbucnirea de noi surse şi nevoi, închiderea rănilor vechi, respingerea unor

întregi trecuturi — toate acestea care nu pot fi legate de nenorocire, nu-1 interesează pe dragul de milostiv; el vrea să *ajute* şi nu se gîndeşte că există o nevoie personală de nenorocire, că mie şi ţie, spaima, lipsurile, sărăcirile, miezurile nopţii, aventurile, riscurile, greşelile ne sînt la fel de necesare ca şi contrarul lor, ba chiar, pentru a mă exprima mistic, calea spre ralul propriu trece întotdeauna prin voluptatea propriului iad. Nu, despre asta milostivul nu ştie nimic; „religia compasiunii" (sau „inima") îi porunceşte să ajute şi credem că am ajutat cel mai bine atunci cînd am ajutat cel mai repede! Dacă voi, adepţii acestei religii, aveţi într-adevăr şi faţă de voi înşivă acelaşi sentiment pe care-1 arătaţi semenilor voştri, dacă nu vreţi să lăsaţi propria voastră suferinţă nici măcar o oră pe umerii voştri, prevenind neîncetat orice nenorocire posibilă aflată încă în depărtare, dacă resimţiţi în general suferinţa şi neplăcerea ca pe ceva rău, demn de ură, ceva ce trebuie dis-trus, ca pe o tară a vieţii, ei bine, atunci în afara religiei voastre a milei mai purtaţi şi altă religie în suflet, şi aceasta este poate mama celeilalte: *religia tihnei.* Vai, cît de puţin ştiţi despre *fericirea* oamenilor, voi tihniţilor şi blajinilor! căci fericirea şi nenorocirea sînt două surori gemene care cresc mari laolaltă sau, ca la voi — *rărnîn mărunte* împreună! Dar să ne întoarcem la prima întrebare. Cum este însă posibil să rămîi pe calea *ta?* Sîntem chemaţi neîncetat în cîte o parte de un ţipăt oarecare; ochiul nostru zăreşte rar cîte ceva unde să nu fie nevoie să-ţi părăseşti în aceiaşi clipă treburile tale, sărind în ajutor. Ştiu, există o sută de modalităţi oneste şi lăudabile pentru a mă abate *din drumul meu* şi probabil modalităţi cît se poate de

„morale"! Ba părerea moralizatorilor de astăzi ai moralei milei merge pînă acolo încît susţine că tocmai acest lucru şi numai acesta, ar fi cu adevărat moral: să te abaţi din drumul *tău* pentru a-ţi ajuta aproapele. Dar ştiu la fel de sigur că dacă mă las furat de priveliştea unei nenorociri adevărate, *sînt şi eu pierdut!* Şi dacă un prieten suferind mi-ar spune: „Uite, voi muri cu-rînd; făgăduieşte-mi să mori împreună cu mine", i-aş făgădui, la fel cum acel mic neam de munteni care luptă pentru libertate m-ar face să-i ofer braţul şi viaţa mea — aceasta spre a alege exemple proaste pentru cauze bune. Desigur, există chiar o tainică ispită în toate aceste treziri de milă şi strigăte de ajutor, iar „drumul nostru" este prea aspru şi pretenţios, prea îndepărtat de dragostea şi recunoştinţa celorlalţi — nu fugim cu neplăcere de el, de el şi de conştiinţa noastră cea mal intimă, pentru a ne refugia în conştiinţa celorlalţi şi în fermecătorul templu al „religiei milei". De îndată ce izbucneşte astăzi vreun război, o dată cu el printre oamenii cei mai nobili ai unui popor izbucneşte o bucurie, e drept, ţinută secret; ei se aruncă mînaţi de încîntare în faţa primejdiei noi a *morţii* pentru că în sacrificiul pentru patrie cred a avea în sfirşit acea permisiune îndelung căutată, permisiunea de *aşi ocoli ţelul* — pentru ei războiul este un drum ocolit spre sinucidere, dar un ocoliş cu conştiinţa împăcată. Trecînd aici sub tăcere unele lucruri, nu vreau să trec însă sub tăcere moraia mea care-mi spune: trăieşte ascuns ca să *poţi* trăi pentru tine! Trăieşte *neştiutor* al celor ce-i par epocii tale a fi cele mai importante lucruri! Pune între tine şi prezent cel puţin învelişul a trei secole! Ţipetele de astăzi, larma războaielor şi revoluţiilor să-ţi fie doar murmur! Şi tu vei dori să

ajuţi, dar numai acelora a căror suferinţă o înţelegi în întregime, pentru că au aceeaşi durere şi aceeaşi speranţă ca şi tine — *prietenii* tăi şi numai *în felul* în care îţi ajuţi ţie însuţi; vreau să-i fac mai curajoşi, mai rezistenţi, mai simpli, mai voioşi! Vreau să-i învăţ ceea ce astăzi înţeleg atît de puţini, şi acei predicatori ai milei cel mai puţin: *bucuria comună!*

339

Vitafemina. — Toată ştiinţa şi toată bunăvoinţa nu sînt de-ajuns pentru a vedea ultimile frumuseţi ale unei opere; e nevoie de cele mai rare şi fericite hazarduri pentru ca vălul norilor ce înconjoară aceste piscuri să se destrame odată pentru noi, lăsînd soarele să le au-rească. Trebuie nu numai să ne aflăm tocmai în locul potrivit pentru a vedea, însuşi sufletul nostru trebuie să-şi fi tras la o parte vălul de pe înălţimile sale, năzuind la o expresie şi un simbol exterior ca pentru a avea un reazem şi a rămîne stăpîn pe sine însuşi. Toate acestea se petrec însă atît de rar în acelaşi timp, încît aş vrea să cred că cele mai înalte culmi a tot ceea ce este bun, fie operă, faptă, om, natură au rămas pentru cei mai mulţi şi chiar pentru cei mai buni ceva ascuns şi învăluit — dar ceea ce ni se dezvăluie nouă, *ni se dezvăluie o singură dată!* Pe bună dreptate cereau grecii prin rugăciune „de două şi de trei ori tot ce este frumos" — aveau aici un motiv serios să facă apel la zei, căci nelegiuita realitate nu ne dă frumosul defel sau ni-1 dă doar o singură dată! Vreau să spun că lumea este plină de lucruri frumoase şi totuşi săracă, foarte săracă în clipe frumoase şi în dezvăluirile acestor lucruri. Dar poate că acesta e marele farmec al vieţii, că e acoperită de un văl întreţesut cu fir de aur, un văl de posibilităţi frumoase,

promiţătoare, potrivnice, sfioase, batjocoritoare, milostive, ademenitoare. Da, viaţa este o femeie!

340

Socrate murind. — Admir vitejia şi înţelepciunea lui Socrate în tot ceea ce a înfăptuit, a spus — şi nu a spus. Acest demon şi vînător de şobolani al Atenei, batjocoritor şi îndrăgostit, care-i făcea să tremure şi să suspine pe cei mai zvăpăiaţi tineri, nu a fost doar cel mai înţelept vorbăreţ care a existat vreodată, era la fel de mare şi în tăceri. Aş fi vrut să fi rămas tăcut şi în ultima clipă a vieţii, poate că atunci ar fi făcut parte dintr-un ordin şi mai înalt al spiritelor. A fost poate moartea sau otrava, pioşenia ori răutatea — ceva i-a dezlegat limba în acea clipă cînd rosti: „O, Criton, îi datorez un cocoş lui Esculap." Acest „ultim cuvînt" radical şi cumplit înseamnă pentru cel ce are urechi de auzit „O, Criton, *viaţa este o boală!*'[4] Cum e posibil? Un bărbat ca el, care a trăit voios şi în văzul tuturor ca un ostaş — era pesimist! De fapt, el numai arătase un chip zîmbitor în faţa vieţii, ascunzîndu-şi neîncetat ultimul verdict, simţămîntul său cel mai adine! Socrate, Socrate *a suferit de viaţă!* Şi sa răzbunat pentru asta cu acele cuvinte învăluite, înfiorătoare, pioase şi de blestem. Trebuia un Socrate să se mai şi *răzbune? A* fost un grăunte de mărinimie mai puţin în virtutea sa atît de bogată? Ah. prieteni! Trebuie săi depăşim şi pe greci!

341

Cea mai mare greutate. — Ce-ar fl dacă, într-o bună zi sau noapte, s-ar strecura un demon în singurătatea ta cea mai mare şi ţi-ar spune: „Viaţa asta, aşa cum ai trăit-o şi cum o trăieşti şi astăzi, va trebui s-o mai trăieşti o dată şi încă de nenumărate

ori; şi nu va fi nimic nou în ea, ci fiecare suferinţă şi flecare plăcere, fiecare gînd şi suspin şi tot ceea ce este nespus de mic şi de mare în viaţa ta, trebuie să ţi se reîntoarcă, totul în aceeaşi înşiruire — şi acest păianjen şi această lumină a lunii printre copaci, de asemenea această clipă şi eu însumi. Veşnica clepsidră a existenţei se răstoarnă iar şi iar, mereu — şi tu cu ea, praf al prafului!" Nu te-ai arunca la pămînt şi ai scrîşni din dinţi, bles-temîndu-1 pe demonul care ar vorbi aşa? Sau ai trăit 0 dată o clipă nemaiîntîlnită şi i-ai răspunde: „eşti un Dumnezeu şi niciodată n-am auzit ceva mai dumnezeiesc!" Dacă te-ar copleşi acest gînd, aşa cum eşti, te-ar preschimba şi poate te-ar zdrobi; întrebarea în toate şi în orice „mai vrei lucrul acesta încă o dată şi încă de nenumărate ori?" ar apăsa ca cea mai mare greutate asupra faptelor tale! Sau cît ar trebui să te iubeşti pe tine însuţi şi viaţa pentru a nu *mai cere nimic* decît această ultimă şi eternă confirmare şi pecetluire?

342

Incipit tragoedia. — Cînd Zarathustra împlini treizeci de ani îşi părăsi locurile de baştină şi lacul Urmia, plecînd în munţi. Acolo se bucură de spiritul şi sihăstria sa, neostenind vreme de zece ani. La urmă inima 1 se preschimbă şi într-o dimineaţă, trezindu-se o dată cu zorile, se înfăţişă soarelui grăind: „O, astru măreţ! Care-ar fi fericirea ta dacă nu i-ai avea pe cei ce-i luminezi? Vreme de zece ani ai venit aici sus la peştera mea — ţi s-ar fl unt de lumina ta şi de acest drum, fără mine, fără vulturul meu şi şarpele meu, dar noi te-am adăstat în fiece dimineaţă, ţi-am luat preaplinul şi te-am binecuvântat pentru el. Iată! m-am ştirbit de înţelepciunea mea

asemenea albinei care a adunat prea multă miere, am nevoie de mîini care se întind, aş vrea să dăruiesc şi să împart, pînă cînd înţelepţii s-ar bucura din nou de nebunia lor, iar sărmanii de-a lor bogăţie. De aceea trebuie să mă cobor în adîncuri asemenea ţie, cînd seara luneci în spatele mării, ducîndu-ţi lumina şi lumii de sub lume, tu, astru preabogat! — asemenea ţie trebuie să *apun,* cum spun oamenii spre care vreau să cobor. Binecuvîntează-mă deci, tu, ochi senin, care poate privi fără invidie chiar şi o prea adîncă fericire! Binecuvîntează potirul ce stă să se reverse, ca apa să curgă din el aurie, ducînd pretutindeni răsfrângerea bucuriei tale! Iată! Acest potir vrea să se golească din nou şi Zarathustra vrea să redevină om." Aşa începu apusul lui Zarathustra.

CARTEA A CINCEA *NOI CEI FĂRĂ DE TEAMĂ*

Carcasse, tu trembles? Tu tremblerais bien davantage, si tu savais, ou je te mene.
Turennc

343

Seninătatea noastră. — Cel mai de seamă eveniment din ultima vreme — că „Dumnezeu a murit" iar credinţa în Dumnezeul creştin a ajuns de necrezut — începe deja să-şi arunce primele umbre asupra Europei. Cel puţin pentru cei puţini, ai căror ochi,

a căror *bănuială* din privire e destul de puternică şi subtilă pentru acest spectacol, pare să fi apus un soare, pare că o adîncă şi veche încredere s-a preschimbat în îndoială; lor, bătrîna noastră lume trebuie să li se pară în fiecare zi mai înserată, mai plină de neîncredere, mai străină, mai „vîrstnică". Dar în general se poate spune că evenimentul însuşi este mult prea mare, prea îndepărtat, prea dincolo de puterea de înţelegere a multora, pentru ca pînă şi numai vestea sa să poată fi considerată drept *sosită* necum că mulţi şi-ar da seama *ce anume* s-a petrecut de fapt — şi cîte toate trebuie să se prăbuşească acum, după ce temelia acestei credinţe s-a zdruncinat, pentru că au fost clădite pe ea, rezemate de ea sau împletite cu ea, de pildă întreaga noastră morală europeană. Acest şir lung şi bogat de dărîmări, distrugeri, destrămări, răsturnări care ne stau în faţă — cine-ar ghici astăzi destule despre ele, pentru a fi învăţătorul şi vestitorul acestei înfiorătoare logici a spaimei, profetul unei întunecări şi eclipse de soare, probabil încă fără seamăn pe lume?... Pînă şi noi, născuţi dezlegători ai ghicitorilor, care aşteptăm de asemenea pe culmile muntoase, aşezaţi între azi şi ieri şi încrustaţi în contradicţia dintre azi şi mîine, noi primii şi prematurii născuţi ai secolului care vine şi cărora umbrele ce urmează să învăluie în curînd Europa, ar fi *trebuit* de fapt să li se înfăţişeze încă de pe acum, cum se face că întîmpinăm ivirea acestei întunecări fără un interes adevărat şi în primul rind fără grijă şi teamă pentru *noi?* Poate că sîntem încă prea stăpîniţi de *primele urmări* ale acestui eveniment — aceste prime urmări care, pentru *noi,* nu sînt defel triste şi întunecate cum s-ar putea crede, ci mai degrabă un fel nou, greu de descris, de

lumină, fericire, uşurare, înseninare, încurajare, auroră... într-adevăr, la vestea că „vechiul Dumnezeu e mort", noi filozofii şi „spiritele libere" ne simţim ca iluminaţi de o auroră nouă, inima noastră se revarsă de recunoştinţă, mirare, presimţire, aşteptare — zarea ne pare în sfirşit din nou liberă, chiar dacă nu este luminoasă, corăbiile noastre vor putea în sfîrşit porni iarăşi în larg, vor porni cu orice risc, orice îndrăzneală a căutătorului de cunoaştere este din nou permisă, marea, marea *noastră* se întinde iar deschisă, poate că nicicînd n-a existat o „mare atît de deschisă".

344

în ce măsură mai sîntem şi noi pioşi. — Se spune — pe drept cuvînt — că în ştiinţă convingerile nu au drepturi civile; abia cînd se hotărăsc să coboare la modestia unei ipoteze, a unui punct de vedere deocamdată experimental, a unei ficţiuni de reglare, li se poate acorda intrarea, ba chiar şi o anumită valoare în imperiul cunoaşterii — oricum, cu condiţia de a rămîne sub supravegherea poliţiei, a poliţiei neîncrederii. Dar privit mai îndeaproape, aceasta nu înseamnă că abia atunci cînd convingerea *încetează* de a mai fi convingere, poate primi dreptul de intrare în ştiinţă? Disciplina spiritului ştiinţific n-ar începe oare cu faptul de a nu-şi mai permite convingeri?... Probabil că aşa este, rămîne însă de întrebat dacă, *pentru ca această disciplină să poată începe,* n-ar trebui să existe deja o convingere şi anume una atît de imperioasă şi absolută încît să le sacrifice el pe toate celelalte. Se vede că şi ştiinţa se întemeiază pe o credinţă, ştiinţă „necondiţionată" nici nu există. întrebarea dacă este nevoie de *adevăr* trebuie nu numai să fi

primit încă înainte un răspuns afirmativ, ci afirmarea însăşi să exprime principiul, credinţa, convingerea că „nimic nu este *mai necesar* decît adevărul şi, în raport cu el, tot restul are doar o valoare de mîna a doua". Această voinţă fermă pentru adevăr — ce este ea? Este voinţa *de a nu se lăsa înşelat?* Este voinţa *de a nu se înşela?* Pentru că voinţa de adevăr poate fl Interpretată şi în acest din urmă fel, cu condiţia ca sub generalitatea „nu vreau să înşel" să fie inclus şi cazul izolat „nu vreau să mă înşel". Dar de ce să nu înşeli? Dar de ce să nu te laşi înşelat? Trebuie remarcat că motivele pentru primul caz se află într-un cu totul alt domeniu decît cel al cazului al doilea; nu vrei să te laşi înşelat, presupunînd că a fi înşelat este dăunător, primejdios, nefast — în acest sens, ştiinţa ar fi o înţelepciune îndelungată, o prudenţă, o utilitate, împotriva căreia s-ar putea însă obiecta pe drept cuvînt: cum, a nu voi să te laşi înşelat este într-adevăr mai puţin dăunător, mai puţin primejdios şi nefast? Ce ştiţi voi, din capul locului, despre caracterul existenţei pentru a putea decide dacă avantajul mal mare se află de partea neîncrederii absolute sau a încrederii depline? Dar dacă amîndouă ar fi necesare, multă încredere şi multă neîncredere, de unde ar izvorî atunci credinţa nestrămutată a ştiinţei, convingerea pe care se întemeiază, anume că adevărul ar fi mai Important decît orice altceva, chiar şi decît orice altă convingere? Tocmai această convingere nu s-ar fi putut forma dacă adevărul şi neadevărul s-ar fi dovedit a fi amîndouă permanent necesare, ceea ce este şi cazul. Deci, credinţa în ştiinţă, această credinţă care este neîndoielnică, nu-şi poate avea obîrşia într-un asemenea calcul al utilităţii ci mai degrabă

în pofida faptului că neutilltatea şi primejdia „voinţei de adevăr", a „adevărului cu orice preţ" îi sînt dovedite fără încetare. „Cu orice preţ" — vai, înţelegem asta prea bine, după ce am adus drept prinos şi am măcelărit pe acest altar o credinţă după alta! Prin urmare „voinţa de adevăr" *nu* înseamnă „nu vreau să mă las înşelat", ci — nu rămîne altceva de ales — „nu vreau să înşel, nu vreau să mă înşel nici pe mine însumi", şi *cu aceasta am ajuns pe tărîmul moralei.* Căci să analizăm temeinic: „de ce nu vrei să înşeli?" mai ales cînd ar fi aparent — şi este aparent! — că viaţa s-ar sprijini pe aparenţă, vreau să spun pe greşală, înşelăciune, prefăcătorie, orbire, amăgire de sine, şi dacă, pe de altă parte, marea manifestare a vieţii s-a dovedit într-adevăr a fi întotdeauna de partea celui mai neîndoielnic *polytropoO* O asemenea intenţie ar putea fi, spre a mă exprima cu blîndeţe, un donchişotism, o mică nerozie entuziastă, dar ar putea fl şi ceva mult mal rău, anume un principiu distrugător, primejdios vieţii... „Voinţa de adevăr" — ar putea fi o tainică dorinţă de moarte. în felul acesta întrebarea: de ce ştiinţă? ne conduce înapoi la problema morală: *de fapt, de ce morală,* cînd viaţa, natura, Istoria sînt „imorale"? Nu există nici o îndoială că veridicul, în sensul îndrăzneţ şl ultim pe care îl presupune credinţa în ştiinţă, *afirmă astfel o altă lume* decît cea a vieţii, a naturii şi a istoriei; dar în măsura în care afirmă această „altă lume", nu trebuie atunci să nege opusul ei, lumea aceasta, lumea *noastră?...* Dar trebuie să se fi înţeles unde vreau să ajung, anume că temelia pe care este aşezată credinţa noastră în ştiinţă este tot o *credinţă metafizică,* şi că şi noi, cei ce căutăm astăzi cunoaşterea, noi ateii şi

antimetafizicienii, ne mai luăm încă focul *nostru* din vîlvătaia aprinsă de o credinţă milenară, acea credinţă creştină care a fost şi credinţa lui Platon, că Dumnezeu este adevărul, că adevărul este dumnezeiesc... Dar ce se întâmplă dacă tocmai acest lucru devine din ce în ce mai puţin demn de a fl crezut, dacă nimic nu se mai dovedeşte ca fiind divin în afară de greşeală, de orbire, de minciună — dacă Dumnezeu însuşi se dovedeşte a fi cea mai durabilă minciună a noastră?

345

Morala ca problemă. — Lipsa individualităţii se răzbună pretutindeni; o personalitate slăbită, îngustă, stinsă, care se neagă şi se reneagă pe ea însăşi, nu mai e bună de nimic — şi cel mai puţin de filozofie. „Altruismul" nu are valoare nici în cer nici pe pămînt; marile probleme cer toate *marea iubire* şi de aceasta nu sînt capabile decît spiritele puternice, rotunde şi sigure, aşezate temeinic pe ele însele. Este o mare diferenţă dacă un gînditor ia poziţie personală faţă de problemele sale, astfel încît să-şi găsească în ele destinul, nenorocul, dar şi cea mai mare fericire, sau dacă le priveşte „impersonal", anume dacă înţelege să le atingă şi să le cuprindă doar cu antenele gîndului rece şi curios, în acest ultim caz nu va rezulta nimic, căci un lucru e sigur: marile probleme, chiar dacă se lasă prinse, nu se lasă *ţinute* de cei cu sînge de broască şi de cei slabi — aşa e pe gustul lor de-o veşnicie, gust pe care-1 împart de altfel cu toate nevesticele destoinice. Cum se face atunci că n-ara întîlnit încă pe nimeni, nici în cărţi, care să se aşeze în faţa moralei ca persoană, care să cunoască morala ca problemă, şi această problemă ca pe necazul, chinul, voluptatea, patima *sa*

personală? Este vădit că pînă acum morala n-a fost o problemă, dimpotrivă, ea a fost terenul neutru unde după toată neîncrederea, vrajba, contradicţia, se ajungea la o înţelegere, locul sfinţit al păcii unde gînditorii se odihneau şi de ei înşişi, unde respirau şi se înviorau. Nu văd pe nimeni care ar fi îndrăznit o *critică* a aprecierii morale; constat pînă şi absenţa încercărilor curiozităţii ştiinţifice, a răsfăţatei şi ademenitoarei imaginaţii creatoare a psihologilor şi istoricilor, care anticipează cu uşurinţă o problemă, prinzînd-o din zbor,
fără să ştie prea bine ce a prins. Abia am găsit cîteva rare încercări de a se ajunge la o *istorie aformării* acestor simţăminte şi aprecieri (ceea ce este altceva decît o critică a acestora şi Iarăşi altceva decît Istoria sistemelor etice); într-un singur caz am făcut totul spre a încuraja o înclinaţie şi un talent pentru acest fel de istorie — dar în zadar, după cum mi se pare astăzi. Aceşti istorici ai moralei (mai ales englezi) sînt de mică importanţă; plini de naivitate, el se mal află încă în general la ordinele unei anumite morale căreia, fără să-şi dea seama, îi sînt scutieri şi suită, poate pătrunşi de superstiţia populară încă atît de încrezător repetată, a Europei creştine, anume că specificul acţiunii morale ar consta în altruism, renunţare, sacrificiu de sine, sau în milă şi compasiune. Greşeala lor obişnuită din premisă este că susţin existenţa unul oarecare *con-sensus* al popoarelor, cel puţin al celor blînde, în privinţa anumitor precepte ale moralei, trăgînd de aici concluzia obligativităţii lor absolute, chiar şi pentru tine şi mine — sau, dlnpotrivă, după ce şi-au dat seama de avevărul că la diferitele popoare aprecierile morale sînt în mod *necesar* diferite, conchid

asupra obligativităţii *oricărei* morale, amîndouă punctele de vedere fiind copilării la fel de mari. Greşeala celor mai subtili dintre ei este că dezvăluie şi critică părerile poate nechibzuite ale unui popor despre morala sa, sau ale oamenilor despre toată morala omenească, deci şi despre obîrşia ei, sancţiunea religioasă, superstiţia liberului arbitru şi altele, crezînd că în felul acesta critică morala însăşi. Dar valoarea preceptului „tu trebuie să" este profund diferită şi independentă de asemenea păreri asupra acestui precept, ca şi de buruienile greşelii de care este poate acoperit, la fel cum pentru bolnav eficacitatea medicamentului este total independentă de faptul că bolnavul gîndeşte despre medicină ştiinţific sau gîndeşte ca o babă. O morală poate să se fi născut chiar şl dintr-o greşeală, dar pînă şi cu această constatare problema valorii el n-ar fi nici măcar atinsă. Nimeni n-a cercetat deci pînâ acum *valoarea* celui mai vestit dintre toate leacurile, numit morală, pentru aceasta ar trebui în primul rind ca ea să fie pusă în discuţie. Ei bine! Tocmai aceasta este misiunea noastră.

346

Semnul *nostru de întrebare.* — Voi nu înţelegeţi? Va fi într-adevăr obositor să fim înţeleşi. Căutăm cuvintele, căutăm poate şi urechi. Cine sîntem noi de fapt? Dacă ne-am numi simplu, cu o expresie mai veche, atei sau necredincioşi, sau imoralişti, ar mai fi mult pînă să credem că ne-am definit; sîntem toate acestea trei, într-un stadiu prea întârziat ca să se poată înţe-lege, ca *voi,* domnii mei curioşi, să puteţi înţelege ce simte cineva într-o asemenea stare. Nu! Nu mai simţim amărăciunea şi patima celui care s-a smuls, care din necredinţa sa trebuie

să-şi croiască singur un crez, un scop, un martiriu! Ne-am tăbăcit, am devenit reci şi aspri în înţelegerea că lucrurile nu se petrec deloc dumnezeieşte pe lume, ba nici măcar raţional, îndurător sau drept după legile omeneşti; ştim, lumea în care trăim este nelegiuită, imorală, „neomenoasă" — ne-am tălmăcit-o mult prea multă vreme fals şl mincinos, dar din dorinţa şi voinţa veneraţiei noastre, cu alte cuvinte dintr-o *nevoie.* Pentru că omul este o vietate care venerează! Dar şi o vietate bănuitoare, iar că lumea *nu* valorează ceea ce am crezut, este poate lucrul cel mal sigur pe care neîncrederea noastră 1-a do-bîndit în sfirşit. Cîtă neîncredere, atîta filozofie. Ne ferim desigur să spunem că lumea este *mai puţin* valoroasă, ni se pare astăzi chiar hazliu dacă omul ar avea pretenţia să inventeze valori care să *întreacă* valoarea lumii adevărate — dar tocmai de la acest lucru ne-am întors ca dlntr-o excesivă rătăcire a vanităţii şi nechibzuinţei omeneşti, care nu a fost multă vreme recunoscută ca atare. Ea şi-a avut ultima expresie în pesimismul modern, una mai veche şi mai accentuată în învăţătura lui Buddha, dar şi creştinismul o îmbrăţişează, e adevărat, într-o formă mal îndoielnică şi mal echivocă, dar de aceea nu mal puţin ademenitoare. întreaga atitudine „omul împotriva lumii", omul ca principiu de negare a lumii, omul ca măsură a valorii lucrurilor, ca judecător al lumilor, care sfîrşeşte prin a aşeza pînă şi existenţa însăşi pe talerul balanţei sale, găsind-o prea uşoară — cumplita lipsă de gust a acestei atitudini ne-a devenit limpede şi odioasă - facem haz chiar şi numai cînd găsim alăturate noţiunile „omul *şi* lumea", despărţite prin sublima aroganţă a cuvinţelulul „şl"! Dar ce? Nu

am făcut oare tocmai prin acest lucru, noi cei ce rîdem, un pas mai mult în dispreţuirea omului? Şi deci în pesimism, în dispreţuirea existenţei aşa cum o percepem *noi?* Nu am căzut în felul acesta pradă bănuielii unei opoziţii, a unei opoziţii între lumea în care ne-am simţit pînă acum acasă, cu veneraţllle noastre, de dragul căreia am *suportat* poate să trăim, şl o altă lume *care sîntem noi înşine* — unei bănuieli neiertătoare, temeinice, primare asupra noastră înşine, care ne la în stăpînlre pe noi europenii din ce în ce mai mult, din ce în ce mai aprig şi care ar putea pune cu uşurinţă generaţiile viitoare în faţa înspăimîntătoarei dileme: „sau vă desfiinţaţi veneraţiile sau vă desfiinţaţi pe voi înşivă!" Posibilitatea ultimă ar fi nihilismul, dar prima nu ar fi şi ea nihilism? Acesta este semnul *nostru* de întrebare.

347

Credincioşii şi nevoia lor de credinţă. — De cît are nevoie o *credinţă* pentru a prospera, de cîte principii „solide", pe care nu le vrea zdruncinate fiindcă se *sprijină* pe ele, reprezintă o unitate de măsură pentru forţa sa (mai bine spus, pentru slăbiciunea sa). După cum mi se pare, în bătrîna Europă cei mulţi mai au şi astăzi nevoie de creştinism, de aceea el se mai bucură

încă de încredere. Căci aşa este omul: poate combate o dogmă de o mie de ori, dar dacă are nevoie de ea, tot o socoteşte drept „adevărată" — conform acelei vestite „dovezi a puterii" de care vorbeşte Biblia. Unii mai au nevoie de metafizică, dar şi acea impetuoasă *dorinţă de certitudine* care se descarcă astăzi ştiinţific-poziti-vist în masele largi, dorinţa de a avea cu orice

preţ ceva ca ferm (în timp ce datorită înfocării acestei dorinţe o lăsăm mai uşor cu motivarea certitudinii), este şi ea tot dorinţa de reazem, de sprijin, pe scurt acel *instinct al slăbiciunii* care, ce-i drept, nu creează religii, metafizici, convingeri de toate felurile, dar le conservă. De fapt în jurul tuturor acestor sisteme pozitiviste se ridică negura unei oarecare întunecări pesimiste, ceva ca o oboseală, un fatalism, o dezamăgire, teama de noi dezamăgiri — sau afişarea unei înverşunări, proastă dispoziţie, anarhism indignat şi ce alte simptome sau mascarade ale slăbiciunii mai există. Chiar şi violenţii cu care contemporanii noştri cei mai inteligenţi se pierd prin unghere şi îngustimi sărăcăcioase, de pildă în sentimentul patriotard (aşa numesc eu ceea ce în Franţa se cheamă *chauvinisme* şi în Germania „ger-man") sau în strimte profesiuni de credinţă estetice de felul *naturalismului* parizian (care subliniază şi dezvăluie numai *acea* parte a naturii care provoacă dezgust şi în acelaşi timp uluire — parte numită astăzi cu plăcere la *verite vraie)* sau în nihilismul după modelul din Petersburg (anume în *credinţa în necredinţă,* dusă pînă la martiriu) arată întotdeauna şi în primul rînd *nevoia* de credinţă, de sprijin, de suport, de reazem... Credinţa este întotdeauna cerută cel mai mult, necesară cel mai grabnic acolo unde lipseşte voinţa, căci voinţa, ca afect al poruncii, este însemnul hotărîtor al suveranităţii şi forţei. Cu alte cuvinte, cu cît individul ştie mai puţin să poruncească, cu atît rîvneşte mai aprig la cineva care ordonă, care porunceşte cu asprime, la un Dumnezeu, un principe, un rang, un medic sau un confesor, o dogmă sau o conştiinţă de partid. De unde s-ar putea deduce că cele două religii ale lumii, budismul şl creştinismul, şi-ar fi putut

avea motivaţia apariţiei şi mai cu seamă a bruştei lor răspîndiri într-o uriaşă *îmbolnăvire a voinţei* Şi a fost cu adevărat aşa; amîndouă religiile au întîlnit o dorinţă nebunească, împinsă pînă la disperare, după un „tu trebuie să", stîrnită de îmbolnăvirea voinţei, amîndouă religiile au fost predicatoarele fanatismului în vremuri de moleşire a voinţei, dînd astfel nenumăratelor mulţimi un reazem, o nouă posibilitate de a voi, o plăcere în a voi. Şi aceasta fiindcă fanatismul este singura „tărie a voinţei" la care pot fi aduşi chiar şi cei slabi şi şovăielnici, un soi de hipnotizare a întregului sistem senzitiv-intelectual în favoarea hrănirii supraabundente (hipertrofie) a unui singur punct de vedere şi de simţire care va domina de-acum înainte — creştinul îl numeşte *credinţa* sa. Atunci cînd un om ajunge la convingerea fundamentală că trebuie să i se poruncească, devine „credincios"; invers, ar putea fl imaginată bucuria şi forţa suveranităţii de sine, o *libertate* a voinţei în care spiritul ar părăsi orice credinţă, orice dorinţă de certitudine, obişnuit cum este să se poată ţine pe corzi şi posibilităţi subţiri, dănţuind chiar şi pe marginea prăpăstiilor. Un asemenea spirit ar fi *spiritul liber prin excelenţă,*

348

Despre obîrşia savanţilor. — Savantul răsare în Europa din toate felurile de clase şi condiţii sociale, asemenea unei plante care nu are nevoie de un sol specific, de aceea face parte, constitutiv şi involuntar, dintre purtătorii ideilor democratice. Dar această obîr-şie se trădează. Dacă ţi-ai şcolit puţin privirea pentru a descoperi şi surprinde asupra faptului, într-o carte savantă sau un tratat ştiinţific, *idiosincrazia* intelectuală a

savantului — flecare savant o are pe a sa — atunci în spatele ei vei zări aproape întotdeauna „preistoria" savantului, familia sa şi în special profesiile şi meseriile acesteia. Acolo unde este exprimat simţămîn-tul „lucrul acesta este de-acum dovedit, cu el am terminat", vorbeşte în general strămoşul din sîngele şi in-stinctul savantului, care, din punctul său de vedere, încuviinţează „treaba făcută" — credinţa în dovadă este numai un simptom a ceea ce într-o familie muncitoare era considerat din vechime drept „treabă bună". Un exemplu: fiii funcţionarilor la registratură şi ai funcţionarilor de birou de orice fel, a căror sarcină principală a fost întotdeauna de a clasa documente va-riate, de a le împărţi pe sertare, în general de a schematiza, au înclinaţia — în cazul că devin savanţi — de a considera o problemă aproape rezolvată cînd au schematizat-o. Există filozofi care nu sînt în fond decît creiere schematice — acestora formalul meseriei părinteşti le-a devenit însăşi esenţa lucrurilor. Talentul pentru clasificare, pentru tabele de categorii, dezvăluie ceva: nu rămîi nepedepsit copilul părinţilor tăi. Fiul unui avocat va continua să fie avocat şi ca cercetător, vrînd în primul rînd să-şi păstreze dreptatea în cauza lui şi abia în al doilea rînd să aibă poate dreptate. Fiii pastorilor protestanţi şi ai învăţătorilor se recunosc după siguranţa naivă cu care, ca savanţi, îşi consideră teza ca şi demonstrată de îndată ce au enunţat-o, dar cu convingere şi căldură, fiindcă au înrădăcinată obişnuinţa de a fi *crezuţi,* aceasta la părinţii lor făcînd parte din „meserie"! Dimpotrivă, un evreu, în virtutea trecutului neamului său şi a mentalităţii cercului de afaceri, este cel mai puţin obişnuit de a fi crezut; ui-taţi-vă la savanţii evrei — toţi ţin în mod deosebit la

logică, cu alte cuvinte la forţarea aprobării prin motivare, ştiind că trebuie să învingă prin logică chiar şi acolo unde există un dezgust de rasă şi clasă împotriva lor, unde nu vor fi crezuţi cu plăcere. Şi aceasta deoarece nimic nu este mai democratic decît logica, ea nu cunoaşte vaza nimănui, pentru ea şi nasurile coroiate sînt drepte. (în treacăt fie spus, Europa trebuie să le fie deosebit de recunoscătoare evreilor tocmai în privinţa logicizării, a obişnuinţelor intelectuale *mai nete,* în primul rînd germanii, ca o rasă jalnic de nesăbuită, căreia şi astăzi trebuie să i se tragă mai întîi o săpu-neală zdravănă. Pretutindeni unde evreii au ajuns influenţi i-au învăţat pe ceilalţi să deosebească mai subtil, să conchidă mai net, să scrie mai limpede şi mai precis; misiunea lor a fost întotdeauna de a aduce un popor „la raţiune".)

349

încă o dată obîrşia savanţilor. — A vrea să te conservi pe tine însuţi este expresia unei situaţii grele, a unei restrîngeri a instinctului fundamental al vieţii pro-priu-zise, care tinde spre *extinderea puterii* şi care, în numele acestei voinţe, pune sub semnul întrebării şi sacrifică destul de des conservarea de sine. Să considerăm drept simptomatic faptul că unii filozofi, de pildă ofticosul Spinoza, vedeau, trebuiau să vadă faptul ho-tărîtor tocmai în aşa numitul instinct de autoconservare, pentru că erau oameni aflaţi în situaţii grele. Că ştiinţele moderne ale naturii s-au încîlcit în asemenea măsură cu dogma spinoziană (la urmă şi în modul cel mai grosolan, cu darwinismul şi doctrina sa unilaterală, de neînţeles, despre „lupta pentru existenţă"), se datorează probabil obîrşiei celor mai mulţi dintre na-turalişti; în

această privinţă ei fac parte din „popor", strămoşii lor erau oameni săraci şi neînsemnaţi, care cunoşteau prea îndeaproape greutatea de a se descurca, în jurul întregului darwinism englez adie ceva asemănător aerului închis englezesc produs de supra-populare, asemănător mirosului oamenilor de rînd, a mizerie şi înghesuială. Dar cînd eşti naturalist ar trebui să ieşi din ungherul tău omenesc, iar în natură nu *domneşte* ananghia ci belşugul, risipa, chiar şi pînă la nechibzuinţă. Lupta pentru existenţă este numai o *excepţie,* o restrîngere temporară a voinţei de viaţă, marea şi mica luptă se învîrtesc pretutindeni în jurul precumpănirii, al dezvoltării şi răspîndirii, al puterii, conform voinţei de putere care este tocmai voinţa de viaţă.

350

în cinstea homines religioşi. — Lupta împotriva Bisericii este cu siguranţă, printre altele — căci ea înseamnă multe — şi lupta firilor mai vulgare, mai voioase, mai familiare, mai superficiale împotriva dominaţiei oamenilor mai grei, mai profunzi, mai retraşi, adică mai răi şi mai suspicioşi, care au meditat cu îndelungă bănuială asupra valorii existenţei şi de asemenea asupra valorii proprii; instinctul vulgar al poporului, bucuria simţurilor, „inima sa bună" s-au revoltat împotriva lor. întreaga Biserică romană se întemeiază pe o bănuială meridională asupra firii omului, bănuială care în nord este întotdeauna înţeleasă greşit — ea este o moştenire a sudului european de la Orientul profund, de la străvechea, tainica Asie şi de la spiritul ei contemplativ. Deja protestantismul este o răscoală populară în favoarea oamenilor cumsecade, naivi, superficiali (Nordul a fost întotdeauna mai blajin şi mai searbăd decît Sudul); dar abia

Revoluţia Franceză a fost cea care i-a înmînat sceptrul definitiv şi solemn „omului bun" (oii, măgarului, gîştei şi tuturor acelora care sînt anosti de nevindecat şi scandalagii şi buni de balamucul „ideilor moderne").

351

în cinstea jurilor preoţeşti. — Cred că tocmai filozofii s-au simţit întotdeauna cel mai departe de ceea ce poporul înţelege prin înţelepciune (şi cine nu este astăzi „popor"?), de acea cuminte şi dobitocească linişte sufletească, pioşenie şi blîndeţe de preot de ţară, care stă întinsă pe pajişte şi *asistă,* serioasă şi rumegînd, la spectacolul vieţii — probabil pentru că nu erau destul de „popor", destul de „preoţi de ţară" pentru aşa ceva. Probabil că tocmai ei vor fi şi ultimii care vor învăţa să creadă că poporul ar *putea* înţelege cîte ceva din ceea ce este foarte departe de el, din marea pasiune a celui ce caută cunoaşterea, care trăieşte, trebuie să trăiască neîncetat în norul de furtună al celor mal înalte probleme şi al celor mal grele răspunderi (deci, defel ca spectator, ca cel exterior, Indiferent, sigur, obiectiv...). Poporul preţuieşte un cu totul alt fel de om atunci cînd, la rîndul său, îşi clădeşte un ideal al „înţeleptului" şl are de o mie de ori dreptul de a cinsti tocmai acest fel de oameni, cu cele mai alese cuvinte şi onoruri; acestea sînt firile preoţeşti, blînde, serioase, naive, caste şl tot ceea ce le este înrudit — spre ele se îndreaptă lauda în acea veneraţie a poporului pentru înţelepciune. Şi cui ar avea poporul motiv să-I fie mai recunoscător decît acestor oameni care fac parte din el şi au răsărit din el, dar ca blnecuvîntaţi, aleşi, *jertfiţi* binelui său — ei înşişi se cred sacrificaţi Iul Dumnezeu — în faţa cărora îşi poate

deschide nepedepsit inima, poate *scăpa* de taine, de griji şi de cel răi (căci omul care „s-a mărturisit" scapă de el însuşi şl cel ce a „recunoscut", uită). Aici se Iveşte o mare trebuinţă: şi pentru gunoiul sufletesc este nevoie de şanţuri de scurgere, cu ape limpezi care curăţă, e nevoie de şuvoaiele repezi ale dragostei şi de inimi viteze, umile şi curate, care se pregătesc pentru un asemenea serviciu sanitar nepubllc şi se jertfesc — pentru că *este* o jertfire, preotul este şi rămîne o jertfă omenească... Poporul îl consideră pe aceşti oameni ai „credinţei" jertfiţi, potoliţi şl serioşi, drept *înţelepţi,* drept cel ce au devenit ştiutori, drept „siguri" faţă de propria lul nesiguranţă; cine l-ar putea lua poporului cuvîntul şi această veneraţie? Dar printre filozofi şi preotul este considerat tot „popor" şi *nu* o persoană ştiutoare, în primul rînd fiindcă el înşişi nu cred în „ştiutori" şi pentru că această credinţă şi superstiţie are pentru ei Iz de „popor". *Modestia* a fost. cea care a Inventat în Grecia cuvîntul „filozof, lăsînd splendida trufie de a se numi înţelepţi în seama actorilor spiritului — modestia acelor monştri de semeţie şi suveranitate ca PItagora, ca Platon...

352

în ce măsură te poţi lipsi de morală. — Omul gol este în general un spectacol ruşinos — vorbesc despre noi, europenii (şi în nici un caz despre europence!). Presu-punînd că prin uneltirea unui vrăjitor, cel mai vesel grup de comeseni s-ar vedea dintr-o dată dezgoliţi şi dezbrăcaţi, cred că ar pieri nu numai voioşia, dar ar fi descurajată şi cea mai grozavă poftă de mîncare — se pare că noi, europenii, nu ne putem lipsi cu nici un preţ de această[5] mascaradă care se numeşte îmbrăcăminte. Dar deghizarea

„omului moral", învăluirea în formule morale şi noţiuni de bună-cuviinţă, întreaga tăinuire binevoitoare a faptelor noastre sub ideile de datorie, virtute, spirit civic, cinste, abnegaţie nu şi-ar avea oare motive la fel de întemeiate? Nu pentru că aş socoti că în felul acesta ar trebui poate mascată răutatea şi josnicia omenească, pe scurt fiara sălbatică din noi, Ideea mea este că, dimpotrivă, avem o înfăţişare ruşinoasă tocmai ca *animale blînde* şi avem nevoie de o travestire morală, că „omul interior" din Europa nu este nici pe departe destul de rău pentru a se putea „arăta" ca atare (pentru a fi *frumos* în felul acesta). Europeanul se costumează în *morală* fiindcă a devenit un animal bolnav, bolnăvicios, schilod, care are motive temeinice de a fi „bîînd", fiindcă este aproape un avorton, ceva înjumătăţit, slab, stîngaci... Nu ferocitatea animalului de pradă găseşte ca necesară o deghizare morală, ci animalul de turmă cu adînca sa mediocritate, teamă şi plictis de sine însuşi. *Morala îl împodobeşte pe european,* — s-o mărturisim! — pentru al face mai distins, mai important, mai cu vază, mai „divin"...

353

Despre obîrşia religiilor. — Invenţia propriu-zisă a întemeietorilor de religii constă, în primul rînd, în stabilirea unui anume fel de viaţă şi de obiceiuri zilnice care acţionează ca *disciplina voluntatis,* alungind în acelaşi timp plictiseala; în al doilea rînd, în *interpretarea* acestei vieţi, interpretare în virtutea căreia ea să pară învăluită de lumina celor mai înalte valori, astfel încît să devină de aici înainte un bun pentru care lupţi şi eventual îţi dai viaţa. în realitate, dintre aceste două invenţii, ultima este cea mai importantă; prima, felul de viaţă, a existat

îndeobşte şi înainte, dar alături de alte feluri de viaţă şi fără conştiinţa valorii care sălăşluieşte în ea. Importanţa, originalitatea întemeietorului de religie iese de obicei la lumină prin faptul că el o *vede, o alege, ghicind* primul în ce scop poate fi folosită şi cum poate fi interpretată. Iisus (sau Pavel) de pildă, a găsit în jurul său viaţa oamenilor mărunţi dintr-o provincie romană, o viaţă modestă, virtuoasă, apăsătoare; el a interpretat-o aşezînd înăuntrul ei cel mai înalt sens, cea mai de preţ valoare — şi prin aceasta, curajul de a dispreţui orice alt fel de viaţă, fanatismul tăcut, reluat mai tîrziu de Fraţii moravi, încrederea în sine secretă şi subterană care creşte şi creşte, sfîrşind prin a fi pregătită „să biruiască lumea" (adică Roma şi clasele superioare ale întregului imperiu). Buddha, de asemenea, a găsit acel soi de oameni, răspîndiţi prin toate clasele şi treptele sociale ale neamului său, care sînt buni şi blajini (în primul rînd inofensivi) din lene, şi care, tot din lene, trăiesc în abstinenţă şi aproape fără trebuinţe; el a înţeles cum trebuie împins un asemenea fel de oameni în mod inevitabil şi cu toată *vis inertiae* spre o credinţă care făgăduieşte să *împiedice* reîntoarcerea trudelor pămînteşti (adică a muncii, a înfăptuirii în general) — această „înţelegere" a fost geniul său. Pentru a fi întemeietor de religie este nevoie de infailibilitate psihologică în cunoaşterea unei anumite categorii medii de suflete ce nu şi-au *descoperit* încă omogenitatea. El este cel care le reuneşte şi, în această privinţă, întemeierea unei religii rămîne întotdeauna o lungă sărbătoare a cunoaşterii.

354

Despre „geniul speciei". — Problema conştiinţei (mai exact a

conştiinţei de sine) ni se înfăţişează abia atunci cînd începem să înţelegem în ce măsură ne-am putea lipsi de ea; fiziologia şi zoologia ne aşază acum în faţa acestei înţelegeri (au fost necesare două secole pentru a depăşi bănuiala premergătoare a lui *Leibniz).* Fiindcă am putea gîndi, simţi, voi, aminti, am putea de asemenea „acţiona" în orice sens al cuvîntului, fără a fi totuşi nevoie ca toate acestea „să ne pătrundă în conştiinţă" (cum se spune metaforic). întreaga viaţă ar fi posibilă fără a se vedea oarecum în oglindă, după cum de fapt la noi şi astăzi cea mai mare parte a vieţii se desfăşoară lipsită de această oglindire — chiar şi latura gînditoare, simţitoare, voitoare a vieţii, oricît de jignitor i-ar suna acest lucru unui filozof mai vîrstnic. Atunci *la ce bun* conştiinţa, dacă este de *prisos* în lucrurile esenţiale? După părerea mea, dacă vreţi să plecaţi urechea la răspunsul meu la întrebarea aceasta şi la presupunerile cu caracter de digresiune pe care le fac, fineţea şi tăria conştiinţei se află întotdeauna în raport cu *capacitatea de comunicare* a omului (sau a animalului), iar capacitatea de comunicare, la rîndul ei, se află în raport cu *nevoia de comunicare,* însă acest din urmă lucru nu trebuie înţeles ca şi cum tocmai individul care este maestru în comunicarea şi exprimarea nevoilor sale ar trebui în acelaşi timp să depindă cu nevoile acestea de semenii săi în mai mare măsură decît ceilalţi. Dar mi se pare că aşa stau lucrurile cu unele întregi rase şi şiruri de generaţii; acolo unde nevoia, mizeria au obligat oamenii vreme îndelungată să comunice între ei, să se înţeleagă între ei repede şi uşor, apare la sfirşit un prisos al acestei puteri şi arte de a comunica, asemenea unei averi ce sa

adunat cu timpul şi aşteaptă acum un moştenitor care să o cheltuiască din plin (aceşti moştenitori sînt aşa-numiţii artişti, de asemenea oratorii, predicatorii, scriitorii, cu toţii oameni care sosesc întotdeauna la capătul unui lanţ lung, oameni de fiecare dată „născuţi prea tîrziu" în cel mai bun înţeles al cuvîntului şi, după cum am mai spus, *risipitori* din fire). Admiţînd că această observaţie este corectă, pot trece mai departe la presupunerea că *de fapt conştiinţa sa dezvoltat numai sub presiunea nevoii de comunicare,* că a fost necesară şi folositoare din capul locului doar în relaţiile de la om la om (mai ales între cei care poruncesc şi cei care se supun) şi că s-a dezvoltat numai în raport cu gradul său de utilitate. Conştiinţa nu este de fapt decît o reţea de comunicaţii între un om şi altul şi numai ca atare a trebuit să se dezvolte, căci omul singuratic, asemănător animalului de pradă, nu ar fi avut nevoie de ea. Faptul că acţiunile, gîndurile, simţămintele, mişcările noastre ajung în conştiinţă — sau cel puţin o parte a lor — este urmarea unei necesităţi cumplite care 1-a stăpînit vreme îndelungată pe om; fiind animalul cel mai primejduit, *avea nevoie* de ajutor şi protecţie, *avea nevoie* de semenii săi, trebuia să-şi exprime necazurile, să ştie să se facă înţeles — şi pentru toate acestea avea nevoie în primul rind de „conştiinţă", deci să *ştie* el însuşi ce-i lipseşte, în ce stare sufletească se află, să „ştie" ce gîndeşte. Pentru că, repet, omul, ca orice vieţuitoare, gîndeşte neîncetat dar nu ştie acest lucru; gîndirea devenită *conştientă* este doar o foarte mică parte a ei, să spunem partea cea mai superficială şi de slabă calitate, căci numai această gîndire conştientă se *înfăptuieşte cu cuvinte,* mai bine spus *cu semne*

de comunicare prin care se dezvăluie însăşi originea conştiinţei. într-un cuvînt, dezvoltarea vorbirii şi dezvoltarea conştiinţei *(nu* a raţiunii ci doar a conştiinţei de ea însăşi a raţiunii) merg mînă în mînă. Să adăugăm că nu numai vorbirea slujeşte drept punte de la om la om, ci şi privirea, apăsarea, gesturile; conştientizarea impresiilor propriilor simţuri, capacitatea de a le putea stabili şi scoate oarecum în afara noastră, a evoluat în măsura în care a crescut nevoia de a le transmite şi *altora* prin semne. Omul inventator de semne este în acelaşi timp omul care devine din ce în ce mai conştient de el însuşi; omul a învăţat abia ca animal social să devină conştient de sine — o face şi acum, o face tot mai mult. După cum se vede, ideea mea este că o conştiinţă nu face parte de fapt din existenţa individuală a omului, ci mai curînd din ceea ce este în el spirit social şi de turmă, că prin urmare conştiinţa se dezvoltă mai subtil numai în raport cu utilitatea ei pentru comunitate şi turmă şi că deci flecare dintre noi, în pofida bunăvoinţei de a se *înţelege* pe sine cît mai individual cu putinţă, de „a se cunoaşte pe sine", va conştientiza întotdeauna numai nonindividualul din el, „media" lui, că însuşi gîndul nostru — prin caracterul conştiinţei, prin „geniul speciei" care îl stăpîneşte — este mereu oarecum *votat în majoritate* şi reîntors la perspectiva turmei. Nu încape nici o îndoială că toate acţiunile noastre sînt în fond neasemuit de personale, de unice şi nemărginit individuale, dar de îndată ce le transpunem în conştiinţă *nu mai par a Ji aşa...* Adevăratul fenomenalism şi perspectivism cum îl înţeleg eu este acesta: natura *conştiinţei animale* vrea ca lumea pe care o putem conştientiza să fie doar o lume a suprafeţei şi

semnelor, o lume generalizată şi vulgarizată, că tot ceea ce devine conştient, *devine* tocmai de aceea anost, îngust, relativ neghiob, general, semn, însemnul turmei, că de orice conştientizare este legată o mare şi adîncă pervertire, falsificare, superficializare şi generalizare. La urma urmei, creşterea conştiinţei este o primejdie iar cine trăieşte printre europenii conştienţi ştie că este chiar o boală. După cum se poate ghici, ceea ce mă interesează aici nu este opoziţia dintre subiect şi obiect — această deosebire o las în seama teoreticienilor cunoaşterii care au rămas agăţaţi în capcanele gramaticii (metafizica poporului). Este şi mai puţin opoziţia dintre „lucrul în sine" şi aparenţă, fiindcă nu cunoaştem nici pe departe destul spre a putea *deosebi.* Nu avem de fapt nici un organ pentru „cunoaştere", pentru „adevăr"; „ştim" (sau credem sau ne închipuim) tocmai atît cît ar putea fi *folositor* în interesul turmei omeneşti, al speciei, şi însuşi ceea ce este numit aici „folos" este la urma urmei tot numai o credinţă, o închipuire, poate chiar acea neghiobie nefastă de pe urma căreia vom pieri într-o bună zi.

355

Obîrşia noţiunii noastre de „cunoaştere". — Culeg această explicaţie din stradă; am auzit pe cineva din popor spunînd „m-a recunoscut" — şi-atunci m-am întrebat ce înţelege de fapt poporul prin cunoaştere? Ce vrea, cînd vrea cunoaştere? Nimic mai mult decît că ceva străin trebuie redus la ceva *cunoscut.* Iar noi, filozofii — prin cunoaştere am înţeles oare *mai mult?* Lucrul cunoscut înseamnă ceva cu care sîntem obişnuiţi, astfel încît să nu ne mai mire — viaţa noastră zilnică, o regulă oarecare de

care ţinem seamă, tot ceea ce face să ne simţim acasă; cum? nevoia noastră de cunoaştere nu este tocmai această nevoie de cunoscut, voinţa de a descoperi printre toate lucrurile străine, neobişnuite, îndoielnice ceva care să nu ne mai nelinişteascâ? Nu este oare instinctul de teamă cel care ne îndeamnă să cunoaştem? Bucuria căutătorului de cunoaştere nu este oare tocmai bucuria simţămîntului de siguranţă recîştigat?... Filozoful acela considerase lumea drept „cunoscută" în clipa în care o redusese la „idee", vai, oare nu pentru că „ideea" îi era atît de cunoscută, atît de familiară? fiindcă se temea atît de puţin de „idee"? Of, modestia celor ce caută cunoaşterea! Priviţi-le principiile şi rezolvările problemelor lumii, în această lumină! Cînd regăsesc ceva în lucruri, printre lucruri, în spatele lucrurilor, ceva care ne este din păcate foarte cunoscut, de pildă tabla înmulţirii sau logica noastră ori voinţa şi dorinţa noastră, cît sînt de fericiţi! Căci „ceea ce e cunoscut, e recunoscut", aici sînt cu toţii de acord. Chiar şi cei mai prudenţi dintre ei cred că ceea ce este cunoscut este cel puţin mai uşor de *recunoscut* decît ceva străin; ei cred, de pildă, că pentru a proceda metodic se impune să se pornească de la „lumea interioară", de la „faptele de conştiinţă", pentru că este lumea *mai cunoscută* nouă. Greşeala greşelilor! Ceva cunoscut este ceva obişnuit, iar ceea ce e obişnuit este cel mai greu de „recunoscut", de văzut ca problemă, deci ca ceva străin, îndepărtat, aflat „în afara noastră"... Marea certitudine a ştiinţelor naturii în comparaţie cu psihologia şi critica elementelor conştiinţei — ştiinţele *nonnaturii* cum s-ar putea aproape spune — se întemeiază tocmai pe faptul că îşi iau ca obiect *elementul*

străin, în timp ce este aproape o contradicţie şi o absurditate să *vrei* să iei ca obiect ceva ce nu-ţi este străin...

356

în ce măsură lucrurile se vor petrece din ce în ce mai „artistic" *în Europa.* — Grija pentru trai îi mai obligă încă şi astăzi — în perioada noastră de tranziţie în care atît de multe încetează să mai oblige — pe aproape toţi bărbaţii europeni să-şi asume un anumit rol, aşa-nu-mita lor profesie; unora le rămîne libertatea — o libertate aparentă — de a-şi alege singuri acest rol, dar celor mai mulţi rolul le este ales. Rezultatul e destul de ciudat: la o vîrstă mai înaintată, aproape toţi europenii se confundă cu rolul lor, fiind ei înşişi victimele „jocului lor bun", uitînd cît de mult au dispus de ei în-tîmplarea, capriciul, arbitrarul, pe vremea cînd li se hotăra „profesiunea" — şi cît de multe alte roluri ar fi *putut* poate să joace, căci acum e prea tîrziu! Privit mai adînc, rolul a *devenit* într-adevăr caracter, iar arta — fire. Au existat vremuri cînd se credea, cu fermă convingere, ba chiar cu pioşenie, în predestinarea tocmai pentru această afacere, tocmai pentru acest fel de a-şi cîştiga pîinea, nevrînd pur şi simplu să se recunoască întâmplarea, rolul, arbitrarul care prezidase; mulţumită acestei credinţe, stările, corporaţiile, privilegiile moştenite ale anumitor meserii au fost în stare să clădească acei monştri de închisori sociale lătăreţe ce caracterizează Evul Mediu şi care pot fi în orice caz lăudate pentru un lucru — durabilitatea lor (iar durata este pe pămînt o valoare de prim rang!). Dar există şi epoci opuse, cele cu adevărat democratice, în care această credinţă este uitată din ce în ce mai mult, în primul plan apărînd un crez îndrăzneţ şi un punct de vedere contrar, acel crez

atenian, observat pentru prima oară în epoca lui Pericle, acel crez de astăzi al americanilor, care tinde să devină tot mai mult şi crezul europenilor, epoci în care individul este convins că poate face aproape totul, că este la *înălţimea* aproape *oricărui rol,* epoci cînd fiecare încearcă pe el însuşi, improvizează, încearcă din nou, îi place să încerce, epoci în care toată natura încetează de a mai fi, devenind artă... După cum se ştie, grecii, abia după ce au adoptat această „credinţă în rol" — un crez artistic, dacă vreţi — au suferit, pas cu pas, acea transformare ciudată, nedemnă de imitare în toate privinţele: *au devenit cu adevărat actori* şi ca atare au fermecat, au depăşit întreaga lume, la sfîrşit chiar şi „oraşul care cucerise lumea" (căci cel ce a învins Roma a fost *Grae-culus histria* şi nu cultura greacă, după cum obişnuiesc să spună naivii...) Dar ceea ce îmi trezeşte teama, ceea ce se poate astăzi deja pipăi cu miinile, în cazul în care cineva ar dori s-o facă, este că noi, oamenii moderni, am apucat-o pe aceeaşi cale, şi de fiecare dată cînd omul începe să descopere în ce măsură joacă un rol şl în ce măsură *poate* fi actor, *devine* actor... în felul acesta se ridică o nouă faună şi floră umană, care nu s-ar putea dezvolta în epoci mai stabile şi mai mărginite — sau care sînt lăsate „jos" sub stigmatul şi bănuiala necinstei — atunci se nasc de fiecare dată cele mal interesante şi nebuneşti epoci ale istoriei, în care „actorii", *toate* soiurile de actori, sînt adevăraţii stăpîni. Dar tocmai datorită acestui fapt o altă specie de oameni este tot mal adînc păgubită, sfîrşlnd prin a nu mai fi posibilă, în primul rînd marii „constructori"; acum forţa constructoare amorţeşte, curajul de a croi planuri pe timp îndelungat este anihilat, geniile orga-

nizatorice încep să lipsească — cine mai îndrăzneşte să întreprindă opere pentru a căror încheiere ar trebui să se *conteze* pe milenii? Căci piere acea credinţă de temelie în virtutea căreia cineva poate socoti, făgădui, anticipa viitorul în planuri, sacrifica viitorul planurilor sale — anume credinţa că omul are valoare şi sens numai în măsura în care este o *piatră într-o uriaşă construcţie,* iar în acest scop trebuie să fie în primul rînd „tare", să fie „piatră"... Dar mal cu seamă nu — actor!

Pe scurt — vai, faptul va mai fi trecut sub tăcere destulă vreme! — ceea ce nu se va mai clădi de-aici înainte, nu se va mai *putea* clădi, este o societate în vechiul înţeles al cuvîntului; ne lipseşte totul pentru a înălţa această construcţie, în primul rînd materialul. *Noi toţi nu mai sîntem material pentru o societate,* acesta este un adevăr căruia i-a sosit ceasul! Mi-e indiferent că deocamdată cea mai mioapă, poate cea mai cinstită, în orice caz cea mai gălăgioasă specie de oameni care există astăzi, domnii noştri socialişti cred, speră, visează, dar în primul rînd strigă şi scriu aproximativ contrarul — lozinca lor pentru vremurile viitoare, „o societate liberă", poate fi citită de-acum pe toate mesele şi gardurile. Societate liberă? Da! Da! Dar ştiţi, domnii mei, cu ce se clădeşte ea? Cu lemnul de fier! Cu vestitul lemn de fler! Şi mai degrabă din fier decît din lemn...

357

Despre vechea problemă: „ce este german"? — Să socotim, pentru noi, adevăratele cuceriri ale gîndirii filozofice datorate minţilor germane: pot fi ele, în vreun înţeles oarecare, puse şi în seama întregii rase? Putem oare spune că sînt totodată opera

„sufletului german" sau cel puţin simptomul ei, în înţelesul în care sîntem obişnuiţi să considerăm de pildă ideomania lui Platon, aproape nebunia sa pentru formele religioase, în acelaşi timp şi ca o trăire şi o dovadă a „sufletului grec"? Sau ar fi adevărat contrarul? Ar fi oare aceste cuceriri ceva atît de individual, o atit de rară *excepţie* faţă de spiritul rasei cum a fost de pildă, cu împăcată conştiinţă, păgînismul lui Goethe? Sau cum este, cu împăcată conştiinţă, printre germani, machiavelismul lui Bismarck, aşa-numita sa „politică realistă"? Contrazic oare filozofii noştri poate chiar şi *nevoia* „sufletului german"? într-un cuvînt, filozofii germani au fost oare cu adevărat — germani filozofi? Amintesc trei cazuri. Mai întîi neasemuita concluzie a lui Leibniz, cu care a avut dreptate nu numai împotriva lui Descartes ci şi împotriva tuturor celor ce filozofaseră pînă la el — în-ţelegînd conştiinţa doar ca un *accidens* al imaginaţiei şi *nu* ca atributul necesar şi esenţial al acesteia, deci că ceea ce numim noi conştiinţă este de fapt numai o stare a lumii noastre spirituale şi sufleteşti (poate o stare bolnăvicioasă) şi *nici pe departe conştiinţa însăşi;* este oare în această idee ale cărei adîncuri nu au secat încă nici astăzi, ceva german? Există oare vreun motiv de a presupune că un latin n-ar fi ajuns cu uşurinţă la această răsturnare a evidenţei? — căci este într-adevăr o răsturnare. Să ne amintim în al doilea rînd de covîrşitorul semn de întrebare pe care *Kant* 1-a alăturat noţiunii de „cauzalitate", — nu pentru că s-ar fi îndoit în general de justeţea ei, ca Hume, ci a început prin a delimita cu grijă cercul înlăuntrul căruia această noţiune ar avea în general un sens (această stabilire a hotarelor nu s-a

încheiat nici astăzi încă). în al treilea rînd să luăm uimitoarea idee a lui *Hegel* cu care el a spart toate tiparele şi mofturile logice, îndrăznind să susţină că noţiunile specifice se dezvoltă *una din cealaltă,* principiu datorită căruia in Europa spiritele au fost pregătite pentru ultima mare mişcare ştiinţifică, darwinismul — căci fără Hegel n-ar ii fost nici un Dar-win. Este oare în această inovaţie hegeliană, prima care a adus noţiunea hotărîtoare de „dezvoltare" în ştiinţă, ceva german? Fără nici o îndoială, în toate cele trei cazuri simţim „dezvăluit" şi ghicit ceva din noi înşine, sîntem recunoscători şi în acelaşi timp surprinşi, fiecare dintre aceste trei principii reprezintă o frîntură din cunoaşterea de sine germană, din experienţa proprie şi definirea personală, care împinge spre meditaţie. „Lumea noastră interioară este mult mai bogată, mai cuprinzătoare, mai tainică", — aşa simţim cu Leibniz; ca germani ne îndoim o dată cu Kant de valoarea definitivă a cunoştinţelor din domeniul ştiinţelor naturii şi în general de tot ceea ce se *lasă* recunoscut *causaliter* — ceea ce *poate* fi cunoscut ni se pare a fi, ca atare, mai *puţin* valoros. Noi germanii sîntem hegelieni chiar şi dacă nu ar fi existat niciodată un Hegel, în măsura în care (în opoziţie cu toţi latinii) acordăm instinctiv devenirii, evoluţiei un sens mai adînc şi o valoare mai mare decît lui ceea ce „este" — credem cu greu în îndrituirea noţiunii de „existenţă" — şi de asemenea în măsura în care nu sîntem înclinaţi să-i cunoaştem logicii noastre omeneşti calitatea de a fi logica în sine, singurul fel de logică (am vrea mai curînd să ne convingem pe noi înşine că este numai un caz deosebit şi poate unul dintre cele mai ciudate şi neghioabe). A patra întrebare ar fi dacă şi

Schopenhauer cu pesimismul său, vreau să spun cu problema despre *valoarea existenţei,* ar fi trebuit să fie tocmai un german. Nu cred. Evenimentul în *urma căruia* această problemă era cu siguranţă de aşteptat, astfel încît un astronom al sufletului i-ar fi putut calcula ziua şi ora — apusul credinţei în Dumnezeul creştin, victoria ateismului ştiinţific, este un eveniment universal-european la care toate neamurile trebuie să-şi aibă partea de merit şi onoruri. Dimpotrivă însă, trebuie pus tocmai pe seama germanilor — a acelor germani contemporani cu Schopenhauer - faptul de a fi *întîrziat* primejdios de mult această biruinţă a ateismului; mai ales Hegel a fost cel care a tărăgănat *par excellence* lucrurile, prin încercarea sa grandioasă de a ne convinge la sfîrşit de divinitatea existenţei cu ajutorul celui de-al şaselea simţ al nostru, „simţul istoric". Ca filozof, Schopenhauer a fost *primul* ateu mărturisit şi neînduplecat pe care l-am avut noi, germanii; vrăjmăşia sa împotriva lui Hegel îşi avea aici dedesubturile. El considera nondMni-tatea existenţei drept un dat, ceva palpabil şi indiscutabil; îşi pierdea de fiecare dată sîngele rece de filozof, lăsîndu-se cuprins de furie, cînd vedea pe cineva şovăind sau făcînd digresiuni în această privinţă. Pe acest fapt se întemeiază întreaga sa onestitate, căci *condiţia* felului în care vede el lucrurile este ateismul absolut şi cinstit, victorie în sfîrşit şi cu greu cîştigată
de conştiinţa europeană, rodul cel mai bogat în urmări al unei educaţii de peste două mii de ani spre adevăr, care la urmă îşi interzice *minciuna* credinţei în Dumnezeu ... Se vede *ce* anume 1-a biruit pe Dumnezeul creştin: însăşi moralitatea creştină,

noţiunea de sinceritate privită din ce în ce mai sever, subtilitatea duhovnicilor conştiinţei creştine transfigurată şi sublimată în conştiinţă ştiinţifică, în puritate intelectuală cu orice preţ. A privi natura ca şi cum ar fi o dovadă a bunătăţii şi grijii unui Dumnezeu, a interpreta istoria în cinstea unei înţelepciuni divine, ca mărturie veşnică a unei ordini morale a lumii şi a intenţiilor finalismului moral, a interpreta trăirile proprii aşa cum le-au interpretat oamenii pioşi destulă vreme, ca şi cum totul ar fi supunere, semn, totul ar fi gîndit şi trimis pentru mîntui-rea sufletului — acest fel de a gîndi *a trecut,* are conştiinţa *împotriva* sa, este considerat de toate conştiinţele mai rafinate drept necuviincios, necinstit, drept minciună, efeminare, slăbiciune, laşitate, iar această severitate mai mult decît orice altceva ne face *buni* europeni, moştenitori ai celei mai îndelungate şi curajoase depăşiri de sine a Europei. Prin alungarea în felul acesta a interpretării creştine, condamnînd „sensul" ei ca pe o monedă falsă, ne copleşeşte dintr-o dată şi cumplit *întrebarea schopenhaueriană: dar oare existenţa are în general vreun sens?* — o întrebare care va avea nevoie de cîteva sute de ani chiar şi numai pentru a fi înţeleasă în întregime şi în toate străfundurile ei. Ceea ce Schopenhauer însuşi a dat ca răspuns la această întrebare a fost — să-mi fie iertat — ceva prematur, tineresc, doar o acomodare, o oprire şi o împotmolire tocmai în perspectivele moralei creştin-ascetice cărora, o dată cu credinţa în Dumnezeu, li se retrăsese *credinţa...* Dar el a pus această întrebare — ca bun european, după cum am mai spus, şi *nu* ca german. Sau poate că germanii, cel puţin prin felul în care s-au înstăpînit pe

întrebarea schopenhauerianã, şi-au dovedit apartenenţa la şi înrudirea interioară cu această problemă, pregătirea pentru ea, *nevoia* de ea? Faptul că după Schopenhauer şi în Germania — destul de tîrziu, de altfel! — sa gîndit şi s-a scris despre problema ridicată de el, nu este desigur suficient pentru a decide în favoarea acestei legături mai strinse; chiar şi ciudata *neîndemînare* a acestui pesimism post-schopenhauerian ar putea vorbi împotrivă — e limpede că germanii nu se purtau ca şi cum s-ar fi aflat în elementul lor. Dar aici nu fac nici o aluzie la Eduard von Hartmann, din contră, nici pînă astăzi nu s-a risipit vechea mea bănuială că este prea *iscusit* pentru noi, vreau să spun că, adevărat şarlatan încă de la început, poate nu numai că a luat în derîdere pesimismul german, ci că ar putea chiar sfirşi prin a le lăsa germanilor ca „moştenire" testamentară, cît de mult şi-a putut bate cineva joc de ei în epoca întemeierilor. Dar întreb: să-1 considerăm oare drept glorie germană pe bătrinul titirez Bahnsen care o viaţă întreagă s-a în-vîrtit cu voluptate în jurul mizeriei sale realist-dialectice, a „ghinionului său personal" — să fie asta oare ceva chiar german? (Recomand pe această cale scrierile sale în scopul în care le-am folosit şi eu, anume ca hrană antipesimistă, mai ales de dragul *elegantiae psychoîogicae* a lor, cu care îmi pare că se poate veni de hac şi celor mai astupate trupuri şi firi.) Sau ar putea fi socotiţi printre adevăraţii germani asemenea diletanţi şi fete bătrîne ca Mainlânder, dulceagul apostol al virginităţii? La urma urmelor era probabil evreu (toţi evreii devin dulcegi cînd moralizează). Nici Bahnsen, nici Mainlânder şi nici Eduard von Hartmann nu reprezintă o dovadă sigură pentru întrebarea dacă

pesimismul lui Schopenhauer — privirea îngrozită pe care o aruncă într-o lume lipsită de Dumnezeu, devenită neghioabă, oarbă, nebună şi îndoielnică, groaza sa *cinstită...* a fost nu doar un caz de excepţie printre germani, ci un eveniment *german,* în timp ce tot ceea ce se află altfel în primul plan, viteaza noastră politică, patriotismul nostru voios care priveşte cu destulă convingere toate lucrurile în lumina unui principiu prea puţin filozofic („Germania, Germania mai presus de toate"), deci *sub specie speciei,* adică a *species* germane, dovedeşte foarte limpede contrarul. Nul Germanii de astăzi *nu* sînt pesimişti! Iar Schopenhauer a fost pesimist, repet, ca bun european şi *nu* ca german.

358

Răscoala ţărănească a spiritului. — Noi europenii ne aflăm în faţa unei uriaşe lumi în ruină, unde cîte ceva se mai înălţă, unde multe mai sînt în picioare, putrede şi sinistre, dar cea mai mare parte s-a şi prăbuşit, destul de pitoresc — unde au existat vreodată ruine mai frumoase? — cotropite de bălării mari şi mici. Acest oraş al decăderii este Biserica; vedem societatea religioasă a creştinismului zguduită pînă în cele mai adînci temelii — credinţa în Dumnezeu s-a prăbuşit iar credinţa în idealul creştin-ascetic îşi poartă ultima luptă. Un asemenea edificiu, clădit temeinic şi vreme îndelungată, cum a fost creştinismul — ultima ctitorie romană! — nu putea fi de bună seamă dărîmat dintr-o dată; toate soiurile de cutremure au trebuit să-1 zguduie, toate felurile de spirite care sfredelesc, sapă, rod, umezesc au trebuit să ajute la dărîmarea sa. Dar cel mai ciudat e faptul că aceia care şi-au dat osteneala cea mai

mare pentru întreţinerea şi păstrarea creştinismului, tocmai ei au devenit cei mai vajnici distrugători ai săi — germanii. Se pare că germanii nu înţeleg esenţa unei biserici. Nu sînt oare destul de intelectuali? destul de neîncrezători? Ediflciul Bisericii are în orice caz drept temelie o libertate şi un liberalism spiritual *sudic* şi de asemenea o bănuială sudică faţă de natură, om şi spirit — se întemeiază pe o cu totul altă cunoaştere a oamenilor şi pe altă experienţă umană decît a avut-o Nordul. Reforma lui Luther a fost, în toată întinderea sa, indignarea simplităţii împotriva „multiplicităţii", pentru a vorbi cu prudenţă, o neînţelegere grosolană şi cinstită căreia trebuie să i se ierte multe; expresia unei biserici *biruitoare* nu era înţeleasă, văzîndu-se doar corupţie, iar scepticismul distins, acel *lux* de scepticism şi toleranţă pe care şi-1 permite orice forţă victorioasă şi sigură de ea însăşi, era înţeleasă greşit... Aruncînd o privire, vedem destul de bine astăzi cît de fatal de miop, superficial şi imprudent a fost Luther în toate problemele cardinale ale puterii, în primul rind ca om din popor, căruia îi lipsea orice moştenire a unei caste stăpînitoare, orice instinct pentru putere, astfel încît opera sa, voinţa sa de restabilire a acelui edificiu roman a devenit, fără voia şi ştirea sa, începutul unei opere de distrugere. El a destrămat, a rupt cu o furie cinstită acolo unde bă-trînul păianjen ţesuse vreme îndelungată cu cea mai mare grijă. A împărţit tuturor cărţile sfinte şi în felul acesta ele au ajuns pe mîinile filologilor, adică ale distrugătorilor oricărei credinţe ce se întemeiază pe cărţi. A distrus ideea de „biserică" alungind încrederea în inspiraţia conciliilor, căci această idee îşi păstrează puterea numai cu condiţia ca

spiritul inspirator care a întemeiat Biserica să mai sălăşluiască în ea, să mai clădească, să continue înălţarea casei sale. Luther i-a redat preotului relaţiile sexuale cu femeia, dar trei sferturi din veneraţia de care este capabil poporul, şi în primul rînd femeia din popor, se întemeiază pe credinţa că un om care este deosebit în această privinţă va fi deosebit şi în altele, iar credinţa populară în supraomenescul din om, în miracol, în Dumnezeul mîntuitor din om îşi are tocmai aici susţinătorul ei cel mai subtil şi mai de seamă. După ce i-a redat preotului femeia, Luther a trebuit să-i *ia* spovedania, lucru corect din punct de vedere psihologic, dar în felul acesta era de fapt înlăturat însuşi preotul creştin, a cărui profundă utilitate a fost întotdeauna *aceea* de a fi o ureche sfîntă, o fîntînă tăcută, un mormînt pentru taine. „Fiecare este propriul său preot" — în spatele unor asemenea formule şi a vicleniei lor ţărăneşti se ascundea la Luther ura neîmpăcată împotriva „omului superior" şi a dominaţiei „omului superior", aşa cum îl concepuse Biserica; el a sfărîmat un ideal pe care nu ştiuse să-1 atingă, în timp ce părea să combată şi să deteste degenerarea acestui ideal. De fapt el, insuportabilul călugăr, a respins *stăpînirea homines religioşi,* a făcut deci în interiorul ordinii eclesiastice tocmai ceea ce combătea cu atîta intoleranţă în privinţa ordinii sociale — o „răscoală ţărănească". Cine ar fi oare atît de naiv încît să-1 laude sau să-1 mustre pe Luther pentru tot ce a răsărit mai apoi, bun şi rău, din Reforma sa, fapte care pot fi astăzi oarecum stabilite, pentru urmările lor? A fost cu totul nevinovat, nu ştia ce face. Aplatizarea spiritului european, mai ales în partea nordică, *îmblînzirea* sa dacă se preferă

desemnarea prin-tr-o expresie morală, a făcut, fără nici o îndoială, un covîrşitor pas înainte o dată cu Reforma lui Luther, şi tot datorită ei a crescut mobilitatea şi nelinişstea spiritului, setea sa de independenţă, credinţa sa în dreptul la libertate, „firescul" său. în sfirşit, dacă vrem să-i recunoaştem Reformei meritul de a fi pregătit şi favorizat ceea ce venerăm noi astăzi ca „ştiinţă modernă", atunci va trebui de bună seamă adăugat că şi ea se face vinovată de degenerarea savantului modern, de lipsa sa de veneraţie, pudoare şi profunzime, de întreaga candoare şi cumsecâdenie în problemele cunoaşterii, pe scurt, de acel *plebeism al spiritului* caracteristic ultimelor două secole de care nici pesimismul de pînă acum nu ne-a mîntuit defel; şi „ideile modeme" mai fac încă parte din această răscoală ţărănească a Nordului împotriva spiritului meridional mai rece, mai echivoc, mai bănuitor, care şi-a clădit în Biserica creştină cel mai de seamă monument. în sfirşit, să nu uităm ce este o Biserică, şi anume în contrast cu orice „stat": o Biserică este în primul rind o structură a dominaţiei care le asigură oamenilor mai dezvoltaţi *intelectual* rangul superior şi care *crede* în forţa spiritualităţii într-atît încît să-şi interzică toate mijloacele violente mai grosolane — numai datorită acestui fapt este Biserica, oricum, o instituţie mai distinsă decît statul.

359

Răzbunarea asupra spiritului şi alte dedesubturi ale moralei - Oare unde credeţi că îşi are morala cei mai primejdioşi şi mai vicleni apărători?... Iată un om nereuşit care nu are îndeajuns spirit pentru a se putea bucura de acest lucru, dar are tocmai destulă cultură pentru a o şti; plictisit, dezgustat, se

dispreţuieşte pe sine; datorită unei mici averi moştenite este lipsit, din păcate, şi de ultima consolare, de „binecuvîntarea muncii", de uitarea de sine prin „obligaţiile zilnice", un om căruia îi e de fapt ruşine de existenţa sa — poate că mai găzduieşte şi cîteva mici vicii — şi care pe de altă parte nu se poate împiedica să se delecteze din ce în ce mai mult cu cărţi care nu-i sînt pe măsură sau cu o societate mai intelectuală decît poate el să mistuie, devenind vanitos şi iritabil; un astfel de om în întregime otrăvit — căci la asemenea nereuşiţi spiritul devine otravă, cultura devine otravă, proprietatea şi singurătatea devin otravă — ajunge pînă la urmă subjugat în mod obişnuit de spiritul de răzbunare, de setea de răzbunare... de *ce anume* credeţi că are nevoie, o nevoie nemăsurată, pentru a-şi dărui sie însuşi iluzia superiorităţii faţă de oameni aflaţi intelectual mai presus, pentru a-şi crea, fie şi numai în imaginaţie, bucuria *răzbunării împlinite?* întotdeauna de *moralitate,* poţi pune chiar prinsoare, întotdeauna de cuvintele răsunătoare ale moralei, de bătutul tobei despre dreptate, înţelepciune, sfinţenie, virtute, întotdeauna de stoicismul felului de a fi (cît de bine ascunde stoicismul ceea ce îi lipseşte cuiva!...), întotdeauna de haina tăcerii înţelepte, a bunăvoinţei, a blîndeţii şi cum se mai numesc toate hainele idealiştilor în care umblă înveşmântaţi nevindecaţii dispreţuitori de sine ca şi nevindecaţii vanitoşi. Să nu fiu înţeles greşit: din asemenea *duşmani înnăscuţi ai spiritului* răsare uneori acel exemplar uman rar, care este venerat de popor sub numele de sfint, de înţelept; dintre aceşti oameni se ivesc acei monştri ai moralei care fac larmă, care fac istorie — sfîntul Augustin face parte

dintre ei. Teama de spirit, răzbunarea împotriva spiritului — vai, cît de des au devenit aceste vicii cu puteri propulsoare rădăcina virtuţilor! Ba chiar *virtute!* Şi, între noi fie zis, chiar şi acea pretenţie a filozofilor la *înţelepciune* care s-a auzit ici şi colo pe pămînt, cea mai nebunească şi necuviincioasă dintre toate pretenţiile - nu a fost oare întotdeauna, în India ca şi în Grecia, în *primul rînd o ascunzătoare?* Uneori poate din punctul de vedere al educaţiei, care sfinţeşte atîtea minciuni ca menajamente delicate pentru fiinţele în devenire, în creştere, pentru discipolii care datorită credinţei lor în persoană (dintr-o greşeală) trebuie adesea apăraţi împotriva lor înşişi... Dar în cele mai multe cazuri este o ascunzătoare a filozofului, în spatele căreia se refugiază din cauza oboselii, a vîrstei, a potolirii, a înăspririi, ca sim-ţămînt al apropierii sfirşitiilui, înţelepciunea acelui instinct pe care îl au animalele în pragul morţii — ele se dau de-o parte, devin tăcute, aleg singurătatea, se tîrăsc în peşteri, devin *înţelepte...* Cum? înţelepciunea este o ascunzătoare a filozofului faţă de spirit?

360

Două feluri de cauze care sînt confundate. — Acesta mi se pare a fi unul dintre cei mai importanţi paşi şi cele mai importante progrese ale mele: am învăţat să deosebesc cauza acţionării în general, de cauza acţionării în cutare fel, în cutare direcţie, în cutare scop. Primul fel de cauze este o cantitate de forţă adunată, care aşteaptă să fie folosită într-un fel oarecare şi într-un scop oarecare, pe cînd al doilea fel de cauze, comparat cu această forţă, este ceva cu totul neînsemnat, de cele mai multe ori o mică întîmplare, în urma căreia această cantitate de forţă

se „declanşează" într-un singur şi anumit mod — chibritul în raport cu butoiul cu pulbere. Eu număr printre aceste mici întîmplări şi chibrituri toate aşa-zisele „scopuri", de asemenea şi pe cele mult mai aşa-zisele „vocaţii"; ele sînt relativ oarecari, arbitrare, aproape indiferente în comparaţie cu uriaşa cantitate de forţă care stăruie, după cum am spus, să fie folosită în vreun fel. Lucrurile sînt văzute îndeobşte altfel: sîntem obişnuiţi să vedem forţa *propulsoare* în ţel (scop, vocaţie şi aşa mai departe), conform unei greşeli străvechi, dar ţelul este numai forţa *diriguitoare,* aici s-a confundat cîrmaciul cu aburii. Şi nici măcar întotdeauna cîrmaciul, forţa diriguitoare... Nu este oare destul de des „scopul", „ţelul" numai un pretext decorativ, o ulterioară orbire de sine a vanităţii care nu vrea să admită că vasul *urmează* curentul în care a ajuns din întîmplare? Că „vrea" să ajungă acolo *pentru că trebuie* să ajungă acolo? Că are desigur o direcţie, dar nici un cîrmaci? Mai este încă nevoie de o critică a ideii de „scop".

361

Despre problema actorului - Problema actorului m-a neliniştit vreme îndelungată; nu eram sigur (uneori nu sînt nici astăzi) dacă nu cumva pornind de aici i se va veni de hac primejdioasei noţiuni de „artist" — o noţiune tratată pînă acum cu o blîndeţe de neiertat. Falsitatea cu bună ştiinţă, plăcerea de a te preface izbucnind ca o forţă, înlăturînd aşa numitul „caracter", inundînd, uneori stingînd, cerinţa lăuntrică de a intra într-un rol şi o mască, într-o *aparenţă,* un exces al feluritelor capacităţi de adaptare care nu se mai ştiu mulţumi rămînînd în slujba unei utilităţi stricte şi imediate — toate acestea nu sînt poate *numai*

actorul în sine?... Un asemenea instinct se va fi format cel mai uşor în familii de oameni simpli, care au trebuit să-şi strecoare viaţa sub apăsări şi constrîngeri schimbătoare, în adîncă dependenţă, care se mlădiază după împrejurări, care trebuie să se gospodărească mereu din nou datorită noilor condiţii, să dea şi să se aşeze mereu altfel şi care, cu timpul, ajung să-şi agate hainele în bătaia *oricărui* vînt devenind aproape ei înşişi haine, maeştri al acestei arte a veşnicului joc de-a ascunsul care le-a pătruns în carne şi sînge şi care la animale se numeşte *mimicry,* pînă cînd, la sfîrşit, această întreagă putere adunată din generaţie în generaţie devine despotică, nechibzuită, nestăpînită, învăţînd ca instinct să poruncească altor instincte şi dă naştere actorului, „artistului" (mai întîi bufonul, mincinosul, măscăriciul, nebunul, clovnul, ca şi servitorul clasic Gil Blas, căci în asemenea tipuri se găseşte preistoria artistului şi destul de des şi aceea a „geniului"). Şi în condiţii sociale mai înalte, sub apăsări asemnănătoare, creşte un soi asemănător de oameni, numai că atunci instinctul actoricesc este ţinut în frîu de un alt instinct, de pildă la „diplomat" - aş fi de altfel înclinat să cred că un bun diplomat are întotdeauna calea deschisă spre a fi şi un bun actor pe scenă, cu condiţia de a avea „cale liberă". Iar în privinţa *evreilor,* popor al artei adaptării *par excellence,* în aceeaşi ordine de idei am fi dispuşi să vedem în ei, încă din capul locului, un fel de instituţie istorică pentru formarea actorilor, o adevărată pepinieră de actori; a sosit de fapt într-adevăr vremea să ne întrebăm care actor bun de astăzi *nu* este evreu? Iar evreul, ca literat înnăscut, adevăratul stăpînitor al presei europene, îşi exercită această putere în temeiul

calităţilor sale actoriceşti, căci literatul este fundamental actor — el joacă rolul „cunoscătorului", al „specialistului". în sfîrşit, *femeile* — să ne gîndim la toată istoria lor — oare nu *trebuie* să fie ele în primul rînd şi mai presus de orice, actriţe? Să auzim ce spun medicii care au hipnotizat femei şi, la urma urmei, să le iubim, să ne lăsăm „hipnotizaţi" de ele! Cu ce ne alegem întotdeauna de aici? Căci ele „se dau" chiar şi atunci cînd îşi dau... Femeia este atît de artistă...

362

încrederea noastră în virilizarea Europei. — Datorită lui Napoleon (şi în nici un caz Revoluţiei Franceze, care era îndreptată spre „frăţie" între popoare şi efuziuni

sentimentale exagerate şi generale), pot să se succeadă acum cîteva secole războinice care nu-şi au asemănare în istorie, pe scurt, graţie lui am pătruns în *era clasică a războiului,* a războiului savant şi în acelaşi timp popular, de cea mai mare anvergură (a mijloacelor, a talentelor, a disciplinei), la care toate mileniile viitoare vor privi în urmă cu invidie şi respect, ca la o frîntură de perfecţiune, căci mişcarea naţională din care răsare această glorificare a războiului este numai reacţia faţă de Napoleon şi nici nu ar fi existat fără el. Lui îi va reveni deci într-o zi meritul că în Europa *bărbatul* a devenit din nou stăpîn, deasupra comercianţilor şi filistinilor, poate chiar şi deasupra „femeii" care a fost alintată de creştinism şi de spiritul entuziast al secolului al XVIII-lea şi încă mai mult de „ideile modeme". Napoleon, care vedea în ideile modeme şi în general în

civilizaţie ceva ca un vrăjmaş personal, sa dovedit a fi, prin această vrăjmăşie, unul dintre cei mai mari continuatori ai Renaşterii; el a scos din nou la lumină o latură a firii antice, poate cea hotărîtoare, latura de granit. Şi cine ştie dacă această latură a firii antice nu va deveni, în sfîrşit, din nou stăpînă a mişcării naţionale, transformîndu-se, în sensul *aprobativ,* în moştenitoarea şi continuatoarea lui Napoleon care a dorit, după cum se ştie, o Europă Unită pentru a fi *stăpîna lumii*

363

Cum îşi are fiecare sex prejudecata despre dragoste. — Cu toate concesiile pe care sînt dispus să le fac prejudecăţii monogame, tot nu voi admite niciodată că la bărbat şi la femeie se poate vorbi despre drepturi *egale* în dragoste — acestea nu există. Pentru că prin dragoste bărbatul şi femeia înţeleg fiecare altceva, iar una dintre condiţiile dragostei la ambele sexe este ca un sex să *nu* presupună la celălalt acelaşi simţămînt, aceeaşi idee de „dragoste". Ceea ce înţelege femeia prin dragoste e destul de limpede: dăruire totală (nu numai sacrificiu) cu trup şi suflet, fără a ţine seamă de nimic, fără nici o rezervă, cu pudoare şi teamă mai curînd la gîndul unei dăruiri legate de clauze şi condiţii. în lipsa lor, dragostea îi este *crez,* femeia nu are altul. Bărbatul, cînd iubeşte o femeie, *vrea* de la ea tocmai această dragoste, fiind prin urmare, în ceea ce îl priveşte, cît se poate de departe de condiţia dragostei femeieşti; ad-miţînd însă că ar exista şi bărbaţi cărora dorinţa de dăruire totală din partea lor nu le este străină, aceştia nu sînt bărbaţi. Un bărbat care iubeşte ca o femeie devine în felul acesta sclav, însă o femeie care iubeşte ca o femeie se *desăvîrşeşte* astfel şi mai

mult. Patima femeii, în întreaga ei renunţare la drepturile proprii, are drept condiţie tocmai ca de cealaltă parte să nu existe o pasiune asemănătoare, aceeaşi voinţă de renunţare, căci dacă amîndoi ar renunţa din dragoste la ei înşişi, atunci ar rezulta de aici — nu ştiu ce, poate un vid? Femeia vrea să fie luată, acceptată ca proprietate, vrea să se mistuie în ideea de „posesie", de „posedată", prin urmare doreşte pe cineva care *ia,* care nu se dăruieşte, nu se abandonează pe sine ci dimpotrivă, se va îmbogăţi prin sporul de putere, fericire, credinţă cu care i se dăruieşte femeia. Femeia se abandonează, bărbatul adună — cred că peste acest contrast al firii nu se va putea trece cu nici un fel de contracte sociale şi nici cu cea mai cinstită voinţă de dreptate, oricît ar fi de dorit de a nu avea neîncetat în faţa ochilor tot ceea ce este dur, cumplit, enigmatic şi imoral în acest antagonism. Căci dragostea totală, mare, înţeleasă în întregul ei este natură şi ca natură ceva veşnic „imoral". *Fidelitatea* este deci inclusă în dragostea femeii, îi este urmare prin definiţie; la bărbat ea *poate* apare cu uşurinţă în alaiul dragostei sale -cumva ca recunoştinţă sau ca idiosincrazie a gustului şi aşa-zisă „afinitate selectivă", dar ea nu face parte din *esenţa* dragostei sale — şi anume într-o atît de mică măsură încît s-ar putea aproape vorbi cu o oarecare îndreptăţire despre un contrast firesc între dragoste şi fidelitate la bărbat, dragoste care este de fapt dorinţa de a poseda şl nu o renunţare şi abandonare, însă dorinţa de a poseda se sfîrşeşte de fiecare dată, o dată cu *posesia...* în realitate, setea de posesie mai subtilă şi mai bănuitoare a bărbatului, care îşi mărturiseşte arareori şi tîrziu această „posedare", este cea care

îi menţine dragostea; în acest caz este chiar posibil ca ea să se adîncească după dăruire, fiindcă bărbatul nu admite cu uşurinţă că o femeie nu ar mal avea cei dărui în plus.

364

Vorbeşte sihastrul - Arta de a Le purta cu oamenii se întemeiază în mare măsură pe dibăcia (care presupune un exerciţiu îndelungat) de a accepta şi înghiţi un prînz în a cărui pregătire nu ai încredere. Admiţînd că vii la masă cu o foame de lup, totul merge uşor, „tovărăşia, chiar şi cea mai rea, îţi îngăduie să *simţt*[1] — cum spune Mefîstofele, dar nu ai această foame de lup tocmai atunci cînd ai nevoie de ea! Vai, cît de greu de digerat sînt semenii noştri! Primul principiu: îţi faci curaj ca în faţa unei nenorociri, te serveşti vitejeşte, te admiri pe tine însuţi, îţi striveşti sila în dinţi, îţi înghiţi dezgustul. Al doilea principiu: îţi „îmbunătăţeşti" semenul, de pildă printr-o laudă, astfel încît să înceapă să asude de fericire pentru el însuşi; sau apuci un col-ţişor din trăsăturile sale bune ori „interesante" şi tragi de el pînă cînd ai făcut o întreagă virtute şi îţi poţi vîrî semenul în faldurile ei. Al treilea principiu: autohipnoza. îţi fixezi obiectul relaţiei ca pe un nasture din sticlă pînă cînd încetezi să mai resimţi plăcere sau neplăcere şi adormi pe neobservate, devii rigid, capeţi ţinută — un leac de casă „preluat" din căsnicie şi prietenie, experimentat îndelung, lăudat ca indispensabil dar încă neformulat ştiinţific. Numele său popular este răbdarea.

365

Sihastrul mai vorbeşte o dată. — Şi noi sîntem în relaţii cu „oameni", şi noi îmbrăcăm cu modestie haina în care (drept care) sîntem cunoscuţi, respectaţi, căutaţi şi pătrundem cu ea

în societate, altfel spus printre oameni deghizaţi care nu vor să admită acest lucru; şi noi acţionăm ca toate măştile înţelepte, dînd politicos pe uşă afară orice curiozitate care nu priveşte „costumaţia" noastră. Există însă şi alte modalităţi şi artificii pentru „a fi în relaţii cu oamenii", printre oameni, de pildă ca stafie — ceea ce este foarte recomandabil atunci cînd vrei să scapi de ei şi să le inspiri teamă. Probă: cineva întinde mîna spre noi şi nu ne poate apuca. Asta sperie. Sau intrăm printr-o uşă închisă ori cînd toate luminile sînt stinse. Sau după ce am murit. Acesta din urmă este artificiul *par excellence* al oamenilor *postumi* („ce credeţi voi? - spuse odată unul dintre ei enervat, am avea oare poftă să suportăm această înstrăinare, acest frig, această tăcere de mormînt din jurul nostru, toată această singurătate subpămîntea-nă, ascunsă, mută, nedescoperită, care la noi se numeşte viaţă şi s-ar putea numi la fel de bine şi moarte, dacă nu am şti ce se va *petrece* cu noi — şi că abia după moarte vom ajunge la viaţa *noastră* şi vom fi vii, oh, foarte vii! Noi, oamenii postumi!").

366

înjaţa unei cărţi savante. — Noi nu facem parte dintre aceia care abia printre cărţi sau la imboldul cărţilor au idei — obiectul nostru este de a gîndi sub cerul liber mergînd, sărind, urcînd, dansînd, dar şi mai bucuros prin singurătatea munţilor sau aproape de malul mării, acolo unde pînă şi drumeagurile devin îngîndu-rate. Primele noastre întrebări privind valoarea unei cărţi, a unui om sau a unei piese muzicale sună: „poate să păşească? mal mult, poate să danseze?"... Citim rar, dar de aceea nu citim mai rău — oh, cît de iute ghicim cum a ajuns

cineva la ideile sale, şezînd „în faţa călimării, cu burta strivită, cu fruntea aplecată pe hîrtie, oh, cît de repede terminăm şi cartea sa! Mădularele turtite se trădează, poţi pune prinsoare, la fel ca şi aerul îmbîcsit al încăperii, tavanul încăperii, strîmtoarea încăperii. Acestea rnl-au fost simţămintele cînd tocmai închisesem o onestă carte savantă, recunoscător, foarte recunoscător dar şi uşurat... în cartea unui savant există aproape întotdeauna şi ceva apăsător, apăsat, „specialistul" iese undeva la Iveală, zelul său, seriozitatea, înverşunarea sa, preţuirea exagerată a ungherului unde sade şi toarce, cocoaşa sa — flecare specialist îşi are cocoaşa proprie. O carte scrisă de un savant oglindeşte întotdeauna şi un suflet încovoiat — orice meserie încovoale. Revedeţi-vă prietenii din tinereţe după ce s-au înstăpînit pe ştiinţa lor: vai, cum se petrec lucrurile mereu pe dos! val, ei înşişi sînt de-acum înainte şi pentru totdeauna cei ocupaţi $i stă-pînlţi de ştiinţă! încrustaţi în colţul lor, turtiţi pînă la a fi de nerecunoscut, sclavi, cu echilibrul pierdut, slăbiţi şi colţuroşi peste tot, numai într-un singur loc minunat de rotunzi — eşti emoţionat şl taci cînd îi regăseşti astfel. Flecare meserie, chiar admiţînd că este brăţară de aur, mai are şi un înveliş de plumb care apasă şl apasă pe suflet pînă cînd ajunge ciudat de turtit şi de încovoiat. Aici nu se mal poate schimba nimic. Să nu se creadă cumva că ar fi cu putinţă ca această deformare să fie ocolită prin cine ştie ce artificii de educaţie. Orice fel de *măiestrie* este plătită scump pe pămînt, unde poate totul se plăteşte prea scump; eşti omul specialităţii tale cu preţul de a fi şi victima ei. Dar voi vreţi să fie altfel, mal „ieftin", în primul rînd mai comod, nu e aşa, domnii mei contemporani? El bine,

tot înainte! Dar atunci veţi primi îndată şi altceva, anume în locul meseriei şi măiestriei, pe literat, pe literatul dibaci şi „mlădios" căruia, e drept, îi lipseşte cocoaşa — în afara aceleia pe care o face în faţa voastră ca băiat de prăvălie şi „purtător" de cultură — literatul care de fapt nu *este* nimic dar care „reprezintă" aproape totul, care „înlocuieşte" şi joacă rolul de cunoscător şi care acceptă cu toată modestia să *Jie* plătit, onorat, respectat în locul acestuia. Nu, savanţii mei prieteni! Vă şi binecuvântez de dragul cocoaşei voastre! Ca şi pentru faptul că, asemenea mie, îi dispreţuiţi pe literaţi şi pe paraziţii culturii! Şi pentru că nu ştiţi să faceţi negoţ cu spiritul! Şi pentru că părerile voastre nu se pot exprima în arginţi! Şi pentru că nu reprezentaţi nimic din ceea ce *nu sînteţi!* Pentru că singura voastră voinţă este de a deveni măiestri în meseria voastră, în respectul faţă de orice măiestrie şi iscusinţă, şi cu cel mai categoric refuz faţă de tot ce este aparent, semipreţios, împodobit, virtuozitate, demagogie, teatral *in litteris et artibus* — a tot ceea ce din punctul de vedere al *probităţii* absolute în disciplină şi pregătire nu se poate legitima în faţa voastră! (Nici măcar geniul nu te ajută să treci peste o asemenea lipsă, oricît de mult ar şti să te înşele în această privinţă; lucrul acesta îl înţelegi dacă te-ai uitat vreodată de aproape la cei mai talentaţi pictori şi muzicieni ai noştri - ei ştiu cu toţii, aproape fără excepţie, să creeze artificial şi ulterior prin inventarea vicleană de maniere, de accesorii, chiar şi de principii, *aparenţa* acelei probităţi, a acelei temeinicii a şcolirii şi culturii, desigur fără a se înşela pe ei înşişi şi fără a-şi obliga mereu la tăcere propria conştiinţă încărcată. Căci, doar ştiţi bine, toţi marii artişti

moderni suferă din pricina conştiinţei lor încărcate...)

367

Ce *trebuie deosebit în primul rînd la operele de artă.* — Tot ceea ce se gîndeşte, se verifică, se pictează, se compune, se construieşte şi se modelează face parte fie din arta monologată, fie din arta cu martori. în cadrul acesteia din urmă mai trebuie socotită şi acea artă aparent monologată care cuprinde credinţa în Dumnezeu, întreaga lirică a rugăciunii, căci pentru cel pios nu există încă singurătate — pe aceasta am inventat-o abia noi, ateii. Nu cunosc o deosebire mai adîncă a întregii optici a unui artist decît aceasta: dacă priveşte geneza operei sale cu ochiul martorului (deci spre „sine") sau dacă „a uitat de lume", ceea ce este de fapt esenţialul oricărei arte monologate — ea se sprijină *pe uitare,* este muzica uitării.

368

Vorbeşte cinicul. — Obiecţiile mele împotriva muzicii lui Wagner sînt obiecţii fiziologice, la ce bun să le mai îmbrăcăm în formule estetice? .Adevărul" meu este că nu mai respir cu uşurinţă cînd mă aflu sub imperiul acestei muzici, că piciorul meu se supără de îndată pe ea, revoltîndu-se — simte nevoia de cadenţă, de dans, de marş, îi cere în primul rînd muzicii bucuria pe care ţi-o dă mersul *sănătos,* păşirea, săritura, dansul. Nu-mi protestează oare şi stomacul? inima? circulaţia sînge-lui meu? intestinele? Nu răguşesc pe nebăgate de seamă? Şi atunci mă-ntreb ce *vrea* de fapt întregul meu trup de la muzică? îşi doreşte, cred, *uşurarea,* ca şi cum toate funcţiile animalice ar fi grăbite de ritmurile uşoare, îndrăzneţe, zburdalnice, mîndre, ca şi cum via-ţa aspră, plumburie s-ar auri prin armoniile calde, blînde,

tandre. Tristeţea mea vrea să se odihnească în tainiţele şi adîncurile *perfecţiunii* şi pentru asta am nevoie de muzică. Ce-mi pasă de dramă! Ce-mi pasă de spasmele extazurilor ei morale în care „poporul" îşi găseşte satisfacţia! De toate gesturile scamatoriceşti ale actorului!... După cum se poate ghici, firea mea este pe deplin antiteatrală pe cînd Wagner, tocmai invers, era om de teatru şi actor din fire, cel mai entuziast mim care a existat vreodată, chiar şi ca muzician!... Şi, în treacăt fie spus, dacă teoria lui Wagner era că „drama este scopul iar muzica este întotdeauna numai mijlocul de exprimare a acesteia" — *practica* sa, dimpotrivă, a fost de la început şi pînă la sfirşit „atitudinea este scopul iar drama, ca şi muzica, sînt întotdeauna doar mijloacele ei". Muzica drept mijloc de lămurire, de accentuare, de interiorizare a gestului dramatic şi de evidenţiere a actorului, iar drama wagneriană doar un prilej pentru multe atitudini dramatice! Pe lîngă toate celelalte instincte, Wagner le avea şi pe cele de comandă ale unui mare actor, în toate şi în orice, şi după cum am spus, de asemenea şi ca muzician. Lucrul acesta i l-am explicat odată, cu oarecare osteneală, unui wagnerian onest şi aveam motive să mai adaug „fii puţin mai cinstit faţă de dumneata însuţi, doar nu sîntem la teatru! La teatru sîntem cinstiţi numai ca mulţime, ca individ minţim, ne minţim pe noi înşine. Cînd mergem la teatru ne lăsăm acasă pe noi înşine, renunţăm la dreptul propriului limbaj şi al propriei alegeri, la gustul nostru, chiar şi la vitejia noastră aşa cum o avem şi o exersăm între patru pereţi, împotriva lui Dumnezeu şi a oamenilor. Nimeni nu-şi aduce la teatru simţul cel mai subtil al artei sale, nici măcar artistul care

lucrează pentru teatru; acolo eşti popor, public, turmă, femeie, fariseu, alegător, democrat, semen, concetăţean, acolo conştiinţa cea mai individuală se mai supune încă vrăjii nivelatoare a majorităţii, acolo domneşte «vecinul», acolo *devii* vecin..." (am uitat să povestesc ce mi-a răspuns wagnerianul meu lămurit, la obiecţiile mele fiziologice: „Deci dumneavoastră nu sînteţi de fapt doar îndeajuns de sănătos pentru muzica noastră?")

369

Cel de lîngă noi. — Noi artiştii nu trebuie oare să ne mărturisim nouă înşine că în noi sălăşluiesc deosebiri neliniştitoare, că gustul nostru şi pe de altă parte forţa noastră creatoare sînt separate într-un mod ciudat, că rămîn separate şi au o creştere anume — vreau să spun că au trepte şi *tempi* cu totul diferite pentru bătrineţe, tinereţe, maturitate, fragilitate, putrezire? Astfel încît de pildă un muzician ar putea crea toată viaţa opere *opuse* celor pe care auzul său de ascultător rafinat, inima sa de ascultător le preţuieşte, le gustă, le preferă — nici măcar nu e nevoie să ştie de această contradicţie! După cum ne demonstrează experienţa aproape penibil de regulat, gustul nostru poate depăşi cu uşurinţă gustul puterii noastre, chiar şi fără ca aceasta din urmă să fie astfel paralizată sau împiedicată să mai creeze, dar că se poate întîmpla şi invers — tocmai acesta este lucrul asupra căruia aş dori să îndrept atenţia artiştilor. Un creator permanent, un om-„mamă" în sensul măreţ al cuvântului, un om care nu mai ştie şi nu mai aude nimic altceva decît despre gravidiile şi lehuziile spiritului său, care nu are deloc timp să mediteze asupra sa şi a operei sale

comparînd, care nici nu vrea să-şi exerseze gustul, uitîndu-1 pur şi simplu, adică abandonîndu-1 — poate că un asemenea om naşte la sfîrşit opere *cărora capacitatea sa de judecată nu le mai poate face de mult Jaţă,* astfel încît spune neghiobii despre sine şi despre ele — le spune şi le gîndeşte. La artiştii fecunzi acest lucru mi se pare a fi raportul aproape normal — nimeni nu cunoaşte mai greşit un copil decît părinţii săi — şi faptul rămîne valabil, pentru a lua un exemplu mai neobişnuit, chiar şi cu privire la întreaga lume a poeţilor şi artiştilor greci: această lume nu a „ştiut" niciodată ce a făcut...

370

Ce este romantismul? — Mai stăruie poate în amintire, cel puţin printre prietenii mei, faptul că m-am pornit de la început împotriva acestei lumi moderne cu cîteva greşeli şi exagerări serioase, dar în orice caz *plin de speranţă.* Consideram — în temeiul cine ştie căror experienţe personale — pesimismul filozofic al secolului al XlX-lea drept simptomul forţei superioare a spiritului, al vitejiei mai îndrăzneţe, al *Împlinirii* mai victorioase a vieţii decît cele proprii secolului al XVIII-lea, epoca lui Hume, Kant, Condillac şi a senzualiştilor, astfel încît cunoaşterea tragică mi se părea a fi un adevărat *lux* al culturii noastre, cel mai preţios, nobil, periculos fel de a risipi, dar oricum, în virtutea belşugului ei, drept un lux care-i era *permis.* De asemenea, înţelegeam muzica germană ca expresia unei forţe dionisiace a sufletului german, credeam că aud în ea zguduirea subpămînteană prin care forţa primordială ce se adunase din vechime îşi dădea în sfîrşit drumul — indiferentă la gîndul că tot ceea ce se numeşte cultură s-ar porni să tremure.

Se vede că nesocoteam pe atunci, atît în privinţa pesimismului filozofic cît şi a muzicii germane, ceea ce le conferă adevăratul lor caracter — *romantismul* lor. Ce este romantismul? Orice artă, orice filozofie pot fi considerate ca mijloc de ajutor şi vindecare In slujba vieţii crescînde şi luptătoare, ele presupun întotdeauna suferinţe şi suferinzi. Dar există două feluri de suferinzi, pe de o parte cei ce suferă de *preaplinul vieţii,* care doresc o artă dionisiacă, de asemenea o viziune şi o înţelegere tragică a vieţii, iar pe de altă parte cei ce suferă de *sărăcirea vieţii,* care prin artă şi cunoaştere caută liniştea, tăcerea, marea calmă, mîntuirea de sine sau beţia, convulsiile, adormirea conştiinţei, nebunia. Nevoilor duble ale *acestora din urmă* le răspunde întregul romantism al artei şi filozofiei, lor le-a corespuns (şi le corespunde) în aceeaşi măsură Schopenhauer ca şi Richard Wagner, pentru ai numi pe cei mai vestiţi şi expresivi romantici pe care atunci îi *înţelegeam greşit* — şi de altfel *nu* în dezavantajul lor, ceea ce, fără îndoială, mi se va recunoaşte. Acela al cărui belşug de viaţă este cel mai mare, zeul şi omul dionisiac, îşi poate permite nu numai priveliştea înfricoşătorului şi a îndoielnicului ci şi însăşi fapta cumplită, ca şi orice lux al distrugerii, al destrămării, al negării; la el răul, iraţionalul şi urîţenia apar întrucitva permise, ca urmare a unui preaplin de forţe zămislitoare, fertilizante, capabile să transforme orice pustiu într-un pămînt cu rodire bogată. Dimpotrivă, acela care suferă cel mai adînc, cel mai sărac în putere de viaţă va avea cel mai mult nevoie de blîndeţe, de pace şi bunătate în gînd şi faptă şi, dacă se poate, de un Dumnezeu care să fie cu adevărat un Dumnezeu al bolnavilor,

un „mîntuitor"; ar avea de asemenea nevoie şi de logică, de înţelegerea conceptuală a existenţei — căci logica linişteşte, dă încredere — pe scurt de un anume ungher cald ce risipeşte teama şi de o ambianţă cu orizonturi optimiste. Aşa am învăţat treptat să-1 înţeleg pe Epicur, contrarul unui pesimist dionisiac, de asemenea şi pe „creştin" care nu este de fapt decît un fel de epicurian, ca şi acesta prin esenţă romantic — iar simţul mi se as-cuţea din ce în ce mai mult pentru cea mai dificilă şi riscantă formă de *deducţie,* unde se fac cele mai multe greşeli — a deducţiei de la operă la creator, de la faptă la făptaş, de la ideal la acela care are *nevoie* de el, de la orice fel de gîndire şi apreciere la *necesitatea* care comandă din umbră. în privinţa tuturor valorilor estetice mă folosesc acum de această deosebire capitală: întreb în fiecare caz în parte „oare aici a devenit creatoare foamea sau belşugul?" La prima vedere, o altă deosebire pare a fi mai recomandabilă — ea sărind de departe în ochi — anume de a şti dacă motivul creaţiei constă în dorinţa de fixare, de eternizare, de *ajî,* sau în dorinţa de distrugere, de schimbare, de noutate, de viitor, de *devenire.* Dar privit mai cu luare aminte, cele două feluri de dorinţe se dovedesc a fi încă echivoce şi anume ar putea fi interpretate tocmai după acea schemă mai înainte amintită şi, după cîte mi se pare, preferată pe bună dreptate. Dorinţa de *distrugere,* schimbare, devenire poate fi expresia forţei bogate, pline de viitor (după cum se ştie, termenul folosit de mine în acest sens este cuvîntul „dionisiac"), dar poate fi şi ura celui nereuşit, a celui lipsit, văduvit, care distruge, *trebuie* să distrugă fiindcă ceea ce există, orice există, chiar şi orice existenţă, îl revoltă şi

îl irită — pentru a înţelege acest afect priviţi-i mai îndeaproape pe anarhiştii noştri. Voinţa de *eternizare* se bucură de asemenea de o dublă interpretare. Ea poate veni pe de o parte din recunoştinţă şi dragoste — o artă avînd această obîrşie va fi întotdeauna o artă apoteotică, ditirambică poate cu Rubens, fericit-batjocoritoare cu Hafiz, luminoasă şi binevoitoare cu Goethe, răspîndind peste toţi şi toate o aureolă homerică de lumină şi glorie. Ea poate fi însă şi voinţa tiranică a celui ce suferă cumplit, a luptătorului cu suferinţa, a torturatului care ar vrea să pună pecetea unei legi şi constrîngeri obligatorii pe ceea ce îi este cel mai intim, mai propriu, mai apropiat, pe adevărata idiosincrazie a suferinţei sale, şi care se răzbună cumva pe toate lucrurile prin faptul de a le imprima, a le însemna cu fierul roşu imaginea *sa,* imaginea chinului *său.* Acest din urmă caz este *pesimismul romantic* în forma sa cea mai expresivă, fie ca filozofia schopenhauerianã a voinţei, fie ca muzica lui Wagner, pesimismul romantic, ultimul *mare* eveniment din destinul culturii noastre. (Că ar mai *putea* exista un cu totul alt pesimism, cel clasic

— această presimţire şi viziune îmi aparţin ca făcînd parte din mine, ca un *proprium* şi *ipsissimum,* numai că auzul meu se împotriveşte cuvîntului „clasic" care s-a tocit prea mult, a devenit prea rotund şi de nerecunoscut. Eu numesc acel pesimism al viitorului — pentru că soseşte! îl văd sosind! — pesimismul *dionisiac.)*

371

Noi, neînţeleşii. — Ne-am plîns vreodată că sîntem greşit înţeleşi, tăgăduiţi, confundaţi, defăimaţi, auziţi greşit şi

neauziţi? Tocmai aceasta este soarta noastră

— o, pentru încă mult timp! spunem noi spre a fi modeşti, pînă în 1901 — este de altfel şi distincţia noastră, nu neam stima destul pe noi înşine dacă am dori să fie altfel. Sîntem confundaţi pentru că noi înşine creştem, ne schimbăm neîncetat, aruncăm vechea coajă, năpîrlim cu fiecare primăvară, devenim tot mai tinerel, mai de viitor, mai înalţi, mai puternici, ne înfigem rădăcinile cu tot mai multă forţă în adîncuri — în rău

— îmbrăţişînd în acelaşi timp cerul cu tot mai multă dragoste, cu braţele tot mai deschise şi sorbind tot mai însetaţi lumina lui, cu toate ramurile şi frunzele noastre. Creştem precum copacii — e greu de înţeles, ca orice este viaţă! — nu într-un singur loc ci pretutindeni, nu într-o singură direcţie ci atît în sus şi în jos cît şi înlăuntru şi în afară, puterea noastră sălăşluieşte în acelaşi timp în trunchi, în crengi şi în rădăcini, nici nu mai sîntem liberi să facem ceva individual, să mai *fim* ceva singular... După cum am spus, aşa e soarta noastră; creştem în *sus* şi chiar admiţînd că ne-ar fi destinul fatal — căci locuim tot mai aproape de fulgere

— ei bine, nu-1 cinstim de aceea mai puţin, el rămîne ceea ce nu împărţim, ceea ce nu vrem să împărţim, destinul înălţimilor, destinul *nostru...*

372

De ce nu sîntem idealişti. — Odinioară filozofii se temeau de simţuri — ne-am dezbărat poate prea mult de această teamă? Acum sîntem cu toţii senzualişti, noi cei actuali şi viitori în filozofie, *nu* conform teoriei şi practicii, practicării... Cei de-atunci, dimpotrivă, considerau că prin simţuri sînt ademeniţi din

lumea tor, împărăţia rece a „ideilor", pe o insulă primejdioasă, mai sudică, unde — se temeau ei — virtuţile lor filozofice s-ar topi ca neaua în soare. „Ceara în urechi" era pe vremea aceea aproape o condiţie a filozofării; un filozof adevărat nu mai auzea viaţa, în măsura în care viaţa este muzică, tăgăduind muzica vieţii; o veche superstiţie a filozofilor spune că orice muzică este cîntec de sirenă. Astăzi am fi însă înclinaţi să judecăm tocmai pe dos (ceea ce în sine ar putea fi la fel de greşit), anume că *ideile* ar fi ademenitoare, mai primejdioase decît simţurile, în pofida aparenţei lor reci şi anemice, şi nici măcar în pofida acestei aparenţe — ele au trăit întotdeauna din „sîngele" filozofului, i-au sleit întot-
deauna simţurile, ba, dacă vreţi să ne credeţi, chiar şi „inima". Aceşti vechi filozofi erau lipsiţi de inimă, filozofarea a fost mereu un soi de vampirism. Nu simţiţi la asemenea chipuri, ca al lui Spinoza, ceva adînc enigmatic şi neliniştitor? Nu vedeţi spectacolul care se desfăşoară aici, această spălăcire neîncetată, această sărăcire a simţurilor interpretată din ce în ce mai idealizat? Nu bănuiţi în umbră prezenţa unei lipitori mult timp ascunsă, care suge simţurile păstrind, lă-sînd la sfirşit doar oase şi clănţăneală? — vreau să spun categorii, formule, *vorbe* (căci, fîe-mi iertat, ceea ce a *rămas* de pe urma lui Spinoza, *amor inteRectualis dei,* este clănţăneală şi nimic mai mult! Ce este *amor,* ce este *deus,* dacă le lipseşte şi ultimul strop de sînge?...) *In summa:* orice idealism filozofic a fost pînă acum ceva ca o boală acolo unde nu era — ca în cazul lui Platon — prudenţa unei sănătăţi de fier, teama de simţuri *covîrşitoare,* înţelepciunea unui înţelept discipol al lui Socrate. Poate că noi

modernii nu sîntem destul de sănătoşi pentru a *avea nevoie* de idealismul lui Platon? Şi nu ne temem de simţuri pentru că...

373

„Ştiinţa" ca prejudecată. — O consecinţă a legilor ierarhiei este că învăţaţii, în măsura în care fac parte din clasa spirituală mijlocie, nici n-au dreptul de a zări adevăratele *mari* probleme şi semne de întrebare — de altfel nici curajul şi nici privirea nu le ajung pînă acolo; mai cu seamă imboldul care ia făcut cercetători, previziunea şi dorinţa lor interioară ca lucrurile să fie alcătuite *într-un anume fel;* teama şi speranţa lor ajung prea devreme la liniştire şi satisfacţie. De pildă, ceea ce îl entuziasmează în felul său pe pedantul englez Herbert Spencer, făcîndu-1 să tragă o linie a speranţei, o linie a orizontului dorinţelor, acea împăcare tîrzie dintre „egoism şi altruism" despre care fabulează, ne inspiră aproape dezgust; o omenire cu asemenea perspective spenceriene ca ultime perspective ni se pare demnă de dispreţ, bună de *distrus!* Dar însuşi *faptul* că ceva pe care el trebuie să îl resimtă drept cea mai mare speranţă, altora li se pare, şi trebuie să li se pară, doar o posibilitate respingătoare, reprezintă un semn de întrebare pe care Spencer nu l-ar fi putut prevedea... La fel se petrec lucrurile şi cu acea credinţă care îi satisface acum pe atît de mulţi cercetători ai naturii materialişti, credinţa într-o lume care şi-ar avea echivalentul şi măsura în gîndirea omenească, în noţiunile omeneşti despre valoare, o „lume a adevărului" căreia i s-ar putea da de capăt cu ajutorul raţiunii noastre omeneşti, mici şi pătrate — cum? vrem într-adevăr să acceptăm înjosirea existenţei la un simplu exerciţiu de aritmetică pentru argaţi, la

o cloceală în casă pentru matematicieni? în primul rînd nu trebuie să se dorească dezgolirea caracterului ei *plin de ne-numărate înţelesuri,* lucrul acesta este cerut de bunul gust, domnii mei, de gustul pentru respectul a tot ceea ce vă depăşeşte orizontul! Că numai o singură interpretare a lumii este cea dreaptă, cea la care subscrieţi *voi,* în lumina căreia se poate cerceta şi lucra mai departe ştiinţific în spiritul *vostru* (vreţi să spuneţi de fapt mecanicist?); o interpretare ce permite a număra, a socoti, a cîntări, a vedea şi pipăi, nimic altceva, este o grosolănie şi o naivitate, admiţînd că nu este o boală psihică, nu e idioţie. Şi oare invers, nu ar fi foarte probabil ca tocmai partea cea mai de suprafaţă, cea mai exterioară a existenţei — ceea ce este mai vizibil, învelişul şi materializarea sa — să poată fi pipăită prima? poate chiar numai ea? O interpretare „ştiinţifică" a lumii, aşa cum o înţelegeţi voi, ar putea fi prin urmare tot una dintre cele mai *neghioabe,* vreau să spun cea mai săracă ca sens dintre toate interpretările posibile ale lumii; toate acestea sînt spuse pentru urechile şi conştiinţa domnilor mecanicişti care se amestecă astăzi cu plăcere printre filozofi, considerînd neapărat că mecanica ar fi ştiinţa primelor ca şi a celor din urmă legi pe care, ca pe o temelie, trebuie să se clădească orice existenţă. Dar o lume esenţialmente mecanică ar fi o lume esenţialmente *lipsită de sens!* Admiţînd că *valoarea* unei muzici ar fi apreciată după cit din ea poate fi numărat, calculat, introdus în formule — cit de absurdă ar fi o astfel de apreciere „ştiinţifică" a muzicii! Ce ar mai fi perceput, înţeles, recunoscut în ea? Nimic, chiar nimic din ceea ce este de fapt „muzică" în ea!...

374

Noul *nostru „infinit*". — Cît de departe ajunge caracterul perspectiv al existenţei, ba chiar dacă mai are cumva şi vreun alt caracter, dacă o existenţă fără explicaţie, fără „sens" nu devine „nonsens", dacă nu cumva pe de altă parte orice existenţă nu este prin esenţă o existenţă *explicativă* — toate acestea nu pot fi lămurite după cum se cuvine nici prin cea mai sîrguincioasă şi meticulos de conştiincioasă analiză şi autoexaminare a intelectului, deoarece la această analiză spiritul omenesc nu poate face decît să se vadă pe el însuşi sub formele sale perspective şi *numai* prin ele. Nu putem vedea după colţ, rămîne o curiozitate fără speranţă aceea de a vrea să ştim ce alte feluri de intelect şi perspective *ar mai putea* exista, de pildă dacă vreo fiinţă ar putea percepe timpul înapoi sau, pe rînd, înainte şi înapoi (fapt care ar da naştere unei alte direcţii a vieţii şi unei alte concepţii despre cauză şi efect). Dar eu cred că, astăzi cel puţin, sîntem încă departe de ridicola lipsă de modestie de a decreta din colţul nostru că perspectivele se *pot* avea numai din acest colţ. Lumea nea devenit, mai degrabă, încă o dată „nesfirşită", în măsura în care nu putem respinge posibilitatea că ea *cuprinde în sine interpretări infinite.* Ne mai cutremurăm o dată, dar cine ar mai fi înclinat să divinizeze din nou şi deîndată acest monstru de lume necunoscută, după vechiul obicei? Şi să adore poate, de-acum înainte, *ceea ce* este necunoscut drept „cel necunoscut"? Vai, sînt prea multe posibilităţi *nedivine* ale interpretării incluse în această necunoscută, prea mult diavolesc, prostie, nebunie în interpretare - pînă şi propria noastră interpretare omenească,

prea omenească, pe care o cunoaştem...

375

De ce părem aji epicurieni. — Noi, oamenii moderni, sîntem prudenţi faţă de ultime convingeri; neîncrederea noastră stă la pîndă împotriva farmecelor şi înşelăciunilor conştiinţei, aflate în fiece credinţă puternică, în fiece categorie da sau nu — cum se explică asta? Poate că în bună parte vedem aici grija „copilului care s-a fript", a idealistului dezamăgit, dar şi curiozitatea plină de bucurie a celui ce a stat pe vremuri într-un colţ, care a ajuns la disperare datorită colţului său şi care acum, în contrast cu ungherul, se desfată şi zburdă în nemărginire, în „libertatea în sine". în felul acesta se naşte o înclinaţie aproape epicuriană pentru cunoaştere, care nu lasă săi scape uşor caracterul plin de semne de întrebare al lucrurilor; şi se mai naşte de asemenea un dezgust faţă de marile cuvinte şi gesturi ale moralei, un gust care refuză toate contrastele greoaie şi grosolane, fiind conştient cu mîndrie de deprinderea sa de a fi rezervat. Căci *aceasta* ne este mîndria, această uşoară strîngere a hăţurilor dorinţei noastre nestăvilite de certitudine care goneşte înainte, această stăpînire de sine a călăreţului în cele mai sălbatice curse ale sale, pentru că şi acum, ca şi înainte, încălecăm cai nărăvaşi, focoşi şi dacă şovăim, primejdia este cea din urmă care ne duce la şovăire...

376

încetinirea timpului nostru. — Aşa simt toţi artiştii şi oamenii „operelor", tipul de om cu semtimente materne: îşi închipuie întotdeauna, cu fiece capitol al vieţii lor — pe care o operă îl încheie de fiecare dată — că ar fi ajuns la destinaţie; ar accepta

întotdeauna moartea răbdători, cu simţămîntul că „e pe potriva noastră".

Nu este o expresie a oboselii ci mai curind cea a unei anumite blîndeţi de toamnă însorită pe care opera însăşi, maturitatea unei opere, io lasă de fiecare dată creatorului ei. Atunci ritmul vieţii se încetineşte, devine dens curgînd ca mierea - pînă la semnele de oprire îndelungă de sub notele muzicale, pînă la credinţa în semnul opririi *celei lungi...*

377

Noi, cei fără de patrie. — Printre europenii de astăzi nu lipsesc aceia care au dreptul să se numească, într-un sens distinctiv şi care le face cinste, oameni fără de patrie — lor li se adresează cu deosebire tăinuita mea înţelepciune şi *gaua scienzal* Căci soarta le e aspră, speranţa nesigură, e nevoie de multă măiestrie pentru a le născoci o consolare — dar la ce bun! Cum am putea noi, copii ai viitorului, să ne simţim acasă în acest prezent? Sîntem porniţi împotriva oricărui ideal în numele căruia cineva s-ar mai putea simţi ca acasă în această perioadă de trecere fragilă, sfărîmată, iar în ceea ce priveşte „realitatea" acelui ideal, nu credem că ar fi *de durată.* Gheaţa, astăzi încă trainică, s-a subţiat mult, bate un vînt de dezgheţ, noi înşine, noi cei fără de patrie sîntem ceva ce sparge gheaţa şi alte prea subţiri „realităţi"... Noi nu „conservăm" nimic, nici nu dorim reîntoarcerea în vreun trecut, nu sîntem deloc liberali, nu lucrăm pentru „progres", nu trebuie să ne astupăm urechea în faţa sirenelor viitorului din piaţă — cîntecul lor despre „drepturi egale", „societate liberă", „nici stăpîni, nici slujitori" nu ne ademeneşte! -nu considerăm nicidecum că întemeierea unei

împărăţii a dreptăţii şi înţelegerii pe pămînt ar fi de dorit (pentru că ar fi în orice caz împărăţia celei mai adinei mediocrizări şi chinezării); ne bucurăm de toţi cei care, asemenea nouă, îndrăgesc primejdia, războiul, aventura, cei care nu se lasă despăgubiţi, prinşi, împăcaţi şi ciopîrţiţi, ne socotim pe noi înşine printre cuceritori, gîndim la necesitatea unor ordini noi şi a unei noi sclavii — căci fiecărei întăriri şi înălţări a tipului „om" 1 se alătură şi un nou fel de sclavie, nu-i aşa? — ne împăcăm greu cu toate aceste lucruri într-o vreme căreia îi place să-şi revendice cinstea de a se numi epoca cea mal omenoasă, mal blîndă, mai dreaptă din cîte au văzut lumina soarelui pînă acum. Destul de rău că tocmai în faţa acestor vorbe frumoase, gîndurile noastre ascunse sînt cu atît mai urîte! Că în aceste vorbe nu vedem decît expresia — şi în acelaşi timp mascarada — slăbiciunii adînci, a oboselii, a bătrîneţii, a scăderii puterilor! Ce ne pasă cu ce fel de zorzoane îşi împodobeşte bolnavul slăbiciunea! N-are decît să şi le afişeze ca *virtute* proprie, nu există doar nici o îndoială că slăbiciunea te face blînd, o, atît de blînd, de drept, de inofensiv, atît de „uman"! „Religia milei" la care s-ar dori să fim convertiţi — ah, cunoaştem destul de bine bărbăţeil şi femeiuştele Isterice care au astăzi nevoie de această religie, ca văl şi podoabă! Noi nu sîntem umanitari, n-am îndrăznit niciodată să ne permitem a vorbi despre „dragostea noastră pentru oameni" — alde noi nu sîntem destul de actori pentru aşa ceva! Sau nu destul de saint-simonişti, destul de francezi! Trebuie să fii împovărat cu un preaplin *galic* de irita-bilitate erotică şi de nerăbdare drăgăstoasă pentru a te apropia în mod cinstit de omenire pînă şi cu ardoarea ta... De

omenire! A existat vreodată o babă mai hîdă printre toate babele hîde? (dacă nu cumva este „adevărul", o întrebare pentru filozofi). Nu, noi nu iubim omenirea; pe de altă parte însă, nu sîntem nici destul de „germani" în sensul pe care îl are astăzi în mod obişnuit cuvântul „german", spre a vorbi în graiul naţionalismului şi al urli de rasă, pentru a ne bucura de rîla naţloanlă a inimilor şi de otrăvirea sîngelui, din pricina cărora astăzi în Europa popoarele se închid, se baricadează unul faţă de celălalt, ca într-o carantină. Pentru aceasta sîntem prea liberi de prejudecăţi, prea răutăcioşi, prea răsfăţaţi, dar şi prea bine informaţi, prea „călătoriţi"; preferăm din toată inima să trăim în munţi, la o parte, „inactuali", în secole trecute sau viitoare, numai spre a ne cruţa de furia tăcută la care am fost osîndiţi ca martori ai unei politici care seacă spiritul german deoarece îl face vanitos, fiind pe deasupra şi politică *minoră* — nu are ea nevoie, pentru ca propria ei creaţie să nu se prăbuşească deîndată, să o planteze între două uri de moarte? nu *trebuie* ea să dorească veşnicia sistemului de state mici în Europa? Noi, cei fără de patrie, sîntem prea feluriţi şi amestecaţi după rasă şi origine, ca „oameni moderni", şi prin urmare prea puţini tentaţi să luăm parte la acea mincinoasă admiraţie de sine a raselor, la acel desfrîu de care se face atîta paradă astăzi în Germania, ca semn al convingerilor germane, şi care sună de două ori fals şi necinstit la poporul „simţului istoric". Noi sîntem, într-un cuvînt — şi este cuvîntul nostru de onoare! — *buni europeni,* moştenitorii Europei, moştenitori avuţi, îmbelşugaţi, dar şi foarte bogaţi în îndatoriri, moştenitorii mileniilor de spirit european, ca atare ieşiţi din creştinism şi potrivnici lui, tocmai

pentru că am răsărit *din el,* pentru că strămoşii noştri au fost creştini de o cinste fără seamăn, care şi-au sacrificat bucuros crezului avut bucuriile şi sîngele, starea şi patria lor. Noi — facem acelaşi lucru. Dar pentru ce? Pentru necredinţa noastră? Pentru orice fel de necredinţă? Nu, prieteni, asta o ştiţi prea bine! *Acceptarea* ascunsă în voi este mai puternică decît toate negările şi îndoielile de care suferiţi, voi şi epoca voastră, şi dacă trebuie să ieşiţi în largul mării, voi emigranţilor, şi pe voi vă împinge un crez! ...

378

„Şi *devenim din nou limpezi*". — Noi cei darnici şi bogaţi în spirit care stăm, asemenea fîntînilor deschise la marginea drumului, şi nu vrem să împiedicăm pe numeni să soarbă din adîncul nostru, nu ştim, din păcate, să ne apărăm atunci cînd am vrea s-o facem, nu putem cu nimic împiedica să ne fie *tulburate,* întunecate apele, nu putem opri timpurile în care trăim să-şi arunce „vremelniciile" în noi, nici păsările murdare ale acestor timpuri să-şi zvîrle gunoaiele sau băieţandrii mărunţişurile, ori drumeţii ce se odihnesc lîngă noi, micile şi marile lor mizerii în apele noastre. Dar vom face ceea ce am făcut întotdeauna; luăm în adîncurile noastre tot ce s-a aruncat în noi - căci sîntem adinei, nu uităm — şi *devenim din nou limpezi...*

379

Intervenţia nebunului. — Cel care a scris această carte nu este un mizantrop, ura împotriva oamenilor este prea scump plătită astăzi. Pentru a uri cum se ura odinioară un om, aşa cum ura Timon, în întregime, fără rezerve, din toată inima, cu toată *dragostea* de ură, ar trebui să renunţăm la dispreţ — şi cîtă plă-

cere subtilă, cîtă răbdare, pînă şi cîtă bunătate îi datorăm tocmai dispreţului nostru! Şi apoi, prin el sîntem „aleşii Domnului", dispreţul subtil este gustul şi privilegiul nostru, arta noastră, poate virtutea noastră, noi cei mai moderni dintre moderni! ... Pe cînd ura egalizează, te pune faţă-n faţă, în ură este onoare, în sfîrşit, în ură este *teamă,* o bună şi mare parte de teamă. Dar noi netemătorii, noi oamenii mai luminaţi ai acestei epoci ne cunoaştem destul de bine privilegiul pentru a trăi, tocmai ca intelectuali luminaţi, lipsiţi de teamă în privinţa acestor vremuri. Va fi greu să ni se taie capul, să fim întemniţaţi, surghiuniţi, nici măcar cărţile noastre nu vor fi interzise şi arse. Epoca iubeşte spiritul, ne iubeşte şi are nevoie de noi, chiar dacă ar trebui să-i dăm de înţeles că sîntem artişti în a dis-preţui, că orice relaţie cu oamenii ne înfîoară, că întreaga noastră blîndeţe, răbdare, filantropie, politeţe nu ne poate convinge nasul să renunţe la prejudecata pe care o are împotriva apropierii de oameni, că îndrăgim natura cu cît ceea ce se petrece în ea are mai puţin omenesc, şi arta *dacă* este o fugă de oameni a artistului sau zeflemisirea omului de către artist ori zeflemeaua artistului faţă de el însuşi...

380

Vorbeşte „drumeţul". — Pentru a privi morala noastră europeană şi de la depărtare, pentru a o măsura cu alte moralităţi mai vechi sau viitoare, trebuie să faci ceea ce face drumeţul cînd vrea să ştie cît sînt de înalte turlele unui oraş: *părăseşte* oraşul. „Gîndurile despre prejudecăţi morale", ca să nu fie prejudecăţi asupra prejudecăţilor, presupun o poziţie în *afara* moralei, ceva dincolo de bine şi de rău, spre care trebuie

să te urci, să te cațeri, să zbori - şi în cazul dat, oricum ceva dincolo de binele şi de răul *nostru,* o libertate fată de orice este „Europa", aceasta din urmă înțeleasă ca o sumă a judecăților de valoare ce ne conduc şi care ne-au pătruns în carne şi în sînge. *Voința* de a ajunge tocmai acolo afară, tocmai acolo sus este poate o mică nebunie, un imperativ ciudat şi nechibzuit — căci şi noi, cei care căutăm cunoaşterea, avem idiosin-crazille noastre ale „voinței neeliberate"; întrebarea este dacă *poți* cu adevărat ajunge acolo sus. Aceasta poate depinde de nenumărate condiții; în principal este vorba de a ştii cît de uşori sau de grei sîntem, problema „greutății noastre specifice". Trebuie să fii *foarte uşor* pentru a-ți putea mîna voința de cunoaştere pînă la o asemenea depărtare şi într-un fel dincolo de epoca ta, pentru a-ți croi ochi a căror privire să îmbrățişeze mileniile, oglindind în acelaşi timp şi seninul cerului! Trebuie să te fi dezlegat de multe lucruri care ne apasă, ne stăvilesc, ne încovoaie, ne îngreunează pe noi, europenii de astăzi. Omul unei asemenea lumi de dincolo, care vrea să aibă el însuşi perspectiva măsurilor de valoare superioare ale epocii sale, are nevoie în primul rînd să „depăşească" această epocă în el însuşi — este proba forței sale — şi prin urmare nu numai epoca sa ci şi dezgustul şi obiecția sa de pînă acum *împotriva* acestei epoci, suferința sa *pricinuită* de această epocă, nepotrivirea sa cu epoca, romantismul său...

381

Despre problema clarității. **-** Cînd scrii nu vrei numai să fii înțeles ci, la fel de sigur, vrei şi să *nu* fii înțeles. Faptul că cineva consideră o carte de neînțeles nu este deloc o obiecție

împotriva acelei cărţi, poate că tocmai aceasta făcea parte din intenţia autorului său — el nu *voia* să fie înţeles de „oricine". Orice spirit şi gust mai distins îşi alege auditoriul atunci cînd vrea să-şi comunice gîndurile; alegîndu-1, el pune în acelaşi timp stavilă în calea „celorlalţi". Aici îşi au obîrşia toate legile mai subtile ale unui stil; ele îndepărtează, creează distanţă, interzic „intrarea", înţelegerea, cum am mai spus — în timp ce deschid urechile celor care ne sînt înrudiţi prin auz. între noi fie spus, în cazul meu nu vreau să mă las împiedicat nici de neştiinţa mea, nici de vioiciunea firii mele pentru a mă face înţeles de *voi,* prietenii mei; nu prin vioiciune, oricît de mult mar sili ea să mă apropii repede de un lucru, spre a mă apropia într-adevăr de el. Eu mă port cu problemele adînci aşa cum mă port cînd fac o baie rece — intrat repede, ieşit repede. Că în felul acesta nu ajungi la adîncime, nu ajungi destul de adînc *în jos* este o superstiţie a fricoşilor de apă, a duşmanilor apei reci, ei vorbesc fără experienţă. O! frigul mare te iuţeşte! Şi în treacăt fie întrebat, un lucru rămîne oare într-adevăr neînţeles şi necunoscut numai fiindcă a fost atins, privit, străfulgerat doar în zbor? Este neapărat nevoie să te fi aşezat mai întîi bine pe el? Clocindu-1 ca pe un ou? *Diu noctuque incubando,* cum spunea Newton despre el însuşi? Există adevăruri de o sfială şi susceptibilitate deosebite, pe care nu le poţi prinde decît pe neaşteptate, pe care trebuie să le *surprinzi* sau să le laşi... în sfîrşit, concluzia mea mai are şi o altă însemnătate: despre întrebările care mă frămîntă trebuie să spun multe pe scurt, pentru a fi auzite şi mai pe scurt. Deoarece ca imoralist trebuie să te fereşti să tulburi nevinovăţia, mă gîndesc la nătărăii şi

fetele bătrîne de ambe sexe care nu au nimic altceva de la viaţă în afara inocenţei lor; mai mult, scrierile mele ar trebui să-i entuziasmeze, să-i înalţe, să-i împingă spre virtute. Nu cunosc nimic mai hazliu pe pămînt decît priveliştea unor nătărăi bătrîni şi fete vîrstnice entuziasmaţi şi excitaţi de dulcile simţăminte ale virtuţii, „am văzut asta" - aşa grăit-a Zarathustra. Atît în privinţa conciziei; lucrurile sînt mai grave în ceea ce priveşte neştiinţa mea pe care n-o ascund nici măcar faţă de mine însumi. Sînt ceasuri în care mi-e ruşine de ea, dar există bineînţeles şi ceasuri în care mă ruşinez de această ruşine. Poate că noi filozofii stăm astăzi rău cu toţii faţă de ştiinţă - ştiinţa se dezvoltă iar cei mai învăţaţi dintre noi sînt pe cale să descopere că ştiu prea puţin. Dar ar fi şi mai rău dacă lucrurile ar sta altfel, dacă am şti prea *multe;* misiunea noastră este şi rămîne în primul rînd aceea de a nu ne confunda pe noi înşine. *Sîntem* altceva decît savanţii, cu toate că nu poate fi ocolit faptul că şi noi, printre altele, sîntem învăţaţi. Noi avem alte nevoi, un alt fel de creştere, o altă digestie, avem nevoie de mai mult, avem nevoie şi de mai puţin. Nu există o formulă care să spună de cîtă hrană are nevoie un spirit, dar dacă gustul său "se îndreaptă spre neatârnare, spre sosiri şi plecări grabnice, spre drumeţie, spre aventură poate, lucruri de care sînt în stare doar cei mal iuţi, va trăi mai bucuros liber şi flămînd decît constrîns şi îndopat. Nu grăsime ci cea mai mare mlădiere şi putere este ceea ce vrea un dansator bun de la hrana sa şi n-aş şti ce şi-ar putea dori mai mult spiritul unui filozof decît de a fi un bun dansator. Pentru că dansul este idealul său şi arta sa, la urma urmei, singura sa evlavie şi „slujbă religioasă" ...

382

Marea sănătate. — Noi cei noi, fără de nume, greu de înţeles, noi prea devreme născuţii unui viitor încă nedovedit avem nevoie, pentru un ţel nou, şi de un mijloc nou, anume de o sănătate nouă, mal viguroasă, mai şireată, mai rezistentă, mai îndrăzneaţă, mai veselă decît au fost toate sănătăţile pînă acum. Acela al cărui suflet este însetat de a fi trăit întreaga întindere a tuturor valorilor şi dorinţelor de pînă acum şi de a fi înconjurat cu corabia sa toate coastele acestei „Me-diterane" idealiste, cel care vrea să ştie, din aventurile celei mai intime experienţe, ce simte un cuceritor şi descoperitor al idealului, de asemenea ce simte un artist, un sfînt, un legiuitor, un înţelept, un savant, un pios, un prezicător, un îndepărtat de Dumnezeu de stil vechi, acela are nevoie înainte de toate de un lucru, de *marea sănătate,* de o sănătate pe care nu numai că o ai, dar pe care o şi dobîndeşti şi trebuie dobîndită neîncetat, pentru că o sacrifici mereu, trebuie să o sacrifici!... Şi acum, după ce am drumeţit astfel îndelung, noi argonauţii idealului, mai curajoşi poate decît ar fi înţelept, adesea naufragiaţi şi păgubiţi dar, după cum am spus, mai sănătoşi decît ni s-ar permite să fim, primejdios de sănătoşi, mereu mai sănătoşi — ni se pare că în chip de răsplată în faţa noastră se întinde un tărîm încă nedescoperit ale cărui fruntarii nu le-a văzut încă nimeni, dincolo de toate ţările şi ungherele de pînă acum ale idealului, o lume atît de preabogată în lucruri frumoase, ciudate, îndoielnice, cumplite şi dumnezeieşti încît curiozitatea şi setea noastră de în-stăpînire şi-au ieşit din matcă — ah, acum nimic nu mai ajunge să ne îndestuleze! După astfel de privelişti şi cu

o asemenea foame năpraznică în conştiinţă pentru cunoaştere, cum ne-am mai putea oare mulţumi cu *omul de astăzi?* Destul de rău, dar este de neînlăturat să-i privim cele mai demne ţeluri şi speranţe numai cu o seriozitate greu păstrată şi poate că nici măcar nu le mai privim. Un alt ideal ne aleargă în faţă, un ideal ciudat, ademenitor, bogat în primejdii, spre care n-am dori să sfătuim pe nimeni să se îndrepte, pentru că nu recunoaştem nimănui atît de uşor *dreptul* la el, idealul unui spirit care se joacă naiv, fără intenţie, dintr-un preaplin de belşug şi putere, cu tot ceea ce s-a numit pînă acum sfînt, bun, de neatins, pentru care chiar şi lucrurile celei mai înalte, care slujesc pe bună dreptate poporului drept măsură a valorilor, ar însemna ceva asemănător cu primejdia, năruirea, înjosirea, sau cel puţin cu odihna, orbirea, uitarea de sine pentru o vreme, idealul unei bunăstări şi bunăvoinţe omeneşti-supraomeneşti care va părea destul de des *neomenoasă,* de pildă atunci cînd este aşezată alături de întreaga seriozitate de pe pămînt, de pînă acum, alături de orice fel de solemnitate în gesturi, cuvinte, intonaţii, priviri, morală şi misiune, asemenea celei mai vii întruchipări involuntare a parodiei acestora -ideal cu care, în pofida tuturor acestor lucruri, poate că abia începe *marea seriozitate,* abia se pune adevăratul semn de întrebare, se întoarce soarta sufletului, acele ceasornicului înaintează, tragedia *începe...*

383

Epilog. — Dar în timp ce la sfîrşit desenez încet, încet, acest întunecat semn de întrebare, voind încă să rechem în memoria cititorilor mei virtuţile adevăratei arte a citirului - oh, ce virtuţi uitate şi necunoscute!

— se întîmplă să aud în jurul meu risetele cele mai răutăcioase, mai zglobii, mai spiriduşe: spiritele cărţii mele, chiar ele, mă cotropesc, mă trag de urechi şi mă cheamă la ordine. „Nu mai suportăm - îmi strigă ele

- afară, afară cu această muzică neagră ca pana corbului. Nu străluceşte oare lumina dimineţii în jurul nostru? Şi nu sîntem înconjuraţi de pajişti verzi şi afinate, împărăţia dansului? A existat vreodată un ceas mai bun pentru a fi voios? Cine ne cîntă un cîntec, un cînt al dimineţii, atît de însorit, de uşor, de înaripat, încît să *nu* alunge greierii ci mai degrabă săi poftească să cînte, să danseze şi ei? Şi ne place mai mult un cimpoi ţărănesc şi prostănac decît asemenea sunete misterioase, asemenea orăcăieli de broaşte cobi-toare, glasuri ca din mormînt, şuierături de marmotă cu care ne-aţi ospătat pînă acum în sălbăticia dumneavoastră, domnul meu sihastru şi muzicant al viitorului! Nu! Nu astfel de sunete! Haideţi să cîntăm împreună melodii mal plăcute şi mai vesele!" *Aşa* sînteţi mulţumiţi, prietenii mei nerăbdători? Ei bine! Cine nu vi s-ar supune cu plăcere? Cimpoiul meu aşteaptă, de asemenea şi glasul meu - poate că răsună puţin mai aspru, mulţumiţi-vă cu el! de aceea sîntem în munţi. Dar ceea ce veţi auzi este cel puţin nou şi dacă nu înţelegeţi, dacă-1 veţi înţelege *greşit* pe cîntăreţ, ce importanţă are! Acesta este „blestemul cîntăreţului". Cu atît mai limpede îl veţi putea auzi muzica şi melodia, cu atît mai bine veţi dansa în sunetele fluierului său. *Vreţi* asta?...

■ ■

APENDICE

CÎNTECELE PRINŢULUI VOGELFREI

Lui Goethe

Ţi-e nevremelnicul Doar simbol! Cade Domnul, părelnicu,-n Poetice nade...

Lumea-n mers spulbera Rost după rost: „Dat" — zice-1 tulbure, „Ba joc" — cel prost...

Lumea-n joc mestecă Vis cu real: — Sminteala veşnică Ne-atrage-n val!...

Vocaţia *poetului*

De curînd, cînd stăm sub ramuri La odihnă, mai exact — Auzii tic-tac în dramuri, Cu măsură şi cu tact. Indignatu-m-am, — cu-ncetul începui să mă complac, Pînă cînd, precum poetul, îmi vorbeam doar în tic-tac.

Cum săltau în stihuire Vorbele-mi, din pas în pas, Prind a rîde în neştire,

Ca la un pătrar de ceas. Vreun poet eşti tu, bătrine? Nu-ţi sînt minţile la loc?

— „Ba eşti un poet, stăpîne", Ghionoaia dă din cioc.

După tufele pitite

Stau la pîndă. Ce aşept?

Cugetări meşteşugite?

Rima-mi brusc le sare-n piept.

Tot ce ţopăie rămîne

La poet în vers, pe loc.

— „Da, eşti un poet, stăpîne", Ghionoaia dă din cioc.

Rima nu-i ca o săgeată? Săgetîndu-i trupul fin, Cum începe să

se zbată Guşterul în groaznic chin! Vai, muriţi, sămane rime, Ori vă-mpleticiţi în loc!

— „Da, eşti un poet, stăpîne", Ghionoaia dă din cioc.

Iuţi şi-ntortocheate gînduri,
Vorbuliţe n mers buiac,
Cum daţi buzna, rînduri-rînduri,
în cătuşe de tic-tac!
Rîd de asta clici păgîne?
N-au poeţii har şi foc?

— „Ba eşti un poet, stăpîne", Ghionoaia dă din cioc.

Pasăre, îţi rîzi de mine? Dacă stau cu capul rău, Nici cu inima nu-s bine? Teme-te de braţul meu! — Dar poetul ţese rime

Chiar nervos, mai mult în joc. — „Da, eşti un poet, stăpîne", Ghionoaia dă din cioc.

în Sud

Atîrn pe-o creangă cioturoasă Şi-mi legăn oboseala frînt. Poftit de-o pasăre miloasă, în cuibul ei sînt ca acasă. Dar unde-s? O, departe sînt!

Pe albul mării adormite, Văl purpuriu s-aşterne lent. Idilă: port, oi, stînci trăsnite, Smochini pe ţărmuri însorite, — Absoarbe-mă, Sud inocent!

Nu-i viaţă mersu-ncet, în halte, Cu grele şi nemţeşti mişcări. Chemat-am vîntul să mă salte, Deprins-am zborurile nalte, — Spre Sud zburat-am peste mări.

Gîndire! Jalnice suspine! Ne-mpingeţi iute spre soroc! Zburînd, văzui ce mă reţine — Azi sîngele-mi dă buzna-n vine Spre-o nouă viaţă, un nou joc...

Să cugeti singur — e cuminte, Prostie-i singur a cînta! Spre-a asculta un cînt fierbinte, Imn vouă, păsări fără minte, Veniţi deci toate-n preajma mea!
Prea crude, false, rătăcite Păreţi, pentru a fi iubite
Şi pentru joacă, nu-i aşa?
în Nord — v-o spun cam peste mînă
Iubii o văduvă bătrînă:
Ea .Adevărul"
se numea...

Pioasa Beppa

Normal să fiu pioasă, Cît trupul mi-e-nflorit! De fata cea frumoasă Şi Domnu-i ispitit. Pe biet monahu-acela Precis îl va ierta, Cînd însuşi, ca şi-acela, S-ar vrea în preajma mea. Nu moş cu evanghelii! Ci tînăr sănătos Şi,-n ciuda mahmurelii, Muncit şl prea gelos. Eu nu iubesc moşnegii, El babe iar nu vrea: Aceasta-i vraja legii De Domnul date-aşa!
Biserica se poartă
Firesc cu inima
Şi chipul — şi mă iartă —
Dar cine n-ar ierta?
îi dai cu murmuratul,
Ieşind cu plecăciuni,
Şi,-n timp ce ştergi păcatul,
Un altul, mic, aduni.

Lăudaţi pe Domnu-n lume, Că fete mindre-i plac Şi-această slăbiciune Şi-o-ngăduie cu drag.
Normal să fiu pioasă, Cît trupul mi-e-nflorit: Bătrină şi hidoasă, Cu dracul mă mărit!

Luntrea misterioasă

Astă-noapte, cînd dormea Totu-n jur, şi numai vîntul Pe străzi goale suspina, Nu-mi găseam în somn alintul: Macul, ah! nu-mi alina, Ca şi altădată, gîndul.
Am fugit pe ţărm, văzînd Cum că somnul nu mă-ncearcă. Luna-n zare lucea blînd, întîlnii un om şi-o barcă, Baci şi turmă picotind: — Luntrea-n somn plecase, parcă.
Să fi fost un ceas, ori nu? Poate-un an s-a scurs? Deodată, Ca-ntr-un veşnic cîntec, toată Mintea mea se petrecu, Şi-o genune-afundă, lată Se căscă: — apoi trecu!
— Zori de zi: nepăsătoare, Luntrea stă pe negrul hău... Ce-a fost? Sînge? De mirare, Glasuri cresc în jurul meu... Nu-i nimic! Cu mic, cu mare, *Toţi* dormeam - somn dulce, greu!

Declaraţie de dragoste (la care însă poetul a căzut într-o groapă —)

Minune! Mai e-n zbor? Se nalţă şi nu fîlfîie măcar?
Dar cum de-i suitor? De unde-această forţă, frîu şi far?
Lăsînd viaţa jos, Trăieşte-n slăvi, ca stele şi vecii,
Cu cei pizmaşi milos— : Doar să-1 priveşti, şi urci şi tu-n tării!
O albatros! Mereu Mă-mpinge-un dor înspre înalt ceresc.
Am plîns, am plîns din greu, Gîndind la tine — da, eu te iubesc!

Cîntecul unui păstor de capre teocritian

De ploşniţe zac mîncat, Mă vaiet de pîntec. Dincolo-i loc luminat Şi danţ şi cîntec...

Pe ea trebuia acum
S-o ţin în braţă.
Adăst ca un cîine-n drum —
Nici semn de viaţă.
Dar nu-mi jurase, ai? Mă minte femeia? — Ori de toţi se ţine scai, Cum capr-aceea?
Mi s-a suit la cap?! Nu-i iau mătasă? -Mai bate vreun ţap Pădurea deasă?

Cum o aştept pe ea Venin cumplit e! Doar noaptea cresc aşa Ghebe-otrăvite.

Ca şapte boli, adînc, Iubirea-nţeapă — Nu pot să mai mănînc. Adio, ceapă!
Şi stelele pălesc, Scapă-n mare luna; Zori cenuşii mijesc — De mor, totuna.
„Sufletele-aşa precare"

Sufletele-aşa precare îmi repugnă azi. Stima lor e-o flagelare, Lauda — o ruşine şi-un necaz.
Cum nu vreau să trec prin viaţă Dus de lesa *lor.* Pizma lor mi-aruncă-n faţă Zîmbet stins şi dulce-otrăvitor.
Să mă blesteme-n neştire!
Tifle tot să-mi dea!
Disperata lor privire

Tot spre mine veşnic s-o-ndrepta.

Nebunul la disperare

Ce-am scris cu simţul de nebun Pe masă şi pereţi — vă spun: Doar mie mi-ar fi fost podoabă?...

Dar *voi* vă ziceţi: „Minte slabă I-a mîzgălit — şi-acum, degrabă, Să ştergem urma cu săpun!"

Vă rog! Ajut şi eu — vă jur: Cu mături şi bureţi fac treabă Ca un rîndaş ori critic dur.

Cuminţilor, cînd totu-i pur, Pereţii, masa o să-mi placă Să văd că şti'nţa voastră-i c...

Rimus remedium Sau: cum se consolează poeţii bolnavi

Din gura-ţi, Vreme,
Tu, vrăjitoare tot salivînd,
Curg ceasurile rînd pe rind.
în van dezgustul meu tot geme:
„Veciei cu-al ei hău flămînd —
Blesteme!"

Lumea-i de fler:
Un taur surd, clocotind mînie.
Durerea în oase-adînc îmi scrie
Cu-agil jungher:
„în pieptul lumii-i ger,
Iar să te superi, ce prostie!"

Dă-mi mac! Abate
Otrăvuri, febre-n trupul meu!
Tu mîna, fruntea-mi le-ncerci mereu.
Ce tot întrebi? „La ce bun - toate?"
- Pfui! Blestemate -
Şi tîrfa, şi sarcasmul său!
Nu! Hai la loc!
Frig e afară, ploaia cade —

Să fiu eu cu tine cumsecade? — Na-ţi aur: străluceşte foc! — O, febră, te numim „Noroc"? Ţi-aducem laude? —

Brusc, uşa sare!
Pătrunde ploaia peste prag!
Se stinge lampa! — Cel ce n-are
Acuma rime, un şirag,
Pun rămăşag:
N-are scăpare!
„Norocul meu!"
Văd porumbeii din San Marco iară: Piaţa-i calmă, ziua doarme-n jur. în blinda ei răcoare cîntu-mi zboară Ca stolurile lor zburind spre-azur — O, de-ar veni la loc, Săi mai atîrn o rimă-n aripioară

— Norocul meu! Noroc!
■

Tu, scut ceresc, albastru, de mătasă,

Plutind tăcut peste-un pestriţ decor,
Pe care-1 *pizmuiesc,* mi-e drag, m-apasă ...
I-aş bea — vă jur — tot sufletul cu dor!
L-aş mai vărsa la loc?
Nu, să tăcem, privelişte aleasă!
— Norocul meu! Noroc!
Tu, straşnic turn, ca leii plini de viaţă. Victorios şi mîndru meterez! Adîncu-ţi zvon se-mprăştie-n piaţă —: Eşti oare-al său *accent aigu* francez? De-aş sta ca tine-n loc, Aş şti strînsori de pluş cum se învaţă...
— Norocul meu! Noroc!
Să piei, cîntare! Hnă vin din noapte
întunecate umbre ce tot cresc!
E prea devreme pentru cînt, şi fapt e
Că-n roze.-odoare încă nu lucesc,
Mai are ziua loc
Şi pentru stihuri, furişări şi şoapte
— Norocul meu! Noroc!
Spre *alte mări*
într-acolo — *vreau;* şi tare Cred în mine şi-n catarg. Marea-i liberă în zare, Vasu-mi genovez e-n larg.
Totul nou, mai nou de-acuma-i, Doarme-amiaza-n timp şi zări —: Aprig mă priveşte numai Ochiul *vostru.* Depărtări!

Sils-Maria

Tot aşteptînd aici — dar ce? — nimic, Stăm, dincolo de Rău şi

Bine, -un pic Gustând lumini, şi umbre-un pic, doar joc, Amiază, lac şi timp fără soroc. Iubito! unu, brusc, ajunse doi — — Şi Zarathustra-mi apăru apoi...
Mistralului Un cîntec de joc

Vînător de nori, Mistrale, Mături cerul în rafale, Şi-mi eşti drag, furtuna mea!

Oare nu sîntem de-o viţă, Primul rod pe o mlădiţă, Ascultînd de-aceeaşi stea?

Pe cărări de munte, line, Mă reped jucînd spre tine, Cînd cîntări şi şuier scoţi: Fără vîsle, fără vase, Salţi prin valuri spumegoase — Cel mai liber dintre toţi.
La chemarea ta adîncă, Năvălii din stîncă-n stîncă Pînă-n ţărmul cel gălbui. Ura! Cum lucesc vioaie Diamantele-n puhoaie, Ai venit din munţi haihui.
Repezi pe-ale bolţii arii
Ţi-am văzut eu telegarii
Şi trăsura-n care stai,
Ţi-am văzut nălţată mîna:
Parcă fulgera lumina,

Cînd pocneai din bici pe cai —
Te-am văzut că laşi trăsura Şi te-avînţi în jos de-a dura, Te-am văzut cum drept cobori, Ca săgeata în genune — Ră zăpogorînd minune Peste trandafiri în zori.
Joacă pe spinări de valuri, Nărăvoase dînd în maluri — Fă — spre slava-ţi — jocuri *noii* Le-om juca — neom da silinţa -Veselă — ne-o fi ştiinţa, Arta — liberă *ca noii*

Pentru-al nostru bun renume, Să culegem flori din lume, Să ne-ncingă fruntea-n lanţ! Să jucăm ca trubadurii între sfinte şi-ntre hurii, între zeu şi lume — danţ!
Cine n-o dansa cu vîntul, Ci se-nfăşură ca-nfrîntul Şi schilodul de moşneag, Cei ca gîşte virtuoase Ori stîngaci cu frica-n oase Să nu calce-al nostru prag!
Cui o face pe bolnavul
Să-i stîrnim în nas tot pravul,
Să stîrpim sămînţa lor!
De pe ţărm să ştim că-i rasă
Răsuflarea ofticoasă,
Ochiul necutezător!
Să vînăm pe cer negreala, Murdăria, abureala, Luminîndu-1! Să urlăm... O duh liber, ca furtuna Fericirea-mi urld-ntruna, Ca să ne alăturăm. — Şi, ca astă Fericire Să rămînă-n amintire, Ia-i *cununa* testament! Către aştrii fără moarte Urc-o sus, tot mai departe, Spînzur-o de firmament!